

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

Τα αίτια της εκλογικής καθήλωσης της ανανεωτικής αριστεράς στην Ελλάδα κατά την πρώτη μεταπολιτευτική περίοδο (1974-1977) : Συγκριτική ανάλυση του ΚΚΕ εσωτερικού με ΠΑΣΟΚ και ΚΚΕ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΤΣΕΛΛΟΣ

A.M. : 1114M002

Τριμελής εξεταστική επιτροπή:

Γ. Μοσχονάς, Αναπληρωτής Καθηγητής, Επιβλέπων

Χ. Ιορδάνογλου, Επίκουρος Καθηγητής

Ι. Μπαλαμπανίδης, Διδάκτωρ, Διδάσκων στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας

Αθήνα, Δεκέμβριος 2016

*Στην μνήμη του πατέρα μου,
που με το κύρος της ηπιότητας των διηγήσεών του
κατάφερε άθελά του να με μυήσει στα ιδεώδη της
ανανεωτικής αριστεράς*

*Στην μνήμη της γιαγιάς μου,
που με την συγκινητική δοτικότητα της
και την αγάπη που μου προσέφερε
με έκανε να νιώθω πάντα ασφαλής και ευχαριστημένος*

*Στην μικρή μου Alice
που το απαράμιλλο κάλλος της
εξακολουθεί να με ενθουσιάζει και να με εμπνέει*

εργασίας, ένα χρόνο περίπου μετά το επώδυνο και

χαώδες ξεκίνημά της, θα ήθελα να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου σε όλους όσους με βοήθησαν να φέρω εις πέρας το κάτωθι ερευνητικό έργο και να δώσω απαντήσεις σε ερωτήματα, που εκτός από εμένα προσωπικά, θέλω να πιστεύω ότι ενδιαφέρουν και μεγάλο μέρος της επιστημονικής κοινότητας.

Θα ήθελα πρωτίστως να ευχαριστήσω τους πέντε καθηγητές μου στο ΠΜΣ, που κατά τα δύο χρόνια σπουδών μου, με αφορμή τα μαθήματά τους, με περιπλάνησαν σε ενδιαφέροντες, βαθείς και όμορφους γνωστικούς κόσμους, φέρνοντάς με έτσι σε επαφή με αντικείμενα και θεωρίες άγνωστα μέχρι τότε σε εμένα. Ειδικότερα, θα ήθελα να ευχαριστήσω: α) τον κ. Χρυσάφη Ιορδάνογλου για τον πηγαίο τρόπο με τον οποίο δίδασκε το μάθημα της Μετεμφυλιακής Οικονομικής Ιστορίας, αλλά και γιατί με δέχτηκε στην οικία του για να συζητήσουμε τα όσα αφορούσαν στην εργασία μου, β) τον κ. Λεωνίδα Κωτσονόπουλο, γιατί με έκανε σοφότερο με τις ατελείωτες γνώσεις του πάνω στο ευαίσθητο ζήτημα του κοινωνικού κράτους, γ) την κα Μαριάννα Ψύλα, γιατί μου έδωσε την δυνατότητα να εμβαθύνω θεωρητικά στον τομέα της πολιτικής επικοινωνίας, που είναι και ο μόνος με τον οποίον έχω ασχοληθεί επαγγελματικά, δ) τον κ. Μανόλη Αγγελίδη, για την διδαχή του κορυφαίου συγγράμματος της Πολιτικής Θεολογίας του Schmitt, αλλά και γιατί, στα πλαίσια του μαθήματός του, μου δόθηκε η ευκαιρία να συγγράψω την εργασία που απήλαυσα περισσότερο απ' όλες και που προσεγγίζει την θεωρία των δύο άκρων με τρόπο... αιρετικό.

Ξεχωριστά ευχαριστώ τον κ. Γεράσιμο Μοσχονά, γιατί εκτός από επιβλέπων στην παρούσα διπλωματική μου εργασία, υπήρξε και καθηγητής μου στα πλαίσια του μαθήματος «Θεσμοί Κοινωνικής Ευθύνης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης». Το εν λόγω μάθημα με έφερε σε πραγματική επαφή με έναν από τους βασικότερους τομείς της πρακτικής εφαρμογής της επιστήμης μας, που δεν είναι άλλος από τον παρεξηγημένο αλλά και τόσο σύγχρονο και αναγκαίο κόσμο των ΜΚΟ.

Ευχαριστώ ακόμα τον κ. Γιάννη Μπαλαμπανίδη τον οποίον, όταν γνώρισα στα πλαίσια μιας συνέντευξης που μου παραχώρησε σ' ένα ραδιοφωνικό στούντιο επί της πλατείας Καρύτση, ειλικρινά δεν γνώριζα ότι θα έρθει ο καιρός να γίνει καθηγητής και εξεταστής μου. Τον ευχαριστώ λοιπόν, τόσο για το βοηθητικό σε μένα μάθημα για τον Ευρωκομμουνισμό που με δίδαξε πέρσι, όσο και για το γεγονός ότι όποτε τον χρειάστηκα υπήρξε πρόθυμος να με συνδράμει με τις συμβουλές και το πλούσιο ιστορικό βιβλιογραφικό του υλικό.

Επίσης, είμαι ευγνώμων στα παλαιά στελέχη του ΚΚΕ εσωτερικού που δέχτηκαν να μου παραχωρήσουν μέρος του ελεύθερου χρόνου τους για να κάνουμε μαζί ένα

αρχίζει η εργασία μου σε μαρτυρίες ανθρώπων που συμμετείχαν στις διεργασίες στον χώρο της ανανεωτικής αριστεράς. Συγκεκριμένα, και εκτός από τον Χρυσάφη Ιορδάνογλου που υπήρξε πάντοτε πρόθυμος να με βοηθήσει σε ό,τι κι αν του ζήτησα, ευχαριστώ ιδιαίτερως τον Γιάννη Βούλγαρη που στην μεταξύ μας συζήτηση με ώθησε να μελετήσω την διεθνή θέαση του θέματος της εργασίας μου. Ακόμα ευχαριστώ τον Τάσο Τρίκα που ήρθε από τον Μαραθώνα για να συζητήσουμε σ' ένα ζεστό γραφείο των εκδόσεων «Θεμέλιο» στην Σόλωνος. Επιπρόσθετα, ευχαριστώ τον Γιάννη Μακατσώρη, ο οποίος με τις καθηλωτικές ιστορίες που μου διηγήθηκε στο γραφείο του με έφερε σε επαφή με την πρακτική διάσταση των δραστηριοτήτων ενός κομματικού στελέχους του ΚΚΕ εσωτερικού, τόσο κατά τη δικτατορία, όσο και κατά τα χρόνια της μεταπολίτευσης. Τελειώνοντας με τις αναφορές στους ευγενείς κυρίους που δέχτηκαν να συζητήσουν μαζί μου για το ΚΚΕ εσωτερικού, θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερα τον Παύλο Κλαυδιανό που με φιλοξένησε πρόσφατα στα γραφεία της εφημερίδας «Εποχή», με κέρασε ελληνικό καφέ, χαλβά και ψωμί και με έκανε να αισθανθώ την ματαίωση των όσων στο ΚΚΕ εσωτερικού έβλεπαν μεν να συμπαθιούνται, παρακολουθούσαν δε τις ψήφους να κατευθύνονται σε «απλοϊκούς» σχηματισμούς.

Ακόμα, θα ήθελα συγκεκριμένα να ευχαριστήσω κάποια πρόσωπα δίχως την στήριξη των οποίων η συγγραφή της παρούσας έρευνας θα είχε καταστεί πολύ περισσότερο δύσκολη για μένα. Πρωτίστως, ευχαριστώ την ξεχωριστή φίλη και καλή συνάδελφο Τζίνα Τριανταφύλλου, για την αμέριστη συμπαράσταση και βοήθειά της, αλλά και για το πηγαίο ενδιαφέρον, την υπομονή και την ανοχή που επέδειξε προς το πρόσωπό μου, κατά την διάρκεια των διορθώσεων της εργασίας. Την Τζίνα ωστόσο την ευχαριστώ και για κάτι άλλο. Την ευχαριστώ και γιατί μου γνώρισε τον ξάδερφό της και σημαίνον στέλεχος του ΚΚΕ εσωτερικού στην Κέρκυρα, τον Δήμο Μακατσώρη. Ο Δήμος δυστυχώς δεν είναι πια μαζί μας, ωστόσο πριν «φύγει» απροσδόκητα, πρόλαβε να μου δανείσει σημαντικά βιβλία και περιοδικά δίχως τα οποία η μελέτη της αντιδικτατορικής δράσης και στάσης του ΚΚΕ εσωτερικού θα ήταν σχεδόν αδύνατη. Τον ευχαριστώ εκ βάθους καρδιάς για την προσφορά του. Ακόμα, ευχαριστώ προσωπικά τον Σταύρο Παναγιωτίδη, ο οποίος, ως πιο παλιός φοιτητής και καλός γνωστός, με βοήθησε να ξεκινήσω δανείζοντάς μου τα πρώτα δύο σχετικά βιβλία με το θέμα που είχα επιλέξει για την διπλωματική μου εργασία. Οι διαφωνίες μας στα επίκαιρα πολιτικά ζητήματα είναι άσχετες με την συνδρομή του στην περάτωση της παρούσας έρευνας. Τέλος, ευχαριστώ τον Θεσμό των Αρχείων Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας (ΑΣΚΙ), για την πολύ καλή δουλειά που έχει κάνει ως προς την συλλογή και τον συστηματικό εμπλουτισμό των αρχείων με γραπτό και φωτογραφικό υλικό, ώστε να εξασφαλίζεται η πρόσβαση σε όλους όσους ενδιαφέρονται για την ιστορία του αριστερού κινήματος και εν γένει των ιστορικοπολιτικών εξελίξεων στην Ελλάδα.

PDF
Complete

*Your complimentary
use period has ended.
Thank you for using
PDF Complete.*

[Click Here to upgrade to
Unlimited Pages and Expanded Features](#)

στήσω όλους τους φίλους μου που ενδιαφέρονταν, τρόπο συγκινητικά αυθόρμητο καθ' όλη τη διάρκεια της συγγραφής της εργασίας. Έλαβα πολλά αποκόμματα σχετικών άρθρων και πολλά mails με περιεχόμενο υποστηρικτικό της εργασίας. Ακόμα, έλαβα «πολλά βιβλία για να βοηθηθώ» και πολλές προσφορές ανθρώπων που θα μου γνώριζαν ή θα μου συνέστηναν τον τάδε ή τον δείνα «που ήταν στο ΚΚΕ εσωτερικού». Τέλος, συζήτησα με πολλούς φίλους που είχαν την καλή διάθεση να συνδράμουν με δικές τους ιδέες θέτοντάς μου και διαστάσεις που ομολογώ πως δεν τις είχα σκεφτεί. Τους ευχαριστώ όλους από καρδιάς.

Τέλος ευχαριστώ πολύ τους γονείς μου. Τον πατέρα μου Γιάννη, γιατί αισθανόμουν πάντα την στήριξη και τον θαυμασμό του σε ό, τι κι αν ξεκινούσα, κι αυτό μου έδινε ώθηση και αυτοπεποίθηση για να το συνεχίζω. Την μητέρα μου Γιούλη, γιατί ποτέ της δεν μου εμφύσησε το άγχος της επαγγελματικής προκοπής, κι αυτό ήταν κάτι ιδιαίτερος ανακουφιστικό, καθώς αισθανόμουν ότι είχα πάντα χρόνο για ενδιαφέρουσες ακαδημαϊκές περιπλανήσεις.

	σελ. 10
1.1 Το θέμα και ο στόχος της εργασίας.....	σελ. 10
1.2 Η αφορμή για την έρευνα και το ενδιαφέρον της	σελ. 11
1.3 Οι θέσεις του ερευνητού και η χαρτογράφηση της εργασίας.....	σελ.13
1.4 Μεθοδολογία.....	σελ.20
ΜΕΡΟΣ 1^ο : Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1967-1977 ΚΑΙ ΤΑ ΒΑΣΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ	
2.Η ελληνική κοινωνία μεταξύ 1967-1977.....	σελ.22
2.1 Εισαγωγή.....	σελ.22
2.2 Ο σχηματισμός της κυρίαρχης κοινωνικής διαιρετικής τομής Δεξιάς – Αντιδεξιάς από τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια και το Κέντρο ως ο βέλτιστος εκφραστής της.....	σελ.23
2.3 Η ελληνική κοινωνία και η αντίσταση στα χρόνια της Δικτατορίας (1967-1974).....	σελ. 26
2.4 Συμπεράσματα.....	σελ.29
3. Η ελληνική κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολιτευτική περίοδο.....	σελ.30
3.1 Εισαγωγή.....	σελ.30
3.2 Η επιδίωξη μιας ειρηνικής ρεβάνς.....	σελ.31
3.3 Η δυναμική διεκδίκηση της κοινωνικής ανέλιξης και της υλικής προκοπής ως πρώτη προτεραιότητα της ελληνικής κοινωνίας.....	σελ.32
3.4 Αντιαμερικανισμός ως βασικό χαρακτηριστικό της ελληνικής κοινωνίας	σελ.36
3.5 Συμπεράσματα.....	σελ. 41
ΜΕΡΟΣ 2^ο : Η ΕΓΧΩΡΙΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΚΑΙ Ο ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΚΟΜΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΑΡΙΣΤΕΑΣ	
4. Η διαμόρφωση του αστικού χαρακτήρα του ΚΚΕ εσωτερικού: Η συναίνεση και ο θεσμισμός στην αντιστασιακή πράξη.....	σελ. 42
4.1Εισαγωγή.....	σελ. 42

.....τό την ΕΔΑ.....σελ. 43	43
.....φορέας της διαιρετικής τομής Δημοκρατικών – Φιλοδικτατορικών δυνάμεων .....σελ. 44	44
4.4 Αναζητώντας –εν γένει- αντιδικτατορικές συμμαχίες.....σελ. 46	46
4.4.1 Η αμφιθυμική στάση του ΚΚΕ εσωτερικού απέναντι στις άλλες αντιδικτατορικές δυνάμεις και οι ματαιωτικές (αντ)αποκρίσεις.....σελ. 55	55
4.5 Η εσωκομματική διαμάχη για τον χαρακτήρα της αντιστασιακής δράση..σελ.58	58
4.6 Η συμμετοχή στο δημοψήφισμα ως απόρροια της εμμονής στον θεσμισμό.....σελ. 62	62
4.7 Οι εκλογές του Μαρκεζίνη.....σελ. 66	66
4.8 Τα γεγονότα του Πολυτεχνείου.....σελ. 71	71
4.9 Συμπεράσματα.....σελ.77	77
5. Η Μεταπολίτευση τα χρόνια 1974-1977.....σελ.79	79
5.1 Εισαγωγή.....σελ.79	79
5.2 Η συναινετική πολιτική του ΚΚΕ εσωτερικού κατά τα χρόνια της μεταπολίτευσης και ο αντίκτυπος στην δημοτικότητα του.....σελ.80	80
5.3 Οι κομμουνιστικές καταβολές του ΚΚΕ εσωτερικού και ο αντίκτυπός τους στον χαρακτήρα του και την απήχυσή του.....σελ. 88	88
5.4 Συμπεράσματα.....σελ.98	98
6. Η πορεία του ΠΑΣΟΚ μεταξύ 1974-1977 και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του σε αντιπαραβολή με αυτά του ΚΚΕ εσωτερικού.....σελ. 100	100
6.1 Εισαγωγή.....σελ 100	100
6.2 Η ρητορική και η πολιτική πρόταση του ΠΑΣΟΚ σε αντιδιαστολή με αυτήν του ΚΚΕ εσωτερικού.....σελ 100	100
6.3 Το όνειρο κράτησε 6 μήνες.....σελ 105	105
6.4 Η αμφιθυμία απέναντι στο ΠΑΣΟΚ.....σελ 110	110
6.5 Υφολογική σύγκριση μεταξύ ΠΑΣΟΚ και ΚΚΕ εσωτερικού.....σελ 114	114
6.6 Συμπεράσματα.....σελ.117	117

α του «δογματικού» ΚΚΕ σε σύγκριση με το .....σελ 119

7.1 Εισαγωγή.....σελ119

7.2 Η ρητορική και η πολιτική πρόταση του ΚΚΕ σε αντιδιαστολή με αυτήν του ΚΚΕ εσωτερικού.....σελ120

7.3 Οι σχέσεις ΚΚΕ – ΚΚΕ εσωτερικού.....σελ123

7.3.1 Η Ενωμένη Αριστερά ως λανθασμένη επιλογή για το ΚΚΕ εσωτερικού.....σελ127

7.4 Η προβληματική κομματική οργάνωση του ΚΚΕ εσωτερικού.....σελ133

7.5 Συμπεράσματα.....σελ136

ΜΕΡΟΣ 3^ο : Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΟΠΤΙΚΗ

8. Η διεθνής πραγματικότητα και η επιρροή της στους διαμορφούμενους συσχετισμούς μεταξύ των κομμάτων της ελληνικής αριστεράς.....σελ138

8.1 Εισαγωγή.....σελ138

8.2 Η δεκαετία του 60, οι αντανάκλασεις της στην ευρωπαϊκή κοινωνία και ο αντίκτυπος στους συσχετισμούς σοσιαλδημοκρατικών και κομμουνιστικών κομμάτων σελ139

8.3 Ο καταλυτικός ρόλος της ΕΣΣΔ στην διαμάχη μεταξύ ανανεωτικής και δογματικής κομμουνιστικής αριστεράς.....σελ142

8.3.1 Η αμφιθυμία του ΚΚΕ εσωτερικού απέναντι στην ΕΣΣΔ.....σελ144

8.4 Συμπεράσματα.....σελ147

Κεφάλαιο 9^ο : Ο αντιαμερικανισμός και αντιδυτικισμός στην ελληνική κοινωνία και η υπηρετήσή του από τα κόμματα της ελληνικής αριστεράς.....σελ149

9.1 Εισαγωγή.....σελ149

9.2 Η μετριοπαθής αντιδυτική και αντιαμερικανική ρητορεία του ΚΚΕ εσωτερικού.....σελ149

9.3 Ο αντιδυτικισμός και αντιαμερικανισμός των ΠΑΣΟΚ και ΚΚΕ.....σελ155

9.4 Συμπεράσματα.....σελ161

PDF
Complete

*Your complimentary
use period has ended.
Thank you for using
PDF Complete.*

[Click Here to upgrade to
Unlimited Pages and Expanded Features](#)

	σελ.163
	σελ.173
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	σελ.175

1.1 Το θέμα και ο στόχος της εργασίας

Η εν λόγω εργασία έχει ως κύριο στόχο να επεξεργαστεί, να διαλευκάνει, ίσως και να υπενθυμίσει, τα βασικά αίτια για τα οποία η κύρια έκφραση της ανανεωτικής Αριστεράς στην Ελλάδα, το ΚΚΕ εσωτερικού, δεν κατάφερε κατά τα πρώτα μεταπολιτευτικά χρόνια να εμπνεύσει την εμπιστοσύνη του εκλογικού σώματος, με αποτέλεσμα να μείνει καθηλωμένο σε πολύ χαμηλά εκλογικά ποσοστά. Κατά συνέπεια, το συγκεκριμένο πόνημα αποσκοπεί στο να εμβαθύνει στους κύριους ενδογενείς, οργανωτικούς και κομματικούς, και εξωγενείς, πολιτικούς, κοινωνικούς και διεθνείς παράγοντες, που δεν επέτρεψαν στο ΚΚΕ εσωτερικού να ευδοκιμήσει, περιθωριοποιώντας το εκλογικά. Με δεδομένο ακόμα ότι η αριστερή ιδεολογία έδειχνε να κυριαρχεί αξιακά κατά τα πρώτα μεταπολιτευτικά χρόνια στην ελληνική κοινωνία, η παρούσα έρευνα φιλοδοξεί να προβεί και σε μια χρήσιμη σύγκριση των πολιτικών και επικοινωνιακών επιλογών του ΚΚΕ εσωτερικού σε σχέση με αυτές των βασικών εξ αριστερών ανταγωνιστών του (ΠΑΣΟΚ και ΚΚΕ), από τους οποίους και τελικά φαίνεται να ηττάται. Σκοπεύει δηλαδή να διερευνήσει, αφενός τα αίτια που δεν επιτρέπουν στην κομμουνιστογενή Αριστερά να καρπωθεί το κύμα του κοινωνικού εκσυγχρονισμού και της πολιτικής ριζοσπαστικοποίησης που αναδύονται ήδη από την δεκαετία του '60¹, και αφετέρου να διαφωτίσει τους λόγους που το ΚΚΕ εσωτερικού δεν καταφέρνει να αποδεσμεύσει αξιόλογο ποσοστό κομμουνιστών ψηφοφόρων από το φιλοσοβιετικό ΚΚΕ και να το στρέψει στους κόλπους του, μετά την διάσπαση του ελληνικού Κομμουνιστικού Κόμματος το 1968. Κατά συνέπεια, η συγκεκριμένη μελέτη αποσκοπεί (και) στην διερεύνηση των αιτίων που ωθούν το ΚΚΕ εσωτερικού να συμπιέζεται έντονα μεταξύ του παραδοσιακού και προσκολλημένου στην ΕΣΣΔ ΚΚΕ και του νεωτερικού και ελευθεριάζοντος ΠΑΣΟΚ που στοχεύει στην δελεαστικά απροσδιόριστη «Αλλαγή».

Θεωρήσαμε σωστό να περιορίσουμε χρονικά την έρευνά μας μέχρι το σημείο καμπής των εκλογών του 1977, όταν η ανάδειξη του ΠΑΣΟΚ σε αξιωματική αντιπολίτευση, η συνεπόμενη κατάρρευση-εκτόπιση από την δεύτερη θέση της Ένωσης Κέντρου, η εγκαθίδρυση του ΚΚΕ ως κύριου κομματικού φορέα έκφρασης του μαρξισμού - λενινισμού και άντλησης των αμιγώς αριστερών και κομμουνιστικών ψήφων και φυσικά η καθήλωση του ΚΚΕ εσωτερικού σε ποσοστά κάτω του 3%, φάνηκε να διαμορφώνουν οριστικά το πολιτικό και εκλογικό

---

¹ Βούλγαρης(2013), *Η μεταπολιτευτική Ελλάδα 1974-2009*, Αθήνα: Πόλις, σελ. 318

...λε να κυριαρχήσει στην χώρα για περίπου τρεις (3) δεκαετίες (1974-2004). Το τοπίο αυτό περιλαμβάνει την επικράτηση της αριστερής ιδεολογίας και των αριστερών συμβόλων στην ελληνική κοινωνία, αλλά και την επικράτηση της μη κομμουνιστικής αριστεράς του ΠΑΣΟΚ σε εκλογικό επίπεδο, ήδη από τις εκλογές του 1981 και μετά. Η κεντροδεξιά θα παραμείνει ως δεύτερος βασικός αντιπολιτευόμενος πόλος, ενώ η κομμουνιστική αριστερά, παρά την ισχυρή της επιρροή τόσο στην κοινωνία όσο και στην ρητορική του ΠΑΣΟΚ, θα υποχωρήσει σε χαμηλότερα ποσοστά. Η δε ανανεωτική έκφασή της (ΚΚΕ εσωτερικού) θα ηττηθεί και στον αγώνα εναντίον της «δογματικής»², παραμένοντας ως μια περιθωριοποιημένη πολιτική δύναμη, η οποία ωστόσο έχει κι αυτή δυσανάλογη επιρροή στην κοινωνία σε σχέση με τις εκλογικές επιδόσεις.

1.2 Η αφορμή για την έρευνα και το ενδιαφέρον της

Είναι αλήθεια πως η διατύπωση πειστικών απαντήσεων στα ως άνω ερωτήματα αποτελούσε μόνιμο και διακαή πόθο του ερευνητού από τότε που άρχισε να μελετά και να ασχολείται με τα εγχώρια και διεθνή πολιτικά πράγματα. Πιο συγκεκριμένα, ο συγγραφέας αυτού του πονήματος, κινήθηκε ερευνητικά και επιστημονικά, με αφορμή την τύχη που έμελε να έχει το εγχείρημα της Δημοκρατικής Αριστεράς, το οποίο ο ίδιος είχε εξ αρχής εκλάβει ως μια συνέχιση του ΚΚΕ εσωτερικού, λόγω της μετριοπαθούς, συναινετικής και συνεργατικής φύσης των δύο κομμάτων. Η συνειδητοποίηση της θνησιγενούς φύσης των φορέων του εξανθρωπισμένου και εκδημοκρατισμένου κομμουνιστικού οράματος, τον συνεκλόνησε και αποφάσισε να μελετήσει ο ίδιος τα πιθανά αίτια που ειδικά στην Ελλάδα δεν άφησαν το ευρωκομμουνιστικό ρεύμα να έχει μια δεύτερη ευκαιρία.

Πέραν της υποκειμενικής διάστασης και των ιδεολογικών εμμονών του συγγραφέως, έχει ένα ευρύτερο επιστημονικό, πολιτικό και κοινωνικό ενδιαφέρον να ερευνηθούν και να απαντηθούν τα εν λόγω ερωτήματα, ειδικότερα αν λάβουμε υπ' όψιν μας την διαφοροποίηση της απήχησης της κομμουνιστικής ανανέωσης στην Ελλάδα σε σχέση με αυτήν που υπήρξε στην υπόλοιπη Ευρώπη κατά την ίδια ακριβώς περίοδο. Σε μια περίοδο άνθησης του Ευρωκομμουνισμού (Γαλλία, Ιταλία, Ισπανία) στις αρχές της δεκαετίας του '70, το ΚΚΕ εσωτερικού δεν μπορεί να καρπωθεί στο ελάχιστο την αίγλη μιας περισσότερο δημοκρατικής, φιλελεύθερης και εξανθρωπιστικής εκδοχής του ενδιάμεσου και μεταβατικού σταδίου από τον καπιταλισμό στον κομμουνισμό³. Η αντικατάσταση του σταδίου της δικτατορίας του

² Ο χαρακτηρισμός του ΚΚΕ ως «δογματικού» χρησιμοποιείται από παλαιά μέλη και στελέχη του ΚΚΕ εσωτερικού, βασίζεται σε κάποιες εμμονικές και αρτηριοσκληρωτικές αντιλήψεις που διακατείχαν το ορθόδοξο ΚΚΕ και έχει ως στόχο να καταδείξει την νοοτροπική διάσταση μεταξύ ανανεωτικής και παραδοσιακής κομμουνιστικής αριστεράς.

³ Άλλωστε, η τελική μορφή της κομμουνιστικής κοινωνίας παραμένει ίδια μεταξύ «δογματικών» και «ρεβιζιονιστών»-μη δυνάμενη να αμφισβητηθεί από τους τελευταίους.

φήμη προκεχωρημένη δημοκρατία (democratie) ή αστικών και φιλελεύθερων αξιών όπως η πολυφωνία, ο πολυκομματισμός, η εναλλαγή των κομμάτων στην εξουσία με ελεύθερες και αδιάβλητες εκλογές χωρίς διώξεις αντιφρονούντων, το ίδιο το αντιπροσωπευτικό σύστημα, ήταν ιδέες μπολιασμένες και αφομοιωμένες στην Ευρώπη και σύμφυτες με τις αξίες της. Το γεγονός πως αυτές οι αξίες, αν και θα μπορούσαν να εμπνεύσουν και στην Ελλάδα μια σημαντική μερίδα κομμουνιστών ψηφοφόρων, τελικά δεν το έκαναν (παρά μόνο ως σοσιαλδημοκρατική ψήφος), εξάπτει την περιέργειά μας ως προς τα λάθη και τις παραλείψεις του ΚΚΕ εσωτερικού αλλά και ως προς τις εγχώριες κοινωνικές συγκυρίες που το διατήρησαν εκλογικά καθηλωμένο.

Κατ' αντίστοιχο τρόπο, το γεγονός ότι σε μια περίοδο κατά την οποία τα αριστερά και προοδευτικά ιδεώδη κέρδιζαν έδαφος και οι αξιώσεις της κοινωνίας για δικαιώματα και παροχές πληθύνονταν αμετροεπώς, αποτελεί εξαιρετικά εύλογη απορία το γιατί το ΚΚΕ εσωτερικού, αλλά και το ΚΚΕ (δευτερευόντως), δεν κατάφεραν να εμπνεύσουν τους ψηφοφόρους ώστε να τους εμπιστευτούν τα αιτήματά τους, κάτι που τελικά καταφέρνει να κάνει σε μεγάλο βαθμό το ΠΑΣΟΚ. Γιατί δηλαδή ο προδικτατορικός ριζοσπαστισμός των Ιουλιανών που τότε καρπούται η Ένωση Κέντρου δείχνει να διοχετεύεται στην ακόμα πιο πολωμένη περίοδο της μεταπολίτευσης στην ριζοσπαστική αλλά με κεντρώες καταβολές αριστερά του ΠΑΣΟΚ και όχι στην κομμουνιστογενή αριστερά (ΚΚΕ και ΚΚΕ εσωτερικού).

Ακόμα, και δεδομένου ότι η Ελλάδα μόλις έχει βγει από μια μακρά περίοδο ανελεύθερης διακυβέρνησης, είναι αρκετά εντυπωσιακό ότι η μετριοπαθής, σταθεροποιητική, εν πολλοίς φιλοευρωπαϊκή, εν γένει ήπια και ρεαλιστική και ίσως συντηρητική ρητορική στρατηγική που αρθρώνει το ΚΚΕ εσωτερικού, δεν δύναται να βρει ευήκοα ώτα στους ψηφοφόρους, που αναπτύσσουν υλικά και αξιακά μαξιμαλιστικές απαιτήσεις, στοχεύοντας στο μη πραγματοποιήσιμο και άρα στο μη ορθολογικό.

Συμπερασματικά, λόγω της ιδιαίτερης εγχώριας πολιτικής (μεταδικτατορικής) κατάστασης, της διεθνούς πολιτικής συγκυρίας του ψυχρού πολέμου και της ανόδου του Ευρωκομμουνισμού στην Δ. Ευρώπη, και δεδομένης της μεταπολεμικής ένταξης της Ελλάδας στο δυτικό μπλοκ δυνάμεων, θεωρούμε πως έχει ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον η μελέτη των αιτιών της εκλογικής καθήλωσης του ΚΚΕ εσωτερικού στην Ελλάδα σε συνάρτηση με την μελέτη των πολιτικών πραγμάτων στην χώρα μας αλλά και διεθνώς.

τιμμένο θέμα και να δώσουμε τεκμηριωμένες και πειστικές απαντήσεις στο κύριο ερώτημα που διέπει την έρευνά μας, εστιάσαμε στην μελέτη των εγχωρίως και διεθνώς κοινωνικών και πολιτικών συγκυριών, που αναφέρονται: α) στην μεταπολεμική περίοδο μέχρι την δικτατορία, β) στα χρόνια της δικτατορίας και της παράνομης πολιτικής, κομματικής και κινηματικής δράσης που αναπτύσσεται εκείνη την περίοδο και εν πολλοίς οικοδομεί τις κρίσιμες κοινωνικές αναπαραστάσεις που συνοδεύουν το κάθε κόμμα μεταπολιτευτικά, καθορίζοντας τελικά και το εγχώριο πολιτικό status quo της επόμενης τριακονταετίας. γ) στα πρώτα τρία μεταδικτατορικά έτη (1974-1977). Επίσης, δώσαμε φυσιολογικά έμφαση στις πολιτικές προτάσεις και προτεραιότητες του ΚΚΕ εσωτερικού σε σχέση με τους πολιτικούς του αντιπάλους, αλλά και στις επιλογές που κάνει το κόμμα της αριστερής ανανέωσης ως προς τα ενδογενή ζητήματα της κομματικής και στρατηγικής του οργάνωσης.

Στο **πρώτο μέρος** της εργασίας μας αποφασίσαμε να μελετήσουμε τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της ελληνικής κοινωνίας, τόσο κατά τη διάρκεια της δικτατορίας, όσο και κατά τα πρώτα μεταπολιτευτικά χρόνια. Κατ' αυτόν τον τρόπο φιλοδοξούμε να αναλύσουμε τις πεποιθήσεις και τις αξιώσεις που σε γενικές γραμμές διαπνέουν αυτήν την κρίσιμη περίοδο τον ελληνικό κοινωνικό ιστό.

Στο **δεύτερο κεφάλαιο** θα αναφερθούμε στα βασικά χαρακτηριστικά της ελληνικής κοινωνίας, όπως αυτά διαμορφώνονται κατά τα χρόνια της Δικτατορίας. Εξαιτίας της κόπωσης που έχει επέλθει από τις συνεχείς ματαιώσεις του οράματός της για «Αλλαγή», αλλά και λόγω της ασφυκτικής καταπίεσης του δικτατορικού καθεστώτος, η ελληνική κοινωνία φαίνεται να στρέφει την προσοχή της στην υλική προκοπή του στενού πυρήνα της οικογένειας, εγκαταλείποντας την ενασχόληση με τα κοινά και παραμερίζοντας σε πρακτικό επίπεδο τις δημοκρατικές της ευαισθησίες. Ως εκ τούτου, οι αντιδράσεις ενάντια στην κατάλυση του δημοκρατικού πολιτεύματος μπορούν να χαρακτηριστούν ως «μουδιασμένες» και η κινηματική συμμετοχικότητα εναντίον του καθεστώτος ως «αρκετά περιορισμένη». Ωστόσο, πρέπει να λάβουμε υπ' όψιν μας δύο στοιχεία που μας αποδεικνύουν ότι η κοινωνία, αν και δεν εκδηλώνεται λόγω φόβου απέναντι στην στυγνή καταστολή, τάσσεται σιωπηρά ενάντια στην δικτατορία. Έτσι, το γεγονός ότι το στρατιωτικό καθεστώς δεν κατάφερε να αποκτήσει μια αξιόλογη υποστηρικτική κοινωνική βάση, αλλά και το ότι ήδη από τις αρχές του 1973 (όταν δηλαδή και η καταστολή του καθεστώτος υποχωρεί λόγω της φιλελευθεροποίησης) η ελληνική κοινωνία δείχνει να κινητοποιείται σε μεγαλύτερο βαθμό εναντίον των Συνταγματαρχών, αποδεικνύουν ότι η κοινωνική βάση έμενε σιωπηρά κριτική απέναντι στην χούντα

την συμπεριφορά των πολιτικών δυνάμεων, κή και συγκρουσιακή στάση.

Στο *τρίτο κεφάλαιο* θα εξετάσουμε την εξέλιξη των χαρακτηριστικών της ελληνικής κοινωνίας μεταπολιτευτικά. Την περίοδο αυτή αναπτύσσεται μια έντονη τάση για κοινωνική κινητικότητα, κάτι που αντικατοπτρίζεται στην έμφαση που δίνεται στην ατομική και οικογενειακή προκοπή, υπό την έννοια της κοινωνικής και υλικής καταξίωσης. Επίσης, κατά τα πρώτα μεταδικτατορικά χρόνια, στην ελληνική κοινωνία επικρατεί μια τάση αμφισβήτησης των συντηρητικών, «δεξιών» και εθνοκεντρικών προδικτατορικών και δικτατορικών συμβόλων και αξιών, η υπηρετήση των οποίων ενοχοποιείται με την έλευση της δημοκρατίας. Ένα άλλο χαρακτηριστικό που διάχυτα επικρατεί μεταπολιτευτικά στην Ελλάδα είναι η τάση εκτόνωσης της συσσωρευμένης και καταπιεσμένης από τα προηγούμενα χρόνια πολιτικής ενέργειας. Αυτό αποδεικνύεται από την γεωμετρική αύξηση που γνωρίζουν οι λαϊκές κινητοποιήσεις και απεργίες, από το μέγεθος και την έκταση των αλλαγών που αξιώνονται κυρίως προς την κατεύθυνση των κοινωνικών παροχών αλλά και των μεταρρυθμίσεων πολιτικού φιλελευθερισμού. Επιπρόσθετα, αυτό αποδεικνύεται και από την αύξηση της στρατολόγησης στα πολιτικά κόμματα. Ακόμα, στην ελληνική κοινωνία επικρατεί ένας ιδιαίτερα έντονος αντιαμερικανισμός, μιας και αποτελεί κοινό τόπο πως τόσο η δικτατορία όσο και πρωθύστερα το παλάτι και ο στρατός, βίσκονται σε διαρκή επικοινωνία και συναποφασίζουν με τις δυνάμεις των αμερικανικών μυστικών υπηρεσιών (CIA). Στα πλαίσια του αντιαμερικανισμού αλλά και της γενικότερης επαναστατικότητας της εποχής, κυριαρχεί κι ένας αρκετά αξιόλογης βαρύτητας αντιδυτικισμός, μιας και στα διεθνή ψυχροπολεμικά πλαίσια, ο «αντισυστημικός» θαυμασμός προς τις σοσιαλιστικές χώρες αλλά και το περίφημο μπλοκ των αδεσμεύτων, αποτελεί μέρος της εκτόνωσης ενός λαού που πιστεύει πως δεν έλαβε όλες τις απαραίτητες προφυλάξεις από την δύση για την προάσπιση του δημοκρατικού της πολιτεύματος.

Στο **δεύτερο μέρος** θα επιχειρήσουμε να απαντήσουμε στο κατά πόσον το ΚΚΕ εσωτερικού edύνατο να ανταποκριθεί στα συγκεκριμένα αιτήματα της ελληνικής κοινωνίας. Θα ισχυριστούμε πως δεδομένης της εξαιρετικά μετριοπαθούς, συναινετικής και αντι-συγκρουσιακής στάσης που τήρησε απέναντι στην κυβέρνηση και τις υπόλοιπες αριστερές δυνάμεις (τις οποίες αρνείτο επιμόνως να δει αμιγώς ανταγωνιστικά), αλλά και των συντηρητικών – αρτηριοσκληρωτικών χαρακτηριστικών των κομμουνιστικών κομμάτων από τα οποία και εξακολούθησε να διακατέχεται ακόμα και μετά τη διάσπαση του 1968, το κόμμα της ανανεωτικής Αριστεράς δεν καταφέρνει τελικά να παρακολουθήσει την ισχύουσα διαιρετική τομή Δεξιάς – Αντιδεξιάς που επικρατεί εκείνη την εποχή στην ελληνική κοινωνία. Θα δείξουμε ακόμα ότι το ΚΚΕ εσωτερικού, μένοντας προσκολλημένο στο κομμουνιστικό όραμα, αλλά και φέροντας σαφείς και ευδιάκριτες καταβολές από

...εν δύναται να ενσαρκώσει το διάχυτο μικροαστικό
...και της υλικής προκοπής που κατακλύζει την
ελληνική κοινωνία και που περιέργως και αντιφατικώς συνυπάρχει με την
ριζοσπαστική τάση των κινητοποιήσεων και της αντιδεξιάς απολυτότητας.

Στο *τέταρτο κεφάλαιο*, θα δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στην πολιτική και ρητορική στρατηγική που ακολουθεί το ΚΚΕ εσωτερικού σε σύγκριση με τα υπόλοιπα κόμματα της Αριστεράς κατά τη περίοδο της δικτατορίας. Θα γίνει λόγος για τις συναινετικές επιρροές της ΕΔΑ που καθορίζουν την ταυτότητα του ΚΚΕ εσωτερικού, αλλά και τον τρόπο που αυτό, ήδη από την ίδρυσή του το 1968, επιδιώκει να μην ακολουθήσει την ισχύουσα από το 61 και μετά τομή Δεξιάς- Αντιδεξιάς, αλλά να δημιουργήσει μία δική του, βάσει της οποίας θα κινηθεί: αυτή που αντιπαραβάλλει τις δημοκρατικές με τις φιλοδικτατορικές δυνάμεις. Η εν λόγω διαιρετική τομή δείχνει να εστιάζει κυρίως στο ευρύτερο πολιτειακό και όχι στον στενότερο πολιτικό παράγοντα, ενώ δείχνει και να προτάσσει την εθνική έναντι της ταξικής ανάγνωσης των πραγμάτων. Η πολιτική που ακολουθεί το ΚΚΕ εσωτερικού δεν θα συναντήσει ευρεία απήχηση, όχι μόνο γιατί δεν υφίσταται αντίστοιχη αντίληψη στην κοινωνία, αλλά και γιατί δεν υπάρχουν όμορες πολιτικές δυνάμεις που να την υποστηρίζουν.

Έτσι, στα χρόνια της δικτατορίας το ΚΚΕ εσωτερικού, συμμετέχει στον αντιδικτατορικό αγώνα με το Πατριωτικό Αντιδικτατορικό Μέτωπο (ΠΑΜ) αναπτύσσοντας μάλιστα έντονη και επίμονη αντιστασιακή δράση εναντίον της χούντας. Καθ' όλη την εν λόγω περίοδο δίνει έμφαση στην ανάπτυξη αντιστασιακών συμμαχιών ακόμα και με δυνάμεις που πρόσκεινται στο κέντρο και την πατριωτική και φιλοβασιλική δεξιά. Αυτό επιτυγχάνεται το 1968 με την σύναψη συμμαχίας μεταξύ ΠΑΜ – Πανελληνίου Απελευθερωτικού Κινήματος (ΠΑΚ) – Δημοκρατικής Άμυνας (Δ.Α.), αλλά και το 1971 με την ίδρυση του Εθνικού Αντιστασιακού Συμβουλίου (ΕΑΣ). Ωστόσο, ως προς αυτές τις συμμαχίες για τις οποίες το ΚΚΕ εσωτερικού υπήρξε ιδιαίτερα υπερήφανο, υπάρχουν δύο βασικοί αστερίσκοι που καταδεικνύουν και την διαφορά της αντίληψης που επικρατούσε στο υπό μελέτη κόμμα σε σχέση με τον υπόλοιπο χώρο της Αριστεράς. Ο πρώτος είναι ότι από τις δύο προαναφερθείσες συμμαχίες απουσιάζει το ΚΚΕ, το οποίο υποστηρίζει πως δεν μπορεί να συμμετέχει σε συμμαχίες που κυριαρχούν οι αστικές δυνάμεις και που δεν έχουν ως στόχο την εγκαθίδρυση του σοσιαλισμού αλλά την διάσπαση του εργατικού κινήματος. Ο δεύτερος αφορά στην άρνηση συμμετοχής του ΠΑΚ του Ανδρέα Παπανδρέου στο ΕΑΣ με την πρόφαση ότι στην προτεινόμενη συμφωνία δεν εμπεριέχεται άρθρο που να προβλέπει συντακτική εθνοσυνέλευση, αλλά και λόγω της συμμετοχής συντηρητικών και φιλοβασιλικών στοιχείων σε αυτό. Συνεπώς, παρατηρούμε πως το ΚΚΕ εσωτερικού έχει ως μοναδικό γνώμονα την απαλλαγή της χώρας από το δικτατορικό καθεστώς και αυτό του επιτρέπει να επιδιώκει ευρύτερες συμμαχίες ακόμα και με κόμματα και σχηματισμούς της συντηρητικής και

...ο δεν επιλέγουν να κάνουν το ΠΑΚ και το ΚΚΕ, έχθεια της κοινωνίας για το οτιδήποτε έχει να κάνει με την Δεξιά, το Παλάτι και τον Στρατό. Τέλος, ένα άλλο πιθανό σφάλμα του ΚΚΕ εσωτερικού είναι η –ειδικά μετά το 1972- έμφαση που δίνει στην θεσμική λύση της αποτίναξης του ζυγού. Αυτό το οδηγεί σε θέσεις που χαρακτηρίζονται ως συντηρητικές ακόμα και από δεξιές και κεντρώες δυνάμεις. Η αντίληψη ότι πρέπει να αξιοποιείται η κάθε δυνατότητα που παρέχει το καθεστώς για πολιτικοποίηση, οδηγεί το ΚΚΕ εσωτερικού σε στάσεις ελλιπούς αγωνιστικότητας που είτε ερμηνεύονται ιδιοτελώς είτε εκλαμβάνονται απλοϊκώς ως νομιμοποιητικές για το καθεστώς. Η συμμετοχή στο δημοψήφισμα, η πρόθεση που εξέφρασε για κάθοδο στις εκλογές του Μαρκεζίνη (που τελικά δεν έγιναν), αλλά και η συγκρατημένη στάση απέναντι στα γεγονότα του Πολυτεχνείου, διαμορφώνουν –σε συνδυασμό με τον σκεπτικισμό του κόμματος για πιο δυναμικές κινητοποιήσεις- την εικόνα ενός κόμματος μη αριστερού αλλά συντηρητικού, μη αγωνιστικού, αλλά φοβικού, μη πατριωτικού, αλλά πιθανώς ενδοτικού. Ακόμα, οι εσωκομματικές συγκρούσεις και διαφωνίες που επικρατούν στους κόλπους του ΚΚΕ εσωτερικού ως προς την αντιδικτατορική στρατηγική που ενδείκνυται να ακολουθηθεί, δημιουργούν μια αποκρουστική εικόνα διχασμού, που μέλει να συνοδεύει το κόμμα και στα επόμενα χρόνια.

Στο πέμπτο κεφάλαιο μελετούμε τις πολιτικές θέσεις του ΚΚΕ εσωτερικού κατά την Μεταπολίτευση. Έχοντας ως υπόδειγμα την πολιτική της Εθνικής Αντιδικτατορικής Δημοκρατικής Ενότητας (ΕΑΔΕ) το κόμμα της αριστερής ανανέωσης θα κινηθεί περισσότερο συναινετικά και λιγότερο ανταγωνιστικά τόσο απέναντι στην κυβέρνηση όσο και απέναντι στα κόμματα της Αριστεράς (ΠΑΣΟΚ, ΚΚΕ), προτάσσοντας την λύση της οικουμενικής κυβέρνησης ως την βέλτιστη επιλογή για τις εύθραυστες μεταδικτατορικές περιστάσεις που επικρατούν. Το ΚΚΕ εσωτερικού κινείται αρκετά συναινετικά προς την κυβέρνηση της οποίας το έργο αναγνωρίζει πολλά θετικά. Αυτό συμβαίνει καθώς θεωρεί πως τόσο κατά την δικτατορία όσο και κατά τα πρώτα μεταπολιτευτικά χρόνια, καμία δημοκρατική δύναμη δεν έχει δικαίωμα να αναλώνεται σε μικροκομματικούς ανταγωνισμούς, καθώς αντίπαλος της ευρυθμίας δεν μπορεί να είναι τα δημοκρατικά κόμματα, αλλά μόνο οι αποσταθεροποιητικές δυνάμεις που επιδιώκουν την παλινόρθωση –αργότερα- της δικτατορίας. Η παραπάνω στάση, έρχεται σε σύγκρουση με τις κοινωνικές εκτιμήσεις, πεποιθήσεις και προτεραιότητες, που θεωρούν ότι η Δικτατορία έχει τελειώσει και προτάσσουν την τιμωρία της Δεξιάς, την υλική ευημερία και το αμέριμνο στοιχείο που μπορεί να εξασφαλίσει η φιλελεύθερη δημοκρατία σε εύρωστες οικονομικά εποχές. Ακόμα, η πολιτική συναίνεσης και ήπιων τόνων που υποδεικνύεται από την γραμμή της ΕΑΔΕ, οδηγεί το ΚΚΕ εσωτερικού στην χάραξη μιας πολιτικής που θέτει πάνω απ' όλα την δημοκρατική σταθερότητα. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα το ΚΚΕ εσωτερικού να είναι πολύ συγκρατημένο τόσο ως προς την

δικήσεων, όσο και ως προς την κριτική που ασκεί
μέχρι το ΚΚΕ εσωτερικού, αν και υποστηρίζει τυπικά
και ρητορικά τις διαμαρτυρίες, τις πορείες και τις απεργίες, στην πράξη τις
απονομιμοποιεί, αφού πιστεύει πως δύνανται να φθείρουν την προσφάτως
αποκατασταθείσα και άρα εύθραυστη δημοκρατία και να δώσουν την ευκαιρία στις
δυνάμεις της αποσταθεροποίησης να επανέλθουν.

Ωστόσο, θα διαπιστώσουμε πως τα αστικά χαρακτηριστικά της ΕΑΔΕ αποτελούν
μόνο την μία όψη του κόμματος. Η άλλη –επίσης αντιδημοφιλής- όψη είναι τα
αρτηριοσκληρωτικά στοιχεία της δομής και του χαρακτήρα του κόμματος που
υπενθυμίζουν τις κομμουνιστικές του καταβολές. Τα στοιχεία αυτά είναι: η κριτική
που ασκεί το κόμμα της αριστερής ανανέωσης στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των
μικρομεσαίων στρωμάτων, η εμμονή στην αταξική κοινωνία ως τελικό στόχο της
διακυβέρνησής του, η αυστηρή και γραφειοκρατική εσωκομματική του δομή, ο
δημοκρατικός συγκεντρωτισμός που αν και αποτελεί πρόοδο σε σχέση με τις
πρακτικές του ΚΚΣΕ, παραμένει μια διαδικασία λήψης απόφασης μη σεβόμενη την
ιδιαιτερότητα της μειοψηφούσας άποψης και οι απαιτήσεις για συνέπεια και
εργατικότητα του νεοεισερχόμενου μέλους. Όλα αυτά τα χαρακτηριστικά αφήνουν
αδιάφορη μια κοινωνία που έχει κουραστεί από τους ελέγχους, την αυστηρότητα
και την καταπίεση και ως εκ τούτου έχει ενοχοποιήσει την πειθαρχία και την
υποταγή κι έχει εξάρει την ατομικότητα και τα υλικά αγαθά.

Στο έκτο κεφάλαιο θα μελετήσουμε τις θέσεις του ΠΑΣΟΚ όπως αυτές
διαμορφώνονται στην υπό μελέτη πρώτη τριετία της μεταπολιτευτικής περιόδου.
Εκεί, θα διαπιστώσουμε ότι η ρητορική του ΠΑΣΟΚ διαπνέεται από έντονα και
εξόχως δημοφιλή αντιπολιτευτικά, αντιδεξιά και αντιαμερικανικά στοιχεία.
Παράλληλα ο Παπανδρέου θα προβεί σε ένα άνοιγμα στην κοινωνία με την
πρόσκληση που θα απευθύνει στην βάση για «από τα κάτω» στελέχωση των
τοπικών οργανώσεων του κόμματος, κάτι που ενθουσιάζει έναν πληθυσμό που
διψά για ελεύθερη συμμετοχή σε πολιτικές διαδικασίες. Ακόμα, το ΠΑΣΟΚ θα δούμε
ότι απορρίπτει τις προτάσεις του ΚΚΕ εσωτερικού για συμπόρευση και γενικά
χαράσσει έναν αυτόνομο και ανεξάρτητο δρόμο, προσπαθώντας να
διαφοροποιηθεί με κάθε τρόπο τόσο από την κομμουνιστική αριστερά όσο και από
την συντήρηση που αποπνέει η ευρωπαϊκή σοσιαλδημοκρατία. Παρά το γεγονός ότι
από τις αρχές του 75 μέχρι τις εκλογές του 77 τα ριζοσπαστικά χαρακτηριστικά του
ΠΑΣΟΚ φαίνεται να υποχωρούν προς χάριν του διεμβολισμού του κεντρώου χώρου,
το κόμμα της ελληνικής σοσιαλδημοκρατίας θα προλάβει να καταχωρηθεί στην
συλλογική συνείδηση ως ένα κόμμα φρέσκο, άφθαρτο και προοδευτικό. Το ΚΚΕ
εσωτερικού εξαιτίας τόσο των μετριοπαθέστερων θέσεων που έχει υιοθετήσει όσο
και των συντηρητικών του και εκπορευόμενων από τις κομμουνιστικές του

εν θα μπορέσει να ακολουθήσει την λάμψη του
περιθωριακή δύναμη της αριστεράς.

Στο έβδομο κεφάλαιο θα μελετήσουμε τις θέσεις του ΚΚΕ, όπως διαμορφώνονται το διάστημα μεταξύ 1974 και 1977. Το ΚΚΕ θα υιοθετήσει κι αυτό ακραίες αντιπολιτευτικές θέσεις, υπηρετώντας με συνέπεια την διαιρετική τομή Δεξιάς – Αντιδεξιάς, ενώ ταυτόχρονα θα είναι λάβρο ενάντια στις ΗΠΑ και την Ευρωπαϊκή Ένωση των οποίων τα συμφέροντα φροντίζει να ταυτίζει. Απέναντι στο ΚΚΕ εσωτερικού, το ΚΚΕ ασκεί μια ιδιαιτέρως οξεία και επιθετική στάση καθ' όλη την εξεταζόμενη περίοδο έχοντας ως στόχο να εκμηδενίσει την επιρροή του κόμματος της αριστερής ανανέωσης. Για την ακρίβεια τόσο κατά τη διάρκεια της δικτατορίας όσο και στην συνέχεια το ΚΚΕ προβαίνει σε σαμποτάζ, εξαπολύει υβριστικές επιθέσεις, τορπιλίζει το εγχείρημα της Ενωμένης Αριστεράς υιοθετώντας μια κακόπιστη και αντιενωτική στάση, ενώ ταυτόχρονα φροντίζει επισταμένα να παρουσιάζεται ως το βασικό θύμα της αυταρχικής δεξιάς πολιτικής του Καραμανλή. Στην ουσία, το ΚΚΕ δεν αναγνωρίζει την υπόσταση του ΚΚΕ εσωτερικού και προσπαθεί να επικοινωνήσει στην κοινωνία ότι «Ένα είναι το Κόμμα». Έτσι, έχοντας την επίσημη ηθική και υλικότεχνική υποστήριξη της ΕΣΣΔ, έχοντας υιοθετήσει θέσεις περισσότερο δημοφιλείς στην ελληνική κοινωνία, εμπνέοντας στο αριστερό ακροατήριο την συγκίνηση ως ο επίσημος και αυθεντικός συνεχιστής των ένδοξων αγώνων του κομμουνιστικού κινήματος, αλλά και έχοντας καταφέρει να απομυθοποιήσει το ΚΚΕ εσωτερικού, το ΚΚΕ θα καταφέρει να κυριαρχήσει και αυτό στον χώρο της κομμουνιστικής αριστεράς, περιθωριοποιώντας το κόμμα της αριστερής ανανέωσης.

Στο τρίτο μέρος θα ασχοληθούμε με την επιρροή που έχει στην διαμόρφωση των εγχώριων πολιτικών συσχετισμών η ευρωπαϊκή και διεθνής πολιτική και κοινωνική κατάσταση. Πιο συγκεκριμένα, θα λάβουμε υπ' όψιν τις ψυχροπολεμικές συνθήκες που επικρατούν λόγω της διαμάχης ΗΠΑ – ΕΣΣΔ και την επίπτωση που έχει αυτή στις ευρωπαϊκές κοινωνικές αναπαραστάσεις. Η επιθετική και ιμπεριαλιστική στάση των ΗΠΑ με τον πόλεμο στο Βιετνάμ, αλλά και οι δικτατορίες που είχαν επιβληθεί στην Ευρώπη και είχαν αποδοθεί –ολοκληρωτικώς ή μερικώς - στην υποστήριξη των αμερικανών, είχαν καλλιεργήσει έναν εντεινόμενο αντιαμερικανισμό στην ευρωπαϊκή ήπειρο. Απόρροια του αντιαμερικανισμού ήταν μια ιδιαίτερη συμπάθεια που είχε αναπτυχθεί υπέρ του αντίπαλου δέοντος των ΗΠΑ, υπέρ δηλαδή της ΕΣΣΔ. Ωστόσο, αυτή η συμπάθεια αν και ωθούσε τις ευρωπαϊκές κοινωνίες σε αριστερόστροφες θέσεις, δεν ήταν αρκετή για να οδηγήσει τα κομμουνιστικά κόμματα να αποκτήσουν την κυρίαρχη επιρροή στον χώρο της αριστεράς. Αυτό συνέβαινε καθώς, παράλληλα με τον αντιαμερικανισμό, στην

Ο και μετά, επικρατεί τόσο μια θεαματική βελτίωση και μια έμφαση στην διεκδίκηση ατομικών μεταπολεμικών αιτημάτων. Αυτό σημαίνει ότι, αν και η Ευρώπη κινείται αριστερόστροφα, δεν φτάνει στο σημείο να αμφισβητήσει τα αστικά ιδανικά της ελευθερίας, της κοινωνικής κινητικότητας και της μη εστιασμένης στην ταξικότητα σκέψης. Ωστόσο, ανάμεσα στο κομμουνιστικό ακροατήριο, φαίνεται να επικρατούν τα κόμματα που πρόσκεινται στο ΚΚΣΕ. Έτσι, θα διαπιστώσουμε ότι είναι τα υποστηριζόμενα από το ΚΚΣΕ κόμματα που καρπώνονται όλη την αίγλη και την λάμψη της ΕΣΣΔ και όχι τα κόμματα της ανανεωτικής κομμουνιστικής αριστεράς που κόβουν τις επαφές με την ΕΣΣΔ, όπως το ΚΚΕ εσωτερικού.

Στο *όγδοο κεφάλαιο* θα ασχοληθούμε με την ελληνική πραγματικότητα και τους τρόπους με τους οποίους επηρεάζει τους συσχετισμούς στον χώρο της αριστεράς η διεθνής πολιτική και κοινωνική κατάσταση. Για την ακρίβεια, θα διαπιστώσουμε τον ρόλο που παίζει ο αυξημένος αντιαμερικανισμός στην διαμόρφωση της κοινής γνώμης και της εκλογικής επιρροής των κομμάτων. Ειδικότερα, στην Ελλάδα λόγω του δεξιού μεταπολεμικού αυταρχικού κράτους που υποστηρίχθηκε από τις ΗΠΑ, λόγω της υπονομευτικής για τα ελληνικά συμφέροντα στάσης που θεωρήθηκε ότι τήρησαν οι Αμερικανοί στο Κυπριακό, αλλά και λόγω της ανωμαλίας που προκλήθηκε με τα Ιουλιανά και την υποστήριξη που παρείχαν στο δικτατορικό καθεστώς οι ΗΠΑ, ο αντιαμερικανισμός θα βρεθεί μεταδικτατορικά στο ζενίθ του. Το γεγονός του αντιαμερικανισμού σε συνδυασμό με το ρεύμα ελευθεριότητας που διαπνέει όλη την Ευρώπη από τη δεκαετία του '60 και μετά στρέφει τις ευρωπαϊκές αλλά και την ελληνική κοινωνία, προς τα αριστερά. Ωστόσο, στο εν λόγω κεφάλαιο θα διαπιστώσουμε πως η ανάγκη του κόσμου για απαλλαγή από τα συντηρητικά και αρτηριοσκληρωτικά της μεταπολεμικής κοινωνίας του συντηρητικού και προβλέψιμου μοντερνισμού, δεν μπορεί να τον στρέψει στην αγκαλιά των κομμουνιστικών κομμάτων, τα οποία φέρουν έναν αέρα ανελεύθερης αυστηρότητας και άρα συντηρητισμού. Έτσι, θα διαπιστώσουμε ότι το βασικό ρεύμα αμφισβήτησης της συντηρητικής δεξιάς, θα καρπωθεί η μη κομμουνιστική αριστερά, δηλαδή η σοσιαλδημοκρατία. Όσο για την διαμάχη που θα επικρατήσει μεταξύ των κομμάτων της κομμουνιστικής αριστεράς, εκεί φαίνεται να ευνοούνται οι δυνάμεις που έχουν την άμεση και ευκρινή υποστήριξη από την ΕΣΣΔ, καθώς ανάμεσα στο κομμουνιστικό ακροατήριο παραμένουν ζωντανές όχι μόνον οι μνήμες ενός αγωνιστικά ένδοξου παρελθόντος αλλά και η ελπίδα ότι τελικά οι κομμουνιστικές δυνάμεις θα επικρατήσουν, κάτι που γεννά συναισθήματα ανάτασης αλλά και συγκίνησης.

Στο *ένατο κεφάλαιο*, θα εστιάσουμε στον διάχυτο αντιαμερικανισμό που επικρατεί στην ελληνική κοινωνία και στην στάση που τηρεί το ΚΚΕ εσωτερικού σε σχέση με τις εξ αριστερών ανταγωνιστικές του δυνάμεις, ως προς το θέμα αυτό. Θα

εσωτερικού, αν και στο πρόγραμμά του εμπεριέχεται το NATO και, αν και συγχαίρει και στηρίζει την κυβέρνηση Καραμανλή για την απόφαση να αποσύρει την Ελλάδα από την ευρωατλαντική συμμαχία, τηρεί τελικά μια πιο πραγματιστική στάση που διακατέχεται από αρκετές αντιφάσεις και ενδοιασμούς ως προς το τι συμφέρει τελικά την Ελλάδα να πράξει. Η ίδια αμφιθυμία διακατέχει το ΚΚΕ εσωτερικού και για το θέμα της ΕΟΚ απέναντι στην οποία όμως, παρά την αντιευρωπαϊκή στάση που έχει κληρονομηθεί από την ΕΔΑ, δίδεται θετικότερα, υποστηρίζοντας ότι το κόστος ακύρωσης της συμφωνίας με την Ευρώπη θα είναι ισχυρότερο από τα οφέλη για την χώρα. Στην παρούσα εργασία θα υποστηρίξουμε ότι η συγκεκριμένη αμφιθυμία του ΚΚΕ εσωτερικού απέναντι στην συμμετοχή της χώρας στο NATO αλλά και στην ΕΟΚ εκλαμβάνεται από το εκλογικό σώμα ως συμβιβασμός του με το σύστημα, την Δύση και τους Αμερικανούς. Το ΠΑΣΟΚ τηρεί μια απόλυτα αντινατοϊκή στάση, ενώ και για την ΕΟΚ επικοινωνεί έναν ολοένα και εντονότερο αρνητισμό, κάτι που αντικατοπτρίζεται στο γνωστό σύνθημα «ΕΟΚ και NATO το ίδιο Συνδικάτο», το οποίο και φαίνεται να εμπνέει ιδιαίτερα το ακροατήριο. Εδώ πρέπει να τονίσουμε ότι ο Α. Παπανδρέου, ως ένας πολιτικός που έχει φυλακιστεί και διωχθεί από την Δικτατορία και ως ένα πρόσωπο που αποτελεί κόκκινο πανί για το State Department (από την προδικτατορική περίοδο μέχρι και την ανάληψη της Πρωθυπουργίας το 1981), φέρει ένα είδος παρασήμου αντιαμερικανισμού, το οποίο και φαίνεται να εξαργυρώνει εκλογικά κατά την διάρκεια της μεταπολίτευσης. Το ΚΚΕ, ως ένα κόμμα προσδεδεμένο στο άρμα και την πολιτική της ΕΣΣΔ, τηρεί αυτονόητα όχι μόνο αντινατοϊκή στάση αλλά και εξ ολοκλήρου αντιδυτική – αντιευρωπαϊκή. Οι εκατοντάδες χιλιάδες των εξορίστων στις ανατολικές χώρες, οι οικογένειές τους, αλλά και η αντιδεξιά συμπάθεια του κόσμου προς αυτούς και την ΕΣΣΔ ως ανταγωνιστική δύναμη στις ΗΠΑ, δίνουν μια ισχυρή ώθηση στο ΚΚΕ, κάτι που αποτυπώνεται και στην κάλπη.

1.4 Μεθοδολογία

Η συγκεκριμένη έρευνα που αφορά στα αίτια εκλογικής καθίζησης του ΚΚΕ εσωτερικού μεταπολιτευτικά περιορίζεται χρονικά από την διάσπαση του 1968 έως και τις εκλογές του 1977.

Για την συγγραφή της διενεργήθηκε βιβλιογραφική έρευνα - ανασκόπηση σχετικών ιστορικών κειμένων αλλά και λήψη συνεντεύξεων από μέλη του ΚΚΕ εσωτερικού και του Ρήγα Φεραίου.

Ειδικότερα, κατά την έρευνα εντοπίστηκαν και αναφέρονται στοιχεία από τα αρχεία του ΚΚΕ εσωτερικού, του ΠΑΜ και του Ρήγα Φεραίου, που στεγάζονται στα Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας (ΑΣΚΙ). Σε αυτά, ο γράφων μπόρεσε να εντοπίσει και να μελετήσει ιστορικές ομιλίες των ηγετών, δηλώσεις και συνεντεύξεις απλών στελεχών, επίσημες ανακοινώσεις του ΚΚΕ εσωτερικού, υλικό από το πρώτο

το 1976, πρακτικά από τις συνεδριάσεις των
ς ολομέλειας, καθώς επίσης και απόρρητες
και την χαρασσόμενη στρατηγική του υπό μελέτη
κόμματος. Ακόμα, η έρευνα περιλαμβάνει στοιχεία από τα επίσημα έντυπα που
επικοινωνούσαν τις θεωρητικές και ιδεολογικές θέσεις του ΚΚΕ εσωτερικού, όπως
είναι η Αυγή, η Κομμουνιστική Επιθεώρηση και η Κομμουνιστική Θεωρία και
Πολιτική, τα οποία επίσης ο ερευνητής κατάφερε να εντοπίσει στα ΑΣΚΙ, στην δική
του, αλλά και σε φιλικές βιβλιοθήκες. Όσον αφορά, την σύγκριση με τα υπόλοιπα
κόμματα αλλά και την κατανόηση της γενικότερων συγκυριών της εποχής η έρευνα
αξιοποίησε βιβλία με ιστορικό και πολιτικό περιεχόμενο, όπως επίσης και
προεκλογικά έντυπα, περιοδικά και εφημερίδες που πρόσκεινται και απηχούν τις
θέσεις στο ΠΑΣΟΚ και το ΚΚΕ κατά την εξεταζόμενη περίοδο.

Επίσης, η έρευνα βασίστηκε και σε πέντε προφορικές συνεντεύξεις που ευγενώς
παραχωρήθηκαν από μέλη και στελέχη του ΚΚΕ εσωτερικού, τα οποία με τις
προφορικές μαρτυρίες τους ενεπλούτησαν το περιεχόμενο της μελέτης μας. Τα
παλαιά αυτά στελέχη είναι ο Χρυσάφης Ιορδάνογλου, ο Γιάννης Βούλγαρης, ο
Τάσος Τρίκας, ο Γιάννης Μακατσώρης και ο Παύλος Κλαυδιανός.

Τέλος, και όπως ήδη αναφέρθηκε, η έρευνα αυτή περιορίστηκε στην μελέτη των
εκλογικών επιδόσεων που είχε το ΚΚΕ εσωτερικού κατά την περίοδο που
περιλαμβάνει τις δύο πρώτες μεταπολιτευτικές εκλογικές αναμετρήσεις (1974-
1977). Ωστόσο, θεωρήθηκε σωστό να συμπεριληφθούν και στοιχεία από την δράση
του υπό μελέτη κόμματος και κατά την περίοδο της δικτατορίας, καθώς εκτιμήθηκε
ότι αυτά είναι σημαντικά για την εικόνα που έχει όταν διεκδικεί την πρώτη
μεταπολιτευτική ψήφο.

Θεωρώντας ότι η μελέτη των αιτιών της εκλογικής καθήλωσης ενός κόμματος, περιλαμβάνει ως αναπόσπαστο μέρος και την εξέταση των αναγκών, των προτεραιοτήτων και των αξιώσεων του εκλογικού σώματος που αποφασίζει για το πολιτικό μέλλον της εκάστοτε χώρας, δεν θα μπορούσαμε να μην ξεκινήσουμε την εργασία μας εστιάζοντας στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της ελληνικής κοινωνίας κατά την υπό εξέταση περίοδο (1967-1977). Έτσι, στο πρώτο μέρος της εργασίας μας θα επιχειρήσουμε να εξετάσουμε την στάση που τήρησε η ελληνική κοινωνία σε δύο διαδοχικές μα και αρκετά διαφορετικές περιόδους της νεώτερης ιστορίας μας, εστιάζοντας στους στόχους, τις επιδιώξεις και τις προτεραιότητες που αυτή έθετε τόσο κατά την περίοδο της δικτατορίας (1967-1974) όσο και κατά την πρώτη περίοδο της μεταπολίτευσης(1974-1977).

Κεφάλαιο 2ο

Η ελληνική κοινωνία μεταξύ 1967-1977

2.1 Εισαγωγή

Στο δεύτερο κεφάλαιο θα εξετάσουμε τους λόγους για τους οποίους ισχυριζόμαστε ότι ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '60 επικρατεί στην ελληνική κοινωνία η διαιρετική τομή Δεξιάς – Αντιδεξιάς. Στην συνέχεια θα αποδείξουμε ότι αυτή η διαιρετική τομή εξακολουθεί να διαπερνά την ελληνική κοινωνία τόσο κατά τα χρόνια της δικτατορίας όσο και κατά την μεταπολίτευση. Έτσι, θα επιχειρήσουμε να εξηγήσουμε πως, παρά το γεγονός ότι η ελληνική κοινωνία φαίνεται να μην αντιδρά ιδιαίτερα στην έλευση της δικτατορίας, εξακολουθεί να είναι αντίθετη με το καθεστώς. Κάτι τέτοιο μπορεί να τεκμηριωθεί με δύο βασικά επιχειρήματα. Το πρώτο είναι ότι οι συνταγματάρχες δεν καταφέρνουν ποτέ να αποκτήσουν έστω και μια περιορισμένη λαϊκή υποστηρικτική βάση, όπως συμβαίνει συνήθως με τα δικτατορικά καθεστώτα. Το δεύτερο είναι ότι όταν δίνεται η ευκαιρία και η αφορμή στην ελληνική κοινωνία να εκφράσει την δυσαρέσκειά της ενάντια στο καθεστώς, εκείνη το κάνει συμμετέχοντας ενθουσιωδώς και μαζικά σε αντιδικτατορικές πορείες και συγκεντρώσεις. Ακόμα, θα ισχυριστούμε ότι η τελευταία φάση της δικτατορίας –ειδικότερα από το 1973 και μετά- είναι κομβική για την καλλιέργεια μιας ολοένα και εντονότερης αντιδεξιάς και αντιαμερικανικής συνείδησης που θα κορυφωθεί κατά την μεταπολιτευτική περίοδο.

Μετά το 1950, η ελληνική κοινωνία εξέρχεται καθημαγμένη από την ανέχεια και τον διχασμό. Ένας μεγάλος αριθμός από την πλευρά των ηττημένων εξορίστηκε στα ξερονήσια, άλλοι έφυγαν για τις σοσιαλιστικές χώρες, ο κομμουνισμός ποινικοποιήθηκε ως ιδεολογία και η αστυνομική καταπίεση εντάθηκε, ενώ για να αναζητήσει κάποιος εργασία έπρεπε να φέρει πιστοποιητικό κοινωνικών φρονημάτων⁴. Υπολογίζεται ότι τα θύματα των συγκρούσεων, οι εκτοπίσεις και η καταπίεση είχαν στερήσει από την Αριστερά περίπου διακόσιες χιλιάδες οπαδούς της.⁵ Ωστόσο, παρά την επίδραση της αντικομμουνιστικής προπαγάνδας και τις διώξεις, ήταν φανερό ότι το λαϊκό αίσθημα αναζητούσε ακόμα την λήθη, την αμνηστία και την εθνική συμφιλίωση⁶. Έτσι, το Κέντρο, χαμένο στις αντιφάσεις του μεταξύ της περισσότερο ελεύθερης και ανεπτυγμένης δημοκρατίας που αναζητά και της σκληρής στάσης απέναντι στους ηττημένους του εμφυλίου που δεν δύναται -αλλά ούτε και επιθυμεί- να αποφύγει, υποχωρεί απορροφόμενο ως επί το πλείστον από την ΕΔΑ που αποτελεί τον μόνο αριστερό και τυπικά μη κομμουνιστικό πολιτικό σχηματισμό που υπάρχει εκείνη την εποχή. Κατ' αυτόν τον τρόπο η πόλωση του εμφυλίου παραμένει και αποτυπώνεται στην πολιτική διαιρετική τομή Δεξιάς – Αντιδεξιάς (Δημοκρατικών Δυνάμεων) και στην ιδεολογική διαιρετική τομή Εθνικοφροσύνης – μη Εθνικοφροσύνης⁷. Η πόλωση αντικατοπτρίζεται ειδικότερα στα αποτελέσματα των εκλογών του 1958, όταν και η ΕΔΑ εκλέγεται στην θέση της αξιωματικής αντιπολίτευσης. Η κυριαρχία της Δεξιάς έχει αρχίζει να κλονίζεται, ενώ η ανοχή απέναντι στην καχεκτική δημοκρατία που έχει επιβάλει θα εξαντληθεί το 1961, με τις περίφημες εκλογές της βίας και της νοθείας του Καραμανλή, αλλά και με την επιτυχή προσπάθεια αναβίωσης του κεντρώου χώρου από τον Γεώργιο Παπανδρέου. Η νεοϊδρυθείσα Ένωση Κέντρου φαίνεται να κερδίζει ψήφους τόσο από τα δεξιά (ΕΡΕ) όσο και από τα αριστερά (ΕΔΑ), ενώ οι εκλογικές της επιτυχίες του 1963 και του 1964, έρχονται να υπενθυμίσουν, όχι μόνο την απαξίωση στην οποία έχουν περιέλθει τα σύμβολα και οι ιδέες της συντηρητικής δεξιάς, αλλά και την θνησιγενή φύση της κομμουνιστογενούς αριστεράς στην Ελλάδα. Η Ένωση Κέντρου λοιπόν, τηρώντας ένα πιο αποφασιστικό πρόσωπο σε σχέση με την Αριστερά ως προς τον Αντιδεξιό Αγώνα που βρίσκεται σε εξέλιξη, επιβάλλει την ατζέντα των φιλελεύθερων αιτημάτων της και αναγκάζει την ΕΔΑ να συμβιβαστεί με

⁴ Τσουκαλάς(1987), *Κράτος Κοινωνία εργασία στην μεταπολεμική Ελλάδα*, Αθήνα: Θεμέλιο, σελ.32

⁵ Τσουκαλάς, ο.π., σελ. 27

⁶ Τσουκαλάς, ο.π.

⁷ Βερναρδάκης, Μαυρή, «Το κέντρο ή η διαρκής πόλωση της πολιτικής σκηνής 1950-1967», *Θέσεις*, τεύχος 23-24, 1988, διαθέσιμο στο : http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=219&Itemid=29

αντιδάνειο. Η Ένωση Κέντρου εγκαθιδρύεται ως η ηγετική δύναμη που συσπειρώνει στους κόλπους της μια μεγάλη μερίδα αριστερών ψηφοφόρων και πρωτοστατεί στον ανένδοτο αγώνα εναντίον της δεξιάς αυταρχικής αυθαιρεσίας. Τα Ιουλιανά αποτελούν την κορύφωση αυτού του αγώνα που θα ευαισθητοποιήσει και θα ριζοσπαστικοποιήσει ένα μεγάλο μέρος της λαϊκής βάσης το οποίο και θα ξεχυθεί στους δρόμους ζητώντας μια πραγματική δημοκρατική Αλλαγή...

Ωστόσο, τα Ιουλιανά και η αναταραχή που ακολούθησε μέχρι και την δικτατορία άσκησαν μια διττή και αντιφατική επιρροή στην ελληνική κοινωνία. Από τη μια πλευρά συνέβαλαν στην διαμόρφωση και ενίσχυση του ριζοσπαστισμού της, καθώς συνειδητοποιήθηκε συλλογικά, όχι μόνο ο αντιδραστικός ρόλος του Παλατιού, του Στρατού και της εγχώριας και αμερικανής πολιτικής ηγεσίας, αλλά και οι ευθύνες που οι εν λόγω θεσμοί έφεραν για την πολιτική και πολιτειακή ανωμαλία που επεκράτησε στην Ελλάδα μεταπολεμικά^{8 9 10}.

Από την άλλη, τα Ιουλιανά και η επαναστατικότητα που εκφράστηκε εκείνη την περίοδο, σε συνδυασμό με την όλη αποτυχία του εγχειρήματος, έπαιξαν καθοριστικό ρόλο ώστε η προαναφερθείσα ριζοσπαστική συνειδητοποίηση να μην αποκτήσει ούτε την απαραίτητη δυναμική ούτε και τα ιδεολογικά ερείσματα ώστε να αντέξει στον χρόνο και στις συνεχόμενες επιθέσεις που επακολούθησαν από τον συντηρητικό κόσμο. Το αποτέλεσμα ήταν να επέλθει η κόπωση, η ματαίωση, η απογοήτευση και εν τέλει η συντηρητικοποίηση της ελληνικής κοινωνίας¹¹, που θα καταλήξει τελικά να «απωθήσει» την λαϊκή ενόχληση και δυσарέσκεια για το στρατιωτικό καθεστώς που εγκαθιδρύεται το 1967. Σ' αυτό συνέβαλε και η ηθική και πολιτική αποτυχία των μεταπολεμικών κυβερνήσεων στην Ελλάδα, κάτι που απαξίωσε τις αξίες της δημοκρατίας στην συλλογική συνείδηση και δημιούργησε σταδιακά μια μεγαλύτερη ανοχή μέρους της ελληνικής κοινωνίας στην πολιτική εκτροπή, καθώς τμήμα της ίσως αρχικά να προέταξε τα προσωρινά «οφέλη» μια τέτοιας λύσης. Σε μια περίοδο δηλαδή που επικρατούσε το χάος και η πολιτική αστάθεια, ένα μέρος του ελληνικού πληθυσμού, έχοντας προετοιμαστεί

⁸ Για τον ρόλο του Παλατιού, του Στρατού και των ΗΠΑ-CIA, στις εγχώριες εξελίξεις του 1965 βλ. Παπαχελάς(1997), *Ο βιασμός της ελληνικής δημοκρατίας*, Αθήνα: Εστία, σελ. 180-235

⁹ Κορύφωση της ανωμαλίας αυτής αποτελεί αναμφίβολα η έλευση της Δικτατορίας, κατά τη διάρκεια της οποίας η επίθεση που εξαπολύεται απέναντι σ' ολόκληρο τον πολιτικό κόσμο δημιούργησε μια καθολική, εθνική και υπερταξική όσμωση απέναντι στον κοινό εχθρό, την δεξιά δηλαδή και τον στρατό (Σακελλαρόπουλος(2011), *Αντίσταση 1967-1974, στο Ελληνική Πολιτική Ιστορία*, Σακελλαρόπουλος και συν. Αθήνα: Θεμέλιο, Αθήνα, σελ 78)

¹⁰ Το γεγονός ακόμα ότι κατέστη γνωστό ότι και ο βασιλιάς Κωνσταντίνος προετοίμαζε, ένα άλλο, διαφορετικό από αυτό των Συνταγματαρχών πραξικόπημα (το περίφημο Μεγάλο Πραξικόπημα), ενέτεινε και την λαϊκή απέχθεια προς το Παλάτι.

¹¹ Διακήρυξη γραφείου της Κ.Ε. του ΚΚΕ εσωτερικού, ΚΟΜΕΠ, 6/1971, τχ. 11-12, σελ13

...σως ιεράρχησε την τάξη, την πειθαρχία και τις ... την αξία της ελευθερίας, με την προσδοκία φυσικά ...¹². Εδώ έπαιξε καθοριστικό ρόλο και η ανικανότητα της καθοδηγούμενης από το εξόριστο ΚΚΕ Αριστεράς να αποδεχτεί και να προσαρμοστεί ομαλά στο αστικοδημοκρατικό πολίτευμα¹³. Αυτή η στάση της Αριστεράς αναζωπύρωνε την κινδυνολογία της Δεξιάς και την αντικομμουνιστική ρητορική της τελευταίας που ίσως να κατάφεραν να νομιμοποιήσουν ως έναν βαθμό το ενδεχόμενο της έλευσης μιας δεξιάς δικτατορίας στο πιο συντηρητικό μέρος της ελληνικής κοινωνίας¹⁴. Ένας άλλος τρόπος με τον οποίο έχει επιχειρηθεί να εξηγηθεί ο λόγος για τον οποίο τα επίπεδα αγωνιστικότητας που ανέπτυξε η ελληνική κοινωνία κατά της Χούντας παρέμειναν σε χαμηλά επίπεδα, είναι ότι οι Έλληνες έδειχναν ανέκαθεν μια ιδιαίτερη ευαισθησία και ενόχληση όταν καταπίεζονταν από ξένους εισβολείς, ενώ αντίθετα συνήθιζαν να υπομένουν τα δεινά της καταπίεσης από έναν εσωτερικό εχθρό, σαν σ' αυτήν την περίπτωση να μην είχαν δικαίωμα να διαμαρτυρηθούν, αφού το πρόβλημα νοείτο ως εγχώριο, εσωτερικό¹⁵.

Έτσι, θα δούμε ότι η ελληνική κοινωνία, αν και έχει διαμορφώσει ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 60 μια έντονη αντιδεξιά και αντιαμερικανική συνείδηση, δεν θα την εκφράσει μαζικά παρά μόνο προς τα τέλη της δικτατορικής περιόδου, για τους λόγους που εξηγήσαμε παραπάνω. Η συλλογική εξωτερίκευση του αντιδυτικισμού και της αντιπάθειας προς τις συντηρητικές αρχές και την δεξιά ιδεολογία θα κορυφωθεί κυρίως μετά την πτώση της δικτατορίας. Μέχρι τότε η ελληνική

¹² Μελετόπουλος(1996) ,*Η Δικτατορία των Συνταγματαρχών*, Αθήνα: Παπαζήση, σελ. 102

¹³ Σε γενικές γραμμές το ΚΚΕ εσωτερικού, έχει την τάση να αξιοποιεί τις εσωκομματικές διαδικασίες για να ανασκαλεύει το παρελθόν και να αναζητά τις αιτίες για όσα κύλησαν αρνητικά. Στις προσυνεδριακές θέσεις της Κ.Ε. του ΚΚΕ εσωτερικού που δημοσιεύονται στην «Κομμουνιστική Θεωρία και Πολιτική» (τχ. Φεβρουαρίου-Μαρτίου, 1976) το κόμμα της αριστερής ανανέωσης προβαίνει σε έντιμη και ειλικρινή αυτοκριτική τόσο για την αδιάλλακτη πολιτική της ΕΔΑ μεταπολεμικά, όσο και για την στάση που τήρησε η ΕΔΑ από τα Ιουλιανά μέχρι και την εγκαθίδρυση της Δικτατορίας. Για την γενική πολιτική που άσκησε η ΕΔΑ μεταπολεμικά αναφέρεται: «Οι αγώνες των κομμουνιστών και της Αριστεράς δεν είχαν ορθή πολιτική διεύθυνση, καθώς η συνεχιζόμενη κηδεμόνευση του κινήματος της Αριστεράς από την ηγετική ομάδα του ΚΚΕ στο εξωτερικό... διαμόρφωνε μια λαθεμένη εικόνα για την πολιτική πραγματικότητα στην Ελλάδα, καλλιεργώντας υπερεπαναστατικούς, ανεδαφικούς στόχους». Στην συνέχεια, αναφέρεται ότι «Η αδιάλλακτη άρνηση τόσο της Ε.Κ. όσο και της Αριστεράς να αναζητήσουν μια λύση συμβιβασμού που να απομονώνει στον μέγιστο βαθμό τις δυνάμεις της ανωμαλίας, όξυνε την πόλωση και το πολιτικό αδιέξοδο και ενίσχυε τις δυνάμεις της εκτροπής...». Ακόμα, στο ίδιο κείμενο επισημαίνονται διάφοροι προβληματισμοί για τις δυνατότητες ανασύνταξης μιας κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας (πέραν των 5 σημείων της ΕΔΑ) που τελικά έμειναν αναξιοποίητες από την ΕΔΑ.

¹⁴ Μελετόπουλος(1996) ,*Η Δικτατορία των Συνταγματαρχών*, σελ 109

¹⁵ Σακελλαρόπουλος (2011), *Αντίσταση 1967-1974*, στο Νικολακόπουλος και συν. (επιμ. εκδ.) *Ελληνική Πολιτική Ιστορία*, Αθήνα : Θεμέλιο, σελ 80

2.3 Η ελληνική κοινωνία και η αντίσταση στα χρόνια της Δικτατορίας (1967-1974)

Η ουσία είναι πως η αντίσταση απέναντι στην Δικτατορία φαίνεται, όχι μόνο να είναι εξαιρετικά ήπια, αλλά και να επικεντρώνεται στον πολιτικό και πνευματικό κόσμο, μην αγνίζοντας ευρέα στρώματα του ελληνικού πληθυσμού. Πιο συγκεκριμένα, και σύμφωνα με συνεντεύξεις αξιωματούχων που έζησαν τα χρόνια της εκτροπής, επικρατεί η γενική πεποίθηση ότι ολόκληρη η ελληνική κοινωνία συμπεριφέρθηκε αρκετά αμήχανα στην θέαση της έλευσης της δικτατορίας. Μετά από μια ποιοτική ανάλυση συνεντεύξεων που δημοσιεύονται στο έργο του Μελέτη Μελετόπουλου «Δικτατορία των Συνταγματαρχών» (1996), συμπεραίνεται ότι αυτοί που ανέχθηκαν την χούντα δεν ήταν τόσο ο πολιτικός και πνευματικός κόσμος, όσο τα μικροαστικά-δημοσιοϋπολληλικά στρώματα, η αγροτική τάξη και επαγγελματικοί κλάδοι οι οποίοι έκαναν οικονομικές συμφωνίες με το καθεστώς (τουρισμός, μετατρεπτικό εμπόριο)¹⁶. Αντίθετα, ένα προφανές χαρακτηριστικό όλης της αντιδικτατορικής δράσης είναι ο αναμφισβήτητος πρωτοποριακός ρόλος που αναπτύσσουν οι φοιτητές, η ενεργός παρουσία πολλών στελεχών των αντιδικτατορικών κομμάτων (κυρίως του Κέντρου και της Αριστεράς) και πολλών Ελλήνων του εξωτερικού. Σύμφωνα με το ίδιο σύγγραμμα, το προφίλ του συλληφθέντα για «δράση κατά του καθεστώτος» ήταν το εξής: νέος, φοιτητής, επιστήμονας, διανοούμενος, εκδότης, δημοσιογράφος, δικηγόρος, με πολιτικές καταβολές από το Κέντρο και την Αριστερά, ενώ εντύπωση προκαλεί η αναφορά ότι μεταξύ των συλληφθέντων υπήρχαν «ελάχιστοι εργάτες και αγρότες»¹⁷.

Το φαινόμενο που θέλει τα μικρομεσαία και λιγότερο μορφωμένα στρώματα του πληθυσμού να μην αντιδρούν απέναντι στην δικτατορία, μπορεί να εντοπιστεί στην απογοήτευση από τις ματαιώσεις των προσδοκιών για μια Ελλάδα περισσότερο δημοκρατική και ελεύθερη, αλλά και σε μια πολιτική παροχών που άσκησε η χούντα και που αποσκοπούσε στην μείωση των αντιδράσεων για την ανελευθερία και την καταστολή που επικρατούσε. Το τελευταίο αντικατοπτρίζεται στην ετήσια αύξηση (6,9% κατά μέσο όρο) που επιδεικνύει η κατανάλωση καθ' όλο το διάστημα μεταξύ 1963 και 1973. Η ενίσχυση της αγοραστικής δύναμης των Ελλήνων βασίζεται κατά κύριο λόγο στην αύξηση του ΑΕΠ και των επενδύσεων εκείνης της περιόδου και άρα στις μισθολογικές αυξήσεις και στην μείωση της ανεργίας (2% το 1973) που η

¹⁶ Μελετόπουλος(1996) ,*Η Δικτατορία των Συνταγματαρχών*, σελ. 138-139

¹⁷ Μελετόπουλος, ο.π., σελ 119

... λωστε και ο ΟΑΕΔ θεσπίζεται το 1969 και δέχεται ... Ειδικότερα, ως προς τους αγρότες, και παρά το γεγονός ότι η πολιτική της χούντας αγνοεί τα πρότυπα της προβιομηχανικής κοινωνίας που προβάλλει και ευθυγραμμίζεται με την καπιταλιστική ανάπτυξη της εκβιομηχάνισης, θα επιδοθεί σ' έναν επιφανειακό φιλοαγροτικό λαϊκισμό. Αυτός περιελάμβανε κινήσεις εντυπωσιασμού, όπως η δωρεάν διανομή τηλεοράσεων στην επαρχία, αλλά και κινήσεις ουσίας και πραγματικής ανακούφισης, όπως το χάρισμα των αγροτικών χρεών το 1968. Ακόμα, κατά τη διάρκεια της επταετίας έγιναν αρκετές εισοδηματικές ενισχύσεις των παραγωγών, υπήρξε αύξηση της παραγωγής αλλά και των εξαγωγών του αγροτικού προϊόντος, ενώ επεξετάθη και η κοινωνική ασφάλιση των αγροτών. Είναι χαρακτηριστική η απήχηση των μέτρων που λαμβάνει η δικτατορία στον αγροτικό κόσμο καθώς δεν είναι τυχαίο πως το κόμμα της ΕΠΕΝ κατέγραψε τα υψηλότερα ποσοστά στην ελληνική επαρχία. Ακόμα, οι αυξήσεις των μισθών και των ημερομισθίων στους δημοσίους υπαλλήλους και τους εργάτες αντίστοιχα, λειτουργούν ως αντίβαρο στην λαϊκή δυσανεμία για την ανελευθερία, και χρησιμεύουν ώστε να αποφευχθεί η κοινωνική αναταραχή¹⁹.

Ωστόσο, πέραν της οικονομιστικής προσέγγισης της περιορισμένης αντίδρασης της κοινωνίας απέναντι στην Δικτατορία, υπάρχει και η πολιτισμική εξήγηση του φαινομένου. Ο κ. Βούλγαρης, στην συνέντευξη που παραχώρησε στον γράφοντα, εξηγεί ότι η έλευση της Χούντας και η συνεπόμενη «συντηρητική ρητορική και πολιτική που άσκησαν οι Συνταγματάρχες, απέκοψε την Ελλάδα από μια πάρα πολύ ζωντανή φάση που διαδραματιζόταν τότε στην ευρωπαϊκή πολιτική κουλτούρα». Σύμφωνα με τον καθηγητή, «η ελληνική κοινωνία ήρθε σε επαφή μόνο με θραύσματα αυτής της κουλτούρας, καθώς η λογοκρισία του καθεστώτος δεν επέτρεπε την εισροή της στην Ελλάδα». Μάλιστα, το γεγονός ότι η αντιδικτατορική δράση εντοπίζεται σε χώρους της νεολαίας και των διανοουμένων, εξηγείται από τον κ. Βούλγαρη ως απόρροια της επαφής που μπορούσαν να έχουν αυτά τα στρώματα με τις ζυμώσεις που ελάμβαναν χώρα στην Γαλλία και την Ιταλία εκείνη την εποχή.

Έτσι, κατά τη διάρκεια της Δικτατορίας η ανάπτυξη της αντίστασης υπήρξε εξαιρετικά ήπια και επικεντρώθηκε κατά κύριο λόγο σε πολιτικά και θεσμικά μέσα πίεσης από τους διανοουμένους και τον κεντρογενή πολιτικό χώρο. Αυτά τα μέσα ήταν η αρθρογραφία, οι συνεντεύξεις, οι δηλώσεις στον εγχώριο και τον διεθνή τύπο αλλά και η παρουσία σε μαρτυρίες υπεράσπισης σε δίκες κατηγορουμένων από την χούντα.

¹⁸ Ιορδάνογλου Χρυσάφης, «Μετεμφυλιακή Οικονομική Ιστορία», Σημειώσεις μαθήματος, 2014

¹⁹ Μελετόπουλος (1996), *Η Δικτατορία των Συνταγματαρχών*, σελ 138

Η εθνική αντίσταση προβάλλεται από τις παράνομες οργανώσεις, με το κύριο λόγο στην Αριστερά και το Κέντρο, αλλά και στον χώρο της πατριωτικής δεξιάς. Χαρακτηριστικές είναι οι συμμαχίες μεταξύ ΠΑΜ-ΠΑΚ-Δ.Α το 1968, το Εθνικό Κίνημα Δημοκρατικής Αντιστάσεως (ΕΚΔΑ) από την Ε.Κ. και την ΕΔΗΝ το 1967 και η ίδρυση του Εθνικού Αντιστασιακού Συμβουλίου το 1971 που περιελάμβανε το ΠΑΜ, την Δ.Α και κάποιες άλλες δυνάμεις της πατριωτικής δεξιάς, όπως οι «Ελεύθεροι Έλληνες» και οι «Υπερασπισταί της Ελευθερίας» (όχι όμως και το ΠΑΚ). Ωστόσο, σε γενικές γραμμές, και παρά τις παραινήσεις του Α. Παπανδρέου για κήρυξη ένοπλου αγώνα απέναντι στο καθεστώς, κάτι τέτοιο δεν συνέβη συντεταγμένα. Εξαίρεση σε αυτό αποτελέσαν κάποια στελέχη του αριστερού και κεντρώου χώρου αλλά και κάποιοι μεμονωμένοι πολίτες που επιδίδονταν σε κατασκευές μικρών αυτοσχέδιων εκρηκτικών μηχανισμών, κάτι που ωστόσο γινόταν ανοργάνωτα, ασυντόνιστα και αποσπασματικά. Μόνο δύο ήταν οι σοβαρές και κατά κάποιο τρόπο ένοπλες αντιστασιακές πράξεις, που σημειώθηκαν κατά τη διάρκεια της δικτατορίας. Η πρώτη ήταν η απόπειρα δολοφονίας του Παπαδόπουλου με εκρηκτικά από τον Αλέξανδρο Παναγούλη τον Αύγουστο του 1968 και η δεύτερη, η έκρηξη βόμβας από τους Γιώργο Τσικουρή και την Έλενα Αντζελόνι, που στοίχησε την ζωή και στους δύο μιας και το εμπεριέχον εκρηκτικά αυτοκίνητο στο οποίο επέβαιναν εξεράγη πριν προλάβει να φτάσει στον στόχο του, στην Αμερικάνικη Πρεσβεία την οποία και επεδίωκαν να ανατινάξουν²⁰.

Πώς λοιπόν ένας λαός που σε γενικές γραμμές δεν συμμετέχει στην έτσι κι αλλιώς περιορισμένης ριζοσπαστικότητας αντιδικτατορική δράση, σχηματίζει μια έντονη αντιδικτατορική και αντιδεξιά συνείδηση; Και πώς είναι δυνατόν μια Δικτατορία που επιβάλλεται για -επτά και πλέον έτη στην χώρα, να μην καταφέρνει να αποκτήσει μια στοιχειώδη κοινωνική βάση υποστήριξης; Το γεγονός ότι η Χούντα μετά την κατάλυση της δημοκρατικής τάξης φαίνεται να κινείται εναντίον του συνόλου του πολιτικού κόσμου, δικαιολογεί κατά κάποιον τρόπο και το γιατί δεν μπόρεσε να αποκτήσει μια κάποια, έστω ελάχιστη, υποστήριξη από την βάση της ελληνικής κοινωνίας που παρέμενε απαθής και συγκεντρωμένη στα του οίκου της. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα η Δικτατορία να απονομιμοποιηθεί και από το σύνολο σχεδόν του συντηρητικού πολιτικού κόσμου, κάτι που δημιούργησε ένα κλίμα διαπολιτικής και διαταξικής ενότητας και συσπείρωσης του ελληνικού λαού απέναντι στο ανελεύθερο καθεστώς²¹. Αυτή η συσπείρωση απέναντι στον κοινό αντίπαλο έλαβε χώρα γύρω από τις αριστερές αρχές και αξίες. Αυτό συνέβη καθώς

²⁰ Σακελλαρόπουλος (2011), Αντίσταση 1967-1974, στο Νικολακόπουλος και συν. (επιμ. εκδ.) *Ελληνική Πολιτική Ιστορία*, σελ. 83

²¹ Μαντόγλου (2007), *Η εξέγερση του Πολυτεχνείου*, Αθήνα: Οδυσσέας, σελ. 207

...ε για την έλευση της Χούντας την Δεξιά, το Παλάτι
Α που καθοδηγούσαν την χώρα από την λήξη της
κατοχής και μετά. Αυτή η πεποίθηση των Ελλήνων τους έστρεψε σ' έναν
περισσότερο αριστερό και αντιαμερικανικό ιδεολογικό προσανατολισμό (βλ.
παρακάτω). Όπως αναφέρει ο Δημήτρης Φύσσας «Αριστερούς μας έκανε άθελά της
η Δικτατορία. Γι αυτό προερχόμαστε απ' όλες τις κοινωνικές τάξεις. Γραμμάτιο και
διαβατήριο της γενιάς μας για την ιστορία στάθηκε το Πολυτεχνείο... Τότε η λέξη
φοιτητής δεν είχε μόνο κοινωνική αλλά και πολιτική σημασία. Σήμαινε τον
Αριστερό, τον από χέρι μη δεξιό»²². Την ίδια στιγμή η άτυπη, παράνομη και μη
θεσμική εμπλοκή των κομμάτων της αριστεράς και του κέντρου στην Αντίσταση θα
βοηθήσει και στην διασπορά της ριζοσπαστικοποιημένης αντιστασιακής και
αριστερής – δημοκρατικής και σίγουρα αντιδεξιάς συνείδησης στην ελληνική
κοινωνία. Άλλωστε, το γεγονός ότι και στη Γυάρο και στη Λέρο εξορίστηκαν κατά
κύριο λόγο οπαδοί της αριστεράς, κατεδείκνυε ποιο τμήμα της ελληνικής κοινωνίας
εθεωρείτο πραγματικά επικίνδυνο για την Χούντα. Αυτό το τμήμα λοιπόν που
υπέφερε περισσότερο έμελλε και να καρπωθεί τελικά στις συνειδήσεις των Ελλήνων
τόσο την αντίσταση στην δικτατορία όσο και την πτώση της²³.

2.4 Συμπεράσματα

Στο ως άνω κεφάλαιο εξετάσαμε τον τρόπο με τον οποίο διαμορφώνεται στους
κόλπους της ελληνικής κοινωνίας η διαιρετική τομή Δεξιάς – Αντιδεξιάς, κάτι που
είναι ιδιαίτερα χρήσιμο για τον σκοπό της εργασίας μας. Διαπιστώσαμε ότι η
αυταρχική διακυβέρνηση της μεταπολεμικής περιόδου, δημιούργησε στην κοινωνία
ένα διάχυτο αντιδεξιό αίσθημα και μια στροφή στις αριστερές αρχές και αξίες της
ισότητας και της δημοκρατίας. Αυτό φάνηκε κατά κύριο λόγο στις αρχές της
δεκαετίας του '60, όταν και η Δεξιά αμφισβητείται έντονα πολιτικά, ιδεολογικά και
ηθικά. Ο ανένδοτος αγώνας του Γεωργίου Παπανδρέου, αλλά και οι ταραχές των
Ιουλιανών θα καταφέρουν να εντείνουν αλλά και να εμπεδώσουν αυτό το αίσθημα.
Ωστόσο, η έλευση της δικτατορίας θα καταλάβει εξαπίνης την ελληνική κοινωνία, η
οποία θα υιοθετήσει μια διττή και κάπως αντιφατική στάση που εκπορεύεται
αφενός από την αφομοιωμένη αριστερή ριζοσπαστικοποίησή της και αφετέρου από
τις απογοητεύσεις και τις ματαιώσεις της από την συστηματική αποτυχία της
υλοποίησης της τόσο ποθητής «Αλλαγής». Έτσι, η αντίσταση, ειδικά τα πρώτα
χρόνια από την εγκαθίδρυση του καθεστώτος, υπήρξε αρκετά περιορισμένη. Σ' αυτό
συνέβαλλαν τρία βασικά στοιχεία: Ο φόβος της στυγνής καταστολής, η
απογοήτευση από τις συνεχείς ματαιώσεις του προοδευτικού οράματος και η

²² Φύσσας (1993), *Η γενιά του Πολυτεχνείου 1973-1981*, Αθήνα: Δελφίνι, σελ 100

²³ Σακελλαρόπουλος (2011), *Αντίσταση 1967-1974*, στο Νικολακόπουλος και συν. (επιμ. εκδ.) *Ελληνική Πολιτική Ιστορία*, σελ 83

οικογενειακή προκοπή που εξυπηρετείτο από μια εισηγητική ή εισοδηματική πολιτική που άσκησαν οι συνταγματάρχες με σκοπό τον περιορισμό των αντιδράσεων. Ωστόσο, τόσο το γεγονός ότι ο συντηρητικός κόσμος αποδοκίμασε στην μεγάλη του πλειοψηφία την δικτατορία, όσο και ότι η κοινωνία είχε –όπως είδαμε- ενοχοποιήσει την Δεξιά, το Παλάτι και τις ΗΠΑ για όλες τις μεταπολεμικές εκτροπές που είχε γνωρίσει η Ελλάδα (με αποκορύφωμα αυτήν της Χούντας), έπαιξε καθοριστικό ρόλο ώστε η δικτατορία να μην αποκτήσει ποτέ λαϊκή υποστηρικτική βάση. Αυτό αποδεικνύεται από το γεγονός ότι, όταν υπήρχαν ευνοϊκές περιστάσεις για εκδήλωση του αντιδικτατορικού αισθήματος, ο ελληνικός λαός ξεπέρασε τους φόβους και τους δισταγμούς του και συμμετείχε σε δυναμικές πορείες διαμαρτυρίας. Συμπερασματικά, κατά τη διάρκεια της δικτατορίας παρατηρείται το εξής φαινόμενο: η συντριπτική πλειοψηφία του ελληνικού λαού ανεχόταν την επικυριαρχία της εξουσίας των Συνταγματάρχων, χωρίς ωστόσο να ενστερνίζεται τις ιδεολογικές αρχές και αξίες του²⁴. Μάλιστα, είδαμε πως οι ανελεύθερες συνθήκες της Δικτατορίας βοήθησαν ακόμα περισσότερο στην εμπέδωση και την αφομοίωση της αριστερής ιδεολογίας, γύρω από τις οποίες έλαβε χώρα ο υπερσκελισμός του μεταπολεμικού πολιτικού, ιδεολογικού και αξιακού διχασμού. Στο επόμενο κεφάλαιο θα δούμε πως ο αριστερόστροφος ιδεολογικός προσανατολισμός θα περιμένει ώστε να εξωτερικευθεί πλήρως στο πλαίσιο της ασφάλειας της δημοκρατίας της μεταπολίτευσης, μαζί ωστόσο με την έμφαση στις ατομιστικές αξίες της υλικής προκοπής και της κοινωνικής ανέλιξης.

Κεφάλαιο 3ο

Η ελληνική κοινωνία κατά τη διάρκεια της μεταπολίτευσης

3.1 Εισαγωγή

Σ' αυτό το κεφάλαιο θα προσπαθήσουμε να εντοπίσουμε τα χαρακτηριστικά της ελληνικής κοινωνίας όπως αυτά έχουν διαμορφωθεί στο πέρασμα των χρόνων κι όπως αυτά ξεδιπλώνονται σ' ένα για πρώτη φορά ελεύθερο και δημοκρατικό καθεστώς. Θα διαπιστώσουμε πως η μεταπολίτευση θα βιωθεί από την πρώτη της κιόλας στιγμή ως ευκαιρία υλοποίησης κάθε δυνατής και αδύνατης επιθυμίας. Πέραν όμως από αυτό, θα προσπαθήσουμε να εντοπίσουμε τους δύο αντιφατικούς πυλώνες των χαρακτηριστικών της κοινωνίας, που όπως θα δούμε στην συνέχεια είναι καταλυτική για την διοχέτευση των αριστερόστροφων στοιχείων στην σοσιαλδημοκρατία και όχι στην κομμουνιστική αριστερά. Έτσι, από την μία πλευρά

²⁴ Μαντόγλου(2007), *Η εξέγερση του Πολυτεχνείου*, σελ. 237

έναν αριστερόστροφο ριζοσπαστισμό, που δίνει αμερικανικό αίσθημα και συνοδεύεται από την κοινωνική ευαισθησία και έναν λανθάνοντα θαυμασμό για τα κατορθώματα της ΕΣΣΔ. Από την άλλη όμως, διαπιστώνουμε μια έμφαση σε αξίες μικροαστικές και συντηρητικές όπως η ατομική και οικογενειακή προκοπή και η έμφαση στην απόκτηση υλικών αγαθών.

3.2 Η επιδίωξη μιας ειρηνικής ρεβάνς

Όταν η Δικτατορία κατέρρευσε επεκράτησε πανδαιμόνιο. Πλήθος κόσμου έσπευσε στο αεροδρόμιο για να υποδεχτεί ως σωτήρα τον Κωνσταντίνο Καραμανλή ενώ πολλοί άλλοι κατέβηκαν στους δρόμους του κέντρου της Αθήνας για να πανηγυρίσουν την επανέλευση της δημοκρατίας. Η μεταπολίτευση είχε μόλις ξεκινήσει...

Ωστόσο, η συναίνεση που εδόθη - χάριν της αποκατάστασης της δημοκρατικής ομαλότητας- ως προς την ανάληψη των πρωθυπουργικών καθηκόντων από την ιδεολογικά και πολιτικά φορτισμένη προσωπικότητα του Κωνσταντίνου Καραμανλή, σύντομα θα λάβει τέλος. Η ελληνική κοινωνία είναι αποφασισμένη και ανυπομονεί να διεκδικήσει με κάθε τρόπο τις πολυπόθητες αλλαγές που αιτείτο ήδη από τα προδικτατορικά χρόνια και που κάποιοι αντιδραστικοί κύκλοι της στέρησαν με την εγκαθίδρυση της Δικτατορίας. Αυτές οι αλλαγές αφορούσαν στην αντικατάσταση των συντηρητικών συμβόλων της προδικτατορικής και δικτατορικής περιόδου, στον εκδημοκρατισμό της πολιτικής ζωής του τόπου, στην φιλελευθεροποίηση των θεσμών και της κοινωνικής ζωής και πάνω απ' όλα σε μια άτυπη και ειρηνική ρεβάνς που επεδίωκαν να πάρουν οι ηττημένοι και μετέπειτα περιθωριοποιημένοι του εμφυλίου, δια της κοινωνικής τους ανέλιξης και της αύξησης της επιρροής τους στην πολιτική και κοινωνική εξέλιξη των πραγμάτων.

Η ως άνω περιγεγραφείσα ειρηνικά ρεβανσιστική προσμονή των αδικημένων της μεταπολεμικής περιόδου, καταδεικνύει πως η λήξη του εμφυλίου δεν είχε μπορέσει να σημάνει και το τέλος του Διχασμού. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι -όπως είδαμε και πιο πάνω- οι νικητές δεν συμπεριφέρθηκαν με τρόπο που να αποδέχεται και να ενσωματώνει στο νέο status quo τους ηττημένους, αλλά και από το γεγονός ότι η Δεξιά αναλώθηκε σε μια ex cathedra άσκηση της εξουσίας, χωρίς να συνδιαλεχθεί με την κοινωνία. Έτσι, ήταν η Αριστερά που ανέλαβε τον ρόλο της επικοινωνίας με τις ευρείες λαϊκές μάζες και, ως εκ τούτου, κατάφερε να καρπωθεί και την κοινωνική διαμαρτυρία και αγανάκτηση²⁵. Όπως αναφέρει ο καθηγητής Κ.

²⁵ Σεϊτανίδης (1997), *Τα αίτια της χρόνιας κρίσης της ελληνικής κεντροδεξιάς*, Αθήνα : Παπαζήση, σελ 124-125

γικές και πολιτισμικές του συνέπειες, ο ελληνικός»²⁶. Η αλήθεια είναι πράγματι πως ο κυρίαρχος ιδεολογικός άξονας της κοινωνίας ανακαθορίζεται και νομιμοποιείται μόνο μετά την πτώση της δικτατορίας. Έτσι, και σε συνδυασμό με την ακμή και τα επιτεύγματα της ΕΣΣΔ, αντίπαλον δέος του καπιταλισμού της Ευρώπης και των ΗΠΑ καθίσταται ο μαρξισμός. Κατά την μεταπολίτευση επεκράτησε μια απαξίωση της ιδεαλιστικής αντιμαρξιστικής διανόησης, ως μια εκπεπασμένη ιδεολογία που επεχείρησε να νομιμοποιήσει ένα αυταρχικό και καταπιεστικό καθεστώς. Η Δικτατορία ταυτίστηκε με τα σύμβολα της εθνικοφροσύνης και του συντηρητισμού που είχε ως αποτέλεσμα οι αξίες της δεξιάς να εκπέσουν στην συλλογική συνείδηση και οι κυρίαρχοι συμβολισμοί της να αποκαθλωθούν και να αντικατασταθούν από άλλους. Έτσι, λέξεις όπως, έθνος, πατριώτης, θρησκεία, οικογένεια, πειθαρχία, στρατός, ελληνοκεντρισμός, εργατικότητα και σημαία αντικαθίστανται αντίστοιχα από έννοιες όπως λαός, αντιστασιακός, μαρξισμός, χειραφέτηση, αυτοδιάθεση, εργατιά, διεθνισμός, διαδήλωση, σφυροδρέπανο^{27 28}. Η Δεξιά, αν και στην εξουσία από το 1974 έως το 1981, εισώπησε παντελώς παρακολουθώντας την Αριστερά να κυριαρχεί απόλυτα στο ιδεολογικό και πολιτικό στερέωμα. Η χώρα είχε μπει στον αυτόματο.

Στα πλαίσια αυτής της βεβιασμένης, άτσαλης και πρόχειρης αποκαθίλωσης των προδικτατορικών συμβόλων, οι αξιώσεις που προβάλλονται κατά την μεταπολιτευτική περίοδο είναι δίχως προηγούμενο. Τα χρόνια που ακολουθούν την δικτατορία είναι χρόνια ελευθερίας, πολιτικοποίησης, αγωνιστικότητας, διεκδικήσεων. Η μεταπολίτευση απετέλεσε μια ιστορικοπολιτική περίοδο, κατά την οποία όλα μπορούσαν να απαιτηθούν και τα πάντα μπορούσαν να συμβούν.

3.3 Η δυναμική διεκδίκηση της κοινωνικής ανέλιξης και της υλικής προκοπής ως πρώτη προτεραιότητα της ελληνικής κοινωνίας

Πρώτα απ' όλα όμως αυτό που διεκδικήθηκε ήταν η κοινωνική ανέλιξη και η βελτίωση του βιοτικού επιπέδου, όλων όσων είχαν αδικηθεί μεταπολεμικά. Ωστόσο, για να δημιουργηθούν οι συνθήκες που θα μπορέσουν να υλοποιήσουν το συλλογικό ελληνικό μεταπολιτευτικό όνειρο για κοινωνική κινητικότητα, έπρεπε πρωτίστως να κατοχυρωθεί ο εκδημοκρατισμός των θεσμών που θα επέτρεπε μια τέτοια αλλαγή. Η χώρα έπρεπε να αυξήσει τις δαπάνες της για το κοινωνικό κράτος

²⁶ Τσουκαλάς(1987), *Κράτος Κοινωνία Εργασία στην μεταπολεμική Ελλάδα*, σελ.17

²⁷ Μελετόπουλος(1996), *Η Δικτατορία των Συνταγματαρχών*, σελ 337-339

²⁸ Βλ. ακόμα ανάλυση Κωνσταντίνου Τσουκαλά στο *Κράτος Κοινωνία εργασία στην μεταπολεμική Ελλάδα*, σελ.35-36

δικαίου. Η απαίτηση αυτή, σε συνδυασμό με την κοινωνική και πολιτική ενέργεια που τρέφουν οι Έλληνες από τα προδικτατορικά χρόνια (και που ζητά απεγνωσμένα να διοχετευθεί και να εκτονωθεί), είναι τα βασικά αιτήματα που σπρώχνουν την ελληνική κοινωνία στην πολιτικοποίηση, στην κομματικοποίηση αλλά στην αγωνιστική και δυναμική διεκδίκηση των άλλοτε λογικών κι άλλοτε καταφανώς μαξιμαλιστικών αιτημάτων τους. Είναι χαρακτηριστικό πως μεταξύ 1975 και 1977 τα μέλη των κομμάτων αυξάνονται από 20.000 σε 80.000, ενώ το 1981 ξεπερνούν τις 250.000 και το 1984-1985 υπολογίζονται σε 600.000 - 700.000²⁹. Ενδιαφέρον επίσης παρουσιάζουν και τα στοιχεία του υπουργείου Εργασίας που αποδεικνύουν την ραγδαία αύξηση των απεργιών. Συγκεκριμένα από το 1976 έως το 1980 οι συνολικές ώρες απεργίας αυξάνονται από 6.145.000 σε 20.933.000³⁰. Οι απεργίες που γίνονται στα εργοστάσια έχουν ως βασικά αιτήματα τις αυξήσεις μισθών αλλά και την κατοχύρωση της συνδικαλιστικής οργάνωσης. Είναι κινητοποιήσεις που διακατέχονται από επιθετικά-κατακτητικά χαρακτηριστικά και χαρακτηρίζονται από υψηλή συμμετοχή, μικρή διάρκεια και στοχευμένο χρονικό σημείο εκδήλωσης. Σε γενικές γραμμές, κατά την πρώτη περίοδο της Μεταπολίτευσης, η ελληνική κοινωνία φαίνεται να εστιάζει στην μαζική λογική των κεκτημένων, την απόρριψη της αξιοποίησης των ατομικών ικανοτήτων και την ανάδειξη του κράτους ως του μοναδικού φορέα επίλυσης των βιοτικών και άλλων προβλημάτων³¹. Ακόμα και η κοινωνική ανέλιξη που επιδιώκεται εκείνη την περίοδο, δεν νοείται ως μια διαδικασία αξιοποίησης των ατομικών ικανοτήτων και ανταγωνισμού στον εργασιακό στίβο, αλλά ως μια αυτονόητη και ανεξάρτητη από προσόντα και προϋποθέσεις απαίτηση που αφορά το σύνολο της κοινωνίας και υπεύθυνη για την οποία είναι το κράτος. Αυτό φαίνεται και από το γεγονός ότι τα αιτήματα των απεργιών της εποχής απευθύνονταν στην κυβέρνηση, ακόμα κι αν αφορούσαν σε αξιώσεις των οποίων η ικανοποίηση εξαρτάτο αποκλειστικά από αμιγώς ιδιώτες εργοδότες. Η εργατική τάξη, αν και αποσκοπούσα σ' ένα όνειρο μικροαστικό, βρίσκεται σε αναβρασμό. Τα συνθήματα που κυριαρχούν («Τα θέλουμε όλα» και «Νόμος είναι το δίκιο του εργάτη» κ.α.) αντικατοπτρίζουν το γενικότερο κλίμα αναταραχής που επικρατεί τότε και που, παρά το γεγονός της μείωσης της παραγωγικότητας αλλά και των υφεσιακών πιέσεων που έφερνε μαζί της η πρώτη πετρελαϊκή κρίση, δεν επιτρέπει σε καμιά κυβέρνηση να το αγνοήσει.

Έτσι, παρά τις διεθνείς οικονομικές αντιξοότητες της εποχής, η πειθαρχημένη νομισματική και δημοσιονομική πολιτική της προδικτατορικής και δικτατορικής

²⁹ Καραμπελιάς (1989), *Κράτος και Κοινωνία στην Μεταπολίτευση 1974-1988*, Αθήνα: Εξάντας, σελ.179

³⁰ Καραμπελιάς, ο.π., σελ.140

³¹ Σεϊτανίδης (1997), *Τα αίτια της χρόνιας κρίσης της ελληνικής κεντροδεξιάς*, σελ 135

...ει την θέση της σε μια γενναιόδωρη εισοδηματική
...ση της κατανάλωσης. Ειδικότερα, κατά την διάρκεια
της τριετίας 1974-1978 οι μέσες ονομαστικές αποδοχές των μισθών και
ημερομισθίων αυξάνονται ετησίως κατά μέσο όρο κατά 21,6% , ενώ οι αντίστοιχες
πραγματικές αποδοχές κατά 7,7%³². Το αντίστοιχο διάστημα η παραγωγικότητα
αυξάνεται μόλις κατά 5,2% ετησίως³³, δίνοντας τέλος στην πολιτική που ήθελε το
μέγεθος των αυξήσεων να αντισταθμίζεται από τους ρυθμούς της
παραγωγικότητας³⁴. Ακόμα, οι δημόσιες δαπάνες δείχνουν να παίρνουν μια
ανοδική τροχιά και από 23,7% του ΑΕΠ το 1973 σκραφαλώνουν στο 30,3% το
1980³⁵. Επίσης, κατά τα πρώτα χρόνια της μεταπολίτευσης παρατηρούμε μια
αύξηση του κρατικού παρεμβατισμού στην οικονομία που αντικατοπτρίζεται στις
εθνικοποιήσεις επιχειρήσεων αλλά και στην ανάληψη επενδυτικών πρωτοβουλιών
από το δημόσιο. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την δημιουργία νέων κρατικών
επιχειρήσεων, όπως η Δημόσια Επιχείρηση Πετρελαίου (ΔΕΠ), η Ελληνική
Βιομηχανία Όπλων (ΕΒΟ) και άλλες. Επίσης, ο κρατικός παρεμβατισμός ανιχνεύεται
και στην εντατικοποίηση των φορολογικών ελέγχων και στην αύξηση της
φορολογίας των ιδιωτικών επιχειρήσεων, κάτι που αυξάνει τα έσοδα του δημοσίου
ως ποσοστό του ΑΕΠ μεταξύ 1974 και 1980, από 23,6% στο 27, 6%. Τα περισσότερα
αιτήματα δηλαδή για μια νέα πολιτική, οικονομική και κοινωνική δομή της χώρας
φαίνεται να ικανοποιούνται³⁶. Όλα τα παραπάνω πρέπει να νοηθούν ως
αναπόφευκτη απόρροια μιας συλλογικής αντίληψης που, αν και λανθασμένη βάσει
των δύσκολων δημοσιοοικονομικών συνθηκών και δεδομένων, υπήρξε απόλυτα
δικαιολογημένη.

Ένα άλλο φαινόμενο που επικρατεί στην ελληνική κοινωνία και πρέπει να
αναφερθεί είναι η μεγάλη επιθυμία για κοινωνική κινητικότητα. Ωστόσο, σε
αντίθεση με ό, τι συμβαίνει στην Ευρώπη, στην Ελλάδα επικρατεί μια ρευστότητα
ως προς την δυνατότητα κοινωνικής ανέλιξης των λαϊκών στρωμάτων. Κατά την
διάρκεια της μεταπολίτευσης δημιουργούνται δυνατότητες κοινωνικών
ανακατατάξεων για ένα ιδιαιτέρως διευρυμένο τμήμα του πληθυσμού. Η ελληνική
κοινωνία χαρακτηρίζεται ως «ανοιχτό κοινωνικό σύστημα» καθώς η πρόσβαση από
τα κατώτερα στα ανώτερα στρώματα θεωρείται δυνατή για όλους ανεξαιρέτως.
Γύρω από την δίχως ηθικούς φραγμούς και θεσμικούς περιορισμούς επιδίωξη της

³² Τράπεζα της Ελλάδος 2000, έκθεση του Διοικητή για το έτος 1999, σελ. 133

³³ European Economy (2001), No 72, Table 11, σελ.134

³⁴ Ιορδάνογλου Χρυσάφης, «Μετεμφυλιακή οικονομική ιστορία», Σημειώσεις μαθήματος, 2014

³⁵ ΥΠΕΘΟ, 2001

³⁶ Ιορδάνογλου Χρυσάφης, «Μετεμφυλιακή οικονομική ιστορία», Σημειώσεις μαθήματος, 2014

[Click Here to upgrade to Unlimited Pages and Expanded Features](#)

35

αξη του ενδιαφέροντος για ανώτατη εκπαίδευση, ο για κοινωνική άνοδο⁴¹. Παρατηρούμε ωστόσο και κάτι άλλο. Στις εκκεντρικές υπερηφάνια του εργάτη και γενικώς του χειρώνακτα για την εργατική του κοινωνική και επαγγελματική καταβολή. Η υπερηφάνεια που υπήρχε κάποτε για το συμβολικό βάρος και τις αξίες της απλότητας και της ολιγάρκειας της εργατικής τάξης και παράδοσης, φαίνεται σταδιακά να σβήνει. Το γνωστό ρητό που συμβόλιζε την αυταρέσκεια των Άγγλων ανθρακωρύχων για την εργατική τους οικογενειακή καταβολή (“my grandfather was a miner, my father was a miner, I am a miner”) δεν ισχύει στην μεταπολιτευτική Ελλάδα. Οι Έλληνες δεν επιθυμούν να κληρονομήσουν το χειρωνακτικό επάγγελμα των γονέων τους, γιατί δεν βρίσκουν τίποτα γοητευτικό σε αυτό. Δεν βρίσκουν δηλαδή ούτε εύκολα και αρκετά χρήματα ούτε όμως και την απαραίτητη και σαγηνευτική κοινωνική αναγνώριση σε αυτό...⁴²

3.4 Ο αντιαμερικανισμός ως βασικό χαρακτηριστικό της ελληνικής κοινωνίας

Πέρα από την επιδίωξη της κοινωνικής ανέλιξης μέσω της μαζικής κινηματικής διεκδικητικότητας, η ελληνική κοινωνία διακατέχεται κι από έναν έντονο αντιαμερικανισμό, ο οποίος ενίοτε λαμβάνει προεκτάσεις ενός πιο διευρυμένου αντιδυτικισμού. Αυτό το εχθρικό αίσθημα απέναντι στην καπιταλιστική υπερδύναμη, είχε αρχίσει να δημιουργείται ήδη από τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια, με αφορμή τους χειρισμούς και την στάση των ΗΠΑ σε όσα αφορούσαν στο κυπριακό ζήτημα, αλλά και στην συνεχή τους εμπλοκή στα ελληνικά πολιτικά πράγματα με απώτερο σκοπό την συρρίκνωση της Αριστεράς και την ενίσχυση της Δεξιάς. Πιο συγκεκριμένα, και όσον αφορά τις σχέσεις με την Τουρκία, τόσο τα Σεπτεμβριανά γεγονότα του 1955 στην Κωνσταντινούπολη, όσο και η απαθής στάση ίσων αποστάσεων που τηρούν οι ΗΠΑ απέναντι σε Ελλάδα και Τουρκία (παρά την προδήλως επιθετική στάση της δεύτερης απέναντι στην πρώτη), δημιουργεί την μήνιν της ελληνικής κοινωνίας και του ελληνικού τύπου απέναντι στις ΗΠΑ, που αρχίζει να αναρωτιέται αν η χώρα πρέπει να αλλάξει προσανατολισμούς ως προς την εξωτερική της πολιτική^{43 44}. Ακόμα, η επίμονη άρνηση από την πλευρά των ΗΠΑ για διεθνοποίηση του κυπριακού ζητήματος στα πλαίσια του ΟΗΕ, οδηγούσαν το σύνολο των πολιτικών και κοινωνικών παραγόντων ανεξαρτήτως ιδεολογίας να

⁴¹ Τσουκαλάς(1987), *Κράτος Κοινωνία Εργασία στην μεταπολεμική Ελλάδα*, σελ.269

⁴² Όπως αναφέρει ο καθηγητής Κωνσταντίνος Τσουκαλάς «Η αποδοχή μιας οποιασδήποτε «κατώτερης» προσωρινής εργασίας μπορεί να θεωρείται ως δύναμη καθηλωτική ή και συμβολικά επιζήμια: η δεδηλωμένη αεργία φαίνεται πολύ πιο αποδεκτή και επιθυμητή από την υποτιμητική εργασία. Πρόκειται για μια μικροαστική φαντασίωση...» (Τσουκαλάς(1987), *Κράτος Κοινωνία Εργασία στην μεταπολεμική Ελλάδα*, σελ.269)

⁴³ Στεφανίδης (2005), *Εν ονόματι του Έθνους*, Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο, σελ. 313-318

⁴⁴ Παπαχελάς(1997), *Ο θιασμός της ελληνικής δημοκρατίας: Ο αμερικανικός παράγων 1947-1967*, σελ 112

έναντι σε οτιδήποτε αμερικανικό. Επιπρόσθετα, το συζητούν διαρκώς για τον ρόλο που μπορούν να διαδραματίσουν τόσο οι βρετανοί όσο και η CIA με απώτερο στόχο να επηρεαστεί το αποτέλεσμα των εκλογών υπέρ της ΕΡΕ και κατά της ΕΔΑ (τα στελέχη της οποίας παρακολουθούντο συστηματικά από τις αμερικανικές μυστικές υπηρεσίες), αποτελούσε ένα γεγονός που αν και τότε δεν ήταν ευρέως γνωστό, αιωρείτο σίγουρα ως αίσθηση στην ελληνική κοινωνία και ήταν φυσικό να δημιουργεί ένα κύμα αυξημένου αντιαμερικανισμού. Οι αμερικάνοι άλλωστε παρεμβαίνουν διαρκώς και συστηματικά τόσο για την αντικατάσταση της ΕΔΑ με έναν ελεγχόμενο κεντροαριστερό φορέα, όσο και για να επηρεάσουν αποτελέσματα εκλογών, όπως αυτά των δημοτικών του 1959 και των βουλευτικών του 1961⁴⁵. Σ' εκείνη την περίοδο παρουσιάζεται μια έξαρση του αντιαμερικανισμού και μια απότομη άνοδος του φιλοσοβιετισμού στην Ελλάδα. Αυτή εξηγείται από το γεγονός ότι οι διακοινοτικές βιαιότητες που ξεσπούν στην Κύπρο τον Ιούνιο του 1964, δεν αφήνουν ασυγκίνητη της ΕΣΣΔ που απαντά δυναμικά και δηλώνει την πρόθεσή της να επέμβει υπέρ της Ελλάδας, αν οι τουρκικές επιθέσεις εξακολουθήσουν να λαμβάνουν χώρα⁴⁶. Ενδεικτικές του αντιαμερικανισμού αλλά και του φιλοσοβιετισμού της εποχής είναι οι δημοσκοπήσεις που διενεργεί η αμερικανική πρεσβεία σύμφωνα με τις οποίες το διάστημα Αυγούστου – Σεπτεμβρίου του 1964 η ΕΣΣΔ ξεπερνάει (για πρώτη και τελευταία φορά) τις ΗΠΑ στην ερώτηση που αφορά στον καλύτερο φίλο της Ελλάδας με ποσοστά 22% έναντι 16%⁴⁷. Ακόμη, ενδιαφέρον έχει να δούμε την κάμψη που αποτυπώνεται μεταξύ 1962 και 1964 στην ερώτηση σχετικά με την συμμετοχή στο ΝΑΤΟ. Εκεί, παρατηρείται ότι στο αντίστοιχο διάστημα η έγκριση για την συμμετοχή στο ΝΑΤΟ υποχωρεί από το 67% στο 39%, ενώ η τάση για αποχώρηση από την ευρωατλαντική συμμαχία αυξάνεται το αντίστοιχο διάστημα από το 5% στο 14%⁴⁸.

Κι όμως, αν και ο φιλοσοβιετισμός υποχωρεί ξανά στις αρχές του 1965 λόγω της αντιδημοφιλούς πρότασης της ΕΣΣΔ για ομοσπονδιακή λύση στο κυπριακό⁴⁹, ο αντιαμερικανισμός θα εξακολουθήσει να υφίσταται έντονος, εξαιτίας της έναρξης των Ιουλιανών γεγονότων. Στην κοινή γνώμη θα επικρατήσει η πεποίθηση πως πίσω από το «πραξικόπημα» του παλατιού το 1965 και την συνεπόμενη αποπομπή του Γ. Παπανδρέου από την εξουσία, βρίσκονταν οι ισχυροί δεσμοί μεταξύ του βασιλιά

⁴⁵ Παπαχελάς(1997), ο.π., σελ 55-74

⁴⁶ Κρανιδιώτης (1984), *Το Κυπριακό πρόβλημα*, Αθήνα : Θεμέλιο, σελ. 142

⁴⁷ Στεφανίδης (2005), *Εν ονόματι του Έθνους*, σελ. 385

⁴⁸ Στεφανίδης, ο.π.

⁴⁹ Στεφανίδης, ο.π., σελ. 386

ουσίας με τις ΗΠΑ. Κάτι τέτοιο θα ενισχυθεί από τα βείας που αποδεικνύουν όχι μόνο την ανακούφιση που επισημαίνει η Washington στην εξέλιξη της απομάκρυνσης του Παπανδρέου, αλλά και ότι η πρεσβεία των ΗΠΑ βρισκόταν σε καθημερινή επαφή με το Παλάτι, ενώ είχε εγκρίνει και κονδύλι υποστήριξης της κυβέρνησης των αποστατών την οποία υποστήριζε με κάθε τρόπο⁵⁰. Σε γενικές γραμμές ΗΠΑ-Στρατός-Παλάτι συνεργάζονται με κάθε τρόπο⁵¹ ώστε τόσο η Ελλάδα όσο και η Κύπρος να μην διολισθήσουν στον κομμουνισμό. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο ότι η αμερικανική πρεσβεία έκανε λόγο για Αγία Τριάδα, εννοώντας τους άρρηκτους δεσμούς μεταξύ της ιδίας, του βασιλέα και της εκάστοτε κυβέρνησης⁵².

Όσον αφορά στην στάση των Αμερικανών απέναντι στην Χούντα, οι ΗΠΑ δείχνουν να μην ενοχλούνται ιδιαίτερα από την Δικτατορία, καθώς καταδικάζουν μόνο προφορικά το καθεστώς, ενώ παράλληλα υπάρχει μια γραμμή αδιόρατης συνεργασίας με την στρατιωτική κυβέρνηση. Αν και τυπικά οι Αμερικανοί μιλούσαν για «επιστροφή στον κοινοβουλευτισμό»⁵³, ήταν σαφές ότι η εγκαθίδρυση ενός φιλικού προς τα συμφέροντά τους στρατιωτικού καθεστώτος, αποτελούσε ένα γεγονός εξαιρετικά βολικό για εκείνους. Πιο συγκεκριμένα, σε μια εποχή ιδιαίτερως ταραγμένη για την Μέση Ανατολή, οι ΗΠΑ επεδίωκαν την ύπαρξη μιας χώρας της νοτιοανατολικής Μεσογείου μέσω της οποίας θα έχουν πρόσβαση στην περιοχή του άμεσου ενδιαφέροντός τους. Ως εκ τούτου, η Ελλάδα δεν διακόπτει τους δεσμούς και τις διπλωματικές της σχέσεις με τις ΗΠΑ, ενώ παράλληλα αναπτύσσει μια πιο διευρυμένη στρατιωτική συνεργασία μαζί τους, προς χάριν της εξυπηρέτησης των βραχυπρόθεσμων στρατιωτικών τους στόχων. Είναι χαρακτηριστικό ότι το 1971, η Washington επιδιώκει την διασφάλιση ναυτικών διευκολύνσεων στην Ελλάδα, με πλήρη συνείδηση ότι αυτό σημαίνει εγκατάλειψη της έστω και τυπικής πολιτικής προώθησης του εκδημοκρατισμού που ως τότε ακολουθούσε.

⁵⁰ Στεφανλίδης, ο.π., σελ. 390-391

⁵¹ Οι τρόποι αυτοί μπορεί να ποικίλουν και να αφορούν στην παρακολούθηση των αριστερών στελεχών της ΕΔΑ62, στην προσπάθεια φαλκίδευσης των ομαλών εκλογικών διαδικασιών 64, στην προσπάθεια αλλαγής του εκλογικού συστήματος προς όφελος της Δεξιάς72-73, την προσπάθεια άσκηση πιέσεων στην εκάστοτε κυβέρνηση ώστε να προωθηθούν τα συμφέροντα των Αμερικανών και του Παλατιού, τις ηθικές και πολιτικές δολοφονίες υπουργών μη αρεστών στις ΗΠΑ λόγω του αριστερού τους προφίλ(βλ. παραίτηση Ανδρέα Παπανδρέου τον Νοέμβριο 1964), συστηματική προσπάθεια αλλοίωσης της πολιτικής βούλησης της νομίμως εκλεγμένης κυβέρνησης σε Ελλάδα, αλλά και Κύπρο. Βλέπε αναλυτικά : Παπαχελάς(1997), *Ο θιασμός της ελληνικής δημοκρατίας: Ο αμερικανικός παράγων 1947-1967*.

⁵² Παπαχελάς(1997), *Ο θιασμός της ελληνικής δημοκρατίας: Ο αμερικανικός παράγων 1947-1967*, σελ 18

⁵³ Έχει μεγάλο ενδιαφέρον να εστιάσει κανείς στον τρόπο με τον οποίον οι Αμερικάνοι σκέπτονται να χειριστούν επικοινωνιακά το θέμα «Δικτατορία» στην Ελλάδα. Όπως αναφέρουν τα αρχεία της πρεσβείας οι Αμερικανοί φροντίζουν να μην κάνουν αρχικά καμία δήλωση «έως ότου ξεκαθαρίσουν τα πράγματα». Μόνο τρεις ημέρες μετά ο Ράσκ (υπ. Εξωτερικών των ΗΠΑ) θα εκδώσει την ήπια ανακοίνωση ότι «αναμένουμε απτές αποδείξεις ότι η ελληνική κυβέρνηση θα κάνει κάθε προσπάθεια ώστε να επαλειουργήσουν οι δημοκρατικοί θεσμοί» (Παπαχελάς, ο.π., σελ.318-355).

ος για την ιδιαίτερως ανεκτική πολιτική των ΗΠΑ
η οποία ήταν ο Kissinger. Σύμφωνα με το αρχειακό υλικό
του State Department, ο υπουργός εξωτερικών των ΗΠΑ αντιμετώπιζε την
προοπτική επανόδου της Ελλάδας στην δημοκρατική διακυβέρνηση με επιφύλαξη.
Ήδη από τον Μάρτιο του 1974 ο Kissinger είχε απορρίψει τις εισηγήσεις
γραφειοκρατίας του State Department για αμερικανική παρέμβαση προς την
κατεύθυνση της αποκατάστασης του κοινοβουλευτικού συστήματος γιατί φοβόταν
πως κάτι τέτοιο θα οδηγούσε σε αύξηση της επιρροής της Αριστεράς. Βάσει των
αρχείων της CIA, λίγες μέρες μετά την Τουρκική εισβολή στην Κύπρο, ο Kissinger δεν
συμμερίζεται την άποψη του Υπουργού Άμυνας των ΗΠΑ που πιστεύει ότι η Ελλάδα
πρέπει να περάσει «σ' ένα πιο συμπαθές καθεστώς» και εισηγείται την συνέχιση
του καθεστώτος, όχι με τον Ιωαννίδη, αλλά με ανάληψη του στρατηγού Νταβού.

Η αλήθεια είναι ότι η Μεταπολίτευση και ο σχηματισμός πολιτικής κυβέρνησης
έγινε με μεγάλη επιφύλαξη. Η συνεργασία της Washington με την δικτατορία και η
ανοχή απέναντι στην τουρκική εισβολή στην Κύπρο έθεσαν σε ακραία δοκιμασία
την ελληνοαμερικανική σχέση, κάτι που κορυφώνεται με την αποχώρηση της
Ελλάδας από το NATO στις 14/8/74. Παράλληλα ο αντιαμερικανισμός επρόκειτο
από τότε και στο εξής να αποτελεί κυρίαρχο στοιχείο της ελληνικής πολιτικής⁵⁴.

Συνέπεια της τόσο απροκάλυπτης εμπλοκής των ΗΠΑ στο πραξικόπημα των
Συνταγματαρχών υπήρξε η κατακόρυφη άνοδος του αντιαμερικανισμού στην
Ελλάδα, ιδιαίτερα κατά την πρώτη μεταπολιτευτική περίοδο. Όπως αναφέρουν «Τα
Νέα», η διαφορά μεταξύ προδικτατορικής και μεταδικτατορικής περιόδου ως προς
το μέγεθος και την έκταση του αντιαμερικανισμού είναι ότι κατά την πρώτη περίοδο
«ο αντιαμερικανισμός δεν χαρακτηριζε δημοκρατικά σκεπτόμενους Έλληνες» σε
αντίθεση με την δεύτερη που είναι φυσικός και δικαιολογημένος καθώς πρόκειται
για μια αμυντική αντίδραση απέναντι στην αμερικανική δράση⁵⁵. Πράγματι, εκείνη
την εποχή εδραιώνεται η πεποίθηση πως τόσο η έλευση της χούντας όσο και η
δραματική έκβαση στο κυπριακό ζήτημα έχουν ως κύριο υπεύθυνο τον αμερικανικό
παράγοντα. Ο αντιαμερικανισμός, ο φιλοσοβιετισμός και μαζί μ' αυτόν και ο
αντιδυτικισμός διαχέονται στην ελληνική κοινωνία διαπερνούν τις ιδεολογικές και
κομματικές τομές και αναγνωρίζεται ως στοιχείο εθνικής ενότητας⁵⁶. Ο τύπος απ'
όλο το πολιτικό και ιδεολογικό φάσμα προβάλλει τις ΗΠΑ ως τον πιο μεγάλο και
επικίνδυνο εχθρό του ελληνισμού, ενώ επανέρχονται και οι ιδέες περί αλλαγής

⁵⁴ Ριζάς(2011), Η Δικτατορία 1967-1974, στο Νικολακόπουλος και συν. *Ελληνική Πολιτική Ιστορία 1950-2004*, Αθήνα :
Θεμέλιο, σελ. 72-76

⁵⁵ Τα Νέα, 9/8/74

⁵⁶ Λιαλιούτη Ζ(2010), *Ο ελληνικός αντιαμερικανισμός 1947-1989*, Διδακτορική Διατριβή, Αθήνα : Παντείο Πανεπιστήμιο, σελ.
514

της χώρας και έξοδο από το ΝΑΤΟ⁵⁷. Σύμφωνα με την πράξη της μεταπολεμικής μας ιστορίας» είναι η εξουσία από το ΝΑΤΟ που αποφασίζεται από τον Κωνσταντίνο Καραμανλή ως απάντηση στην αδράνεια που επέδειξε η ευρωατλαντική συμμαχία στην κατάληψη της βόρειας Κύπρου από τα τουρκικά στρατεύματα⁵⁸. Σε συνδυασμό και με τις τουρκικές προκλήσεις στο Αιγαίο, η χώρα βυθίζεται σε μια ρητορική ενός συννομοσιολογικού εθνικισμού με σαφείς αντιαμερικανικές και αντιδυτικές προεκτάσεις.

Επακόλουθο αυτής της κατάστασης είναι η ανάπτυξη ενός αντίρροπου στον καπιταλιστικό κόσμο αντισυστημικού ρεύματος και ένας γενικευμένος αντιδυτικισμός. Χαρακτηριστική (αν και κάπως εκπρόθεσμη για την περίοδο που εξετάζουμε) του αντιαμερικανισμού που επικρατεί στην ελληνική κοινωνία κατά την μεταπολίτευση είναι η έρευνα που διενεργείται από την MRB τον Φεβρουάριο του 1980. Σύμφωνα με τα ευρήματά της «μόνο το 8% ήθελε την επιστροφή στο ΝΑΤΟ, το 20,9% ήθελε μόνο την –ισχύουσα εκείνη την περίοδο- πολιτική συμμετοχή σε αυτό, ενώ το 45,2% ήθελε την πλήρη αποχώρηση»⁵⁹. Ακόμα, ενδεικτικά είναι τα ευρήματα της ίδιας έρευνας που καταδεικνύουν τον σκεπτικισμό των Ελλήνων για την Δύση και την Ευρώπη. Έτσι, σύμφωνα με αυτά, το 34,1% δεν επιθυμεί την συμμετοχή της χώρας στην ΕΟΚ, ενώ το 29,5% επιλέγει το μπλοκ των αδεσμεύτων ως καταλληλότερο για συμμαχίες με την Ελλάδα. Αντίστοιχα, το 35% (προηγείται με βραχεία κεφαλή) τάσσεται υπέρ της συμμετοχής της χώρας την ΕΟΚ, ενώ μόλις το 28,6% φαίνεται να επιλέγει την Δύση, ως την βέλτιστη ελληνική επιλογή για συμμαχίες⁶⁰. Εξαιρετικά ενδιαφέρον εύρημα για την μετέπειτα εξέλιξη των πολιτικών πραγμάτων αποτελεί το γεγονός ότι στην εν λόγω δημοσκόπηση αποτυπώνεται η χαμηλή δημοτικότητα της ΕΣΣΔ και του ανατολικού μπλοκ στην ελληνική κοινωνία. Μεταξύ των ερωτώμενων μόνο το 8,9% πιστεύει ότι το Ανατολικό μπλοκ αποτελεί την προσφορότερη συμμαχία για τα ελληνικά συμφέροντα⁶¹. Όπως θα δούμε πιο κάτω το ΚΚΕ εσωτερικού δεν υιοθέτησε μια σαφή αντιαμερικανική και εν γένει απόλυτη αντιδυτική ρητορεία κι έτσι δεν κατάφερε να συγχρωτιστεί με το πνεύμα της εποχής, όπως έκαναν τα υπόλοιπα δύο κόμματα της ελληνικής αριστεράς.

⁵⁷ Λιαλιούτη , ο.π., σελ. 450

⁵⁸ Τα Νέα, 23/1/75

⁵⁹ Λούλης .(1995), *Η κρίση της πολιτικής στην Ελλάδα: Εκλογές-Κοινή Γνώμη-Πολιτικές εξελίξεις 1980-1995*, Αθήνα : Σιδέρης, σελ. 21

⁶⁰ Λούλης , ο.π., σελ 23

⁶¹ Λούλης, ο.π.

ς υλικούς στόχους και τις αξιακές προτεραιότητες της ελληνικής κοινωνίας, όπως αυτές εκφράστηκαν στις μεταπολιτευτικές συγκυρίες των ευρέων δημοκρατικών ελευθεριών και εστιάσαμε στις συλλογικές συμπεριφορές που αναπτύχθηκαν ώστε αυτές οι συλλογικές επιθυμίες να πραγματοποιηθούν. Έτσι, διαπιστώσαμε ότι οι Έλληνες αναπτύσσουν κατά τα πρώτα χρόνια της μεταπολίτευσης μια έντονη πολιτικοποίηση, κομματικοποίηση, και έχουν να επιδείξουν μια μεγάλη συμμετοχή σε επίπεδο κοινωνικών διεκδικήσεων. Είδαμε ότι κατά την μεταπολίτευση η συμμετοχή στα κόμματα και στους συνδικαλιστικούς φορείς αυξάνεται γεωμετρικά, όπως επίσης ραγδαία αυξάνονται και οι απεργιακές κινητοποιήσεις. Όλη αυτή η κινητικότητα που παρατηρείται στην ελληνική κοινωνία ήδη από τις πρώτες στιγμές της αποκατάστασης της Δημοκρατίας μπορεί να εξηγηθεί, αν συνειδητοποιήσουμε τις επιδιωκόμενες κοινωνικές αλλαγές που τίθενται ως άμεση προτεραιότητά της. Αυτές είδαμε πως αφορούν σε δύο κατά τα άλλα αλληλοσυνδεόμενα επίπεδα: ένα αξιακό και ένα υλικό. Το πρώτο εστιάζει αφενός στην αποκατάσταση των προδικτατορικών και δικτατορικών στρεβλώσεων και αδικιών και αφετέρου στην αντικατάσταση των συντηρητικών συμβόλων της δικτατορικής και προδικτατορικής περιόδου με τις πιο προοδευτικές ιδέες της αριστεράς και του μαρξισμού που εκείνη την περίοδο κερδίζουν έδαφος σε όλη την Ευρώπη. Ακόμα, η κοινωνία, μέσω της εκτεταμένης πολιτικοποίησής της, επιθυμεί διακαώς να καλύψει το χαμένο έδαφος της κοινωνικής περιθωριοποίησης και απαξίωσης σημαντικού μέρους της που επικρατούσε κατά την μετεμφυλιακή καχεκτική δημοκρατία. Επίσης, έχοντας συσσωρεύσει πολιτική ενέργεια την οποία επιτέλους δύναται ελεύθερα να εκτονώσει, η κομματικοποίησή της μπορεί να θεαθεί ως βούληση για άμεση και «από τα κάτω» συμμετοχή στην χάραξη της πολιτικής. Επιπρόσθετα, μέσω της πολιτικοποίησης στους κόλπους της αριστεράς, μπορεί να εκφραστεί και ο έντονος αντιαμερικανισμός που διακατέχει ολόκληρη την ελληνική κοινωνία εξαιτίας του ρόλου των ΗΠΑ στην εξέλιξη των εγχώριων μεταπολεμικών πολιτικών πραγμάτων. Το δεύτερο (το υλικό) εκπορεύεται και πάλι από την έντονη αίσθηση της κοινωνικής αδικίας που επικρατεί και που ωστόσο εξακολουθεί να έχει σχέση με τις πολιτικές διακρίσεις του κοντινού παρελθόντος. Έτσι, οι Έλληνες εστίασαν στην προτεραιότητα της κοινωνικής τους ανέλιξης που δικαιωματικά αξίωναν ως απαίτηση των χαμένων χρόνων της επαγγελματικής και οικονομικής τους περιθωριοποίησης. Κατ' αυτόν τον τρόπο, και σε συνδυασμό με τις εύρωστες οικονομικά συγκυρίες, που εκ των πραγμάτων ευνοούσαν την υλιστική και καταναλωτική ροπή, οι Έλληνες έστρεψαν την προσοχή τους στην υλική ατομική και οικογενειακή προκοπή, δημιουργώντας ένα εξαιρετικά αντιφατικό προφίλ αριστερής θεωρίας και μικροαστικής πρακτικής που, όπως θα δούμε παρακάτω, μόνο το ΠΑΣΟΚ μπορούσε να εκφράσει...

Έχοντας αναφερθεί και περιγράψει συνοπτικά τα χαρακτηριστικά της ελληνικής κοινωνίας τόσο κατά την δικτατορία όσο και κατά τα μεταπολιτευτικά χρόνια, στο δεύτερο μέρος της εργασίας μας θα εστιάσουμε στα αίτια της εκλογικής καθήλωσης του ΚΚΕ εσωτερικού μεταπολιτευτικά. Σ' αυτό το πλαίσιο θα εξετάσουμε την πολιτική που αυτό ακολούθησε τόσο σε σχέση με τις απαιτήσεις της κοινωνίας όσο και σε σχέση με τα ανταγωνιστικά προς αυτό κόμματα. Πιο συγκεκριμένα, θα σχολιάσουμε την επιλογή του ΚΚΕ εσωτερικού να ακολουθήσει μια περισσότερο συναινετική παρά συγκρουσιακή πολιτική, σε αντίθεση με τις απαιτήσεις των μεταπολιτευτικών καιρών. Ακόμα, θα θίξουμε εσωκομματικά και οργανωτικά ζητήματα στο ΚΚΕ εσωτερικού που ίσως και να επηρέασαν την εκλογική και πολιτική του πορεία και εξέλιξη.

Κεφάλαιο 4^ο

Η διαμόρφωση του αστικού χαρακτήρα του ΚΚΕ εσωτερικού: Η συναίνεση και ο θεσμισμός στην αντιστασιακή πράξη

4.1 Εισαγωγή

Στο τέταρτο κεφάλαιο θα εξετάσουμε την βασική πολιτική στρατηγική που ακολουθεί το ΚΚΕ εσωτερικού κατά τη διάρκεια της δικτατορίας και που βασίζεται σε μια περισσότερο συναινετική παρά συγκρουσιακή πολιτική. Αυτή η γραμμή που αποσκοπεί στην όσο το δυνατόν ευρύτερη συσπείρωση για την απαλλαγή της χώρας από την χούντα έχει δύο όψεις: η μία θα δούμε πως είναι η αέναη προσπάθεια διαμόρφωσης αντιδικτατορικών συμμαχιών, ακόμα και με δυνάμεις με τις οποίες είτε αντιτίθεται ιδεολογικά είτε διαφωνεί στρατηγικά και πολιτικά. Η δεύτερη είναι η προσπάθεια ήπιας και ειρηνικής αποτίναξης του ζυγού με αξιοποίηση των θεσμικών μέσων που παρέχει το ίδιο το δικτατορικό καθεστώς και άρα με απόρριψη των πιο δυναμικών και αγωνιστικών μορφών κινητοποίησης. Η παραπάνω στάση του ΚΚΕ εσωτερικού θα δούμε πως δεν ανταποκρίνεται στις προσδοκίες της κοινωνίας, η οποία και προσλαμβάνει το ΚΚΕ εσωτερικού ως ένα κόμμα αρκετά μετριοπαθές και φοβικό για τις ανώμαλες περιστάσεις που επικρατούν. Αυτό, σε συνδυασμό με κάποια παλαιοκομμουνιστικά στοιχεία που εξακολουθούν να επικρατούν στο ΚΚΕ εσωτερικού, όπως η πεποίθηση πως ο τόνος του αγώνα πρέπει να δοθεί «από τα πάνω» και όχι από την βάση της κοινωνίας, θα αποδειχτούν αντίθετα με το πολιτικώς φιλελεύθερο ρεύμα που έχει αρχίσει να σχηματίζεται, ιδιαίτερα από το 1973 και μετά.

ό την ΕΔΑ

του γράφοντος να γίνει λόγος για την έμφαση που δίνει το ΚΚΕ εσωτερικού στην πολιτική της εξεύρεσης συναινέσεων προς μια δημοκρατική και προοδευτική κατεύθυνση, αν δεν κάνουμε μια μικρή και σύντομη αναφορά στα χαρακτηριστικά που κληρονόμησε από την ΕΔΑ και στο πώς αυτά επηρεάζουν το υπό μελέτη κόμμα. Η ΕΔΑ, μετά το 1961, χειραφετείται από την γραμμή που της υπεδείκνυαν τα εξόριστα στελέχη του ΚΚΕ και, παρά το γεγονός ότι έχει υπερσκελιστεί «εν μία νυκτί» από την Ένωση Κέντρου (Ε.Κ.), στηρίζει τον Ανένδοτο Αγώνα του Γ. Παπανδρέου έναντι στις δεξιές αυταρχικές αυθαιρεσίες. Είναι χαρακτηριστικό ότι ΕΔΑ και Ε.Κ. προχωρούν μαζί αναλαμβάνοντας κοινές αντιπολιτευτικές πρωτοβουλίες εντός και εκτός κοινοβουλίου, όπως η συστηματική καταγγελία της νοθείας των εκλογών του 1961 και η μη παροχή οποιασδήποτε συναίνεσης στην κυβέρνηση Καραμανλή. Σε αρκετές μάλιστα περιπτώσεις η ΕΔΑ καλούσε τους οπαδούς της να συμμετάσχουν σε συγκεντρώσεις της Ε.Κ., ενώ στις εκλογές του 1964 «κατεβάζει» βουλευτές μόνο στις 31 από τις 55 περιφέρειες, προτείνοντας στους ψηφοφόρους της να στηρίξουν την Ένωση Κέντρου στις υπόλοιπες. Ωστόσο, αν και η ΕΔΑ προκρίνει την ανιδιοτελή και ζημιολόγο για την ίδια συνεργασία με την Ε.Κ., δεν φαίνεται αυτές οι πρωτοβουλίες της να τυγχάνουν αντίστοιχης εκτίμησης και ανταπόκρισης. Ο Γεώργιος Παπανδρέου είναι πάντοτε επιφυλακτικός απέναντι στο κόμμα της Αριστεράς, με αποκορύφωμα την άρνηση κοινοβουλευτικής στήριξής του από την ΕΔΑ στις εκλογές του Νοεμβρίου του 1963, με το επιχείρημα ότι «η πλειοψηφία δεν αρκεί να είναι πλειοψηφία, πρέπει να είναι και εθνικόφρων πλειοψηφία». Κάτι τέτοιο φαίνεται και στις δημοτικές εκλογές του 1964, όταν και η Ε.Κ. συμβάλλει στην αποτροπή της ανάληψης της δημαρχίας των Αθηνών από τον πρώτο σε ψήφους, υποστηριζόμενο από την ΕΔΑ κ. Κιτσίκη. Παρά τούτα στις εν λόγω αυτοδιοικητικές εκλογές παρατηρείται μια περιορισμένη συνεργασία μεταξύ Ε.Κ. και ΕΔΑ με τους περίφημους «Δημοκρατικούς Συνδυασμούς»⁶² Παρά το γεγονός ότι η ΕΔΑ εξακολουθεί να αντιμετωπίζει το σταυρικό ζήτημα, φαίνεται ότι σε επίπεδο βάσης, η συναινετική πολιτική απέναντι στην Ε.Κ. αποφέρει κάποια αποτελέσματα. Τα αποτελέσματα αυτά βέβαια δεν αφορούν επιδόσεις στις εθνικές εκλογές (εκεί η ΕΔΑ υποχωρεί από το 14% του 1963 στο 11% του 1964). Ωστόσο, το γεγονός ότι σημειώνει σημαντικές επιτυχίες στις δημοτικές εκλογές του 1964, το ότι αυξάνει τα μέλη της μεταξύ 1964 και 1965 (από 50.000 σε 80.000) αλλά και το ότι η Αυγή αυξάνει την κυκλοφορία και τις πωλήσεις της (από 14.341 φύλλα το 1962, σε 27.465 φύλλα το 1964), δείχνουν ότι η Αριστερά είναι παρούσα και μπορεί να διεκδικήσει με αξιώσεις κάτι καλύτερο. Δεν πρέπει όμως να λησμονούμε ότι σ' αυτό συνέβαλε αφενός η αυξημένη πόλωση (Δεξιά-

⁶² Νικολακόπουλος (2000), *Η καχεκτική δημοκρατία: κόμματα και εκλογές*, Αθήνα : Πατάκη, σελ. 293-323

Κέντρου (και κυριότερο) το γεγονός ότι το Κέντρο είχε κατακερματίζεται και να αποσυντίθεται, λόγω της εσωκομματικής ιδεολογικής του ανομοιογένειας.

Ωστόσο, ο κατακερματισμός του Κέντρου που επέτρεπε στην Αριστερά να αισιοδοξεί, δεν πληρείτο καθόλου μεταπολιτευτικά, καθώς το ΠΑΣΟΚ, με τους επιδέξιους ελιγμούς του Α. Παπανδρέου, διατήρησε σε μεγάλο βαθμό την ενότητα τόσο στα στελέχη όσο και στην βάση του, μετατοπίζοντας πολιτικά και ρητορικά το Κέντρο προς τα αριστερά, όπως επέτασσε το ιδεολογικό ρεύμα της εποχής. Ακόμα, πρέπει να παρατηρήσουμε, ότι μεταπολιτευτικά το ΚΚΕ εσωτερικού, αν και διατηρεί την προδικτατορική συναινετική γραμμή της ΕΔΑ, εγκαταλείπει την υπηρετήση της ισχύουσας διαιρετικής τομής Δεξιάς - Αντιδεξιάς και υιοθετεί μια άλλη, περισσότερο διευρυμένη διαιρετική τομή, αυτήν των Δημοκρατικών - Φιλοδικτατορικών δυνάμεων. Αυτό όμως το οδηγεί και στην αποδοχή περισσότερο διευρυμένων συμμαχιών και συναινέσεων (με φιλομοναρχικές δυνάμεις κατά τη διάρκεια της δικτατορίας και με τις «υγιείς» και «δημοκρατικές» τάσεις της Ν.Δ. μεταπολιτευτικά), κάτι που δεν είναι αποδεκτό στο αρκετά διαφορετικό πολιτικά, ιδεολογικά και αξιακά τοπίο της μεταπολιτευτικής Ελλάδας, ούτε όμως και κατά την επταετία των ενδιαφερουσών κοινωνικών διεργασιών που μεσολάβησε⁶³.

4.3 Το ΚΚΕ εσωτερικού ως φορέας της διαιρετικής τομής Δημοκρατικών – Φιλοδικτατορικών δυνάμεων

Όπως είδαμε παραπάνω, η ελληνική κοινωνία, αν και σε γενικές γραμμές δεν αντιδρά ιδιαίτερα εναντίον της, θεωρεί την εγκαθίδρυση της δικτατορίας ως την κορύφωση της αντιδημοκρατικής πολιτικής που ασκούσε η δεξιά ήδη από τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια⁶⁴. Ο κόσμος είχε ενοχοποιήσει για τα πολιτικά δεινά και τις πολιτειακές εκτροπές της χώρας την Δεξιά παράταξη, η οποία συμβόλιζε τον αυταρχισμό, τον συντηρητισμό και την ανελευθερία. Αυτή η συλλογική αίσθηση που ενυπήρχε ήδη από τα τέλη του εμφυλίου, είχε αρχίσει να εκφράζεται από τις εκλογές βίας και νοθείας του 1961 που έδωσαν αφορμή για την κήρυξη του Ανένδοτου Αγώνος εναντίον της δεξιάς πολιτικής αυθαιρεσίας, ενώ κορυφώθηκε με τις αναταραχές των Ιουλιανών το 1965. Η Δεξιά έχει ταυτιστεί στην συλλογική συνείδηση με ό, τι συμβολίζει το αντίθετο της λαϊκής κυριαρχίας, της δημοκρατίας και της ομαλότητας και άρα με θεσμούς όπως το Παλάτι, ο Στρατός, αλλά και οι ξένες δυνάμεις από τις οποίες εξαρτάτο.

⁶³ Νικολακόπουλος (2000), *Η καχεκτική δημοκρατία: κόμματα και εκλογές*, σελ. 293-323

⁶⁴ Βούλγαρης(2013), *Η μεταπολιτευτική Ελλάδα 1974-2009*, σελ. 399

σώμα δείχνει να εμπιστεύεται τον Κωνσταντίνο για την επανεδραίωση της δημοκρατίας, αυτό που κυριαρχεί μεταξύ 1974 και 1985 αξιακά και ιδεολογικά είναι η ηγεμονία της αριστερής πολιτικής κουλτούρας που συνενώνει τους ηττημένους του εμφυλίου, μαζί με όλες τις δημοκρατικές δυνάμεις και την αντιδικτατορική νεολαία. Στην Ελλάδα κυριαρχεί το αντιδεξιό μπλοκ δυνάμεων που εμφορείται από τις ιδέες της λαϊκότητας, του πατριωτισμού (και όχι της ξενοκίνητης δεξιάς), της ανεξαρτησίας (από το δυτικό μπλοκ) και της συλλογικότητας (έμφαση στον δημόσιο τομέα και τις συλλογικές διεκδικήσεις)⁶⁵. Αυτή η εικόνα της ελληνικής κοινωνίας φαίνεται να κυριαρχούσε (ευλόγως πολύ πιο σιωπηρά) και κατά τη διάρκεια της δικτατορίας, παρά το γεγονός ότι, όπως πολλάκις τονίσαμε, δεν αναπτύσσεται αξιόλογη λαϊκή αντιδικτατορική δράση. Ωστόσο, τόσο το γεγονός ότι κατά κοινή ομολογία το καθεστώς των συνταγματαρχών δεν αποκτά υποστηρικτική κοινωνική βάση, όσο και το ότι μεταπολιτευτικά επικρατεί η - εν πολλοίς- ρεβανσιστική και ομορτοουνιστική έκρηξη πολιτικής δραστηριοποίησης και κοινωνικής συμμετοχικότητας, υποδηλώνει ότι ο κόσμος βρίσκεται σιωπηρά εναντίον της δικτατορίας αλλά και των άλλων εκφάνσεων της δεξιάς ιδεολογίας και πολιτικής (Παλάτι, Στρατός, συντηρητικός κόσμος), των οποίων οι αξίες όχι μόνο δεν ευδοκιμούν, αλλά και περιφρονούνται έντονα από την ελληνική κοινωνία.

Σ' αυτό το πλαίσιο η διαιρετική τομή Δεξιάς - Αντιδεξιάς διατρέχει ολόκληρο το τελευταίο τμήμα της μεταπολεμικής περιόδου (1961-1967), συντηρείται κατά την δικτατορία και αποτελεί κομβικό χαρακτηριστικό της μεταπολίτευσης. Το ΚΚΕ εσωτερικού δείχνει να αγνοεί ή και να προσπερνά την Αντιδεξιά τάση και έκφραση της ελληνικής κοινωνίας και προσπαθεί με τους «Στόχους του Έθνους» και την πολιτική της Εθνικής Αντιδικτατορικής Δημοκρατικής Ενότητας (ΕΑΔΕ) να δημιουργήσει και να εμπνεύσει μια νέα διαιρετική τομή, η οποία ωστόσο δεν φαίνεται να έχει απήχηση. Ωστόσο, η διαιρετική τομή που προβάλλει το ΚΚΕ εσωτερικού από τα πρώτα χρόνια της μεταπολίτευσης με επίσημα κείμενά του (βλ. πιο κάτω), αποτελεί συνέχεια μιας πολιτικής που στο κόμμα της αριστερής ανανέωσης επικρατούσε και προωθείτο ήδη από την σύστασή του, το 1968. Έτσι, καθ' όλη τη διάρκεια της δικτατορίας, το ΚΚΕ εσωτερικού επικεντρώνεται στην προσπάθεια συσπείρωσης όλων των πολιτικών δυνάμεων που αντιστέκονται στην χούντα. Η προτεραιότητα που θέτει το ΚΚΕ εσωτερικού για επανάκτηση αρχικά και προάσπιση στη συνέχεια του πολιτεύματος της δημοκρατίας, το οδηγούν στην άσκηση πολιτικής, όχι βάσει της ισχύουσας διαιρετικής τομής που έδινε έμφαση στις πολιτικές διαφωνίες των παρατάξεων, αλλά βάσει μιας δικής του εξαιρετικά

⁶⁵ Βούλγαρης(2013), ο.π., σελ. 87-92

...υπ' όψιν την προτεραιότητα της πολιτειακής
...ας. Στα πλαίσια αυτής της αντίληψης και αυτής της
πολιτικής προτασης το ΚΚΕ εσωτερικού εισάγει μια νέα διαιρετική τομή που
ορίζεται από την διάκριση μεταξύ δημοκρατικών από τη μία πλευρά και
αντιδημοκρατικών-φιλοδικτατορικών-αποσταθεροποιητικών δυνάμεων από την
άλλη. Η εν λόγω διαιρετική τομή διακατέχεται από έναν έντονα συναινετικό
χαρακτήρα καθώς επιτάσσει (αδιανόητες για την εποχή και την εν γένει εγχώρα
πολιτική κουλτούρα) αμοιβαίες υποχωρήσεις και την έμπρακτη συνεργασία όσων
πιστεύουν στην δημοκρατία, ανεξαρτήτως των πολιτικών και ιδεολογικών τους
πεποιθήσεων (δεξιών ή αριστερών). Με λίγα λόγια το ΚΚΕ εσωτερικού δέχεται να
παραμερίσει προσωρινά την αριστερή - κομμουνιστική του ταυτότητα δίνοντας
έμφαση στο εθνικό και πολιτειακό ζητούμενο και όχι στο ταξικό, ενώ ταυτόχρονα, η
γραμμή των συναινέσεων για την επίτευξη του κοινού στόχου αποτελεί μια
εξαιρετικά νεωτερική στάση για τα ελληνικά δεδομένα που δεν καταφέρνει να
ευδοκιμήσει εξαιτίας της προ - περιγεγραφείσας πόλωσης που επικρατεί κατά την
εξεταζόμενη περίοδο.

Αν και η περίφημη γραμμή της ΕΑΔΕ διατυπώνεται ως προγραμματική πολιτική
μεταδικτατορικά, υπάρχουν σαφείς ενδείξεις ότι το ΚΚΕ εσωτερικού ακολούθησε
την ίδια τακτική από την διάσπαση και την συνεπόμενη ίδρυσή του (1968) και καθ'
όλη τη διάρκεια της δικτατορίας. Γι αυτό και στο εν λόγω κεφάλαιο θα εξετάσουμε
την συναινετική πολιτική γραμμή του ΚΚΕ εσωτερικού, σε δύο μέρη: κατά τη
διάρκεια της επταετίας της δικτατορίας και μεταπολιτευτικά. Παράλληλα, θα
προβούμε και σε μια συγκριτική ανάλυση της πολιτικής του ΚΚΕ εσωτερικού σε
σχέση με τις πολιτικές που εισηγούνται τα υπόλοιπα κόμματα, και κυρίως τα
κόμματα της αριστεράς.

4.4 Αναζητώντας –εν γένει- αντιδικτατορικές συμμαχίες

Ήδη από τους πρώτους κιόλας μήνες της δικτατορίας το ΚΚΕ εσωτερικού θα
αναπτύξει μια δυναμική αντιστασιακή δράση, η οποία ωστόσο έχει ως πρωταρχικό
στόχο την συνεργασία και με άλλες αντιδικτατορικές δυνάμεις. Είναι βαθύτατη η
πεποίθηση στο ΚΚΕ εσωτερικού πως μόνο μέσω της ενότητας της δράσης όλων των
αντιδικτατορικών δυνάμεων μπορεί να επέλθει συσπείρωση και συνειδητοποίηση
στην βάση και άρα μαζικοποίηση και αποτελεσματικότητα στον αγώνα εναντίον του
καθεστώτος των συνταγματαρχών. Όπως αναφέρει η Διακήρυξη του γραφείου της
κεντρικής επιτροπής του κόμματος «οι κομμουνιστές δεν ταυτίζουν υποχρεωτικά
την πάλη κατά της δικτατορίας σήμερα με την πραγματοποίηση της
αντιμπεριαλιστικής δημοκρατικής επανάστασης και πολύ περισσότερο της

σκοπούς που σήμερα είναι απραγματοποιήτοι...»⁶⁶.
Δεικνύει πως το ΚΚΕ εσωτερικού έχει βάλει στην
ακρής ως μακροπρόθεσμο τον στόχο για σοσιαλιστικό μετασχηματισμό της
ελληνικής κοινωνίας και θέτει ως βραχυπρόθεσμη προτεραιότητα την απαλλαγή της
χώρας από την δικτατορία.

Στα πλαίσια αυτού του πολιτικού σκεπτικού ιδρύεται το Πατριωτικό Αντιδικτατορικό
Μέτωπο το οποίο εκφράζει τις δυνάμεις του ανανεωτικού χώρου που δρούσαν στην
αντίσταση αλλά και τους κομματικούς χώρους, του ΚΚΕ εσωτερικού και της ΕΔΑ. Τον
Μάρτιο του 1968, θα συναφθεί η πρώτη συμμαχία μεταξύ του ΠΑΜ, του ΠΑΚ του
εξόριστου Ανδρέα Παπανδρέου και της εκπορευόμενης από την Ένωση Κέντρου
Δημοκρατικής Άμυνας. Το γραφείο εσωτερικού του ΚΚΕ εσωτερικού θέτει ως
στόχους της συμφωνίας α) την ανατροπή της δικτατορίας, β) την κατάργηση όλων
των έκτακτων νόμων και μέτρων, γ) τον σχηματισμό κυβέρνησης απ' όλα τα
αντιδικτατορικά κόμματα και τις αντιστασιακές οργανώσεις, δ) τις ελεύθερες
εκλογές για συντακτική εθνοσυνέλευση. Παρατηρούμε δηλαδή ότι το ΚΚΕ
εσωτερικού δείχνει να μην ενδιαφέρεται ιδιαίτερα για την κυριαρχία του ίδιου και
της αριστεράς, αλλά για την πτώση της δικτατορίας και την αποκατάσταση της
δημοκρατίας.

Ωστόσο, παρά τις θετικές συνέπειες της συμφωνίας ΠΑΜ-ΠΑΚ-Δ.Α., αλλά και παρά
την ευρύτατη λαϊκή και διεθνή αποδοκιμασία της χούντας που θα μπορούσε να
δράσει υποβοηθητικά⁶⁷, η σύμπραξη των συμβεβλημένων οργανώσεων δεν
συνοδεύτηκε από ουσιαστικό συντονισμό και κοινή δράση ώστε να επιτευχθεί μια
αποτελεσματική αντιδικτατορική αντίδραση. Στην απόφαση του Γραφείου της Κ.Ε.
του ΚΚΕ εσωτερικού αναφέρεται χαρακτηριστικά ο προβληματισμός και η
δυσανεμία για την ελλιπή αποτελεσματικότητα που είχε η εν λόγω συμμαχία
στην κοινωνία, παρά την θετική υποδοχή από σημαντική μερίδα παραγόντων και τις
υψηλές ελπίδες που καλλιέργησε. Η ματαιώση αυτή αποδίδεται, όχι μόνο στην
έλλειψη οργάνωσης από τα συμβαλλόμενα μέρη, αλλά και στην άρνηση σημαντικής
μερίδας του πολιτικού κόσμου να συμπαραταχθεί σε μια ακόμα πιο ευρεία
αντιδικτατορική ενότητα που να «δίνει προοπτική νίκης στον σημερινό αγώνα» και
να καλλιεργεί και την «αγωνιστική ενότητα στον λαό»⁶⁸.

Για την πανθομολογούμενη αποτυχία (τουλάχιστον σε σχέση με τις αρχικές
προσδοκίες που είχε δημιουργήσει) της σύμπραξης ΠΑΜ-ΠΑΚ-ΔΑ, δεν ευθύνονταν

⁶⁶ «Διακήρυξη του Γραφείου της Κ.Ε. ΚΚΕ εσωτερικού»(6/1971), ΚΟΜΕΠ, τεύχος 11-12, σελ. 20

⁶⁷ ΚΟΜΕΠ(1970), τεύχος 4, σελ.28-29

⁶⁸ «Απόφαση του Γραφείου της Κ.Ε. του ΚΚΕ εσωτερικού»(1970), ΚΟΜΕΠ, τεύχος 8, σελ 12

του δεν στήριζαν το εγχείρημα εξαιτίας των
... και πιέσεων ⁶⁹. Εκτός του περιορισμένου
αγωνιστικού και αυτοσυσταστικού φρονήματος της ελληνικής κοινωνίας που θα
εξακολουθούσε ούτως ή άλλως να είναι χαμηλό ⁷⁰, ένα σημαντικό εμπόδιο στην
ευδοκίμηση του εν λόγω εγχειρήματος είναι και η αποδοκιμασία του από το
δογματικό ΚΚΕ. Σε μια περίοδο κατά την οποία δεκάδες χιλιάδες αριστεροί και
κομμουνιστές διώκονται, φυλακίζονται και εξορίζονται, ενώ παράλληλα κι άλλοι
πολλοί συναγωνιστές τους βρίσκονται ήδη από τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια
εκδιωγμένοι ως εξόριστοι στα ξερονήσια ή ως πολιτικοί πρόσφυγες στις
σοσιαλιστικές χώρες, το ορθόδοξο ΚΚΕ δεν παρέχει νομιμοποιητική στήριξη στα
εγχειρήματα των αντιδικτατορικών συμμαχιών. Το ΚΚΕ, μένοντας προσκολλημένο
στην βασική του επιδίωξη που είναι η εδώ και τώρα υπηρέτηση του στόχου του
σοσιαλιστικού μετασχηματισμού της ελληνικής κοινωνίας, αλλά και εμπορούμενο
από μια βαθειά ενόχληση για την διάσπαση-«προδοσία» του 1968, αρνείται να
προβεί σε οποιαδήποτε συναίνεση με «αστικές δυνάμεις» και πολύ περισσότερο με
το ΚΚΕ εσωτερικού. Ως απάντηση στην συμφωνία ΠΑΜ-ΠΑΚ-ΔΑ το ΚΚΕ εκδίδει
ανακοίνωση σύμφωνα με την οποία αυτή «αποτελεί υπονομευτική και διασπαστική
δράση της φραξιονιστικής ομάδας που φέρνει σοβαρά εμπόδια στην ανάπτυξη της
δουλειάς του κόμματός μας αλλά και στον αντιδικτατορικό αγώνα...» ⁷¹. Σε γενικές
γραμμές, αν και το ΚΚΕ παρουσιάζεται ως ένα κόμμα που επιδιώκει τις συνεργασίες
των αντιδικτατορικών δυνάμεων είναι σαφές ότι αυτές επιθυμεί να γίνουν απόλυτα
ελεγχόμενα και με δική του πρωτοβουλία. Έτσι στο περιοδικό Νέος Κόσμος
αναφέρεται ότι «οι προσπάθειες για ενότητα μπορούν να έχουν καλύτερα
αποτελέσματα όταν οι δυνάμεις της ίδιας της Αριστεράς δρουν συντονισμένα και
υπεύθυνα» ⁷². Ωστόσο, εκτός από την ως άνω θεμιτά απορριπτική πολιτική
ανακοίνωση, το ΚΚΕ καταφεύγει σε προσωπικές επιθέσεις καθώς ισχυρίζεται ότι η
συμφωνία ΠΑΜ-ΠΑΚ-ΔΑ χρησιμοποιείται από τον Μπριλάκη για να συκοφαντηθεί
το ΚΚΕ και η καθοδήγησή του, για να δυναμώσει η διασπαστική δράση κατά του
ΚΚΕ, της Αριστεράς και όλου του αντιδικτατορικού κινήματος ⁷³. Πέραν δηλαδή των
πολιτικών επιχειρημάτων περί «υποχώρησης της Αριστεράς» και περί «υποταγής
του εργατικού κινήματος στην φιλελεύθερη αστική τάξη» που δημοσιεύονται στον
Νέο Κόσμο και αρθρώνονται στην «Φωνή της Αλήθειας», το ΚΚΕ θα επιτεθεί

⁶⁹ ο.π.

⁷⁰ Μπριλάκης(1980), *Το Ελληνικό Κομμουνιστικό Κίνημα :Ιστορική διαδρομή, κρίση και προοπτικές*, Αθήνα: Εξάντας, σελ171

⁷¹ «Απόφαση του Π.Γ. του ΚΚΕ», *Νέος Κόσμος*, τεύχος Ιουλίου - Αυγούστου 1968, σελ.3

⁷² *Νέος Κόσμος*, Σεπτεμβρίου 1968, σελ 85

⁷³ ο.π., σελ 85

εσωτερικού, κατηγορώντας τα για κακόβουλες και τον του. Στο ίδιο περιοδικό θα αναφερθεί ότι ο ινιπριακής με την ενεργεια του να έρθει σε συμφωνία με τον Παπανδρέου χωρίς συνεννόηση με το κόμμα «μειώνει τον ρόλο της αριστεράς στο μέτωπο πάλης»⁷⁴ ενώ το γεγονός ότι ο ίδιος είναι απομονωμένος από τις τοπικές οργανώσεις του κόμματος και «δημιουργεί πρόσθετα εμπόδια στην προσπάθεια του ΚΚΕ να προωθήσει το θέμα ενός ουσιαστικού συντονισμού της δράσης όλων των αντιδικτατορικών δυνάμεων»⁷⁵. Παρά ταύτα, το ΚΚΕ δεν μένει τόσο ανεπηρέαστο (όσο θέλει να δείχνει) από τις εξελίξεις. Έχοντας θορυβηθεί από την ενωτική συμφωνία ΠΑΜ-ΠΑΚ-ΔΑ και την συνεπόμενη απομόνωσή του, θα αναγγείλει κατά τα τέλη του 1968 την Πανελλήνια Επιτροπή Αντιδικτατορικού Αγώνα, την οποία θα συγκροτούν άγνωστες οργανώσεις που παρέμειναν άγνωστες μέχρι το τέλος της δικτατορίας⁷⁶. Αναλώνεται δηλαδή σε κινήσεις αντιπερισπασμού, έτσι ώστε να μην δείχνει απομονωμένο.

Παρατηρούμε συνεπώς ότι το ΚΚΕ δεν επιδίδεται μόνο σ' έναν αγώνα πολιτικής αντιπαράθεσης με τις υπόλοιπες «αστικές δυνάμεις» μέσα στις οποίες εντάσσει και το ΚΚΕ εσωτερικού. Η στάση του ΚΚΕ δεν εμπεριέχει μόνο την ιδεολογική καθαρότητα ενός φιλοσοβιετικού κόμματος που από πολιτική άποψη και από καταφανή υπαρξιακή ανασφάλεια, αποφεύγει τις συμμαχίες. Το ΚΚΕ κάνει κάτι πολύ περισσότερο. Διεξάγει έναν διαρκή αγώνα που ως στόχο έχει τον πολιτικό αφανισμό και την απαξίωση του ΚΚΕ εσωτερικού στην λαϊκή συνείδηση. Εξαπολύει κακεντρεχείς και ψευδείς κατηγορίες εναντίον του γραφείου Εσωτερικού, κάτι που, και σε συνδυασμό με τους ατυχείς χειρισμούς και επιλογές που κάνει το ΚΚΕ εσωτερικού σε κομβικά πολιτικά ζητήματα, τελικά βάσει των μετέπειτα εκλογικών αποτελεσμάτων, δείχνει να αποδίδει καρπούς.

Αντίθετα, το ΠΑΚ με αρχηγό τον αυτοεξόριστο Ανδρέα Παπανδρέου, δείχνει κατά τα πρώτα χρόνια της δικτατορίας να υιοθετεί μια λιγότερο αδιάλλακτη στάση που του επιτρέπει να συνάψει ευρύτερες συμμαχίες με άλλες αντιδικτατορικές δυνάμεις. Αυτό μαρτυρά τόσο η συμφωνία μεταξύ ΠΑΜ-ΠΑΚ-ΔΑ στο εσωτερικό τον Μάρτιο του 1968 όσο και η Συμφωνία μεταξύ ΠΑΜ-ΠΑΚ στο εξωτερικό τον Απρίλιο του 1969. Ωστόσο, ο Παπανδρέου, αν και στις ανακοινώσεις του δείχνει να υπερασπίζεται τις επιλογές του για την αναγκαιότητα της ενότητας των αντιδικτατορικών δυνάμεων, δεν ξεχνά ποτέ να διαφοροποιείται-αυτονομείται από τις υπόλοιπες συμμαχικές δυνάμεις και να εντοπίζει σφάλματα και παραλείψεις

⁷⁴ «Σχόλιο Ραδιοσταθμού "Φωνή της Αλήθειας"», *Νέος Κόσμος*, 10/1968, σελ 57

⁷⁵ ο.π., σελ. 58

⁷⁶ Μπενάς Τ., *Το ελληνικό 68*, Θεμέλιο, Αθήνα:2011, σελ.111

του ακολουθείται. Ενδεικτική είναι η ανακοίνωση που κάνει λόγο για σύγχυση ως προς «τις αρχές και την στρατηγική του αγώνα», ενώ σίνει και μια πρόγνωση των διαφοροποιήσεων που θα ακολουθήσουν από μέρους του όταν μιλάει για «ψευδαισθήσεις σε ορισμένους αντιστασιακούς κύκλους πως η Ενότητα περιλαμβάνει και τον Κωνσταντίνο» και κάνει λόγο περί ψεύτικων ελπίδων για άπονες πολιτικές λύσεις στο πρόβλημα της δικτατορίας⁷⁷. Είναι σαφές ότι αυτές του οι παρατηρήσεις προτάσσουν την υποστήριξη του ένοπλου αγώνα και τον αποκλεισμό των φιλοβασιλικών δυνάμεων από τις αντιδικτατορικές συμμαχίες. Όπως επίσης είναι ξεκάθαρο ότι η υποβόσκουσα κριτική έχει ως στόχο την πολιτική του ΚΚΕ εσωτερικού, της ΕΔΑ και του ΠΑΜ που είναι περισσότερο ελαστική ως προς τα ζητήματα αυτά, κάτι που θα δούμε ευθύς αμέσως, με τις διαφοροποιήσεις που θα προκύψουν με την προσπάθεια που θα αναληφθεί με το Εθνικό Αντιστασιακό Συμβούλιο (ΕΑΣ) από τον Μίκη Θεοδωράκη.

Το ΠΑΜ, εξακολουθώντας να πιστεύει ότι η ισχνή αντιστασιακή εμπλοκή της ελληνικής κοινωνίας οφείλεται στο χαμηλό επίπεδο ενότητας που επιδεικνύουν οι αντιστασιακές οργανώσεις και τα πολιτικά κόμματα, επιδιώκει να διευρύνει ακόμα περισσότερο αυτά τα συμμαχικά σχήματα. Αν και το ΚΚΕ εσωτερικού προβαίνει σ' έναν διαχωρισμό μεταξύ των δυνάμεων που μαζί με την επανέλευση της δημοκρατίας, επιδιώκουν και την αποκατάσταση των δημοκρατικών ελευθεριών από τις δυνάμεις που επιδιώκουν μόνο την πτώση της δικτατορίας (με επιστροφή στο Σύνταγμα του 1952)⁷⁸, φαίνεται τελικά πως θέτει ως μοναδικό βραχυπρόθεσμο στόχο την απαλλαγή της χώρας από το καθεστώς των συνταγματαρχών. Ο Δρακόπουλος, λαμβάνοντας υπ' όψιν την διστακτικότητα των συντηρητικών δυνάμεων να αγωνιστούν και για ένα προοδευτικότερο Σύνταγμα σε σχέση με αυτό του 1952, αλλά και την εκπεφρασμένη αντίθεσή ολόκληρου του πολιτικού κόσμου απέναντι στην χούντα, χαράσσει μια πολιτική γραμμή συμμαχιών που θέτει την πολιτική φιλελευθεροποίηση ως μακροπρόθεσμο στόχο και δέχεται να συνεργαστεί σε πρώτη φάση με όλες τις δυνάμεις από την Δεξιά μέχρι την Αριστερά απλά και μόνο για την ανατροπή της Δικτατορίας⁷⁹.

Μετά την απελευθέρωσή του από το καθεστώς των συνταγματαρχών, ο αρχηγός του ΠΑΜ Μίκης Θεοδωράκης ξεκινά μία καμπάνια ενημέρωσης και

⁷⁷ (επιμ.) Λαδιάς, *Από το ΠΑΚ στο ΠΑΣΟΚ*, Λαδιάς, Αθήνα: 1976, σελ.13

⁷⁸ Θαλασσινού(1970), «Ιστορική αναδρομή και σημερινοί προβληματισμοί για τις μορφές συμμαχιών», *ΚΟΜΕΠ*, τεύχος 4, σελ78

⁷⁹ Δρακόπουλος (1970), «Ο σκοπός του αγώνα», *ΚΟΜΕΠ*, τεύχος 6, σελ. 10-11

νική δικτατορία στο εξωτερικό. Στα πλαίσια αυτής στο Παρίσι αναγγέλλει την ανάληψη πρωτοβουλίας για την διευρύνση της αντιδικτατορικής ενότητας με την ίδρυση του Εθνικού Αντιστασιακού Συμβουλίου, στο οποίο θα συμμετείχαν περισσότερες ομάδες, ενός πιο διευρυμένου πολιτικού και ιδεολογικού φάσματος. Είναι χαρακτηριστικό πως στα «9 σημεία για την ενότητα» που πρότεινε ως βασικούς στόχους του νέου εγχειρήματος ο Μίκης Θεοδωράκης, αναφέρεται «ο σχηματισμός κυβέρνησης εθνικής ενότητας», «η κατάργηση του χουντικού συντάγματος του 1968», αλλά και η αποκατάσταση των συνταγματικών ελευθεριών με βάση το Σύνταγμα του 1952». Στην πρόταση του ΠΑΜ, που αρθρώθηκε μέσω της συνέντευξης τύπου του Μίκη Θεοδωράκη, προτείνεται ακόμα η διενέργεια εκλογών εντός 6 μηνών, «με συμμετοχή όλων των κομμάτων χωρίς εξαίρεση, για την ανάδειξη Συντακτικής Εθνοσυνέλευσης»⁸⁰. Έτσι, τον Φεβρουάριο του 1971 ιδρύεται το Εθνικό Αντιστασιακό Συμβούλιο που θα περιλαμβάνει 4 συμβαλλόμενες πολιτικές οργανώσεις. Το Πατριωτικό Αντιδικτατορικό Μέτωπο (ΠΑΜ) (ΚΚΕ εσωτερικού και ΕΔΑ), την Δημοκρατική Άμυνα (Δ.Α.) (Ε.Κ.), τους Ελεύθερους Έλληνες και τους Υπερασπιστές της Ελευθερίας. Οι δύο τελευταίες οργανώσεις επρόκειντο στον χώρο της πατριωτικής αλλά αντιδικτατορικής δεξιάς. Οι μεν Ελεύθεροι Έλληνες απαρτίζονται από εν ενεργεία και εν αποστρατεία αξιωματικούς μεταξύ των οποίων και βασιλόφρονες. Οι δε Υπερασπιστές της Ελευθερίας εκπροσωπούντο από τον βουλευτή της ΕΡΕ Γ. Βολουδάκη⁸¹

Η συμφωνία ΕΑΣ συνοψίζεται σε 3 βασικούς πυλώνες: την αντίσταση, δηλαδή την απόρριψη κάθε είδους συμβιβασμού με την δικτατορία, την λαϊκή κυριαρχία, δηλαδή την εξάλειψη όλων των θεσμικών και μη παραγόντων που οδήγησαν στην εκτροπή, και την εθνική ανεξαρτησία, δηλαδή την απαλλαγή της χώρας από την επιρροή ιμπεριαλιστικών συμφερόντων και την στήριξή της σε ίδιες δυνάμεις του έθνους⁸². Σε γενικές γραμμές, το ΕΑΣ διεύρυνε την αντιδικτατορική συμμαχία προς τα δεξιά του πολιτικού χάρτη, έχοντας ως κύριο στόχο τον συντονισμό της αντιστασιακής δράσης «για την ανατροπή της δικτατορίας με κάθε μέσο», χωρίς να δεσμεύεται για την πολιτική και πολιτειακή κατεύθυνση που θα ακολουθήσει η χώρα σε περίπτωση αποτίναξης του ζυγού των συνταγματαρχών. Γι' αυτό και η συμφωνία περιλαμβάνει μη πολιτικώς χρωματισμένες παρεμβάσεις ως κοινά σημεία για την ανατροπή της δικτατορίας. Τέτοιες είναι η απελευθέρωση πολιτικών κρατουμένων, η παραπομπή στην δικαιοσύνη όσων συνεργάστηκαν με την χούντα, η ελεύθερη λειτουργία των κομμάτων και η δέσμευση για εκλογές εντός εξαμήνου

⁸⁰ Θεοδωράκης(1970), «Τα 9 σημεία για την ενότητα», *ΚΟΜΕΠ*, τεύχος 6, σελ 23-25

⁸¹ Μπενάς, *Το ελληνικό 68*, Θεμέλιο, Αθήνα:2011, σελ 114

⁸² «Σοβαρό βήμα συσπείρωσης των αντιστασιακών δυνάμεων», *ΚΟΜΕΠ*, τεύχος 10, 1971, σελ 5-6

και η με κάθε τρόπο διακήρυξη πως κάθε οργάνωση οργανωτικής αυτονομία και ταυτότητα.

Ωστόσο, αυτή τη φορά δεν είναι μόνο το ΚΚΕ που θα αρνηθεί για τους γνωστούς ιδεολογικούς και στρατηγικούς του λόγους την συνεργασία με τις άλλες αντιστασιακές οργανώσεις. Ήδη από τα τέλη του 1970, ο Παπανδρέου φαίνεται να καθίσταται πιο απόλυτος ως προς τις θέσεις του, ξεκαθαρίζοντας πως για το ΠΑΚ «Δημοκρατία στην Ελλάδα σημαίνει αναγκαστικά αβασίλευτη Δημοκρατία» και αποδομώντας το επιχείρημα περί αναγκαιότητας προσέγγισης των βασιλοφρόνων από το αντιδικτατορικό κίνημα με το σκεπτικό πως και ο θεσμός της βασιλείας και ο θεσμός του στρατού εξυπηρετούν τα ίδια ακριβώς αμερικανικά συμφέροντα⁸³. Στην ίδια ομιλία δε, αναφερόμενος στο ΚΚΕ εσωτερικού και το ΠΑΜ, αναρωτιέται: «πώς επιτρέπεται σε οποιονδήποτε έντιμο έλληνα δημοκράτη να αφήνει και ελάχιστο ακόμα περιθώριο για την συμμετοχή του κατ' εξοχήν πράκτορα του κατακτητή-τον Κωνσταντίνο- στον αγώνα των Ελλήνων;». Στις 13/2/1971 ο Ανδρέας Παπανδρέου στέλνει μια επιστολή στο ΠΑΜ σύμφωνα με την οποία δηλώνει ότι δεν συμφωνεί με τους όρους της απάλειψης της Συντακτικής Εθνοσυνέλευσης από το καταστατικό του ΕΑΣ, αλλά και με την συντηρητική ιδεολογία των συμβαλλομένων, αρνούμενος τελικά να συμπράξει.

Παρατηρούμε συνεπώς ότι με την ίδρυση του ΕΑΣ, η συμμαχία ΠΑΜ-ΠΑΚ-ΔΑ καταφέρνει να διευρυνθεί, ωστόσο αυτό γίνεται προς τα δεξιά και όχι προς τα Αριστερά. Σε μια περίοδο όπου τα αριστερά αντανάκλαστικά της κοινωνίας οξύνονται έστω και σιωπηρά, τόσο το ΚΚΕ όσο και το ΠΑΚ, έχουν ήδη καταφέρει να διαφοροποιηθούν από τις δεξιές, συντηρητικές και φιλομοναρχικές δυνάμεις, αρνούμενα έμπρακτα την συνεργασία μαζί τους. Αντίθετα το ΠΑΜ, είναι η μόνη αριστερή, και μάλιστα αυτοχαρακτηριζόμενη ως «μαρξιστική-λενινιστική» δύναμη (!), που δέχεται να συνεργαστεί με οργανώσεις που, ναι μεν εναντιώνονται στην δικτατορία, πρόσκεινται δε στην ΕΡΕ, διατηρούν σχέσεις με το τόσο ενοχοποιημένο στράτευμα και περιλαμβάνουν βασιλόφρονα μέλη.

Αίσθηση δε προκαλεί και η σιγουριά με την οποία το ΠΑΜ υπερασπίζεται τις τόσο αμφιλεγόμενες για την εποχή αποφάσεις του. Σε άρθρο του στην ΚΟΜΕΠ, ο Ανδρέας Κέδρος διερωτάται απέναντι σε όσους αμφισβητούν την στρατηγική του ΠΑΜ εάν είναι σωστό να σπρώξει την μερίδα του βασιλόφρονος λαού στην αγκαλιά της Χούντας και συνεχίζει λέγοντας ότι το ΠΑΜ «θα έπρεπε να συγκεντρωθεί στην κατάκτηση του ελέγχου του κρατικού μηχανισμού, επιτρέποντας έτσι μια συμμαχία με τους βασιλόφρονες κατοχυρωμένη με πραγματικές εγγυήσεις από την πλευρά τους...», για να καταλήξει ο αρθρογράφος πως «μια βασιλεία αληθινά συνταγματική

⁸³ Ομιλία Παπανδρέου στο Τορόντο επ' αφορμή του μνημοσύνου του πατέρα του, (επιμ)Λαδιάς(1976), Από το ΠΑΚ στο ΠΑΣΟΚ, σελ. 12-13

προσπάθεια εκκαθάρισης και τη μεταμόρφωση του

Σε επίσημο επίπεδο, το ΠΑΜ εξακολουθεί να στηρίζει την απόφασή του για συνεργασία με τις αντιστασιακές δυνάμεις του Κέντρου και της Δεξιάς, με επιχειρήματα λογικά, μετριοπαθή και πιθανώς ορθά. Στο κύριο άρθρο που φιλοξενείται στην ΚΟΜΕΠ (2/71) αναγνωρίζεται τόσο η ιδεολογική διαφορά που υπάρχει μεταξύ των δυνάμεων που συνιστούν το ΕΑΣ, όσο και ότι η συμφωνία για το ΕΑΣ δεν καλύπτει όλους τους προγραμματικούς στόχους του ΠΑΜ. Ωστόσο υπογραμμίζεται με κάθε τρόπο ότι προέχει η ενότητα και η συσπείρωση για την επίτευξη του κύριου σκοπού που δεν είναι άλλος από την πτώση της δικτατορίας⁸⁵. Άλλωστε στην απάντηση που στέλνει το ΠΑΜ στην αρνητική επιστολή του Ανδρέα Παπανδρέου τονίζεται πως από τη στιγμή που υπάρχουν δυνάμεις που συμφωνούν για τους δύο βασικούς όρους που κατοχυρώνονται στην συμφωνία (Αντίσταση-εγγύηση λαϊκής κυριαρχίας), κανείς δεν έχει δικαίωμα να τις αποκλείσει. Την ίδια στιγμή υπογραμμίζει πως η Συντακτική δεν βρίσκεται ως πρόταση μόνο στο πρόγραμμα του ΠΑΚ, αλλά και στο πρόγραμμα του ΠΑΜ, ωστόσο «δεν θεωρεί ότι πρέπει να αποκλειστεί η συνεργασία με ορισμένες οργανώσεις που δεν έχουν σήμερα στο πρόγραμμά τους και αυτό το σημείο»⁸⁶.

Άσχετα, με το αν ο Παπανδρέου θυσίαζε την ευρεία αντιστασιακή συμπαράταξη προκειμένου να διασφαλίσει την αριστερή φυσιογνωμία του και να κατοχυρώσει την ηγεμονική του θέση στον χώρο της αριστεράς και άσχετα με το αν το ΚΚΕ τορπίλιζε με κάθε τρόπο την οποιαδήποτε προσπάθεια σύναψης ενωτικών αντιστασιακών συμφωνιών, η ουσία είναι πως το ΚΚΕ εσωτερικού καταγράφεται από νωρίς ως η πιο συντηρητική, διστακτική και φοβική έκφανση της αριστεράς. Το ΚΚΕ εσωτερικού θα εντυπωθεί στην συλλογική συνείδηση ως ένα κόμμα έτοιμο να κάνει υπερβολικούς συμβιβασμούς ως προς τις αριστερές αξίες και αρχές του, για να πετύχει σημαντικούς μεν βραχυπρόθεσμους δε στόχους. Ακόμα, το ΚΚΕ εσωτερικού θα καταγραφεί ως ένα κόμμα που πρεσβεύει σε μη ρεαλιστικό βαθμό την δυνατότητα εξεύρεσης συναίνεσης μεταξύ ανταγωνιστικών πολιτικών δυνάμεων που αποσκοπούν στην κατάληψη της εξουσίας. Είναι χαρακτηριστικό πως στην Διακήρυξη που θα ακολουθήσει, το υπό μελέτη κόμμα θέλοντας να υπερασπιστεί τις επιλογές του για την σύναψη των ως άνω ενωτικών συμφωνιών, θα αναφέρει πως «η συνεργασία... δεν καταργεί ούτε μειώνει την ιδεολογική,

⁸⁴ Αυγερινός (1971), «Δημοκρατία και οικονομική ανάπτυξη», ΚΟΜΕΠ, τεύχος 10, σελ.40-41

⁸⁵ «Σοβαρό βήμα στην πορεία συσπείρωσης των αντιστασιακών δυνάμεων», ΚΟΜΕΠ, τεύχος 10, σελ 3-10.

⁸⁶ Αντιπροσωπεία του Ε.Μ. του ΠΑΜ (31/1/71), «Απάντηση του ΠΑΜ στην επιστολή του Α. Παπανδρέου»(31/1/71), ΚΟΜΕΠ, τεύχος 10, σελ 89

έλεια και την ιδιαίτερη φυσιογνωμία αυτών που
ούνε πως (οι συμφωνίες) δεν καταργούν «ούτε και
την παλιή αναμενόμενη συμπεριλαμβανόμενα μέρη»⁸⁷. Καθίσταται δηλαδή σαφές ότι το
ΚΚΕ εσωτερικού παραμερίζει τις κομματικές αντιπαλότητες που εκπορεύονται από
την τομή Δεξιάς – Αντιδεξιάς και προτάσσει την υπέρβαση των διαφωνιών,
εγγυητής της οποίας είναι ο... «σκανδιναβικός» πολιτικός πολιτισμός, η
ευσυνειδησία και η υπευθυνότητα. Ωστόσο, ΠΑΚ και ΚΚΕ δεν θα ακολουθήσουν το
πνεύμα συνεργασίας καθώς, όπως είδαμε, κάτι τέτοιο δεν αποτελεί προτεραιότητα
και ζητούμενο για την ελληνική κοινωνία και άρα οι εν λόγω δυνάμεις δεν έχουν να
προσδοκούν εκλογικά ή άλλα οφέλη απήχησης. Έτσι, θα καταφέρουν να
οικοδομήσουν ένα πολύ πιο ριζοσπαστικό, ασυμβίβαστο και απόλυτο προφίλ που
θα εκπέμπει σταθερότητα και αυτοπεποίθηση και θα αξιολογηθεί πολύ πιο θετικά
από το ελληνικό εκλογικό σώμα. Ειδικότερα, το ΚΚΕ θα επιχειρήσει για ακόμα μια
φορά, μέσω της άρνησης της σύμπραξης στο πλαίσιο του ΕΑΣ, να αποδομήσει το
ΚΚΕ εσωτερικού κατηγορώντας το για ενδοτισμό και υποχωρήσεις στις θέσεις των
δεξιών του συμμάχων. Πιο συγκεκριμένα, στον Νέο Κόσμο αναφέρεται ότι δεν είναι
τυχαίο που ο δεξιός Βολουδάκης πλέκει το εγκώμιο του Μπριλάκη και της Νέας
Αριστεράς, κάτι που –σύμφωνα με τα γραφόμενα- οδηγεί στο συμπέρασμα πως «η
αναθεωρητική ομάδα ευθυγραμμίζεται όλο και πιο πολύ με τις απόψεις των άλλων
συμβαλλόμενων στο ΕΑΣ» και πως τελικά η συμμαχία του ΕΑΣ «δεν είναι συμμαχία
αρχών». Στο ίδιο κείμενο το περιοδικό καταλήγει πως «Η λεγόμενη Νέα Αριστερά
δεν είναι υπερβολή να πούμε ότι έχει κατρακυλήσει στον βάλτο του ομορτισμού
και του αντισοβιετισμού»⁸⁸.

Δεδομένης της ισχύουσας διαιρετικής τομής δεξιάς –αντιδεξιάς που υπηρετείται με
ζήλο και υστεροβουλία από τα υπόλοιπα κόμματα της αριστεράς είναι λογικό κατ’
αυτόν τον τρόπο το κόμμα της αριστερής ανανέωσης να μην αποτελεί την
πρωτεύουσα πολιτική επιλογή στις εκλογές. Αυτός ο προβληματισμός είναι
εμφανής και στην αρθρογραφία που υπάρχει εκείνη την εποχή. Χαρακτηριστικό
είναι το απόσπασμα σε ανώνυμο κείμενο που δημοσιεύεται στην ΚΟΜΕΠ με τίτλο
«Παρατηρήσεις πάνω στην Διακήρυξη του Γραφείου της Κ.Ε. του ΚΚΕ εσωτερικού»,
όπου εκφράζονται επιφυλάξεις ως προς τις συμμαχίες που επεχείρησε με κάθε
τρόπο να συνάψει το κόμμα της αριστερής ανανέωσης. Στο άρθρο επισημαίνονται
οι πιθανές αρνητικές επιπτώσεις που μπορεί να είχαν οι συμφωνίες ΠΑΜ-ΠΑΚ-ΔΑ
και ΕΑΣ ως προς την καθαρότητα της ιδεολογία του κόμματος. Πιο συγκεκριμένα
αναφέρεται ότι «εμφανίζονται συμβιβασμοί στην ιδεολογία μας και εγκατάλειψη
της πάλης εναντίον της αστικής ιδεολογίας ή ακόμα χειρότερα και υιοθέτηση

⁸⁷ «Διακήρυξη του Γραφείου της Κ.Ε. του Κ.Κ.Ελλάδας (εσωτ)»(6/71), ΚΟΜΕΠ, τεύχος 11-12, σελ.23

⁸⁸ Σ.(1971), «Συμμαχία χωρίς αρχές», Νέος Κόσμος, τεύχος Σεπτεμβρίου 1971, σελ.77-79

αρνητική συνύπαρξη των ιδεολογιών»⁸⁹. Ακόμα, σε Ε εσωτερικού υπάρχει παραδοχή ότι η εξαιρετικά συναινετική στάση που τηρεί το κόμμα ως προς την εμμονική επιδίωξη των συμφωνιών είναι ιδιαίτερος βλαπτική και φθοροποιός για την παράταξη και αποτελεί συστηματικό αντικείμενο εκμετάλλευσης από τα άλλα κόμματα. Πιο συγκεκριμένα σε άρθρο του στην ΚΟΜΕΠ ο Σταύρος Καρράς αφού υπενθυμίζει την αρνητική στάση τόσο του ΚΚΕ όσο και του ΠΑΣΟΚ να συμπράξουν με το ΚΚΕ εσωτερικού, αποδίδει την μοναχική τακτική αυτών των κομμάτων σε υπολογισμό ώστε «να μαζέψουν για τον εαυτό τους οφέλη, με οποιοδήποτε αποτέλεσμα»⁹⁰.

4.4.1 Η αμφιθυμική στάση του ΚΚΕ εσωτερικού απέναντι στις άλλες αντιδικτατορικές δυνάμεις και οι ματαιωτικές (αντ)αποκρίσεις

Πέραν όμως από τις πολιτικές επιλογές που κάνει το ΚΚΕ εσωτερικού, ενδιαφέρον έχει να μελετήσουμε την επικοινωνιακή στρατηγική του κόμματος αλλά και την στάση που τήρησε απέναντι στους κύριους βασικούς ανταγωνιστές του, το ΠΑΚ και το ΚΚΕ. Άποψη του γράφοντος είναι ότι το ΚΚΕ εσωτερικού διέπεται από μια έντονη αμφιθυμία απέναντι στις δύο αυτές δυνάμεις, κάτι που δεν το βοηθά να λάβει μια σαφή και ξεκάθαρη στάση απέναντί τους.

Το πλέον χαρακτηριστικό κείμενο όπου ασκείται η πιο σημαντική, ουσιαστική και δυναμική κριτική από το ΚΚΕ εσωτερικού προς το ΚΚΕ, είναι η Διακήρυξη του Ιουνίου του 1971. Στο εν λόγω κείμενο το ΚΚΕ εσωτερικού δεν διστάζει να κατηγορήσει την ομάδα Κολλιγιάννη ότι ακολουθεί μια σεχταριστική και αριστερίστικη τακτική που αδυνατεί να συνειδητοποιήσει την πολυπλοκότητα και την συνθετότητα των πολιτικών περιστάσεων που επικρατούν. Ακόμα, καταδεικνύονται οι αρνητικές συνέπειες που έχει «η θεοκρατική αντίληψη για το κόμμα και την ηγεσία» για την ανάπτυξη της κριτικής σκέψης των μελών και των οπαδών του. Επίσης, του προσάπτονται όλα τα παλαιοκομμουνιστικά χαρακτηριστικά του δογματικού ΚΚΕ, όπως ο συγκεντρωτισμός και η γραφειοκρατία «που προκαλούν συγκλονισμό στις συνειδήσεις των κομμουνιστών», κάτι που έρχεται σε αντίθεση με τον λαμπερό, ανανεωτικό και σύγχρονο χαρακτήρα του ΚΚΕ εσωτερικού. Επιπρόσθετα στην Διακήρυξη, το ΚΚΕ κατηγορείται για τις πολιτικές επιλογές και αποφάσεις που έλαβε, τόσο ως προς την απόφαση της 8^{ης} Ολομέλειας του 1965 που «παραβίασε την αυτοτέλεια της ΕΔΑ και αναγνώρισε την ιδιότητα του κομμουνιστή μόνο σε μια ελάχιστη μειοψηφία των μελών», όσο και ως προς τις πιο

⁸⁹ Β.Σ. (1972), «Παρατηρήσεις πάνω στην Διακήρυξη του Γραφείου της Κ.Ε. του ΚΚΕ εσωτ.», ΚΟΜΕΠ, τεύχος 15, σελ. 35-36

⁹⁰ Καρράς Στ.(1973), «Η ενότητα των κομμουνιστών στον αντιδικτατορικό αγώνα», ΚΟΜΕΠ, τεύχος Απριλίου – Ιουνίου 1973, σελ.40

ξαπέλυσε απέναντι στις συμφωνίες ΠΑΜ-ΠΑΚ-ΔΑ

Είναι αλήθεια ότι η Διακήρυξη αποτελεί το πιο ολοκληρωμένο ντοκουμέντο που εκδίδει κατά τα χρόνια της δικτατορίας το ΚΚΕ εσωτερικού⁹². Κυρίως όμως είναι σημαντική, γιατί αποτελεί το μοναδικό κείμενο αρχών και θέσεων τόσο δικτατορικά όσο και μεταπολιτευτικά, στο οποίο το ΚΚΕ εσωτερικού εμφανίζεται σίγουρο για τις επιλογές του και περήφανο για τον ανανεωτικό του χαρακτήρα, καθώς τονίζει πως δεν μπορεί να υπάρξει άλλος δρόμος για το ΚΚΕ παρά μόνο η δημοκρατική του μετεξέλιξη. Είναι χαρακτηριστικό, ότι το ΚΚΕ εσωτερικού δείχνει να έχει μια ξεχωριστή αυτοπεποίθηση ως προς την καταδίκη των εισβολών της ΕΣΣΔ σε Ουγγαρία και Τσεχοσλοβακία, ενώ ταυτόχρονα υπερασπίζεται με συνέπεια τον ανανεωτικό-δημοκρατικό εσωκομματικό και οργανωτικό χαρακτήρα του κόμματος που φιλοδοξεί να οικοδομήσει. Τέλος, συγκρούεται με αξιοπρέπεια και θάρρος με το «δογματικό» ΚΚΕ, καταλήγοντας ότι θα επανεξετάσει όλη τη γραμμή που τηρήθηκε από το ΚΚΕ πριν από το 1968.

Ωστόσο, και παρά το γεγονός ότι η Διακήρυξη του 1971 αποτελεί για το ΚΚΕ εσωτερικού μια σημαντική ένδειξη (αν όχι απόδειξη) πολιτικής και ιδεολογικής του ενηλικίωσης (δια μέσου του απογαλακτισμού που συντελείται από το φιλοσοβιετικό ΚΚΕ), εξακολουθεί να απευθύνει προσκλητήριο και στους οπαδούς της ομάδας Κολλιγιάννη για ενωτικό συνέδριο, καθώς, όπως τονίζεται, «δεν μπορεί να υπάρξουν δύο ΚΚΕ» (ενστερνίζεται δηλαδή πλήρως την άποψη του δογματικού ΚΚΕ που αρνείται να αναγνωρίσει το ΚΚΕ εσωτερικού ως αυτόνομο κομμουνιστικό φορέα). Ακόμα, και παρά το γεγονός ότι φιλοδοξεί να γίνει «κόμμα μαζών στενά συνδεδεμένο με το πλατύ δημοκρατικό κίνημα», δεν απαρνείται τον χαρακτήρα του ως μαρξιστικό-λενινιστικό κόμμα και ως κόμμα- εκπρόσωπος της εργατικής τάξης. Παρά το γεγονός ότι αυτή η αμφιθυμία (για να μην την χαρακτηρίσουμε ως «αντίφαση») έπαιξε εξαιρετικά αρνητικό ρόλο για τις μετέπειτα εκλογικές του επιδόσεις, μπορεί να εξηγηθεί κυρίως από το ότι ο κόσμος της αριστεράς είχε δυσανεχθεί και απογοητευθεί από την νωπή ακόμα διάσπαση του 1968⁹³ και από το σκεπτικό ότι ένα κόμμα με φιλοδιασπαστικές διακηρύξεις δεν θα συγκέντρωνε πολλές συμπάθειες στον κομμουνιστικό κόσμο.

Ως προς το ΠΑΚ, η αντιδικία και συνεπώς και η αμφιθυμία εκκινεί από το 1971, όταν και ο Ανδρέας Παπανδρέου απαντά αρνητικά στην πρόσκληση που του απευθύνει

⁹¹ «Διακήρυξη του Γραφείου της Κ.Ε. του Κ.Κ.Ελλάδας (εσωτ)»(6/71), *ΚΟΜΕΠ*, τεύχος 11-12, σελ.3-43

⁹² Μπενάς (2011), *Το ελληνικό 68*, σελ 122

⁹³ Μπριλάκης(1980), *Το Ελληνικό Κομμουνιστικό Κίνημα :Ιστορική διαδρομή, κρίση και προοπτικές*, σελ168

κό Απελευθερωτικό Συμβούλιο (ΕΑΣ). Τότε το ΠΑΜ ποία υπερασπιζόταν την επιλογή του (βλέπε πιο πάνω) για συμμετοχή στο ΕΑΣ, ενώ δεν παρέλειπε να θέσει το ΠΑΚ προ των ευθυνών του για τον ρόλο που μπορεί να παίξει στην συγκρότηση του ΕΑΣ και το κατηγορεί για λανθασμένη τακτική στο πρόβλημα της ενότητας του αντιστασιακού αγώνα. Υπογράμμισε δε, πως «αν δεν υπήρχαν οι συνεχείς ταλαντεύσεις και η αναβλητικότητα του ΠΑΚ για μια αποφασιστική υλοποίηση των τριμερών συμφωνιών ΠΑΜ-ΠΑΚ-ΔΑ καθώς και για τη συγκρότηση του ΕΑΣ, άλλο θα ήταν σήμερα το επίπεδο της Αντίστασης...»⁹⁴. Ωστόσο, παρά την επιθετική στάση που τηρεί στην εν λόγω ανακοίνωση, το ΚΚΕ εσωτερικού διαπράττει απέναντι στο ΠΑΚ το ίδιο λάθος που διέπραττε διαχρονικά και απέναντι στο ΚΚΕ. Εξακολουθεί να το θεωρεί ιδεολογικά κοντινό συνομιλητή και δυνάμει σύμμαχο. Παρά την αρνητική στάση που θα τηρήσει το ΠΑΚ (και μετέπειτα το ΠΑΣΟΚ) απέναντι στις πολυάριθμες πρωτοβουλίες που θα λάβει το ΚΚΕ εσωτερικού για συνεργασία των δύο δυνάμεων, τα κομματικά περιοδικά της ανανεωτικής αριστεράς θα συνεχίσουν να προβάλλουν τις θέσεις και τις πρωτοβουλίες του ΠΑΚ ως σαν να μην υπήρχε ποτέ διαφωνία και προστριβές ανάμεσα στα δύο κόμματα⁹⁵.

Αυτή η άρνηση του ΚΚΕ εσωτερικού να δει καθαρά ανταγωνιστικά τις άλλες δύο αριστερές δυνάμεις, θα παίξει έναν εξαιρετικά αρνητικό ρόλο για την μετέπειτα πορεία του, αφού η καλοπροαίρετη συνεργατική του διάθεση είναι μονομερής και δεν βρίσκει κάποια θετική ανταπόκριση. Τόσο το ΚΚΕ όσο και το ΠΑΣΟΚ κρατούν ήδη από τα χρόνια της δικτατορίας το ΚΚΕ εσωτερικού σε απόσταση, ενώ φροντίζουν να υπογραμμίζουν τις μεταξύ τους διαφορές και τα αδύναμα σημεία του. Πιο συγκεκριμένα, το ΠΑΚ και ο Ανδρέας Παπανδρέου έχει φροντίσει να ξεκαθαρίσει ήδη από τις αρχές του 1973 ότι «η ενότητα πρέπει να βασίζεται όχι μόνο στο ελάχιστο αίτημα της ανατροπής της δικτατορίας αλλά και σε ουσιαστική συμφωνία γύρω από τους βασικούς στόχους της εθνικής ανεξαρτησίας και της λαϊκής κυριαρχίας καθώς και σε κοινή στρατηγική του αγώνα»⁹⁶. Σε ανακοίνωση δε του γραφείου του ΠΑΚ τον Μάιο του 1973, κάνοντας έμμεση πλην όμως σαφή αναφορά στην πολιτική που ακολουθεί το ΚΚΕ εσωτερικού, αναφέρει σε οξείς τόνους ότι «"Ενότητες" των "αντιδικτατορικών" δυνάμεων που προωθούν "πολιτικές λύσεις" στα πλαίσια μιας κάποιας εξελικτικής πορείας που οδηγεί στην "αποκατάσταση της δημοκρατίας", από την φύση τους βοηθούν μονάχα τον κατακτητή... γιατί αποπροσανατολίζουν τον λαό απ' την μορφή και τον χαρακτήρα

⁹⁴ Αντιπροσωπεία του Ε.Μ. του ΠΑΜ (31/1/71), «Απάντηση του ΠΑΜ στην επιστολή του Α. Παπανδρέου»(31/1/71), ΚΟΜΕΠ, τεύχος 10, σελ 88-90

⁹⁵ «Ένα σχέδιο του ΠΑΚ», ΚΟΜΕΠ, τεύχος 11-12, σελ124-127

⁹⁶ (επιμ)Λαδιάς(1976), Από το ΠΑΚ στο ΠΑΣΟΚ, σελ.24

»⁹⁷. Στην ίδια ανακοίνωση, τονίζει ακόμα πως «όσο γύρω από τις “πλατειές αντιδικτατορικές ενότητες” τόσο πιο γρήγορα θα προχωρήσουμε όλοι στο κύριο έργο μας: την δυναμική αναμέτρηση με τον ξένο κατακτητή και τους ντόπιους πράκτορές του»⁹⁸.

Τον Ιούλιο του 1973 λίγο πριν το δημοψήφισμα για την κατάργηση της βασιλείας ο Παπανδρέου σε άρθρο του με τίτλο «Τέρμα πια στις ψευδαισθήσεις» θα διαφοροποιηθεί και σε ένα άλλο πολύ σημαντικό σημείο από το ΚΚΕ εσωτερικού. Θα υποστηρίξει ότι η ενότητα είναι σημαντική, όμως αυτή πρέπει να αφορά την βάση και όχι τις πολιτικές ηγεσίες. Κατ’ αυτόν τον τρόπο ο αρχηγός του ΠΑΚ επιδιώκει να δώσει έμφαση στον αγώνα που θα οργανωθεί από την βάση της κοινωνίας, «από τα κάτω» και όχι από μια πιθανή συμφωνία κορυφής των πολιτικών ηγεσιών. Γιατί, όπως εξηγεί στο ίδιο άρθρο, «ενότητα ανάμεσα σε ηγεσίες που χαρακτηρίζονται από ηττοπάθεια, από συμβιβασμό, με τις δυνάμεις της κατοχής, από ελπίδες πως οι πάτρωνες της χούντας μπορεί μια μέρα να μεταπεισθούν και να προσφέρουν λύση πολιτική... μια τέτοια ενότητα οδηγεί στην αποσύνθεση της αντίστασης και στην εδραίωση της κατοχής»⁹⁹. Έχοντας υιοθετήσει μια διαιρετική τομή που αφήνει ασυγκίνητη την ελληνική κοινωνία, το ΚΚΕ εσωτερικού δεν σταματά να επιδιώκει συνεργασία με ΠΑΣΟΚ και ΚΚΕ, χωρίς να λαμβάνει ποτέ ξεκάθαρα θετική απόκριση. Έτσι, το ΚΚΕ εσωτερικού πολιτογραφείται στην λαϊκή συνείδηση ως ένα κόμμα που δεν αποσκοπεί μόνο του στην κατάληψη της εξουσίας, παρά μόνο ως συνιστώσα δύναμη μια ευρύτερης δημοκρατικής-προοδευτικής συμμαχίας που χωρά όλες τις δυνάμεις πλην της φιλοδικτατορικής δεξιάς.

Εκτός όμως απ’ όλ’ αυτά το ΚΚΕ εσωτερικού φαίνεται ότι πληρώνει και τις λανθασμένες του επιλογές που κάνει από το 1972 και μετά σε μια σειρά θεμάτων που αφορούν στην εξέλιξη του καθεστώτος των συνταγματαρχών αλλά και στο αντιστασιακό κίνημα.

4.5 Η εσωκομματική διαμάχη για τον χαρακτήρα της αντιστασιακής δράση

Το ζήτημα του τρόπου αντίστασης απέναντι στο καθεστώς δείχνει να απασχολεί έντονα το υπό μελέτη κόμμα ήδη από τα πρώτα χρόνια της δικτατορίας. Όπως αναφέρουν στον ερευνητή οι κ.κ. ο Τάσος Τρίκκας και Χρυσάφης Ιορδάνογλου στις συνεντεύξεις που του παρέθεσαν, μέσα στους κόλπους του κόμματος της ανανεωτικής αριστεράς υπήρχαν σημαντικές διαφορές ως προς την αντιστασιακή

⁹⁷ (επιμ)Λαδιάς(1976), ο.π., σελ 32

⁹⁸ (επιμ)Λαδιάς(1976), ο.π.

⁹⁹ (επιμ)Λαδιάς(1976), ο.π., σελ.42-43

ακολουθήσει το ΚΚΕ εσωτερικού. Συγκεκριμένα, ο
... είχε ξεσπάσει ανάμεσα στις δύο ηγετικές ομάδες :
το Γραφείο της Κεντρικής Επιτροπής που εδράζει σε χώρες της Δ. Ευρώπης και
βρίσκεται υπό τους Νίκο Καρρά και Αντώνη Μπριλλάκη και το παράνομο κομματικό
κέντρο που βρίσκεται στην Αθήνα και διοικείται από τον Λεωνίδα Τζεφρώνη και
μετά από τον Λεωνίδα Κύρκο. Οι αντιπαραθέσεις λαμβάνουν χώρα κυρίως γύρω
από το ζήτημα του είδους του αντιδικτατορικού αγώνα που είναι προσφορότερο να
ακολουθηθεί. Η βασική διαφορά μεταξύ των δύο ομάδων είναι ότι το Γραφείο της
Κεντρικής Επιτροπής πιστεύει ότι η ανατροπή της Χούντας περνάει από τους
μαζικούς και λαϊκούς αγώνες, ενώ η άλλη πλευρά πιστεύει κατά κύριο λόγο στην
αξιοποίηση των θεσμικών δυνατοτήτων που θα παρέχει η Δικτατορία (εκλογές,
δημοψηφίσματα)¹⁰⁰. Χαρακτηριστική των διαφωνιών είναι η συνεχής ανταλλαγή
πύρινων επιστολών μεταξύ της ομάδας του εσωτερικού και του εξωτερικού, όπου οι
μεν Τζεφρώνης και Κύρκος τάσσονται υπέρ της νομιμοποίησης και θεσμοποίησης
του αντιδικτατορικού αγώνα και οι δε Μπριλλάκης και Καρράς υποστηρίζουν πως ο
μόνος τρόπος για τον περαιτέρω εκφυλισμό της δικτατορίας είναι η γιγάντωση της
λαϊκής αντιδικτατορικής δράσης¹⁰¹.

Ενδιαφέρον έχει το γεγονός ότι οι ως άνω συγκρούσεις που ίσχυαν σε επίπεδο
ηγεσίας, δείχνουν να περνάνε και σε απλά στελέχη. Σχεδόν σε κάθε τεύχος της
Κομμουνιστικής Επιθεώρησης φαίνεται να υπάρχει τουλάχιστον ένα άρθρο που να
καταπιάνεται με το τι ενδείκνυται και τι όχι ως μορφή αντιδικτατορικής πάλης. Είναι
χαρακτηριστική η διαμάχη που υπάρχει μεταξύ των αρθρογράφων της ΚΟΜΕΠ ως
προς το ποια είναι η πιο πρόσφορη αντιστασιακή τακτική. Στο τεύχος Φεβρουαρίου
της ΚΟΜΕΠ, ο Ανδρέας Κέδρος αναφέρει ότι «το ΠΑΜ χωρίς να αποκλείει από την
προοπτική τον ένοπλο αγώνα, ρίχνει για την ώρα το βάρος στον πολιτικό αγώνα και
ιδιαίτερα στην προσπάθεια να στεριώσει η πολιτική οργάνωση της αντίστασης»¹⁰².
Αναφέρει επίσης πως «στους κύκλους της ελληνικής νεολαίας αλλά και άλλων
αντιστασιακών οργανώσεων, όπου βρίσκουν μεγάλη απήχηση αριστεριστικές
θέσεις, η ανυπομονησία είναι πρόδηλη...», υπονοώντας ότι αυτοί είναι οι
«περιθωριακοί» χώροι που τάσσονται υπέρ της ένοπλης πάλης. Σ' αυτό το άρθρο θα
απαντήσει στην ΚΟΜΕΠ ένας ανώνυμος(Π.Μ.) ,ο οποίος θα υποστηρίξει ότι οι

¹⁰⁰ Μπενάς(2011), *Το ελληνικό 68*, σελ 188-191

¹⁰¹ Ενδεικτικά της διαμάχης των δύο τάσεων είναι τα δύο άρθρα που δημοσιεύονται στην ΚΟΜΕΠ. Το πρώτο άρθρο έχει τίτλο *Προβλήματα του αντιδικτατορικού αγώνα*, έχει γραφεί από τον κ. Λουκίδη (σ.σ. Λεωνίδα Κύρκο) και έχει δημοσιευτεί στο τεύχος Ιουλίου – Αυγούστου 1972 (σελ.25-53). Στο άρθρο αυτό αναλαμβάνει να απαντήσει από την ομάδα του εξωτερικού ο Μπριλλάκης, στο επόμενο τεύχος αυτό του Σεπτεμβρίου – Οκτωβρίου 1972. Εκεί ο Μπριλλάκης θα δημοσιεύσει άρθρο με τίτλο *Ζωτικά προβλήματα για το ΚΚΕ(εσωτ)* (σελ8-34) ισχυριζόμενος ότι για την ανατροπή της Χούντας χρειάζεται σκληρή αναμέτρηση και σύγκρουση με το καθεστώς.

¹⁰² Κέδρος(1971), «Σκέψεις πάνω στην στρατηγική του ΠΑΜ», *ΚΟΜΕΠ*, τεύχος 10,, σελ38-43

πολιτικές και δεν απηχούν αυτές του επίσημου ΚΚΕ την αναγκαιότητα να παραμείνει ως ρεαλιστική επιλογή η ένοπλη αντίσταση στην Δικτατορία, θα παραθέσει αποσπάσματα από ανακοινώσεις του ΚΚΕ εσωτερικού, στις οποίες καθίσταται σαφές ότι η ένοπλη πάλη δεν αποκηρύσσεται επισήμως¹⁰³.

Όμως, αυτές οι γενικευμένες διαφωνίες ανάμεσα στις δύο τάσεις του ΚΚΕ εσωτερικού θεωρήθηκε ότι επικοινωνήσαν την εικόνα ενός κόμματος με μονίμως διακυβευόμενη ενότητα. Όπως αναφέρει ο Τάκης Μπενάς, οι συνεχείς αντεγκλήσεις προκάλεσαν έναν βαρύ τραυματισμό στην «ψυχική ενότητα» του κόμματος¹⁰⁴. Ο κ. Τρίκκας, σε συνέντευξη που παραχώρησε στον ερευνητή, αναφέρει ότι ήταν «λάθος καθοριστικής σημασίας το γεγονός ότι δεν καταφέραμε να βγούμε από το πρόβλημα των μορφών πάλης», καθώς αυτό είχε σαν αποτέλεσμα «το κόμμα να βγει διχασμένο στην Μεταπολίτευση». Την ίδια άποψη φαίνεται να έχει και ο έτερος συνεντευξιζόμενος του γράφοντος, Γιάννης Μακατσώρης. Σύμφωνα με τον κ. Μακατσώρη το βασικό πρόβλημα του ΚΚΕ εσωτερικού είναι ότι προέχει «η εσωτερική διαμάχη και όχι ο εξωτερικός ανταγωνισμός», ενώ ο ίδιος θα τονίσει ότι ο διχασμός που επικρατούσε δικτατορικά εξακολουθούσε να υφίσταται και κατά την διάρκεια της μεταπολίτευσης και είχε ως αποτέλεσμα το κόμμα να μην καταφέρει να επικοινωνεί μια συμπαγή άποψη.

Εξετάζοντας την ιδεολογική τροπή που παίρνουν τα πράγματα ως προς την εσωκομματική διαμάχη, πρέπει να επισημάνουμε ότι στο ΚΚΕ εσωτερικού γίνεται μια σημαντική στροφή στο θέμα της αποδοχής της φιλελευθεροποίησης και της εγκατάλειψης του αγώνα για δυναμική απαλλαγή του λαού από την δικτατορία των συνταγματαρχών. Είναι χαρακτηριστικό ότι στο κύριο κείμενο της ΚΟΜΕΠ του Φεβρουαρίου του 1971, λίγο μετά την συμφωνία για το ΕΑΣ, αναφέρεται ότι «μόνον όσοι αδιαφορούν για την διατήρηση του δικτατορικού καθεστώτος ...ή άνθρωποι πολιτικά αφελείς μπορούν να ισχυρίζονται ότι η Δικτατορία της 21^{ης} Απριλίου εμπεριέχει δικές της εσωτερικές δυνατότητες να μετεξελιχθεί σε δημοκρατικό πολιτικό καθεστώς ... με βοήθεια και παρέμβαση φίλων και συμμάχων από το εξωτερικό»¹⁰⁵. Στην Διακήρυξη του 1971 επισημαίνεται ότι μόνος δρόμος για την ανατροπή της δικτατορίας είναι η μαζική και δυναμική αντίσταση του λαού και ότι «καμιά πραγματική αλλαγή προς την αποκατάσταση των δημοκρατικών ελευθεριών δεν είναι δυνατή μέσα στα πλαίσια του Συντάγματος του 1968 και των

¹⁰³ Π.Μ.(1971), «Σχετικά με τις μορφές πάλης της σημερινής Αντίστασης», ΚΟΜΕΠ, τεύχος 11-12,, σελ. 67-75

¹⁰⁴ Μπενάς(2011), Το ελληνικό 68, Αθήνα : Θεμέλιο, σελ 202

¹⁰⁵ «Σοβαρό βήμα στην πορεία συσπείρωσης των αντιστασιακών δυνάμεων», ΚΟΜΕΠ, τεύχος 10, σελ 4

ας»¹⁰⁶. Με λίγα λόγια παρατηρούμε ότι το ΚΚΕ και το 1971 αδιάλλακτο ως προς την συνεργασία του με το καθεστώς για την πιθανότητα ειρηνικής μετεξέλιξής του επί το δημοκρατικότερο.

Ωστόσο, από το 1972 και μετά παρατηρείται μία στροφή στην προσέγγιση της αντιδικτατορικής δράσης από το ΚΚΕ εσωτερικού. Πιο συγκεκριμένα παρατηρείται ότι, αν και δεν αποκλείεται επισήμως η αποδοχή των πιο δυναμικών (ακόμα και ένοπλων) κινητοποιήσεων, επικρατεί η άποψη πως λόγω της μειωμένης επαναστατικότητας που επιδεικνύει ο ελληνικός λαός, τέτοιες «ανώτερες μορφές πάλης» δεν ενδείκνυνται και προτάσσονται οι «κατώτερες», οι πιο ήπιες, παθητικές και ειρηνικές (αρθρογραφία, μοίρασμα φυλλαδίων, διαδηλώσεις κτλ)¹⁰⁷. Αυτό συμβαίνει γιατί σταδιακά και τα στελέχη του ΚΚΕ εσωτερικού που έχουν φυλακιστεί αποφασίζουν να συνταχθούν με τις πιο συμβιβαστικές προσεγγίσεις των Τζεφρώνη και Κύρκου. Έτσι, εντός του κόμματος της αριστερής ανανέωσης, δημιουργείται ένα ρεύμα που ευνοεί την αντίληψη ότι το ΚΚΕ εσωτερικού πρέπει να εγκαταλείψει την παράνομη αντίσταση και να δώσει έμφαση στην θεσμική, ειρηνική και δημοκρατική δράση. Κατ' αυτόν τον τρόπο, το κόμμα φαίνεται να περνάει σε μια νέα συζήτηση και να θέτει νέες προτεραιότητες, οι οποίες, αν και τυπικά όχι μόνο δεν αποκλείουν αλλά και αντίθετα αποσκοπούν στην ενίσχυση των παράνομων –και άρα ένοπλων και δυναμικών- μορφών αντίστασης, στην πράξη φαίνεται να θέτουν ως άμεση και επείγουσα προτεραιότητα «την αξιοποίηση των νόμιμων και ημινόμιμων δυνατοτήτων... που δημιουργούνται κάτω από την πίεση του λαού και των δημοκρατικών δυνάμεων του εξωτερικού»¹⁰⁸. Κάτι τέτοιο φαίνεται και στην αναδημοσίευση άρθρου του Ριζοσπάστη – Μαχητή στην ΚΟΜΕΠ (10/71), όπου και γίνεται λόγος για «συντριπτική υπεροχή των στρατοκρατών έναντι των αντιστασιακών οργανώσεων» και άρα για την αναγκαιότητα «η σύγκρουση του δημοκρατικού λαού απέναντι στο δικτατορικό καθεστώς να ξεδιπλώνεται σε ευνοϊκό πεδίο για τον λαό» που δεν είναι άλλο από την αξιοποίηση όλων των νόμιμων μαζικών δυνατοτήτων¹⁰⁹. Το κόμμα της αριστερής ανανέωσης αναφέρεται συστηματικά σε εμπόδια που δεν αφήνουν την λαϊκή πάλη να αναπτυχθεί στο επιθυμητά δυναμικό επίπεδο, κάτι που χρησιμοποιείται ως αφορμή για να προωθείται μια ανασταλτική στάση απέναντι στην πιο δυναμική αντίδραση έναντι στην δικτατορία και άρα στον περιορισμό της στην αξιοποίηση των δυνατοτήτων

¹⁰⁶ «Διακήρυξη του γραφείου της Κ.Ε. του ΚΚΕ εσωτερικού»(6/71), ΚΟΜΕΠ, τεύχος 11-12, σελ,19

¹⁰⁷ Β.Μ.(1970), «Για τις μορφές πάλης στη σημερινή φάση του αντιδικτατορικού αγώνα», ΚΟΜΕΠ, τεύχος 4, σελ. 28-37

¹⁰⁸ «Απόφαση του Γραφείου της Κ.Ε. του ΚΚΕ εσωτερικού»(11/70), ΚΟΜΕΠ, τεύχος 8, σελ15-16

¹⁰⁹ ο.π., σελ21

Φυσικά, όπως τονίζει ο κ. Ιορδάνογλου «απόλυτη και η προάσπιση της ασφάλειας των αθώων πολιτών, καθώς αποτελεσματική ένοπλη πάλη θα σήμαινε και τυφλά χτυπήματα σε χώρους μαζικούς και πολυσύχναστους. Αλλά αυτήν την μορφή αντίστασης το ΚΚΕ εσωτερικού ήθελε να την αποφύγει». Γι αυτό και -συνεχίζει- «το ΚΚΕ εσωτερικού επεδίδετο κυρίως σε αντιστασιακές κινητοποιήσεις που αποσκοπούσαν στην ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης, όπως για παράδειγμα οι καταλήψεις στην Νομική που είχαν την μορφή χτυπάω-φεύγω».

Όμως, η μετριοπαθής τακτική του ΚΚΕ εσωτερικού έμελλε να αμφισβητηθεί από δυνάμεις πολύ συντηρητικότερες του ΚΚΕ εσωτερικού και φυσικά να λειδορηθεί από τις άμεσα ανταγωνιστικές αριστερές πολιτικές δυνάμεις (ΠΑΚ και ΚΚΕ). Αυτό συνέβαινε γιατί η εν λόγω στάση δεν συμβάδιζε με το κλίμα της εποχής, καθώς η κοινωνία, ξεπερνώντας το αρχικό της μούδιασμα, είχε αρχίσει σταδιακά να αντιδρά και να διαμαρτύρεται απέναντι στην δικτατορία. Χαρακτηριστικά των κινητοποιήσεων αυτών είναι οι ώριμες κοινωνικές και οικονομικές διεκδικήσεις, οι αγώνες των εργατοϋπαλλήλων για την διασφάλιση των ασφαλιστικών τους δικαιωμάτων, οι διαμαρτυρίες των Μεγαριτών που υπερασπίζονταν την γη τους απέναντι στις αυθαίρετες απαλλοτριώσεις της Χούντας, οι κινητοποιήσεις της Ενώσεως Συντακτών για την υπεράσπιση των δικαιωμάτων των δημοσιογράφων, οι καταλήψεις της Νομικής κτλ. Ωστόσο, και παρά τις ως άνω αρνητικές ενδείξεις, αυτή η συμβιβαστική γραμμή αρχίζει σταδιακά να κερδίζει έδαφος στους κόλπους του ΚΚΕ εσωτερικού και καταλήγει να είναι η επίσημη γραμμή του κόμματος τόσο στο δημοψήφισμα, όσο και αργότερα στα γεγονότα του Πολυτεχνείου και τις εκλογές.

4.6. Η συμμετοχή στο δημοψήφισμα ως απόρροια της εμμονής στον θεσμισμό

Η εστίαση του ΚΚΕ εσωτερικού σε μια πολιτική βεβιασμένης συναίνεσης με τις υπόλοιπες αντιδικτατορικές δυνάμεις, αλλά και η διστακτικότητα που επιδεικνύει ως προς μια πιο δυναμική μορφή αντίστασης, θα το οδηγήσουν σε θέσεις εξαιρετικά διαλλακτικές απέναντι στο καθεστώς, αλλά και εξαιρετικά αντίθετες με την εξεγερτική τάση της ελληνικής κοινωνίας. Η τελευταία, με οδηγό το φοιτητικό κίνημα από την μία και την σταδιακή «φιλελευθεροποίηση» του καθεστώτος από την άλλη, είχε αρχίσει να ριζοσπαστικοποιείται και άρα να αντιδρά περισσότερο απέναντι στην δικτατορία.

Σύμφωνα με τον Καραμπελιά, «το ΚΚΕ εσωτερικού σφραγίζεται από τις επιλογές του κατά τα τελευταία χρόνια της δικτατορίας και περιθωριοποιείται πολιτικά, μη δυνάμενο να συλλάβει την ριζοσπαστικοποίηση που εκκινούσε το '73 και έμελλε να

ρόνια»¹¹⁰. Το ΚΚΕ εσωτερικού δείχνει κάπως έτσι κεφάλαιο που είχε συσσωρεύσει από την συμβολή του στην αντιστασιακή οραση, με επιλογές που διακατέχονται από μια έντονη διστακτικότητα για δυναμική πάλη, αντίκεινται στο κοινό αίσθημα που για πρώτη φορά συνειδητοποιεί ότι μπορεί να αντιδράσει και οδηγεί τον χώρο της ανανεωτικής αριστεράς σε θέσεις που αξιολογούνται τελικά ως φοβικές και συμβιβασμένες.

Έτσι, όταν η Δικτατορία αποφασίζει να φιλελευθεροποιήσει δημοψηφισματικά το καθεστώς, οδηγώντας το, υπό την πίεση της λαϊκής αγανάκτησης, σε μια καρικατούρα προεδρικής δημοκρατίας, η γραμμή του ΚΚΕ εσωτερικού θα αλλάξει για να γίνει περισσότερο διαλλακτική και μετριοπαθής. Στους κόλπους του κόμματος θα ανοίξουν συζητήσεις για το αν και κατά πόσο θα βοηθήσει η λήψη ξεκάθαρης θέσης του ΚΚΕ εσωτερικού απέναντι στο δημοψήφισμα. Θα ακολουθήσει η συνήθης αμφιθυμική και αντιφατική γραμμή του «ναι μεν αλλά». Πιο συγκεκριμένα, σε ανακοίνωση του γραφείου του ΚΚΕ εσωτερικού σημειώνεται: «Το ΚΚΕ εσωτερικού και η ΕΔΑ προτείνουν σε όλες τις αντιδικτατορικές δυνάμεις να θέσουν ... το δημοψήφισμα ενώπιον του ελληνικού λαού με το εξής ερώτημα: “Με την δικτατορία της Χούντας ή εναντίον της” και να απευθυνθούν και στους λαούς και τις δημοκρατικές κυβερνήσεις του κόσμου... ζητώντας την διεθνή παρουσία και τον έλεγχο της ελεύθερης διεξαγωγής του δημοψηφίσματος»¹¹¹. Έτσι, το ΚΚΕ εσωτερικού αδιαφορώντας για το αν με την στάση του νομιμοποιεί μια εκ των πραγμάτων χαλκευμένη δημοκρατική διαδικασία που διεξάγεται από μια δικτατορική κυβέρνηση, εκλαμβάνει το δημοψήφισμα ως μια ευκαιρία για να δοθεί ένα λαϊκό μήνυμα ενάντια στην Χούντα. Στις θέσεις του κόμματος για το δημοψήφισμα (11/6/1973), αυτό ερμηνεύεται ως μια προσπάθεια του Παπαδόπουλου «να νομιμοποιήσει την συγκέντρωση όλων των εξουσιών στα χέρια του» και καταλήγει ότι το ερώτημα δεν πρέπει να εκληφθεί ως «ΝΑΙ ή ΟΧΙ στην βασιλευσόμενη ή αβασίλευτη δημοκρατία αλλά ως «ΝΑΙ ή ΟΧΙ στον αρχιδικτάτορα Παπαδόπουλο». Καταλήγει δε αναφέροντας ότι «είναι χρέος όλων των πολιτικών δυνάμεων και των αντιστασιακών οργανώσεων να συμπαραταχθούν και να ηγηθούν στον αγώνα για εγγυήσεις – ελευθερίες στο δημοψήφισμα και την επικράτηση του ΟΧΙ στην δικτατορία»¹¹².

Η στάση αυτή του ΚΚΕ εσωτερικού φέρνει στην επιφάνεια δύο πολύ σημαντικά θέματα. Το πρώτο αφορά στην εκ των πραγμάτων και για δεύτερη φορά μετά το

¹¹⁰ Καραμπελιάς (1986), «Η κρίση στο ΚΚΕ εσωτερικού», *Πήξη*, τεύχος 23-24, Διαθέσιμο στο : <http://ardini-rixi.gr/archives/10152>

¹¹¹ «Ανακοίνωση του Γραφείου του ΚΚΕ εσωτερικού» (3/6/73), *ΚΟΜΕΠ*, τεύχος Απριλίου - Ιουνίου, σελ. 5-6

¹¹² «Θέσεις του ΚΚΕ εσωτερικού για το δημοψήφισμα», *ΚΟΜΕΠ*, τεύχος Απριλίου - Ιουνίου 1973, σελ.8

...σή του με τα συμφέροντα του Παλατιού. Παρά το
...είναι προς ψήφιση το υπό μελέτη κόμμα στο
...δημοψηφισμα, είναι απορροια μιας στρατηγικής που θέλει να αντιμάχεται με κάθε
αφορμή την δικτατορία, η εν λόγω στάση έχει ως αποτέλεσμα την εισήγηση μιας
θέσης που τάσσεται υπέρ της συνέχισης του θεσμού της βασιλείας στην χώρα.
Έχοντας υπ' όψιν μας τα όσα προαναφέραμε για τον αρνητικά- συμβολικά
φορτισμένο ρόλο του Παλατιού στην Ελλάδα (που εν πολλοίς ταυτίζεται και με
αυτόν του στρατού-βλ. Ιουλιανά), και σε συνάρτηση με το ότι το ΚΚΕ εσωτερικού
δέχεται να νομιμοποιήσει δια της συμμετοχής του το δημοψήφισμα των
δικτατόρων, αντιλαμβανόμεθα ότι το κόμμα της αριστερής ανανέωσης είχε και πάλι
διαπράξει ένα ολέθριο επικοινωνιακό σφάλμα, που έμελλε κι αυτό να συμψηφιστεί
με τα υπόλοιπα. Το δεύτερο θέμα που συνδέεται άρρηκτα με το πρώτο, είναι ότι για
ακόμη μια φορά το ΚΚΕ εσωτερικού επιδιώκει την εξασφάλιση μιας κοινής στάσης
με τις υπόλοιπες αντιδικτατορικές δυνάμεις. Αυτό, ίσως να συμβαίνει γιατί
αντιλαμβάνεται πως η θέση του δεν έχει ιδιαίτερη απήχηση μεταξύ της ελληνικής
κοινωνίας και θέλει να δεσμεύσει κι άλλες δυνάμεις σε αυτήν. Ίσως πάλι να
συμβαίνει γιατί όπως είδαμε και πιο πάνω το ΚΚΕ εσωτερικού αδυνατεί λόγω
έλλειψης πολιτικής αυταρέσκειας να υποστηρίξει με σθένος και αυτοπεποίθηση μια
θέση μόνο του. Η ουσία πάντως είναι ότι το ΚΚΕ εσωτερικού θα επιμείνει τελικά
στην μάλλον αντιδημοφιλή αλλά και υπεύθυνη κατά την γνώμη του θέση, παρά το
γεγονός ότι οι υπόλοιπες πολιτικές αντιδικτατορικές δυνάμεις δεν θα
ακολουθήσουν την πολιτική που εισηγείται και θα προτείνουν λευκό ή άκυρο στο
δημοψήφισμα.

Όσον αφορά τις άλλες δυνάμεις της Αριστεράς, και ΠΑΚ αλλά και ΚΚΕ θα επιλέξουν
να τηρήσουν μια περισσότερο ξεκάθαρη στάση απέναντι στο δημοψήφισμα και τις
απώτερες επιδιώξεις των συνταγματαρχών. Ειδικότερα το ΠΑΚ σε ανακοίνωσή του
στις 1/6/1973 θα υποστηρίξει ότι «η κίνηση για την εκθρόνιση του βασιλέως
Κωνσταντίνου είναι κίνηση πανικού, κίνηση απάτης για να εκτρέψει την προσοχή
της κοινής γνώμης από το αληθινό πρόβλημα. Το πρόβλημα είναι δημοκρατία ή
δικτατορία. Γιατί φυσικά δημοκρατία με πρόεδρο τον Παπαδόπουλο είναι
μασκαράτα, είναι απάτη, είναι αντιδημοκρατία»¹¹³. Παρατηρούμε δηλαδή ότι το
ΠΑΚ επιχειρεί με κάθε τρόπο να δείξει την άρνησή του να λάβει μέρος και κατ'
αυτόν τον τρόπο να νομιμοποιήσει μια πολιτική διαδικασία που οργανώνεται από
την δικτατορία. Επίσης, είναι σαφές ότι αυτό που επιχειρεί είναι, στα πλαίσια μιας
αντιαμερικανικής ρητορίας, να εξομοιώσει τον δικτάτορα Παπαδόπουλο με τον
βασιλέα Κωνσταντίνο, ως εξυπηρετούντες τα συμφέροντα του αμερικανικού

¹¹³ (επιμ)Λαδιάς(1976), Από το ΠΑΚ στο ΠΑΣΟΚ, σελ. 36

...δὴ που κάποιοι στο ΚΚΕ εσωτερικού μιλούν για βασιλευόμενη δημοκρατία, ο Παπανδρέου λέει ότι «η αστική δημοκρατία έχει τελειώσει»¹¹⁵, δίνοντας έναν νέο επαναστατικό τόνο στον αντιδικτατορικό αγώνα και δηλώνοντας σίγουρος ότι και ο λαός θα αρνηθεί να συμμετάσχει στον «καρνάβαλο» της φασιστικής δημοκρατίας. Ενώ σε άλλο απόσπασμα άρθρου του Ιουνίου 1973 λέει ότι «το άκυρο ψηφοδέλτιο εκφράζει τον παράνομο χαρακτήρα του καθεστώτος. Εκφράζει επίσης την αδιάλλακτη στάση του λαού μας... και συνεργεί στην θεμελίωση του εθνικοαπελευθερωτικού μας αγώνα, ενός αγώνα χωρίς συμβιβασμούς στους στόχους, χωρίς περιορισμούς στα μέσα»¹¹⁶. Σ' αυτή την τελευταία επισήμανση του προέδρου του ΠΑΚ πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση καθώς ο ίδιος έχει ταχθεί υπέρ του ένοπλου αγώνα ως αναπόφευκτου τρόπου για να απαλλαγεί ο λαός από τους δικτάτορες. Σύμφωνα με τον Παπανδρέου, «η ένοπλη μορφή του αγώνα είναι αναπόφευκτη... γιατί η κατοχή της πατρίδας μας στηρίζεται στην ένοπλη βία..», ενώ απευθυνόμενος εμμέσως στο ΚΚΕ εσωτερικού διασαφηνίζει ότι «είναι λάθος να γίνεται αντιδιαστολή ανάμεσα στον μαζικό λαϊκό αγώνα και την δυναμική αντίσταση, τον ένοπλο αγώνα», καθώς αυτές είναι δύο μορφές που βρίσκονται σε διαλεκτική αλληλεξάρτηση, αποτελούν προϋπόθεση για την αποτελεσματικότητα του ενιαίου απελευθερωτικού αγώνα του ελληνικού λαού»¹¹⁷.

Όσον αφορά στο ΚΚΕ, σε απόφαση της Κεντρικής του Επιτροπής, φροντίζει να ξεκαθαρίσει εξ αρχής ότι «το δημοψήφισμα που προκήρυξε η Χούντα για τις 29 Ιουλίου είναι χοντροκομμένη απάτη, ένα τέχνασμα που προσπαθεί να δώσει δήθεν λαϊκή έγκριση και νομιμοφάνεια στο μεταμφιεσμένο φασιστικό καθεστώς της...»¹¹⁸. Στην ίδια ανακοίνωση το ΚΚΕ προτείνει να ψηφιστεί είτε ΟΧΙ είτε να ριχτεί άκυρο, σχισμένο ψηφοδέλτιο είτε άδειος φάκελος είτε να γίνει αποχή. Για να αιτιολογήσει ότι μία (μαζί με το άκυρο και την αποχή) από τις προτάσεις του ΚΚΕ είναι το ΟΧΙ, ο Χαρίλαος Φλωράκης, σε συνέντευξή του στην *Unsere Zeit* που αναδημοσιεύεται από τον Νέο Κόσμο, τονίζει ότι «το ΟΧΙ του ΚΚΕ δεν μπορεί να ταυτιστεί με το ΟΧΙ των άλλων αστικών κομμάτων που είναι συσπειρωμένα γύρω από την μοναρχία», ενώ φροντίζει να διασαφηνίσει ότι το ΟΧΙ του ΚΚΕ είναι συνυφασμένο με το ΝΑΙ στην λαϊκή κυριαρχία. Ακόμα, επισημαίνει πως το ΟΧΙ «δεν είναι μονόδρομος για το ΚΚΕ, όπως συμβαίνει με τα άλλα αστικά κόμματα» υπενθυμίζοντας ότι το ΚΚΕ έχει

¹¹⁴ (επιμ)Λαδιάς(1976), ο.π., σελ. 41

¹¹⁵ (επιμ)Λαδιάς(1976), ο.π., σελ. 51

¹¹⁶ (επιμ)Λαδιάς(1976), ο.π., σελ. 44

¹¹⁷ (επιμ)Λαδιάς(1976), ο.π.

¹¹⁸ «Απόφαση Κ. Ε. του ΚΚΕ», *Νέος Κόσμος*, τεύχος Ιουλίου 1973, σελ.5

για να απονομιμοποιηθεί το δημοψήφισμα¹¹⁹.

από την σαφώς πιο ξεκάθαρη στάση που τηρεί το ΚΚΕ, προσπαθεί παραπληκτικά να ταυτίσει στην κοινή γνώμη το ΚΚΕ εσωτερικού με τις υπόλοιπες αστικές δυνάμεις.

4.7 Οι εκλογές του Μαρκεζίνη

Μετά το ΝΑΙ του δημοψηφίσματος της 29^{ης} Ιουλίου του 1973, άνοιγε και επισήμως ο δρόμος για την φιλελευθεροποίηση του καθεστώτος και την μετατροπή της στυγνής δικτατορίας σε προεδρική δημοκρατία. Μαζί όμως με την θεωρητική συζήτηση για το περιεχόμενο των επικείμενων πολιτειακών μεταρρυθμίσεων, άνοιγε και η συζήτηση στο ΚΚΕ εσωτερικού για το αν θα έπρεπε ή όχι να συμμετάσχουν στις εκλογές τις οποίες ο Μαρκεζίνης είχε προσδιορίσει χρονικά, γύρω στις αρχές του 1974. Η επίσημη θέση που τηρεί το κόμμα είναι αυτή της αναμονής της στάσης και των άλλων αντιδικτατορικών δυνάμεων και η επιδίωξη της τήρησης μιας κοινής γραμμής είτε αυτή ευνοεί είτε όχι την συμμετοχή στις εκλογές. Ο Μπάμπης Δρακόπουλος σε συνέντευξή του στο Βήμα, αφού υπογραμμίζει ότι δεν πρέπει να παραβλέπουμε ότι η δικτατορία έχει αρχίσει σταδιακά να υποχωρεί από τις λαϊκές πιέσεις, ξεκαθαρίζει πως «το βασικό πρόβλημα δεν είναι η συμμετοχή ή μη στις εξαγγελλλόμενες εκλογές» και πως «όσο λάθος θα ήταν μια βιαστική απόφαση για συμμετοχή στις εκλογές ανεξάρτητα από τις συνθήκες διεξαγωγής τους, άλλο τόσο λάθος θα ήταν και ο εκ των προτέρων αποκλεισμός της συμμετοχής μας σε αυτές»¹²⁰. Ωστόσο, στην ίδια συνέντευξη φροντίζει να τονίσει πως τα θετικά μιας συμμετοχής θα ήταν «η μάχη για την αποκάλυψη και καταγγελία της πολιτικής της δικτατορίας, η επικοινωνία με τις μάζες και η κινητοποίησή τους». Φυσικά όπως προείπαμε, παρά το γεγονός ότι το ΚΚΕ εσωτερικού έχει μια καθώς φαίνεται πολύ συγκεκριμένη θέση και πάλι διστάζει να βγει μπροστά και να υποστηρίξει τις απόψεις του. Ο Δρακόπουλος (στην ίδια συνέντευξη) καταλήγει ότι για την λύση του προβλήματος πρέπει να επιδιωχθεί μια ενιαία στάση των αντιδικτατορικών δυνάμεων και επισημαίνει πως «αν τελικά κριθεί σκόπιμη η συμμετοχή στις εκλογές, η καλύτερη αξιοποίηση των εκλογικών δυνατοτήτων μπορεί να γίνει με την δημιουργία μιας ενιαίας αντιδικτατορικής παράταξης που να περιλαμβάνει όλες τις δυνάμεις του ΟΧΙ της 29^{ης} Ιουλίου, από την Αριστερά ως την Δεξιά».

Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται και ο Μπριλάκης σε συνέντευξή του στην «Ελεύθερη Ελλάδα» που αναδημοσιεύεται στην ΚΟΜΕΠ. Εκεί εκφράζει την πεποίθηση ότι οι δυνατότητες για οργάνωση και δράση των αντιδικτατορικών

¹¹⁹ Αναδημοσίευση συνέντευξης κ. Φλωράκη στην εφ. Ούνσερε Τσάιτ, *Νέος Κόσμος*, τεύχος Αυγούστου 1973, σελ.6

¹²⁰ Αναδημοσίευση συνέντευξης Δρακόπουλου προς «Το Βήμα» (19/10/1973), *ΚΟΜΕΠ*, τεύχος Σεπτεμβρίου – Νοεμβρίου 1973, σελ.30-33

και ότι σ' αυτά τα πλαίσια πρέπει να τεθεί και το οποίο πρέπει όλοι να λάβουν σαφή και ξεκάθαρη θέση. Την ίδια στιγμή ο Καρράς σε άρθρο του στην ΚΟΜΕΠ αναφέρει πως «η πολιτικοποίηση» αποτελεί έναν μεγάλο συμβιβασμό που δεν είχαν προσχεδιάσει οι δικτάτορες να κάνουν ενώ παρέχει και σοβαρές δυνατότητες για την ανάπτυξη του αγώνα και την επιβολή ενός πραγματικά δημοκρατικού καθεστώτος». Φροντίζει δε να τονίσει ότι ο συγκεντρωτισμός του Προέδρου της Δημοκρατίας στο νέο πολίτευμα, από την μία μεριά είναι αρνητικός γιατί του προσδίδει υπερεξουσίες, από την άλλη όμως είναι θετικός καθώς αυτές οι εξουσίες αφαιρούνται από τον θεσμό που δέχθηκε να υλοποιήσει το πραξικόπημα του 1967, τις ένοπλες δυνάμεις. Ακόμα ο Καρράς στο ίδιο άρθρο επισημαίνει πως η φιλελευθεροποίηση που προωθείται από τον Παπαδόπουλο, μπορεί μεν να εκτραπεί με την μορφή εγκαθίδρυσης ενός μονοκομματικού συστήματος, μπορεί όμως και να επιτρέψει τον ανταγωνισμό πολιτικών κομμάτων που εκφράζουν διαφορετικά κοινωνικά συμφέροντα και δηλώνει αισιόδοξος πως θα συμβεί το δεύτερο¹²². Μάλιστα, σε νέο του άρθρο μετά το δημοψήφισμα, δείχνει να υπερασπίζεται την πολιτική στρατηγική του κόμματός του υποστηρίζοντας ότι η «δημόσια διατυπωμένη τακτική του ΚΚΕ εσωτερικού στο θέμα των πολιτικών διαδικασιών και των εκλογών ήταν σωστή και απέβλεπε να υπάρξει η μέγιστη δυνατή δραστηριοποίηση των μαζών με τον αντίστοιχο εξαναγκασμό του καθεστώτος σε ουσιαστική υποχώρηση...»¹²³.

Παρατηρούμε δηλαδή ότι ηγετικά στελέχη του ΚΚΕ εσωτερικού εμμένουν σε μια στρατηγική, η οποία είναι ήδη απορριμμένη από τις άλλες αντιδικτατορικές δυνάμεις της Αριστεράς. Πιστεύοντας ότι το βασικότερο και πιο συμφέρον χαρακτηριστικό μιας καλής και αποτελεσματικής απόφασης δεν είναι η ποιοτική της αξία αλλά ο αριθμός των δυνάμεων που θα την υποστηρίξουν, διστάζουν να ταχθούν ανοιχτά υπέρ της μίας ή της άλλης γραμμής. Έτσι το ΚΚΕ εσωτερικού δεν είναι μονάχα το μόνο κόμμα που φαίνεται να συζητάει την συμμετοχή του στις εκλογές, αλλά και η μόνη πολιτική δύναμη που προσδοκώντας στην συναίνεση παραμένει μέχρι τέλους αμφιταλαντευόμενο για το αν πρέπει να πάρει μέρος στις εκλογές ή όχι.

Ωστόσο, και όπως άλλωστε συνέβη και στις προηγούμενες περιπτώσεις (αντιδικτατορικές συμμαχίες, δημοψήφισμα), οι υπόλοιπες αριστερές αντιδικτατορικές δυνάμεις υπήρξαν κάθετα αρνητικές απέναντι στο ενδεχόμενο

¹²¹ Αναδημοσίευση συνέντευξης του Α. Μπριλάκη προς την «Ελεύθερη Ελλάδα»(11και 18/11/73),ΚΟΜΕΠ, τεύχος Σεπτεμβρίου – Νοεμβρίου 1973, σελ. 37-42

¹²² Καρράς Στ.(1973), «Η ενότητα των κομμουνιστών στον αντιδικτατορικό αγώνα», ΚΟΜΕΠ, τεύχος Απριλίου-Ιουλίου 1973, σελ.40,43

¹²³ Καρράς Στ.(1973), «Ένας σταθμός και μια αφετηρία», ΚΟΜΕΠ, τεύχος Σεπτεμβρίου – Νοεμβρίου 1973, σελ8-16

...ι άρα στην οποιαδήποτε από μέρους τους των Συνταγματαρχών. Όπως φαίνεται σε άρθρο του Λεωνίδα Κύρκου στην κομμουνιστική Επιθεώρηση, που άπτεται της στάσης του δογματικού ΚΚΕ για τις εκλογές, ο Καλούδης (στέλεχος του ΚΚΕ) είναι εξαιρετικά αρνητικός στο ενδεχόμενο διενέργειας εκλογών. Συγκεκριμένα, σε δηλώσεις του τονίζει ότι η «συνεπής» Αριστερά έχει επανειλημμένα διασαφηνίσει «ότι συμμετοχή ενισχύει αντικειμενικά την προσπάθεια για νομιμοποίηση και διαίωνιση της δικτατορίας» και υπογραμμίζει πως «το σύνθημα της μη συμμετοχής στις διαδικασίες και τις εκλογές που οργανώνει το δικτατορικό καθεστώς προσανατολίζει πιο σοβαρά και προετοιμάζει τον λαό πιο αποφασιστικά στο να συνεχίσει τον ενεργό αγώνα για την κατάκτηση των κυριαρχικών του δικαιωμάτων που είναι ο βασικός στόχος σήμερα. Ενώ το σύνθημα της συμμετοχής ευνουχίζει την αγωνιστική διάθεση των μαζών και μάλιστα σε μια περίοδο που πρέπει να ανέβει όσο ποτέ άλλοτε».¹²⁴ Ακόμα, ο Φλωράκης σε ομιλία του στο 3^ο Συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος Γερμανίας αναφέρει πως «οι δήθεν εκλογές που υπόσχεται ο υποχείριος του Παπαδόπουλου Μαρκεζίνης είναι τέχνασμα για την πολιτική νομιμοποίηση της δικτατορίας», ενώ ξεκαθαρίζει ότι «το κόμμα μας τάσσεται ενάντια σε κάθε συμβιβασμό με την Χούντα»¹²⁵. Σε άλλες του δηλώσεις στο BBC ο Φλωράκης είχε τονίσει ότι «το μόνο που μπορούν να προσφέρουν αυτές οι εκλογές είναι να εξαπατήσουν τον κόσμο ότι τάχα έχουμε δημοκρατία στην Ελλάδα, να σπείρουν σύγχυση, να διασπάρουν το αντιδικτατορικό μέτωπο... το μόνο που θα καταφέρουν οι εκλογές είναι να δοθεί μια κοινοβουλευτική νομιμοφάνεια στο νεοφασιστικό καθεστώς»¹²⁶. Όπως τονίσαμε στο εν λόγω άρθρο ο Κύρκος προσπαθεί να δημιουργήσει μια διαλεκτική με το «δογματικό» ΚΚΕ επιχειρώντας να απαντάει στα αρθρωμένα από τα στελέχη του επιχειρήματα. Σ' αυτό το πλαίσιο υποστηρίζει ότι «το καθεστώς έκανε κάποια βήματα με την περίφημη «φιλελευθεροποίηση», προς μία ελαστικότερη μορφή δικτατορίας», ενώ αναγνωρίζει «αλλαγές που έχουν επέλθει στην εσωτερική της συνοχή, ρήγματα στις δυνάμεις που την επέβαλαν και την στήριξαν...». Γενικά ο Λεωνίδας Κύρκος-που είναι άλλωστε και ο κύριος εισηγητής αυτής της μετριοπαθούς και θεσμικής γραμμής πάλης- έχει μια αισιόδοξη στάση απέναντι στην δυνατότητα αποτίναξης του ζυγού με αξιοποίηση των πολιτικών διαδικασιών της δικτατορίας, που όπως επισημαίνει «μπορεί να επιταχύνουν τις αποσυνθετικές διεργασίες του συστήματος, να διευρύνει τις αντιθέσεις στους κόλπους του, τα ρήγματα στο νομικό του οικοδόμημα και να ουδετεροποιήσει σημαντικό μέρος από τα δυναμικά του

¹²⁴ Κύρκος(1974), «Συζήτηση με τους Ν. Καλούδη και Χ. Φλωράκη», *ΚΟΜΕΠ*, τεύχος Ιανουαρίου 1974, σελ.7-8

¹²⁵ Ομιλία Φλωράκη στο 3^ο Συνέδριο ΚΚΓ, *Νέος Κόσμος*, τεύχος Δεκεμβρίου 1973, σελ. 55

¹²⁶ Κύρκος(1974), «Συζήτηση με τους Ν. Καλούδη και Χ. Φλωράκη», *ΚΟΜΕΠ*, τεύχος Ιανουαρίου 1974, σελ.7-8

γει τελικά στο κείμενό του πως αποδέχεται την
αυτές να είναι αδιάβλητες και να ολοκληρωθεί η

Το ΠΑΚ θα κινηθεί στον ίδιο δρόμο με τον οποίο εκφράζεται και το δογματικό ΚΚΕ. Πιο συγκεκριμένα, ο Παπανδρέου θα εμφανιστεί περισσότερο οξύς ως προς τους χαρακτηρισμούς του απέναντι σε αυτούς που θα αποδεχτούν να συμμετάσχουν στις «πολιτικές διαδικασίες» του δικτατορικού καθεστώτος. Σε άρθρο του με τίτλο «Η νέα φάση του αγώνα» τονίζεται ότι «η “ελευθεροποίηση” του καθεστώτος έχει ως στόχο... την μετατροπή της “αντίστασης” σε “αντιπολίτευση”, δηλαδή την ανάπτυξη διαλόγου με το καθεστώς και την έμμεση αποδοχή των πλαισίων δράσης... και ότι γι’ αυτόν ακριβώς τον λόγο, ο διάλογος γύρω από το Ναι και τι Όχι... προωθήθηκε ... από την χούντα και τα δημοσιογραφικά όργανά της». Ο Παπανδρέου καταλήγει στο «ότι πρέπει να αποκλειστεί απόλυτα κάθε άμεση ή έμμεση συμμετοχή στις πολιτικές διαδικασίες που προβλέπονται στο σύνταγμα του 1973»¹²⁸. Οι επιθέσεις από το ΠΑΚ απέναντι σε όσους σκέφτονται την συμμετοχή τους στις εκλογές εντείνονται τον Σεπτέμβριο του 1973, όταν και σε συνέντευξη που θα δώσει ο Ανδρέας Παπανδρέου στην Απογευματινή θα υποστηρίξει ότι «όσοι συμμετέχουν στις εκλογές και γενικά στις πολιτικές διαδικασίες του καθεστώτος θα είναι δοσίλογοι», ενώ φροντίζει να ξεκαθαρίσει πως «αδιάβλητες εκλογές στα πλαίσια του συντάγματος του καθεστώτος σημαίνει πληρέστερη αναγνώριση και νομιμοποίηση του ολοκληρωτικού αυτού καθεστώτος που επέβαλε το Πεντάγωνο μέσω των πρακτόρων του»¹²⁹.

Παρατηρούμε δηλαδή ότι ΠΑΚ και ΚΚΕ παρουσιάζονται ανένδοτα ως προς την συμμετοχή τους στις εκλογές και απορρίπτουν την πρόταση του ΚΚΕ εσωτερικού για κάθοδο ενός κόμματος-συνασπισμού όλων των αντιδικτατορικών δυνάμεων στις εκλογές που θα διεκδικήσει περαιτέρω δημοκρατικές μεταρρυθμίσεις. Επίσης, παρατηρούμε πως και οι δύο δυνάμεις (και ειδικά το ΠΑΚ) είναι εξαιρετικά επιθετικές απέναντι στο ΚΚΕ εσωτερικού και όσους σκέπτονται την δια της συμμετοχής στις εκλογές συνεργασία με το δικτατορικό καθεστώς κάνοντας λόγο για βλαπτική στάση προς το λαϊκό κίνημα και δοσιλογισμό. Είναι χαρακτηριστικό να επισημάνουμε ότι ακόμα και οι δεξιές και οι κεντρώες δυνάμεις, τάσσονται ενάντια στην συμμετοχή στις εκλογές. Ειδικότερα οι Μαύρος και Κανελόπουλος θα αντισταθούν σε οποιαδήποτε συζήτηση περί συμμετοχής σε εκλογές που θα οργανώνονταν από την δικτατορία. Η στάση των δύο αυτών πολιτικών είναι

¹²⁷ Κύρκος(1974), «Συζήτηση με τους Ν. Καλούδη και Χ. Φλωράκη», ο.π.

¹²⁸ (επιμ)Λαδιάς(1976), *Από το ΠΑΚ στο ΠΑΣΟΚ*, σελ. 54-55

¹²⁹ (επιμ)Λαδιάς(1976), ο.π., σελ. 57

πίστης στον κοινοβουλευτισμό και την δημοκρατία. Η αποτυχία του Κανελόπουλου η απαλλαγή από την χούντα ήταν συνυποσχεμένη με την αποκατάσταση της προδικτατορικής νομιμότητας, κατά την οποία πρωθυπουργός ήταν ο ίδιος¹³⁰.

Ένα άλλο στοιχείο που προκαλεί εντύπωση είναι ότι η εμμονή του ΚΚΕ εσωτερικού στην θεσμική και κατ' επέκταση ειρηνική πορεία προς τον εκδημοκρατισμό, δεν συνάδει απόλυτα με την αντίληψη που επικρατεί στο κόμμα από τις αρχές του 1973, σύμφωνα με την οποία οι αντιθεσμικές κινήσεις είναι αποτελεσματικές και σηματοδοτούν την αφύπνιση της κοινωνίας. Ειδικότερα, με αφορμή τον ξεσηκωμό στον φοιτητικό χώρο με τις καταλήψεις και τις αναταραχές που επεκράτησαν στα πανεπιστήμια, αλλά και την αυτομόληση του «Βέλος» στην Ιταλία, το ΚΚΕ εσωτερικού εκδίδει ανακοίνωση σύμφωνα με την οποία επισημαίνεται ότι «το νέο στοιχείο... είναι η ορμητική εμφάνιση των μαζών στο πολιτικό προσκήνιο, στα αστικά κέντρα και την ύπαιθρο¹³¹. Έχει ακόμα προηγηθεί ανακοίνωση του ΚΚΕ εσωτερικού με τίτλο «Ζήτω η ηρωική φοιτητική νεολαία» στην οποία υμνείται η αγωνιστικότητα των φοιτητών, των οποίων οι δυναμικές κινητοποιήσεις αποδίδονται σε «μια εξέλιξη ολότελα νομοτελειακή» κάτω ένα τόσο στυγνό δικτατορικό καθεστώς¹³². Με λίγα λόγια αν και το ΚΚΕ εσωτερικού αναγνωρίζει στις ανακοινώσεις του την αξία μη θεσμικών και δυναμικών αντιδράσεων, ενώ ταυτόχρονα δείχνει να προτιμά την συμμετοχή στις πολιτικές διαδικασίες που οργανώνει η Χούντα.

Ο Τάκης Μπενάς τονίζει πως με δεδομένες τις φοιτητικές κινητοποιήσεις και τις διαδηλώσεις που διογκώνονταν καθημερινά ασκώντας έντονη πίεση στην δικτατορία, είναι λάθος που η συζήτηση για συμμετοχή στις εκλογές αρχίζει εκείνη την περίοδο. Ακόμα, ο Μπενάς υποστηρίζει ότι απετέλεσε μέγα σφάλμα που η ανανεωτική αριστερά έδειχνε να τάσσεται υπέρ της συμμετοχής της στις εκλογές, κάτι που έδωσε το δικαίωμα στο ΚΚΕ να κάνει λόγο για «νομιμοποίηση και διαιώνιση της δικτατορίας»¹³³. Κάτι τέτοιο παραδέχεται και ο Φαράκος που αναφέρει ότι «η ουσιαστικά συμβιβαστική προς τον Μαρκεζίνη στάση του ΚΚΕ εσωτερικού, αδυνάτισε τον ρόλο της Αριστεράς στην πολιτική ζωή», ενώ επισημαίνει ότι η εν λόγω στάση αποτελεί «σοβαρό λάθος της ηγεσίας του ΚΚΕ

¹³⁰ Βερναρδάκης, Μαυρής(1986), «Οι ταξικοί αγώνες στην μεταπολίτευση», *Θέσεις*, τεύχος 14, σελ.50

¹³¹ «Ανακοίνωση ΚΚΕ εσωτερικού και ΕΔΑ, 30/7/1973», *ΚΟΜΕΠ*, Ιούλιος – Αύγουστος 1973, σελ.5

¹³² «Απόφαση του Γραφείου της Κ.Ε. του ΚΚΕ εσωτερικού για τα φοιτητικά γεγονότα», *ΚΟΜΕΠ*, Ιανουάριος – Μάρτιος 1973, σελ.9

¹³³ Μπενάς (2011), *Το ελληνικό 68*, σελ 184

Βερναρδάκης και Μαυρή (1986) παρατηρούν πως δεν υπήρξε συμφιλίωση μεταξύ λαού και αριστεράς, όπως την συμφιλίωση μεταξύ λαού και αριστεράς, όπως υποστήριξε το ΚΚΕ εσωτερικού, αλλά αντίθετα η όξυνση της αντιστασιακής αγωνιστικότητας και της ταξικής πάλης¹³⁵. Άλλωστε κριτική για την αποδοχή της συμμετοχής στις εκλογές και για την λανθασμένη εκτίμηση του Γραφείου Εσωτερικού του έχει κάνει και ο ίδιος ο Δρακόπουλος, ο οποίος μίλησε για «λεγκαλιστικές αυταπάτες» ως προς την πεποίθηση ότι οι εκλογές και η πολιτικοποίηση του καθεστώτος είχε προκαλέσει ρωγμές στην δικτατορία¹³⁶.

Σε γενικές γραμμές, το ΚΚΕ εσωτερικού είχε μια στάση και μια ρητορική που, όπως τονίσαμε και στο πρώτο μέρος, ήταν αναντίστοιχη με τις κοινωνικές προσδοκίες και απαιτήσεις εκείνη την εποχή κάτι που δυστυχώς έμελε να του κοστίσει εκλογικά. Τελευταίος σταθμός είναι η παρεξηγήσιμη στάση του υπό μελέτη κόμματος στα γεγονότα του Πολυτεχνείου.

4.8 Τα γεγονότα του Πολυτεχνείου

Όπως είδαμε, ήδη από τις αρχές του 1973, η κατάσταση στην ελληνική κοινωνία είχε αλλάξει. Η φιλελευθεροποίηση του καθεστώτος, με την αμνηστία σημαντικού μέρους των πολιτικών κρατουμένων, τον περιορισμό της λογοκρισίας και την χαλάρωση της καταστολής είχαν δώσει την ευκαιρία στην ήδη -σιωπηρώς- αγανακτισμένη ελληνική κοινωνία να διαμαρτύρεται με λιγότερο φόβο και περισσότερο θάρρος ενάντια στην δικτατορία. Τόσο η συμβολικής σημασίας ανταρσία στο ναυτικό με την αυτομόληση του Βέλος, όσο και οι έντονες μισθολογικές και ασφαλιστικές διεκδικήσεις των εργαζομένων είναι ενδεικτικά παραδείγματα αντιδράσεων που τα προηγούμενα χρόνια εξέλειπαν. Ωστόσο, είναι αλήθεια ότι οι μεγαλύτερες αναταραχές είχαν αρχίσει να δημιουργούνται στα πανεπιστήμια, εκεί όπου οι σπουδαστές ζητούσαν επίμονα ελεύθερες φοιτητικές εκλογές και εκδημοκρατισμό της παιδείας. Η κορύφωση των φοιτητικών κινητοποιήσεων που υπήρξαν έντονες καθ' όλη τη διάρκεια του 1973 έμελλε να λάβει χώρα τον Νοέμβριο του ιδίου έτους με τα γεγονότα του Πολυτεχνείου.

Τα γεγονότα αυτά, με τους φοιτητές να ταμπουρώνονται αυθορμήτως στο Πολυτεχνείο, να δημιουργούν δικό τους ραδιοφωνικό σταθμό και να υιοθετούν αρκετά προχωρημένα αιτήματα που δεν υποδεικνύονται από κανέναν πολιτικό χώρο, φάνηκε να θορυβούν τα δύο Κομμουνιστικά Κόμματα, που αντελήφθησαν ότι οι περιστάσεις, έστω και στιγμιαία, τα υπερέβαιναν. Όπως αναφέρουν οι Μαυρή

¹³⁴ Μπενάς (2011), *Το ελληνικό 68*, ο.π.

¹³⁵ Βερναρδάκης, Μαυρή (1986), «Οι ταξικοί αγώνες στην μεταπολίτευση», σελ.53

¹³⁶ Βερναρδάκης, Μαυρή (1986), ο.π.

... οι δυνάμεις της αριστεράς ... είναι ουσιαστικά
... θα οδηγήσουν την ρήξη»¹³⁷. Παρά το γεγονός ότι το
ΚΚΕ εσωτερικού εμφανίζεται από την πρώτη στιγμή να αγκαλιάζει την «αυθόρμητη
και δικαιολογημένη» φοιτητική κινητοποίηση, φαίνεται ότι τόσο η εμμονή του στην
αξιοποίηση των θεσμικών δυνατοτήτων που παρέχει το καθεστώς για αντιδράσεις,
όσο και οι κομμουνιστογενείς του καταβολές που έδιναν έμφαση σε
υποδεικνυόμενες «από τα πάνω» διαμαρτυρίες και συνθήματα, το καθιστούν κατά
κάποιον τρόπο αμήχανο και επιφυλακτικό μπροστά στο εύρος που θα λάβει η
αναταραχή στο Πολυτεχνείο.

Πιο συγκεκριμένα, κι ενώ η κατάληψη του Πολυτεχνείου βρίσκεται ήδη σε εξέλιξη, ο
Μπάμπης Δρακόπουλος σε δήλωσή του μόλις λίγες ώρες πριν την εισβολή των
τανκς, παρά το γεγονός ότι επισημαίνει πως τα αιτήματα των φοιτητών είναι δίκαια
και χρήζουν δικαίωσης και, αν και τονίζει ότι «οι αγωνιζόμενοι φοιτητές έχουν την
θερμή συμπαράσταση όλου του λαού» , κάνει λόγο για ύπαρξη σκοτεινών
δυνάμεων που εργάζονται για να φράξουν τον δρόμο προς την δημοκρατική
ομαλότητα και «οργανώνουν προκλήσεις για να δικαιολογήσουν την επιβολή
στρατοκρατικών μέτρων». Ακόμα, στην ίδια δήλωση, ο Δρακόπουλος φροντίζει να
επισημάνει ότι αν και η είναι επιτακτική η ικανοποίηση των φοιτητικών αιτημάτων,
«είναι ανάγκη να περιφρουρηθεί το φοιτητικό κίνημα από τις προκλήσεις»¹³⁸.
Επίσης, στην ανακοίνωση που εξέδωσε το υπό μελέτη κόμμα μία ημέρα μετά τα
αιματηρά γεγονότα του Πολυτεχνείου, τονίζεται μεν πως «το ΚΚΕ εσωτερικού
χαιρετίζει τον ηρωικό αγώνα των φοιτητών, των εργατών και του λαού της Ελλάδας
ενάντια στην «τυρρανία», ωστόσο απευθυνόμενο στους αγωνιζόμενους
κομμουνιστές τους καλεί «να εντείνουν την επαγρύπνηση και να περιφρουρήσουν
τον αντιδικτατορικό αγώνα από τις προκλήσεις των εχθρών της δημοκρατίας»¹³⁹

Παρά το γεγονός ότι ο Καρράς ερμηνεύει τα περί σκοτεινών δυνάμεων του
Δρακόπουλου ως μία «σύμφωνη με την πραγματικότητα» αναφορά στα
«αμερικανοκίνητα στρατοκρατικά συμφέροντα και τις μυστικές υπηρεσίες»¹⁴⁰,
είναι σαφές ότι η ηγεσία του ΚΚΕ εσωτερικού μένει διστακτική και επιφυλακτική ως
προς μια κινητοποίηση της οποίας τις επιπτώσεις, τις ζυμώσεις και τις διαστάσεις
δεν μπορεί να ελέγξει. Αξιοπρόσεκτο επίσης είναι ότι ο Δρακόπουλος δεν κάνει
κάποια διευκρίνιση ως προς τι εννοεί με τον όρο «σκοτεινές δυνάμεις» ούτε και σε

¹³⁷ Βερναρδάκης, Μαυρή (1986), ο.π., σελ.54

¹³⁸ «Δήλωση του Μπάμπη Δρακόπουλου» (16/11/73), ΚΟΜΕΠ, τεύχος Σεπτεμβρίου – Νοεμβρίου 1973, σελ.3

¹³⁹ «Ανακοίνωση ΚΚΕ εσωτερικού για τα αιματηρά γεγονότα της 16^{ης} και 17^{ης} Νοέμβρη», ΚΟΜΕΠ, τεύχος Σεπτεμβρίου –
Νοεμβρίου 1973, σελ.5

¹⁴⁰ Καρράς Στ.(1973), «Ένας σταθμός και μια αφετηρία», ΚΟΜΕΠ, τεύχος Σεπτεμβρίου – Νοεμβρίου 1973, σελ. 14

του όταν μιλάει για «περιφρούρηση του αγώνα από τη δημοκρατίας».

Οι απαντήσεις σε αυτά τα ερωτήματα δίνονται στο Σχέδιο Θέσεων της Κ.Ε. του ΚΚΕ εσωτερικού με τίτλο «Μαθήματα από το λαϊκό ξεσήκωμα του Νοέμβρη και τα καθήκοντα του Κόμματος σήμερα». Εκεί, παρά το ότι για ακόμη μία φορά γίνεται λόγος για «δίκαιο και ηρωικό» αυθόρμητο λαϊκό ξέσπασμα που «καταγράφεται στις πιο λαμπρές σελίδες της νεώτερης ιστορίας», υπογραμμίζεται πως μετά τα γεγονότα του Νοεμβρίου «οι όροι της λαϊκής πάλης επιδεινώθηκαν και από την άποψη της πολιτικής της δικτατορίας έγινε στροφή προς τα πίσω»¹⁴¹. Παρά δηλαδή το γεγονός ότι το ΚΚΕ εσωτερικού θέλει να φανεί φιλικό προς τον πλέον αυθόρμητο λαϊκό ξεσηκωμό από την έναρξη της δικτατορίας, είναι σαφές ότι το κόμμα της αριστερής ανανέωσης έχει δυσανεχθεί γιατί τα μέλη του που βρίσκονταν στην κατάληψη δεν κατάφεραν να επιβάλουν την γραμμή του κόμματος στις αποφάσεις που λαμβάνονταν από την επιτροπή των φοιτητών. Κάτι τέτοιο φαίνεται στην ίδια ανακοίνωση που τονίζει ότι «το μεγάλο δημοκρατικό κίνημα δεν είχε συντονισμένη πολιτική κατεύθυνση», καθώς «οι οργανωμένες δυνάμεις του κόμματός μας ... δεν μπόρεσαν τις πρώτες ιδίως μέρες, να περάσουν την σωστή γραμμή τους... που θα εξασφάλιζε την μαζική προώθηση του κινήματος, αλλά και την συντεταγμένη νικηφόρα υποχώρηση...»¹⁴². Με λίγα λόγια, το ΚΚΕ εσωτερικού φαίνεται να ενοχοποιεί τις αποφάσεις που ελήφθησαν μέσα στο Πολυτεχνείο και στις οποίες αποδίδει τόσο την ατυχή έκβαση της κατάληψης, όσο και τις πολιτικές εξελίξεις που την ακολούθησαν. Το γεγονός ότι το ΚΚΕ εσωτερικού επεδίωκε να «περάσει» μια γραμμή περισσότερο λελογισμένη και συνετή και λιγότερο παρορμητική και μαχητική στους φοιτητές του Πολυτεχνείου αποτυπώνεται στο ίδιο κείμενο, όπου σημειώνεται πως «το φοιτητικό κίνημα κινδύνεψε να αγκαζαριστεί και να αγκαζάρει την πρωτοπορία του λαού σε μίαν απελπισμένη μάχη μέχρις εσχάτων, την ώρα που ... δεν υπήρχαν ακόμα οι υποδομές ενός οργανωμένου αντιδικτατορικού κινήματος, ικανού να αναμετρηθεί με τις δομές της δικτατορίας και να τις ανατρέψει»¹⁴³. Αίσθηση, προκαλεί επίσης και η δυσφορία και δυσανεχία που προκαλείται στο ΚΚΕ εσωτερικού από ορισμένα πιο προχωρημένα, αναρχικής ιδεολογικής υφής κατά κύριο λόγο συνθήματα («Κάτω το κράτος» κτλ), που υποστηρίζεται πως συνέβαλαν

¹⁴¹ «Μαθήματα από το λαϊκό ξεσήκωμα του Νοέμβρη και τα καθήκοντα του κόμματος σήμερα. Σχέδιο θέσεων του γραφείου της Κ.Ε. του ΚΚΕ εσωτερικού», ΚΟΜΕΠ, τεύχος Μαΐου 1974, σελ.10

¹⁴² «Μαθήματα από το λαϊκό ξεσήκωμα του Νοέμβρη και τα καθήκοντα του κόμματος σήμερα. Σχέδιο θέσεων του γραφείου της Κ.Ε. του ΚΚΕ εσωτερικού», ο.π.

¹⁴³ «Μαθήματα από το λαϊκό ξεσήκωμα του Νοέμβρη και τα καθήκοντα του κόμματος σήμερα. Σχέδιο θέσεων του γραφείου της Κ.Ε. του ΚΚΕ εσωτερικού», ο.π.

...κάποια στιγμή μια κατεύθυνση που υποτιμούσε «το
και οι Αμερικανοί σύμβουλοί της».¹⁴⁴

Σε τελική ανάλυση τα παραπάνω στοιχεία αποδεικνύουν πως το ΚΚΕ εσωτερικού είχε προβεί σε ακόμα ένα επικοινωνιακό ολίσθημα που έμελε να του στοιχήσει σε απήχηση και πολιτική δημοτικότητα. Αυτό συμβαίνει γιατί στο κόμμα της αριστερής ανανέωσης παραβλέπουν το γεγονός ότι από τις αρχές του 1973 ο κόσμος έχει λάβει μια στάση πιο μαχητική και περισσότερο εκδηλωτική απέναντι στην δικτατορία. Ενώ δηλαδή στην ΚΟΜΕΠ βλέπουν -επ' αφορμή των φοιτητικών κινητοποιήσεων- «σημαντικές αλλαγές της κατάστασης στην χώρα που... διαμορφώνουν νέες αισιόδοξες προοπτικές ...για την ανατροπή της τυρρανίας»¹⁴⁵, την ίδια στιγμή φαίνεται να εισηγούνται μια ρεαλιστική γραμμή μειωμένης μαχητικότητας που αναστέλλει τα επαναστατικά αντανακλαστικά της κοινωνίας που μετά από έξι χρόνια έχουν αρχίσει να εμφανίζονται. Το ΚΚΕ εσωτερικού ξεχνά ακόμα πως την στιγμή που εκδίδει ανακοινώσεις που υποστηρίζουν πως στο Πολυτεχνείο «δίνονται απελπισμένες και μάταιες μάχες μέχρι εσχάτων», την ίδια ακριβώς στιγμή η ιδέα για αποτίναξη του δικτατορικού ζυγού φαίνεται να έχει αρχίσει να εμπεδώνεται έμπρακτα στην ελληνική κοινωνία, σημαντικό μέρος της οποίας αψηφά τους κινδύνους και κατεβαίνει στους δρόμους προς υποστήριξη των φοιτητών που είναι κλεισμένοι στο Πολυτεχνείο ¹⁴⁶.

Αντίστοιχη στάση επιφύλαξης με το ΚΚΕ εσωτερικού απέναντι στα γεγονότα του Πολυτεχνείου τηρεί και το ΚΚΕ καθώς πολύ πριν υποστηρίξει κι αυτό τον «ηρωικό αγώνα των φοιτητών» είχε προλάβει να ισχυριστεί ότι στο Πολυτεχνείο «δεν υπήρχαν παρά 300 προβοκάτορες», κι αυτό παρά το γεγονός ότι μέσα στο κτήριο βρίσκονταν και στελέχη της αντι-ΕΦΕΕ ¹⁴⁷. Άλλωστε, σε άρθρο του στον Νέο Κόσμο ο Λεωνίδας Στρίγγος, αν και αναφέρει ότι «οι αγώνες του Νοεμβρίου αποτέλεσαν συνέχεια των λαμπρών επαναστατικών παραδόσεων και αγώνων του ελληνικού λαού»¹⁴⁸, στη συνέχεια του κειμένου του γίνονται εμφανείς οι προσπάθειες τόσο να καπηλευτεί το ΚΚΕ την «άνοδο του λαϊκού κινήματος» που οδήγησε στην εξέγερση, όσο και να απομυθοποιηθούν όλα τα χαρακτηριστικά των γεγονότων του

¹⁴⁴ Μαθήματα από το λαϊκό ξεσκήκωμα του Νοέμβρη και τα καθήκοντα του κόμματος σήμερα. Σχέδιο θέσεων του γραφείου της Κ.Ε. του ΚΚΕ εσωτερικού, ο.π., σελ.12

¹⁴⁵ Λάκκας (1973), «Σημαντική αλλαγή», ΚΟΜΕΠ, τεύχος Ιανουαρίου – Μαρτίου 1973, σελ.3-4

¹⁴⁶ Ν.Π.(1973), «Η μεγάλη αντιδικτατορική εξόρμηση του Νοέμβρη», ΚΟΜΕΠ, τεύχος Σεπτεμβρίου – Νοεμβρίου 1973, σελ. 17-29

¹⁴⁷ Βερναρδάκης, Μαυρή(1986), «Οι ταξικοί αγώνες στην μεταπολίτευση», σελ.55

¹⁴⁸ Στρίγγος (1974), «Το λαϊκό ξεσκήκωμα του Νοέμβρη. Ο ρόλος της εργατικής τάξης και της νεολαίας», Νέος Κόσμος, τεύχος Μαΐου 1974, σελ.12

ουν με την πολιτική γραμμή του ΚΚΕ. Έτσι, ο
α δώσει ταξικό χαρακτήρα στην εξέγερση, θα κάνει
λογο για «εξτρεμιστικά και τοχσοϊωκτικά συνθήματα» που προέρχονταν κυρίως από
μαοϊστές και τροτσικιστές και που «προβοκάριζαν τον αγώνα και που
ενθαρρύνονταν και ενισχύονταν πολλές φορές από άνδρες της ασφάλειας»¹⁴⁹.
Παρατηρούμε δηλαδή και πάλι ότι το ΚΚΕ, έχοντας πολλά κοινά στην αντιμετώπιση
των γεγονότων του Πολυτεχνείου με το ΚΚΕ εσωτερικού, προσπαθεί αφενός να
καπηλευτεί έναν αγώνα, που είχε ήδη και χωρίς την άδειά του προλάβει να
καταστεί εμβληματικός, και αφετέρου να απομυθοποιήσει όσα στοιχεία του θεωρεί
ότι δεν συνάδουν με τις δικές του αξίες, προτεραιότητες και πολιτικές που επεδίωξε
να επιβάλει. Αυτό γίνεται περισσότερο εμφανές από την εκ πρώτης όψews γενική
αλλά σταδιακά εστιαζόμενη και εντοπιζόμενη επισήμανση του γράφοντα ότι «τα
συνθήματα και οι μορφές πάλης πρέπει να είναι τέτοια που να αποβλέπουν στην
συγκέντρωση όσο το δυνατόν περισσότερων δυνάμεων για την επίτευξη ενός
συγκεκριμένου στόχου». Όπως τονίζει ο Στριγγος αναφερόμενος στα τρωτά της
εξέγερσης του Πολυτεχνείου, «η μετατροπή ενός συνθήματος προπαγάνδας... σε
σύνθημα άμεσης δράσης δεν διευκόλυνε την συσπείρωση των λιγότερο ώριμων ή
ανέτοιμων ακόμη τμημάτων των φοιτητών και των εργαζομένων...»¹⁵⁰. Ο
αρθρογράφος καταλήγει στο συμπέρασμα ότι «η εξέγερση του Πολυτεχνείου... δεν
έδινε ευχέρεια ελιγμών και προσέφερε ...εύκολο στόχο στον αντίπαλο για το
χτύπημα πρώτ' απ' όλα της διεύθυνσης του αγώνα (υπονοώντας το ίδιο το κόμμα
του)». Ακόμα, εντοπίζει την αδυναμία της εξέγερσης «στον ενθουσιασμό και την
λειψή εμπειρία των φοιτητών», κάτι που όπως τονίζεται παρακάτω πρέπει να
περιοριστεί ώστε «η εργατική, η πιο έμπειρη τάξη... με επικεφαλής το κόμμα της»
να οδηγήσει όλο το λαό στη νίκη¹⁵¹. Αυτή η εμμονή για «από τα πάνω» επιβολή της
κομματικής γραμμής στο λαϊκό κίνημα και η συνεπόμενη περιφρόνηση των
δυνατοτήτων της κοινωνικής βάσης για λήψη αποφάσεων «από τα κάτω» που δεν
φιλτράρονται από τα κομματικά όργανα, απετέλεσαν ένα από τα βασικότερα
χαρακτηριστικά των κομμουνιστικών κομμάτων, που τα περιθωριοποιούσε στην
συνείδηση των μαζών και τα έθετε εκτός πορείας διεκδίκησης εξουσίας.

Την αλλαγή στάσης της ελληνικής κοινωνίας επί το επαναστατικότερο και το
μαχητικότερο, έχει πολύ καλά αναγνωρίσει το ΠΑΚ και ο Ανδρέας Παπανδρέου που
από την πρώτη στιγμή υποστηρίζει όλες τις λαϊκές κινητοποιήσεις. Είναι
χαρακτηριστικό πως ενώ το ΚΚΕ εσωτερικού είναι συνήθως μετριοπαθές και
ανικανοποίητο σε σχέση με το επίπεδο ανάπτυξης του αγώνα κατά τη διάρκεια της

¹⁴⁹ Στριγγος (1974), ο.π., σελ15

¹⁵⁰ Στριγγος (1974), ο.π., σελ17

¹⁵¹ Στριγγος (1974), ο.π., σελ19

... γίνεται να θέτει θέμα ελλιπούς επαναστατικότητας των γεγονότα του Πολυτεχνείου το ΚΚΕ εσωτερικού όπως είδαμε, ήταν εξαιρετικά επιφυλακτικό απέναντι στην διαχείριση και την ιδεολογική και πολιτική στρατηγική που περιέβαλλαν την κατάληψη. Αντίθετα, ο Ανδρέας Παπανδρέου υπήρξε συνεπής με την γραμμή που τήρησε καθ' όλη την διάρκεια της δικτατορίας, προβαίνοντας σε δηλώσεις και ανακοινώσεις για το Πολυτεχνείο που το λιγότερο που μπορούν να χαρακτηριστούν είναι «ενθουσιώδεις». Πράγματι, σε άρθρο του αρχηγού του ΠΑΚ στο "Monthly Review" τονίζεται η σημασία που είχε η εξέγερση του Νοέμβρη για τις πολιτικές εξελίξεις στην Ελλάδα. Συγκεκριμένα στο άρθρο τα γεγονότα του Νοεμβρίου χαρακτηρίζονται ως «μια κοινωνική και πολιτική επανάσταση», ενώ αναφέρεται πως δεν «σήμαναν μόνο το τέλος στο πείραμα της ... "καθοδηγούμενης" δημοκρατίας του Παπαδόπουλου... αλλά και έθεσαν τα θεμέλια για την εξέλιξη ενός μαζικού, λαϊκού, απελευθερωτικού κινήματος»¹⁵².

Ακόμα, ενδιαφέρον έχει η διαφορά που παρουσιάζουν ΠΑΚ και ΚΚΕ εσωτερικού στην επικοινωνιακή προσέγγιση για τα γεγονότα του Πολυτεχνείου. Ενώ δηλαδή, όπως είδαμε, το ΚΚΕ εσωτερικού παρουσιάζει τα Νοεμβριανά ακόμα και ως πηγή δεινών, υπό την έννοια της σκλήρυνσης του καθεστώτος που ακολουθεί, ο Παπανδρέου αναφέρει ότι «η νοεμβριανή εξέγερση... ανάγκασε τους Αμερικανούς να προχωρήσουν σε μια αλλαγή φρουράς ... χωρίς πυξίδα και χωρίς διέξοδο. Παρατηρούμε δηλαδή πως ο Παπανδρέου προβαίνει σε μια θετική και αισιόδοξη ερμηνεία των όσων έγιναν τον Νοέμβρη, την στιγμή που το ΚΚΕ εσωτερικού διατηρεί μια στάση μίζερη, ανικανοποίητη, ενοχοποιώντας τον αγωνιστικό αυθορμητισμό που τόσο είχε αγκαλιάσει η ελληνική κοινωνία. Αντίθετα, ο Παπανδρέου υμνεί και εξαίρει αυτόν τον αυθορμητισμό σημειώνοντας πως «ο λαός μπορεί να ανατρέψει το καθεστώς, να σαρώσει την κατοχή, να θέσει τα θεμέλια της νέας ανεξάρτητης Ελλάδας». Ο αρχηγός του ΠΑΚ δηλαδή θέτει σε πρώτη προτεραιότητα την κινητοποίηση «από τα κάτω», καθώς υποστηρίζει ότι «ο λαός απέδειξε πως μπορεί. Ευθύνη άμεση ιστορική των αντιστασιακών δυνάμεων είναι η ανταπόκριση σ' αυτήν την νέα καταλυτική πραγματικότητα». Με λίγα λόγια δηλαδή η επανάσταση θα ξεκινήσει από την βάση και θα εμπνεύσει τις ηγεσίες και όχι το αντίθετο, όπως υποστηρίζει το ΚΚΕ εσωτερικού. Κορύφωση της επικοινωνιακής αξιοποίησης των γεγονότων του Πολυτεχνείου αποτελεί το γεγονός ότι ο Παπανδρέου όταν ερωτάται σε συνέντευξη ποιοι θα είναι οι στόχοι της αντιδικτατορικής συμμαχίας που θα δημιουργηθεί, εκείνος απαντάει πως οι στόχοι ετέθησαν από τους ίδιους τους φοιτητές τον Νοέμβριο και πως δεν είναι άλλοι από την Λαϊκή Κυριαρχία και την εθνική ανεξαρτησία. Ο Παπανδρέου δηλαδή του ΠΑΚ

¹⁵² (επιμ)Λαδιάς(1976), Από το ΠΑΚ στο ΠΑΣΟΚ, σελ 62

ένα οιονεί δημοψήφισμα στο οποίο οι φοιτητές και
ν κατεύθυνση στην οποία επιθυμούν να οδεύσει η
χωρά, ενώ θέτει τον εαυτό του ως υπηρέτη αυτής της λαϊκής, της μαζικής βούλησης.
Τέλος, επιχειρεί να εκμεταλλευτεί επικοινωνιακά και την διστακτική στάση του ΚΚΕ
εσωτερικού-αλλά και του ΚΚΕ-, ξεκαθαρίζοντας πως «θα ήταν λάθος να
συγκρατήσουμε την αγωνιστική διάθεση του λαού μας, μέχρι την ώρα που θα έχουν
λάβει οριστική μορφή τα αγωνιστικά πλαίσια του αγώνα»¹⁵³. Ο Παπανδρέου είχε
αρχίσει ήδη από την περίοδο της δικτατορίας να βάζει τα θεμέλια μιας στρατηγικής
που άνθισε –όπως θα δούμε πιο κάτω- τα πρώτα χρόνια της μεταπολίτευσης και
εξασφάλισε στο ΠΑΣΟΚ μια ευρύτατη επιρροή στην ελληνική κοινωνία. Την επίδειξη
εμπιστοσύνη στους πολίτες....

4.9 Συμπεράσματα

Στο 4^ο κεφάλαιο περιγράψαμε την πολιτική γραμμή που τήρησε το ΚΚΕ εσωτερικού
κατά τη διάρκεια της δικτατορίας και εντοπίσαμε τα σημεία που έπαιξαν
καθοριστικό ρόλο ώστε το υπό μελέτη κόμμα να εισέλθει στην μεταπολίτευση
ευρισκόμενο σε μειονεκτική εκλογική θέση σε σχέση με τις αριστερές
ανταγωνιστικές του παρατάξεις. Οι αρνητικές αντιλήψεις που επικρατούσαν στην
Ελλάδα για την Δεξιά, το Παλάτι, τον Στρατό και τις ΗΠΑ ήδη από τις αρχές της
δεκαετίας του 60 (βλ. 1^ο Μέρος), είχαν συντελέσει ώστε η κοινωνία να
αμφισβητήσει τις κυρίαρχες συντηρητικές αξίες και να στραφεί προς τα αριστερά,
σχηματίζοντας έτσι μια διαιρετική τομή Δεξιάς – Αντιδεξιάς, που παρέκαμπτε το
γεγονός πως σημαντικά πολιτειακά ζητήματα δεν είχαν ακόμα επιλυθεί οριστικά. Το
ΚΚΕ εσωτερικού, με τις πολιτικές πρωτοβουλίες που ελάμβανε, έδινε την αίσθηση
ότι δεν το ενδιαφέρει η στείρα και υστερόβουλη υπηρέτηση της ισχύουσας τομής
Δεξιά – Αντιδεξιά, και ήδη από τις πρώτες στιγμές της αυτονομίας του, κατάφερε να
διαφοροποιηθεί από την επικρατούσα αντίληψη, τηρώντας μία στάση περισσότερο
ήπια και μετριοπαθή απέναντι στις εξελίξεις και στις υπόλοιπες αντιδικτατορικές
δυνάμεις. Τα εν λόγω χαρακτηριστικά του ΚΚΕ εσωτερικού πήγάζαν από την
πεποίθησή του πως αυτό που προείχε εν μέσω της δικτατορίας δεν ήταν η επίταση
των αντεγκλήσεων ανάμεσα στην δημοκρατική –οπωσδήποτε- δεξιά και την
αριστερά, αλλά η με κάθε τρόπο σύμπραξη και συνεννόηση όλων των δυνάμεων
που επιθυμούσαν την πτώση της δικτατορίας, ανεξάρτητα από την
πολιτικοϊδεολογική τους κατεύθυνση. Επίσης, το υπό μελέτη κόμμα φάνηκε να
επικεντρώνεται στον απόλυτα βραχυπρόθεσμο (αλλά και τόσο δύσκολο) στόχο της
απαλλαγής από την Χούντα, χωρίς να επιθυμεί να θέτει όρους και προϋποθέσεις για
τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της δημοκρατίας που θα διαδεχτεί το ανελεύθερο
καθεστώς των συνταγματαρχών. Έτσι, το ΚΚΕ εσωτερικού θα επιδιώξει άνευ όρων

¹⁵³ (επιμ)Λαδιάς(1976), ο.π., σελ 75-77

δικτατορικές δεξιές δυνάμεις βασιλοφρόνων και στην επιστροφή σε μια δημοκρατία με βάσει το σύνταγμα του 1952 (πλ. κεφ. 4.3). Αυτό θα δημιουργήσει εξαιρετικά αρνητικές εντυπώσεις στον αριστερό και προοδευτικό κόσμο που υποστηρίζει τότε τα ΠΑΚ και ΚΚΕ, που αρνούνται να εισέλθουν στην συμμαχία του ΕΑΣ, αλλά και που γενικότερα ακολουθούν έναν περισσότερο αυτόνομο δρόμο που υποστηρίζουν με σθένος και αυτοπεποίθηση.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό του ΚΚΕ εσωτερικού ήταν ότι ειδικά από το 72 και μετά, έδειχνε να προτάσσει έναν αντιδικτατορικό αγώνα που απεκήρυττε πιο δυναμικές μορφές κινητοποίησης και επένδυε -ίσως και υπερβολικά- αφενός στις έξωθεν-διεθνείς-ευρωπαϊκές πιέσεις που ασκούσαν στο καθεστώς και αφετέρου στην αξιοποίηση των θεσμικών δυνατοτήτων που το ίδιο το καθεστώς παρείχε προς αμφισβήτησή του (φιλελευθεροποίηση, πολιτικοποίηση). Αυτό ερχόταν σε αντιδιαστολή με το κοινό αίσθημα που, όχι μόνο δεν υπεστήριζε ποτέ την δικτατορία, αλλά ειδικά από το 73 και μετά έδειξε να ξεπερνά τους όποιους φόβους και να ακολουθεί μαζικά και παρορμητικά τους φοιτητές στις αντιδικτατορικές κινητοποιήσεις. Έτσι, το ΚΚΕ εσωτερικού θα αποδεχτεί και την συμμετοχή στο δημοψήφισμα της 29^{ης} Ιουλίου του 1973, αλλά και την συμμετοχή στις εκλογές που θα προκήρυσσε ο Μαρκεζίνης στις αρχές του 1974 (και που τελικά δεν έγιναν), εκλαμβάνοντας αυτές τις κινήσεις περιορισμένου εκδημοκρατισμού ως απόρροια της κρίσης στους κόλπους των δικτατόρων και ως μια ευκαιρία για ειρηνική εδραίωση ενός περισσότερο φιλελεύθερου καθεστώτος που μακροπρόθεσμα θα οδηγούσε ομαλά στην πλήρη δημοκρατία. Το υπό μελέτη κόμμα απορρίπτοντας την κριτική που του ασκήθηκε για το ότι συμμετέχοντας στις πολιτικές διαδικασίες που οργανώνει η δικτατορία, το μόνο που καταφέρνει είναι η νομιμοποίηση του καθεστώτος και η αποδοχή της ιδέας πως η απελευθέρωση μπορεί να έρθει αυτόματα χωρίς τον αγώνα του λαού, υιοθετούσε θέσεις που βρίσκονταν πιο κοντά σε αυτές των παραδοσιακών αστικών δυνάμεων (τις οποίες ωστόσο η κοινωνία έχει αποκηρύξει) παρά σε αυτές των παραδοσιακών αριστερών ή μη πολιτικών δυνάμεων που άρθρωναν μια ιδιαίτερα οξεία και απόλυτη ρητορική για τον μαχητικό τρόπο με τον οποίο έπρεπε να αντιμετωπιστεί η δικτατορία. Ταυτόχρονα, οι εσωκομματικές διαφωνίες για την γραμμή που θα ακολουθηθεί ως προς την αντιστασιακή του δράση θα δημιουργήσει την εικόνα ενός σχηματισμού που μασιάζεται από τις συγκρούσεις και τον διχασμό.

Επίσης, παρά το γεγονός ότι το ΚΚΕ εσωτερικού δείχνει να είναι ως ένα κόμμα περισσότερο συντηρητικό-αστικό παρά αριστερό, το κόμμα της αριστερής ανανέωσης εξακολουθεί να διακατέχεται από τα αντιδημοφιλή χαρακτηριστικά που παραπέμπουν σε ένα αμιγώς κομμουνιστικό κόμμα, και που έρχονταν σε ευθεία σύγκρουση με τις κοινωνικές αξιώσεις για χειραφέτηση των μαζών από τα

αι από τα κόμματα. Αυτά τα χαρακτηριστικά που
Ε σε πολύ μεγάλο βαθμό, είναι οι γνωστές
αριστεροκληρωτικές θέσεις περιφρόνησης και μη ένδειξης εμπιστοσύνης στην
αυθόρμητη κινητοποίηση του λαϊκού παράγοντα, που συνοδεύονται από την
επιδίωξη ελέγχου της κάθε κίνησης από την ηγεσία του κόμματος. Με λίγα λόγια
και το ΚΚΕ εσωτερικού (και πολύ περισσότερο το ορθόδοξο ΚΚΕ) φαίνεται να
προτάσσουν την «από τα πάνω» καθοδήγηση και να αποκηρύσσουν (φοβούμενες;)
τις «από τα κάτω» πρωτοβουλίες. Αυτό φάνηκε στην περίπτωση της εξέγερσης του
Πολυτεχνείου όταν και τα δύο ΚΚ έδειχναν να παρακολουθούν αμήχανα τις
εξελίξεις, δίχως να δύνανται να τις καθοδηγήσουν, όπως ρητά θα επιθυμούσαν.

Αυτή η ιδιαιτερότητα του ΚΚΕ εσωτερικού, είδαμε ότι αξιοποιήθηκε δεόντως από
τους βασικούς του αντιπάλους (ΠΑΚ και ΚΚΕ) που για διαφορετικούς λόγους ο
καθένας, εξαπέλυσαν επιθέσεις εναντίον του κόμματος της αριστερής ανανέωσης,
επιχειρώντας να το αποδομήσουν κατηγορώντας το ως ένα κόμμα είτε
«οπορτουνιστικό» είτε «εξαιρετικά υποχωρητικό». Άποψη του ερευνητού είναι πως
κατά τη διάρκεια της δικτατορίας το ΚΚΕ εσωτερικού έθετε συστηματικά
προτεραιότητες αντίθετες με αυτές της ελληνικής κοινωνίας και συνεπώς εξήλθε
πληγωμένο από την δικτατορία χωρίς να καταφέρει ποτέ να ανακάμψει. Αντίθετα,
τόσο το ΠΑΣΟΚ όσο και το ΚΚΕ κατάφεραν να διατηρήσουν το αγωνιστικό τους
προφίλ, ως δυνάμεις που απεδείκνυν συχνά πως δεν ήταν διατεθειμένες να
διαπραγματευτούν τις αριστερές αρχές και αξίες τους για την αποκόμιση
πρόσκαιρων και αβέβαιων οφελών, αλλά και ως παρατάξεις που προέτασσαν
πάντοτε μια περισσότερο συγκρουσιακή διάθεση (χωρίς απαραίτητα να την
πιστεύουν).

Ωστόσο, το πιο εντυπωσιακό είναι ότι το ΚΚΕ εσωτερικού θα εξακολουθήσει να
διακατέχεται από τα ίδια μετριοπαθή πολιτικά και ρητορικά χαρακτηριστικά και
κατά τη διάρκεια της μεταπολίτευσης, με το πρόσχημα ότι ακόμα κι αν η
δημοκρατία απεκαταστάθη, υπάρχουν ακόμα κίνδυνοι εκτροπής που επιτάσσουν
την σύνεση και την συναίνεση. Αυτό ακριβώς θα εξεταστεί στο αμέσως επόμενο
κεφάλαιο.

5. Η Μεταπολίτευση τα χρόνια 1974-1977

5.1 Εισαγωγή

Το ΚΚΕ εσωτερικού θα συνεχίσει στο μοτίβο της επιδίωξης συναινέσεων, της
αναζήτησης συμμαχιών και της αποκήρυξης της υπέρμετρης επαναστατικότητας και
μετά την πτώση της δικτατορίας. Μόνο, που αν αυτή η πολιτική απεδείχθη
αναποτελεσματική και χαρακτηρίστηκε ως «ουδέτερη» και «παθητική» κατά τα

την διάρκεια της μεταπολίτευσης, αν και θα έχει καταστεί εκλογικά αντιδημοφιλής, μη δυνάμενη να ανταποκριθεί στο κλίμα της εποχής που χαρακτηριζόταν από έναν σπάνιο αριστερίζοντα ριζοσπαστισμό. Αυτό συμβαίνει γιατί μεταπολιτευτικά εκπίπτει και ο τελευταίος λόγος που να δικαιολογεί την επιμονή του ΚΚΕ εσωτερικού σε μια γραμμή μετριοπάθειας και συναινέσεων, ειδικά την στιγμή που η ελληνική κοινωνία νιώθει ότι για πρώτη φορά μετά τον εμφύλιο μπορεί να διεκδικήσει με αξιώσεις πραγματική ελευθερία και αξιοπρεπές βιοτικό επίπεδο. Κι όμως, το ΚΚΕ εσωτερικού δείχνει να συνεχίζει στην ίδια ηττοπαθή και συνετή γραμμή που δικαιολογείται από την αναγκαιότητα θεμελίωσης της πολυπόθητης δημοκρατίας σε στέρεες βάσεις και από την δήθεν επικινδυνότητα μιας εκ νέου δικτατορικής εκτροπής. Αυτός ο φόβος του ΚΚΕ εσωτερικού για επανέλευση της δικτατορίας θα το οδηγήσει σε θέσεις αρκετά συντηρητικές που όχι μόνο θα αντιβαίνουν την ατμόσφαιρα της εποχής, αλλά και θα το καταστήσουν έναν εξ αριστερών ανασταλτικό παράγοντα της υλοποίησης των προσδοκιών και των ονείρων της ελληνικής κοινωνίας και δη των αριστερών (που εκ των πραγμάτων είχαν μεταπολεμικά υποφέρει περισσότερο). Αυτό, σε συνδυασμό με οργανωτικά, λειτουργικά, γραφειοκρατικά και ίσως αντιδημοκρατικά και αντιφιλελεύθερα στοιχεία που το ΚΚΕ εσωτερικού διατηρεί λόγω των κομμουνιστικών του καταβολών, το κατατάσσουν στην συνείδηση του κόσμου ως ένα κόμμα που, αν και επιθυμεί, τελικά δεν μπορεί να υπερβεί τον αρτηριοσκληρωτικό του χαρακτήρα. Στο παρόν κεφάλαιο θα εξετάσουμε τις δύο ως άνω όψεις της πολιτικής του ΚΚΕ εσωτερικού όπως αυτές αποτυπώνονται στους «Στόχους του Έθνους», στα πρακτικά του Συνεδρίου του 1976, σε αποφάσεις των οργάνων του κόμματος, όπως επίσης και σε δηλώσεις απλών στελεχών του.

5. 2 Η συναινετική πολιτική του ΚΚΕ εσωτερικού κατά τα χρόνια της μεταπολίτευσης και ο αντίκτυπος στην δημοτικότητα του

Η πολιτική που θα ακολουθήσει το ΚΚΕ εσωτερικού μεταπολιτευτικά βασίζεται όπως είδαμε στις ίδιες αρχές, αξίες και αντιλήψεις που το διακατείχαν από την σύστασή του και μετά και που ακολούθησε καθ' όλη τη διάρκεια της δικτατορίας. Θα έλεγε κανείς ότι το μόνο που άλλαξε στο ΚΚΕ εσωτερικού (κι αυτό όχι και πολύ) είναι η επίσημη αιτιολογία για την εξακολούθηση της άσκησης της ίδιας πολιτικής και της άρθρωσης της ίδιας ρητορικής. Ενώ δηλαδή κατά τη διάρκεια των δύσκολων χρόνων της δικτατορίας δικαιολογούσε την συναινετική του γραμμή με το επιχείρημα της αναγκαιότητας της ενότητας για την αποτελεσματικότερη αποτίναξη του καθεστώτος των δικτατόρων, κατά την μεταπολίτευση (κι ενώ η χούντα έχει «πέσει») επιμένει στην ίδια στρατηγική προβάλλοντας ως αιτιολογικό επιχείρημα τον κίνδυνο παλινόρθωσης της δικτατορίας και άρα την αναγκαιότητα

δυνάμεων που επιθυμούν την περαιτέρω στερέωση

Αυτή η γραμμή αποτυπώνεται ευκρινώς στο κύριο κείμενο αρχών του ΚΚΕ εσωτερικού, τους «Στόχους του Έθνους». Εκεί, τονίζεται η αναγκαιότητα συνένωσης και συνεργασίας όλων των κοινωνικών τάξεων και δυνάμεων του πληθυσμού που αντιμάχονται την δικτατορία. Όπως υπογραμμίζεται «η δύναμη που συνενώνει το Έθνος είναι η ιδέα της Δημοκρατίας, της Αδέσμευτης Λαϊκής Κυριαρχίας, της Ανεξαρτησίας και της Κοινωνικής Προόδου»¹⁵⁴. Παρατηρούμε δηλαδή ότι, αν και πράγματι υποδεικνύεται μια προοδευτική γραμμή που οφείλει να ενώσει το Έθνος, η προτεραιότητα που δίνεται από το ΚΚΕ εσωτερικού εντοπίζεται στην εθνική ενότητα για σταθερό και δημοκρατικό σύνταγμα, και όχι στην καλλιέργεια της αντιπαλότητας των διαφορετικών συμφερόντων που ενυπάρχουν στις διαφορετικές κοινωνικές τάξεις. Άλλωστε, στο πρόγραμμα του ΚΚΕ εσωτερικού (1976) αναφέρεται ξεκάθαρα ότι ο διαχωρισμός δεν πρέπει να γίνεται βάσει του διπόλου μονοπωλίων και λαού, αλλά βάσει της αντίθεσης δημοκρατίας-δικτατορίας και συνεχίζει τονίζοντας πως «μπορεί έτσι να δημιουργηθεί μια ευρεία συσπείρωση των στρωμάτων του λαού, των μικροαστικών τάξεων, της μη μονοπωλιακής αστικής τάξης, αλλά και της μονοπωλιακής αστικής τάξης»¹⁵⁵. Κάτι τέτοιο, φαίνεται ήδη από τις πρώτες μέρες της μεταπολίτευσης και σε άρθρα που δημοσιεύονται στην εφημερίδα Αυγή, όπου προτάσσεται η « πανελλήνια, πανεθνική ενότητα» μεταξύ αριστερών, κεντρώων και δεξιών που «πρέπει να δώσουν τα χέρια και να προχωρήσουν όλοι μαζί, αδελφικά, για το κοινό καλό»¹⁵⁶.

Έτσι, το ΚΚΕ εσωτερικού φαίνεται να αναζητεί συναινέσεις όχι μόνο στις αριστερές και προοδευτικές δυνάμεις που αντιμάχονται τον κρατικομονοπωλιακό καπιταλισμό, αλλά επίσης και τις αστικές, «ακόμα και στις μονοπωλιακές δυνάμεις»¹⁵⁷. Όπως τονίζεται στο Σχέδιο Προγράμματος του ΚΚΕ εσωτερικού(1976), η Νέα Δημοκρατία μπορεί να παρουσιάζεται ως ένα αστικό κόμμα που ανταποκρίνεται στον αστικό μονοπωλιακό καπιταλισμό, ωστόσο υπογραμμίζεται ότι το κόμμα του Κωνσταντίνου Καραμανλή διαθέτει μια αξιόλογη πτέρυγα «που επιθυμεί να εκσυγχρονίσει τους πολιτικούς και κρατικούς θεσμούς και να εκφράσει με δημοκρατικότερο τρόπο την κυριαρχία της νέας αστικής τάξης»¹⁵⁸. Στο ίδιο

¹⁵⁴ Στόχοι του Έθνους, 1974, Διαθέσιμο στο : <http://www.tovima.gr/files/1/2012/05/17/Stoxoiethnous.pdf>

¹⁵⁵ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ εσωτερικού, Φ4, Υπ.5

¹⁵⁶ Κύριο άρθρο, Αυγή, 5/9/1974

¹⁵⁷ Δρακόπουλος, ομιλία στην πλατεία ολομέλεια, 4/75, ΑΣΚΙ, Αρχεία ΚΚΕ εσωτερικού, Φ2, Υπ1

¹⁵⁸ ΑΣΚΙ, Αρχεία ΚΚΕ εσωτερικού, Φ4, Υπ5

γνωρίζεται ότι η Νέα Δημοκρατία δεν αποτελεί καθ' ύλην συντηρητικό κόμμα, τονίζεται πως «το ΚΚΕ εσωτερικού στηρίζει οποιαδήποτε ενέργεια που βοηθάει στην αποτροπή μιας νέας δικτατορίας και στην στερéωση μιας ομαλής δημοκρατικής πορείας». Παρά το γεγονός ότι το ΚΚΕ εσωτερικού φαίνεται να δίνει έμφαση σε μια συνεργασία με τις αριστερές- προοδευτικές δυνάμεις, τελικά καταλήγει ότι η προσφορότερη επιλογή για τα πρώτα μεταπολιτευτικά χρόνια είναι ο σχηματισμός μιας οικουμενικής κυβέρνησης που να περιλαμβάνει όλα τα αντιδικτατορικά κόμματα, μέσα στα οποία συμπεριλαμβάνεται και η Νέα Δημοκρατία. Άλλωστε, τόσο δηλώσεις επιφανών και πρωτοκλασάτων στελεχών όπως η άποψη του Μίκη Θεοδωράκη πως «αν (ο Καραμανλής) εξαφανιστεί τώρα θα έρθουν τα τανκς»¹⁵⁹, όσο και διατυπώσεις επίσημων κειμένων που τονίζουν πως «υποστηρίζουμε την κυβέρνηση Καραμανλή, παρά τη μη συμμετοχή της Αριστεράς σε αυτήν...»¹⁶⁰, σε συνδυασμό με τον συστηματικό σκεπτικισμό του ΚΚΕ εσωτερικού για την περίπτωση διενέργειας εκλογών μετά από επτά και πλέον έτη δικτατορίας¹⁶¹ αποδεικνύουν τον παθητικό ρόλο του κόμματος της ανανεωτικής αριστεράς που έβαζε πάνω από το στενό κομματικό συμφέρον την εδραίωση της δημοκρατίας, στόχο για τον οποίο φαίνεται πως ήταν πεπεισμένο ότι ο Καραμανλής ήταν ο καταλληλότερος να διασφαλίσει. Ωστόσο, όπως λέει ο Μπριλάκης «οι εκτιμήσεις του ΚΚΕ εσωτερικού παραγνώριζαν το γεγονός ότι η στρατοκρατία και οι υποστηρικτές της είχαν χάσει πλέον το παιχνίδι και πως μια νέα δικτατορία την περίοδο εκείνη δεν θα είχε καμία προοπτική»¹⁶². Πιο συγκεκριμένα, ο Μπριλάκης αναφέρει ότι η πεποίθηση που επικρατούσε στην ηγετική ομάδα του ΚΚΕ εσωτερικού για αυξημένες πιθανότητες εκ νέου ανατροπής της δικτατορίας βασίζονταν σε δύο επιχειρήματα: το πρώτο αφορούσε στις εσωτερικές αντιδημοκρατικές παρορμήσεις των χουντομοναρχικών και το δεύτερο αφορούσε στην απειλή μια ελληνοτουρκικού πολέμου που θα οδηγούσε τους αμερικάνους να προβούν σε αντιδημοκρατικές μεθοδεύσεις στην εγχώρια πολιτική σκηνή ώστε να ελέγχουν περισσότερο την κατάσταση¹⁶³. Ωστόσο, το ιστορικό στέλεχος του ΚΚΕ εσωτερικού είχε φροντίσει να υποβάλλει σημείωμα στην Κ.Ε. του κόμματος, σύμφωνα με το οποίο δεν υπάρχει ούτε σοβαρό ενδεχόμενο σύρραξης με την Τουρκία ούτε μεγάλες πιθανότητες αμφισβήτησης της κυβέρνησης από την αστική τάξη καθώς και οι Αμερικανοί, αλλά και τα συμφέροντα

¹⁵⁹ Βενάρδος Παναγιώτης, Συνέντευξη από Μίκη Θεοδωράκη, «Η Αριστερά είναι το σπίτι μου», *Αυγή*, 4/10/74

¹⁶⁰ Στόχοι του Έθνους, 1974, Διαθέσιμο στο : <http://www.tovima.gr/files/1/2012/05/17/Stoxoiethnous.pdf>

¹⁶¹ Αρθρογραφία *Αυγής*, 3,6,17,21/9/1974

¹⁶² Μπριλάκης(1980), *Το ελληνικό Κομμουνιστικό Κίνημα*, σελ 174

¹⁶³ Μπριλάκης(1980), ο.π., σελ 176

είναι ευχαριστημένα από τον Καραμανλή και την ομάδα της εκτροπής... δεν φαίνεται εύκολη»¹⁶⁴. Η κορυφή της πολιτικής της ΕΑΔΕ είναι η συγκρότηση του ΑΣΔΗΣ (Ανεξάρτητης Συνδικαλιστικής Δημοκρατικής Συνεργασίας) το φθινόπωρο του 1975. Η ΑΣΔΗΣ προέβλεπε την συνεργασία των δυνάμεων που είχαν συγκροτήσει το Αντιδικτατορικό Εργατικό Μέτωπο (ΑΕΜ) με δυνάμεις του Κέντρου και της Δεξιάς. Τόσο ο Φιλίνης όσο και ο Μπριλάκης χαρακτηρίζουν την ΕΑΔΕ και την ΑΣΔΗΣ ως βασικές αιτίες μειωμένης επιρροής του ΚΚΕ εσωτερικού στην ελληνική κοινωνία για τους λόγους που αναφέραμε παραπάνω^{165 166}.

Τόσο η προθυμία για συνεργασία με την Δεξιά, όσο και η αντίληψη πως «η απειλή μιας νέας δικτατορίας... εξακολουθεί να υπάρχει», απομάκρυναν το ΚΚΕ εσωτερικού από τις μάζες που αισθάνονταν πως είχαν για πρώτη φορά το δικαίωμα όχι μόνο να νιώθουν ελεύθερες και αμέριμνες αλλά και να διεκδικούν χωρίς ενοχές και φόβο προοδευτικές κοινωνικές και πολιτικές μεταρρυθμίσεις. Όσον αφορά την επιδιωκόμενη συνεργασία και την επιδεικνυόμενη ανοχή σ' ένα δεξιό κόμμα, αυτό είναι κάτι που οπωσδήποτε δημιουργούσε μια αρνητική εντύπωση στην πλειοψηφία της ελληνικής κοινωνίας που όπως είδαμε είχε ενοχοποιήσει το βαθύ κράτος της δεξιάς ως μια από τις βασικές αιτίες εγκαθίδρυσης της δικτατορίας. Σ' αυτό το σημείο πρέπει να τονίσουμε ότι η εν λόγω στάση του ΚΚΕ εσωτερικού δεν αποτελούσε απλώς μια επίδειξη κατανόησης στις δυσκολίες που είχε να αντιμετωπίσει μια κυβέρνηση - έστω και δεξιάς ιδεολογικής υφής- που αναλαμβάνει να αποκαταστήσει την δημοκρατία. Ήταν μια εξαιρετικά συνειδητή θέση που υπερψηφίστηκε και επικοινωνήθηκε με κάθε τρόπο μέσα από επίσημες αποφάσεις κομματικών οργάνων αλλά και από αρθρογραφία. Είναι χαρακτηριστικό ότι στο μόλις δεύτερο μεταπολιτευτικό φύλλο της Αυγής αναγνωρίζεται πως η επαναφορά από τον Καραμανλή του Συντάγματος του 1952, αλλά και οι διαβεβαιώσεις ότι αυτό είναι προσωρινό, «είναι κινήσεις προς την σωστή κατεύθυνση»¹⁶⁷. Ακόμα, στην Διακήρυξη της Κ.Ε. του κόμματος επισημαίνεται όχι μόνο ότι το ΚΚΕ εσωτερικού υποστηρίζει την απόφαση της κυβέρνησης για έξοδο από το ΝΑΤΟ αλλά και ότι «υποστηρίζει τα θετικά μέτρα που πήρε η κυβέρνηση για τον εκδημοκρατισμό της χώρας»¹⁶⁸. Όπως λέει ο Μπριλάκης, «η πολιτική μας

¹⁶⁴ Μπριλάκης(1980), ο.π., σελ 302-305

¹⁶⁵ Καραμανωλάκης, Λαμπρινού, Μπαλαμπανίδης, Τρίκκας(2015), *Φιλίνης :ένας διανοούμενος της δράσης*, Αθήνα: Θεμέλιο, σελ. 309

¹⁶⁶ Μπριλάκης(1980), *Το ελληνικό Κομμουνιστικό Κίνημα*, σελ 176

¹⁶⁷ Θέσπρωτος(1974), «Η επαναφορά του Συντάγματος του 1952 και το νομικό καθεστώς της δικτατορίας», *Αυγή*, 6/8/74

¹⁶⁸ Διακήρυξη της Κ.Ε. του ΚΚΕ εσωτερικού, *Αυγή*, 5/9/74

σήμανση κινδύνων, ευθυνών και σε εκκλήσεις και λόγο της σημερινής κυβέρνησης. Και το κόμμα μας εμφανίζεται να στηρίζει πασιφανή θυσία αυτήν την Κυβέρνηση»¹⁶⁹. Σύμφωνα με το στέλεχος του ΚΚΕ εσωτερικού η εμμονή αυτή στην γραμμή της ΕΑΔΕ «δεν οδηγεί ούτε σε συνεργασία ευρύτερης βάσης ενισχύοντας τις θετικές τάσεις μέσα στην Ν.Δ. και την κυβέρνηση ούτε, πολύ περισσότερο, διευκολύνει να κατανοούν την πολιτική μας οι μάζες, ιδιαίτερα οι αριστερές, προοδευτικές». Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται και η κριτική που ασκεί ο Παύλος Κλαυδιανός σε συνέντευξη που παραχώρησε στον ερευνητή για την επιλογή της ΕΑΔΕ. Πιο συγκεκριμένα, το ιστορικό στέλεχος του ΚΚΕ εσωτερικού αναφέρει ότι δεν υπήρχε πραγματικός κίνδυνος εκτροπής, καθώς «η δημοκρατία είχε σταθεροποιηθεί» και υποστήριξε ότι «ακολουθώντας αυτήν την πολιτική το ΚΚΕ εσωτερικό ήταν σαν να παραχωρούσε τις αριστερές ψήφους στις περισσότερο «απλοϊκές» δυνάμεις του ΠΑΣΟΚ και του ΚΚΕ. Ακόμα, ο Φιλίνης θα ασκήσει κι αυτός κριτική στον Κύρκο, όχι για την ουσία της ΕΑΔΕ, αλλά για τον τρόπο που αυτή εκλαμβάνόταν και επικοινωνείτο. Πιο συγκεκριμένα, αν και θα τονίσει πως «ο Λεωνίδας ορθά ανέλυε τους κινδύνους που περιέκλειε η ασταθής μεταβατική κατάσταση», θα επισημάνει ότι «εντούτοις (ο Κύρκος) μιλούσε για την ανάγκη της ΕΑΔΕ σαν κάτι που θα διαρκούσε για απροσδιόριστο χρόνο, τη θεωρούσε περίπου ως μόνιμη πολιτική σε όλη την πορεία στον δρόμο για τον σοσιαλισμό», ενώ θα καταλήξει πως η ΕΑΔΕ ήταν για τον Κύρκο «σαν ένα είδος έμμονης ιδέας»¹⁷⁰. Τέλος, ο κ. Τρίκκας, σε συνέντευξη που παραχώρησε στον γράφοντα, αναφέρει ότι «το ΚΚΕ εσωτερικού, αποτελούσε μια ραφιναρισμένη εκδοχή του κομμουνισμού», και ακριβώς γι αυτόν τον λόγο «δεν ήταν δυνατόν να περπατήσει» αφού «η αριστερά διεπόταν παραδοσιακά από μια πρωτογενή πολιτική σκέψη και όχι από την δημοκρατική-διαφωτιστική-αναγεννησιακή που πρεσβεύει η ανανεωτική αριστερά».

Ως προς τις κοινωνικές και πολιτικές μεταρρυθμίσεις που αξιώνονταν με ιδιαίτερη ένταση και επιμονή από την ελληνική κοινωνία, το ΚΚΕ εσωτερικού πίστευε πως κάτι τέτοιο ήταν ιδιαίτερα επικίνδυνο γιατί είχε την δυνατότητα να αποσταθεροποιήσει τα πολιτικά πράγματα και να δώσει έτσι την ευκαιρία στις φιλοδικτατορικές δυνάμεις να επανεδραιώσουν εκ νέου μία χούντα. Είναι χαρακτηριστικό ότι το ΚΚΕ εσωτερικού αναφέρει πως «το κόμμα μας αντιτίθεται σε κάθε δημοκοπική και άκαιρη προβολή “υπερεπαναστατικών” συνθημάτων, που θα οδηγούσαν στην διάσπαση της εθνικής αντιδικτατορικής ενότητας και θα διευκόλυναν –αντικειμενικά– όσους κινούνται για μια ξενοκίνητη δικτατορία»¹⁷¹.

¹⁶⁹ Μπριλάκης, *Το ελληνικό κομμουνιστικό κίνημα*, σελ 306

¹⁷⁰ Καραμανωλάκης, Λαμπρινού, Μπαλαμπανίδης, Τρίκκας, *Φιλίνης(2015) :Ένας διανοούμενος της δράσης*, σελ. 309

¹⁷¹ Στόχοι του Έθνους, 1974, Διαθέσιμο στο : <http://www.tovima.gr/files/1/2012/05/17/Stoxoiethnous.pdf>

για καταπιεσμένη και περιθωριοποιημένη ελληνική κλάση, περισσότερο και αξιακά προοδευτικότερο επίπεδο ζωής, το ΚΚΕ εσωτερικού υιοθετούσε μια στάση εξαιρετικά διστακτική, ως προς την σκοπιμότητα των συγκεκριμένων κινητοποιήσεων. Θα έλεγε κανείς πως επαναλαμβάνεται κατά κάποιον τρόπο η στάση που τήρησε στα γεγονότα του Πολυτεχνείου.

Φυσικά το κόμμα της ανανεωτικής αριστεράς, όχι μόνο δεν αμφισβητούσε την δίκαια φύση των αιτημάτων, αλλά και τα υπεστήριζε σ' ένα ρητορικό επίπεδο. Ο Μπάμπης Δρακόπουλος σε ομιλία του στην Πλατεία Ολομέλεια το 1975 θέλοντας να τονίσει ότι οι μαζικές κινητοποιήσεις έχουν ένα ειδικό, συμβολικό και ουσιαστικό, βάρος και βάθος, αναγνωρίζει πως οι απεργίες που λάμβαναν χώρα «δεν είναι απεργίες της μιας στιγμής, αλλά απεργίες που βγαίνουν από τις ανάγκες των εργαζομένων», ενώ διαπιστώνει σημάδια αναγέννησης του μαζικού εργατικού κινήματος¹⁷². Ωστόσο, ήταν σαφές πως το κόμμα ήταν εξαιρετικά επιφυλακτικό, ανασταλτικό και αναβλητικό ως προς την υποστήριξη των εν λόγω αιτημάτων καθώς υπήρχε η αντίληψη πως μόνο όταν το δημοκρατικό πολίτευμα αποκτήσει σταθερά ερείσματα, θα πρέπει να αξιώνονται με δυναμικό τρόπο διεκδικήσεις. Προς επίρρωσιν των παραπάνω καλό θα ήταν να θυμηθούμε το απόσπασμα από τους Στόχους του Έθνους(1974), όπου τονίζεται πως «όσο θα σταθεροποιείται ένα δημοκρατικό πολιτικό καθεστώς... τόσο θα υπάρχει η δυνατότητα να διεξάγονται οι ταξικοί ανταγωνισμοί μέσα στην ελληνική κοινωνία...», ενώ σημειώνεται πως κάτι τέτοιο θα επιδιωχθεί συνειδητά.

Η αποκορύφωση αυτής της πολιτικής θα λάβει χώρα στις δύο πιο σημαντικές από άποψη μαζικότητας και δυναμισμού απεργιακές κινητοποιήσεις, τον Ιούλιο του 1975 και τον Μάιο του 1976. Εκεί, το ΚΚΕ εσωτερικού θα υιοθετήσει μια στάση αρκετά συντηρητική και επιφυλακτική απέναντι, όχι στα αιτήματα, αλλά κυρίως στην αγωνιστικότητα που διακατείχε τις κινητοποιήσεις και που μοιραία επέφεραν και εκτεταμένα επεισόδια στην κορύφωσή τους¹⁷³. Είναι χαρακτηριστικό ότι αν και από τις αρχές του Ιουλίου του 1975 η Αυγή δείχνει να προβάλλει και να υποστηρίζει τα αιτήματα των εργαζομένων, στις 5/7 κάνει λόγο για «αριστεριστές που υπονομεύουν τον αγώνα των εργατών με την συνδρομή της αστυνομίας», με αφορμή μια διακοπή των συγκοινωνιών εξαιτίας ενός συλλαλητηρίου τριακοσίων ανθρώπων που είχε διοργανωθεί στο Σύνταγμα. Στο ίδιο δημοσίευμα αναφέρεται μάλιστα ότι «το πράγμα θα μπορούσε να είχε αποτραπεί αν η αστυνομία ενδιαφερόταν να αποφευχθεί η διακοπή αυτή, που προκάλεσε την εύλογη

¹⁷² ΑΣΚΙ, Αρχεία ΚΚΕ εσωτερικού, Φ2, Υπ1

¹⁷³ Καραμπελιάς, Κράτος και κοινωνία στην Μεταπολίτευση, σελ 117

ης», ενώ τονίζεται ότι «η στάση των αριστεριστών να μετατρέψει τους διεκδικητικούς αγώνες σε γυμνασμάτα και τελικά οδηγεί στο να δυσφημεί την θέση αρχής της Αριστεράς υπέρ των ζωτικών συμφερόντων του εργαζόμενου»¹⁷⁴. Μια μέρα δε μετά τα εκτεταμένα επεισόδια στο κέντρο της Αθήνας (23/7/75), το ΚΚΕ εσωτερικού εκδίδει ανακοίνωση σύμφωνα με την οποία «η παρουσία και δράση μερικών αριστεριστικών – εξτρεμιστικών ομάδων που καταδικάζονται απ’ όλους, σε καμία περίπτωση δεν δικαιολογούν και δεν δικαιώνουν την μετατροπή του κέντρου της Αθήνας σε πεδίο μάχης», ενώ τονίζεται πως «την κύρια ευθύνη για την εγκληματική αποχαλίνωση των στοιχείων της ανωμαλίας... φέρει το υπουργείο δημοσίας τάξεως»¹⁷⁵. Είναι σαφές δηλαδή ότι το ΚΚΕ εσωτερικού διαπράττει ακόμα ένα επικοινωνιακό σφάλμα, καθώς σε μια εποχή που είναι ντε φάκτο νομιμοποιημένη η διεκδίκηση – απαίτηση του οτιδήποτε από οποιονδήποτε, εκείνο προτάσσει την ησυχία, την τάξη και την ασφάλεια και φτάνει στο σημείο μιας έμμεσης αλλά σαφούς ταύτισης των συμφερόντων της αστυνομίας με τους αριστεριστές διαδηλωτές¹⁷⁶, τους οποίους κατηγορεί ότι με την στάση τους υπηρετούν τα συμφέροντα των δυνάμεων της δικτατορικής παλινόρθωσης. Όπως αναφέρει ο Μπριλλάκης «οι συγκρούσεις του μαζικού κινήματος με τις αστυνομικές δυνάμεις εμφανίζονται (από το ΚΚΕ εσωτερικού) να μην έχουν σχέση με τις πολιτικές της κυβέρνησης και χαρακτηρίζονται είτε ως πρόβα τζενεράλε των χουντικών μηχανισμών για μια νέα δικτατορία, είτε ως προβοκατόρικη ενέργεια αριστεριστών και αναρχικών»¹⁷⁷. Κάτι τέτοιο μπορεί να διακρίνει κανείς και στο κύριο άρθρο της Αυγής της 24^{ης} Ιουλίου 1975, όταν και αναρωτιέται ποιοι είναι οι υπεύθυνοι για την ανωμαλία που προκαλείται. Σ’ αυτό το ερώτημα η απάντηση εκτός από την Χούντα, τους αμερικανούς και τους εν γένει εχθρούς της Ελλάδας και της Δημοκρατίας περιλαμβάνει και όσους «έμμεσα ή άμεσα, υποστηρίζουν ακόμη και δίκαια συμφέροντα, αλλά με ανώμαλες μεθόδους» και οι οποίοι «είναι αντικειμενικά συνένοχοι της χούντας»¹⁷⁸. Είναι φανερό ότι το ΚΚΕ εσωτερικού επιδιώκει θεσμικές λύσεις στα προβλήματα που ανακύπτουν και, αν και δικαιολογεί τον αριστερισμό ως ένα φαινόμενο –απόρροια αφενός της σκληρής δοκιμασίας του λαού από το καθεστώς των Συνταγματαρχών και αφετέρου της επιρροής του μαρξισμού σε ολόένα και ευρύτερα κοινωνικά στρώματα, προβλέπει (και προσδοκά) ότι με την αποκατάσταση της δημοκρατίας και της πολιτικής και συνδικαλιστικής οργάνωσης,

¹⁷⁴ Αυγή, 5/7/75

¹⁷⁵ Αυγή, 24/7/75

¹⁷⁶ Απόφαση Κεντρικής Επιτροπής, Αυγή, 23-25/10/76

¹⁷⁷ Μπριλλάκης(1980), *Το ελληνικό κομμουνιστικό κίνημα*, σελ 178-179

¹⁷⁸ Κύριο άρθρο, Αυγή, 24/7/1975

οιστεί¹⁷⁹. Ωστόσο κατ' αυτόν τον τρόπο το ΚΚΕ
δρα ανασταλτικά για την ανάπτυξη του μαζικού
κινήματος, ενώ με την πολιτική που ακολουθούσε, μάλλον έδειχνε να αποφεύγει
την συμμαχία με τα αριστερά κόμματα, κάτι που δρούσε αντίρροπα στην ανάπτυξη
του μαζικού κινήματος¹⁸⁰.

Αντίθετα, ΠΑΣΟΚ και ΚΚΕ εκείνη την περίοδο εστιάζουν την κριτική τους στο
αστυνομικό κράτος της δεξιάς που εξακολουθεί να υφίσταται ακόμα και μετά την
πτώση της δικτατορίας, χωρίς να κάνουν λόγο για πιθανές ευθύνες που μπορεί να
φέρουν για τα επεισόδια οι «εξτρεμιστικές ομάδες διαδηλωτών». Έτσι, τα
ανταγωνιστικά στο ΚΚΕ εσωτερικού αριστερά κόμματα αναπτύσσουν μια εύκολη
και ανέξοδη ρητορική που βρίσκεται σε πλήρη αντιστοιχία με το λαϊκό αίσθημα και
τους εξασφαλίζει ένα μηδενικό πολιτικό και εκλογικό κόστος. Σύμφωνα με αυτήν,
κύριες πηγές της απειλητικής για την δημοκρατία αναταραχής είναι η κυβερνητική
πολιτική που δεν προωθεί τον ταχύ εκδημοκρατισμό και περιορίζεται σε μια
ανεπαρκή αποχουντοποίηση που δεν είναι ικανή να ικανοποιήσει τις υψηλές
προσδοκίες που έχει ελληνική κοινωνία για μια αληθινή δημοκρατία. Ενδεικτικά
των παραπάνω αποτελούν και δηλώσεις κυβερνητικών πηγών που αμέσως μετά τα
επεισόδια της 25/5/1976 επέρριπτε τις ευθύνες για τα έκτροπα ευθέως σε ΠΑΣΟΚ
και ΚΚΕ, «διότι εκτρέπονται πέραν της κοινοβουλευτικής διαδικασίας». Μάλιστα, η
ίδια πηγή ισχυρίστηκε ότι «οι ανευθυνότητες του κ. Παπανδρέου καταντούν πλέον
εθνικά επικίνδυνες»¹⁸¹.

Είναι σαφές λοιπόν ότι το ΚΚΕ εσωτερικού βρίσκεται μακριά από το στόχαστρο της
κυβέρνησης, ακριβώς γιατί, λόγω της μετριοπαθούς και επιφυλακτικής του στάσης
απέναντι στην λαϊκή αγωνιστικότητα, δεν θεωρείται απειλή για το μεταπολιτευτικό
status quo. Είναι ακόμα σαφές ότι το ΚΚΕ εσωτερικού, εξακολουθώντας να αγνοεί ή
να περιφρονεί την βασική διαιρετική τομή Δεξιάς-Αντιδεξιάς που βρίσκεται στο
ζενίθ της στην ελληνική κοινωνία κατά τα πρώτα χρόνια της μεταπολίτευσης, ασκεί
μια πολιτική η οποία προτάσσει την συναινετική εδραίωση της δημοκρατίας και όχι
αυτήν του πολιτικού ανταγωνισμού. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα, αφενός το ΚΚΕ
εσωτερικού να είναι εξαιρετικά διαλλακτικό απέναντι σε πολιτικές δυνάμεις
ενοχοποιημένες για τα δεινά που πέρασε η χώρα από τα πρώτα μεταπολεμικά
χρόνια και αφετέρου να είναι αρκετά επιφυλακτικό απέναντι στην λαϊκή
αγωνιστικότητα και τον επαναστατικό αυθορμητισμό που επιδεικνύει η ελληνική
κοινωνία την υπό μελέτη περίοδο. Έτσι, ασκεί μια πολιτική και αρθρώνει μια

¹⁷⁹ Δρακόπουλος, Συνέντευξη στο περιοδικό Προσανατολισμοί, Αναδημοσίευση Αυγής, 8/7/1975

¹⁸⁰ Μπριλάκης(1980), Το ελληνικό κομμουνιστικό κίνημα, σελ 179

¹⁸¹ Αυγή, 26/5/1976

...ως δημοφιλής ανάμεσα στην ελληνική κοινωνία, λαμβάνει ως δεδομένη την αποκατάσταση της δημοκρατίας και ανακωνεται στην προσπάθεια αποκαθήλωσης των δικτατορικών και μεταπολεμικών συμβόλων της δεξιάς αλλά και στην αξίωση δημοκρατικών δικαιωμάτων και υλικών παροχών.

Ωστόσο, η συντηρητική πλευρά του ΚΚΕ εσωτερικού δεν πηγάζει μόνο από την παράβλεψη της διαιρετικής τομής Δεξιάς – Αντιδεξιάς και άρα, από την συνεπόμενη ανοχή του σ' ένα καθεστώς μιας συντηρητικής αλλά αποκατεστημένης αστικής δημοκρατίας. Στο επόμενο υποκεφάλαιο θα μελετήσουμε και την πηγάζουσα από τις κομμουνιστικές καταβολές συντηρητική έκφανση του ΚΚΕ εσωτερικού, που επηρεάζουν, αν όχι εξίσου, τουλάχιστον σημαντικά την νοοτροπία και τις θέσεις του. Έτσι, θα δούμε, ότι το υπό μελέτη κόμμα αποκτά ένα διπλά συντηρητικό προφίλ που έχει τις ρίζες του τόσο στον πραγματισμό που επιτάσσει συναίνεση όσο και στις ιδεολογικές και θεωρητικές καταβολές που υποδεικνύουν εσωστρέφεια, κομματική πειθαρχία και αρτηριοσκληρωτικούς οργανωτικούς μηχανισμούς.

5.3 Οι κομμουνιστικές καταβολές του ΚΚΕ εσωτερικού και ο αντίκτυπός τους στον χαρακτήρα του και την απήχυσή του

Παραπάνω είδαμε πως το ΚΚΕ εσωτερικού, προτάσσοντας την εδραίωση της δημοκρατίας, υιοθετεί κάποιες θέσεις περισσότερο συντηρητικές από τους ανταγωνιστές του, κάτι που δεν το βοηθά να ανεβάσει την δημοτικότητά του ανάμεσα στην ελληνική κοινωνία. Ωστόσο, θα ήταν λάθος να πιστεύαμε πως το ΚΚΕ εσωτερικού «πληρώνει» μόνο την ρητορική και πολιτική ανοχή που δείχνει προς την Νέα Δημοκρατία και όχι και κάποια στοιχεία που κληρονομεί από το φιλοσοβιετικό ΚΚΕ. Όπως έχουμε ήδη διαπιστώσει, το κλίμα κατά τα πρώτα μεταπολιτευτικά χρόνια δεν ευνοεί μόνο τον στείρο αντιδεξιό λόγο, ως αντίδραση στους μεταπολεμικούς συμβολισμούς της δεξιάς ανελευθερίας και καταπίεσης, αλλά και μια βαθύτερη ανάγκη της βάσης για ελεύθερη και ισότιμη έκφραση και ανάληψη πρωτοβουλιών «από τα κάτω». Σ' αυτούς τους τομείς του πολιτικού και εκφραστικού φιλελευθερισμού που νομιμοποιούσαν και αναγνώριζαν ως σημαντικό το κάθε τι που εκφερόταν από τον οποιονδήποτε, το ΚΚΕ εσωτερικού ούτε μπόρεσε ούτε όμως και επεδίωξε ειλικρινώς να επενδύσει. Παραμένοντας δέσμιος κάποιων παλαιοκομμουνιστικών αντιλήψεων, το υπό μελέτη κόμμα δεν αμφισβήτησε αρκούντως την σημαίνουσα θέση του κόμματος επί της κοινωνίας, δεν αντελήφθη επαρκώς την δημοκρατική φύση και αξία της ελεύθερης και δημόσιας έκφρασης διαφωνιών με την κομματική ηγεσία (παρά το γεγονός ότι σ' αυτόν τον τομέα έγιναν πολύ σημαντικά βήματα σε σχέση με το ΚΚΕ) και δεν κατάφερε να απομακρυνθεί όσο θα έπρεπε από το παρωχημένο για την εποχή

ας ενός κομμουνιστικού κόμματος. Ακόμα, θα πεί ότι ακριβώς λόγω της κομμουνιστικής του ιδιότητας του ΚΚΕ εσωτερικού, μπορεί και υιοθετεί αυτήν την δογματική υπερδεξιά τακτική που περιγράψαμε στο προηγούμενο υποκεφάλαιο. Επιπρόσθετα, αν και όπως είδαμε το ΚΚΕ εσωτερικού τείνει την χείραν και προς άλλους πολιτικούς, κοινωνικούς και ιδεολογικούς χώρους –πέραν της αριστεράς, έχει κανείς την αίσθηση ότι τα «ανοίγματα» αυτά δεν αποτελούν μια συνεπή, ειλικρινή και πηγαία στάση του κόμματος της αριστερής ανανέωσης, αλλά πως εκλαμβάνονται από αυτό ως μια προσωρινή λύση για την επίτευξη του βραχυπρόθεσμου στόχου της στερέωσης της δημοκρατίας. Αυτή είναι μια αναγκαία επισήμανση, καθώς από μελέτη των επίσημων κειμένων του ΚΚΕ εσωτερικού της εποχής, είναι εμφανές πως το εξεταζόμενο κόμμα δεν ξεχνά ούτε τις ιδεολογικές του καταβολές και πεποιθήσεις ούτε όμως και ότι στοχεύει σε μια «κομμουνιστική αταξική κοινωνία»¹⁸². Κάτι τέτοιο δεν παρατηρείται μόνο στα επίσημα κείμενα του ΚΚΕ εσωτερικού. Τόσο η επιμονή του υπό μελέτη κόμματος να εξαίρει τις χώρες του ανατολικού μπλοκ όσο και η συστηματική άρθρωση απαξιωτικού λόγου προς τα μικρομεσαία (μικροαστικά) στρώματα της κοινωνίας, αποτελούν σαφείς ενδείξεις ότι το κόμμα της κομμουνιστικής ανανέωσης ούτε μπορούσε αλλά ούτε και επεδίωκε να λησμονήσει τις ιδεολογικές του καταβολές. Κατ' αυτόν όμως τον τρόπο το υπό μελέτη κόμμα δεν καταφέρνει να δημιουργήσει στέρεες βάσεις επικοινωνίας με κανέναν ιδεολογικό και κοινωνικό χώρο.

Ας πάρουμε όμως τα πράγματα από την αρχή. Στην εισήγηση της Κ.Ε. του ΚΚΕ εσωτερικού για το Συνέδριο που έλαβε χώρα τον Ιούνιο του 1976, το εν λόγω κόμμα προσδιορίζεται ως «κόμμα του ελληνικού μαρξισμού, της εφαρμογής δηλαδή της επαναστατικής μαρξιστικής θεωρίας και στις ελληνικές συνθήκες»¹⁸³. Είναι φυσικά ευκρινές ότι το κόμμα της αριστερής ανανέωσης προσπαθεί με κάθε τρόπο να καταστήσει σαφές ότι ουδεμία σχέση έχει με την σταλινική τρομοκρατία, την ανελευθερία και την καταπίεση που υπάρχει στις χώρες του υπαρκτού σοσιαλισμού. Η αντίφαση που ενυπάρχει σ' αυτές τις δύο θέσεις φαίνεται καθαρότερα σε ένα άλλο σημείο της εισήγησης, όπου αναφέρεται πως «ο δικός μας, ο ελληνικός σοσιαλισμός θα συνδυάζει την κοινωνική επανάσταση με ακόμα μεγαλύτερη διεύρυνση των ατομικών και δημοσίων ελευθεριών, όλων εκείνων που θα σέβονται το σοσιαλιστικό μας Σύνταγμα...». Το ΚΚΕ εσωτερικού στοχεύει δηλαδή σ' ένα σχήμα εγγενούς αντίφασης που συνδυάζει από την μία πλευρά την κομμουνιστική αταξική κοινωνία και το σοσιαλιστικό σύνταγμα και από την άλλη τις

¹⁸² ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ εσωτερικού, Φ4, Υπ4

¹⁸³ ΑΣΚΙ, Αρχεία ΚΚΕ εσωτερικού, Φ4, Υπ1

των ατομικών δικαιωμάτων και των αρχών της
ιστισμού.

Πιο συγκεκριμένα, το ΚΚΕ εσωτερικού έβλεπε στο ισχύον καπιταλιστικό σύστημα έναν μηχανισμό διαπλοκής μεταξύ κράτους και μεγάλου κεφαλαίου που αρεσκόταν να ονομάζει Κρατικομονοπωλιακό Καπιταλισμό και το οποίο θεωρούσε ιδιαιτέρως βλαπτικό για τα συμφέροντα της εργατικής τάξης. Σύμφωνα με το υπό μελέτη κόμμα, «το κράτος παρεμβαίνει αποβλέποντας στην διατήρηση και ανάπτυξη του καπιταλιστικού συστήματος, καθώς οι πολιτικές του (φορολογία, πιστωτική πολιτική, δημόσιες επενδύσεις) είναι υποταγμένες στις επιδιώξεις των εγχώριων και ξένων μονοπωλίων. Έτσι, επέρχεται συνένωση του κράτους και των μονοπωλίων και δημιουργείται ο κρατικομονοπωλιακός καπιταλισμός που αποβλέπει στην επίτευξη του μέγιστου κέρδους και την διατήρηση του καπιταλιστικού συστήματος»¹⁸⁴. Είναι σαφές ότι το ΚΚΕ εσωτερικού αποβλέπει στην απαλλαγή της χώρας από το καπιταλιστικό σύστημα, κάτι όμως που το κόμμα της αριστερής ανανέωσης επιθυμεί να συμβεί βελούδινα και εξόχως ειρηνικά. Σύμφωνα με το Πρόγραμμά του (1976), το υπό μελέτη κόμμα θα επιδιώξει σε μια πρώτη φάση την αντικατάσταση του κρατικομονοπωλιακού καπιταλισμού από την «αντιμονοπωλιακή δημοκρατία» που δεν θα θίγει την ατομική ιδιοκτησία, τη βιομηχανία και το εμπόριο, όμως θα θέτει τις βάσεις για την ηθική και πνευματική μεταστροφή της κοινωνίας προς μια ανθρωπιστική κατεύθυνση. Ωστόσο, στο Πρόγραμμα αναφέρεται πως «η ταξική πάλη θα συνεχίζεται και στην αντιμονοπωλιακή δημοκρατία», αν και επισημαίνεται πως αυτή «δεν θα παίρνει οξείες μορφές και θα κατευθύνεται υπέρ της προόδου»¹⁸⁵.

Ωστόσο, η αντιμονοπωλιακή δημοκρατία που περιλαμβάνει δημόσιες επενδύσεις, κοινωνικοποιήσεις, υψηλή φορολογία για το μεγάλο κεφάλαιο, αυξήσεις μισθών και συντάξεων και γενικά ένα καλύτερο επίπεδο ζωής για τους πιο φτωχούς, αποτελεί απλά ένα –προσιδιάζον σε αυθεντικά σοσιαλδημοκρατικό- μεταβατικό στάδιο στον δρόμο για την «ελληνική σοσιαλιστική δημοκρατία». Έτσι, στον σοσιαλισμό (το επόμενο ενδιάμεσο στάδιο) «η πολιτική εξουσία ασκείται από τους εργαζομένους με την ιδεολογικοπολιτική καθοδήγηση της εργατικής τάξης... καταργείται η μεγάλη κεφαλαιοκρατική ιδιοκτησία και η εκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο και εφαρμόζεται η αρχή “στον καθένα σύμφωνα με τις ανάγκες του”». Παρά ταύτα στο στάδιο του σοσιαλισμού «δεν εφαρμόζεται το μέτρο της απαλλοτρίωσης της μικρής και μεσαίας καπιταλιστικής επιχείρησης». Κάτι τέτοιο θα γίνει εθελοντικά με την ειρηνική άφιξη στο τελικό στάδιο του κομμουνισμού που,

¹⁸⁴ Πρόγραμμα του ΚΚΕ εσωτερικού, 1976, ΑΣΚΙ, Αρχεία ΚΚΕ εσωτερικού, Φ4, Υπ5

¹⁸⁵ Πρόγραμμα του ΚΚΕ εσωτερικού, 1976, ΑΣΚΙ, Αρχεία ΚΚΕ εσωτερικού, Φ4, Υπ5

του κόμματος, «θέτει τέρμα στην διαίρεση της κοινωνίας, στην άρνηση του προαιώνιο όνειρο της ανθρωπότητας, την συνένωση της ελευθερίας και της κοινωνικής δικαιοσύνης...». Άλλωστε, στο καταστατικό του το ΚΚΕ εσωτερικού αυτοπροσδιορίζεται ως «κόμμα επαναστατικό που... αγωνίζεται ... για την κατάργηση του καπιταλιστικού συστήματος και ... για την εγκαθίδρυση ενός νέου κοινωνικού καθεστώτος, του σοσιαλιστικού που αποτελεί το πρώτο στάδιο στην οικοδόμηση της αταξικής κομμουνιστικής κοινωνίας»¹⁸⁶.

Παρατηρούμε δηλαδή, ότι αν και στο πρόγραμμα του ΚΚΕ εσωτερικού τονίζεται ως πρώτιστος και άμεσος στόχος «το στέριωμα, το πλάτεμα της δημοκρατίας για την κατοχύρωση της λαϊκής κυριαρχίας», το υπό μελέτη κόμμα δείχνει να μην ξεχνά ποτέ ότι προσβλέπει σε ένα άλλο, μη αστικοδημοκρατικό σύστημα. Αυτό φαίνεται άλλωστε και από τον τρόπο με τον οποίο στο κόμμα της αριστερής ανανέωσης νοούν τον ρόλο του κόμματος και των οργάνων του. Παρά το γεγονός ότι έχει γίνει μια τεράστια πρόοδος σε σχέση με το ΚΚΕ ως προς τα θέματα των εσωκομματικών δημοκρατικών ελευθεριών αλλά και ως προς την χειραφέτηση της κοινωνίας σε σχέση με τις αποφάσεις του κόμματος, το ΚΚΕ εσωτερικού δείχνει να διατηρεί πολλές από τις παλαιοκομμουνιστικές αντιλήψεις που δεν συνάδουν με την ανάγκη της ελληνικής κοινωνίας για ελεύθερη έκφραση και ανάπτυξη κριτικής σκέψης κατά τα πρώτα μεταπολιτευτικά χρόνια. Έτσι, τόσο η συστηματική και δριμύεια κριτική που ασκείται στο ΚΚΕ για το ότι βλέπει το κόμμα σαν μια «αλάθητη σύγχρονη θεότητα ... σαν αυτοσκοπό και όχι σαν εργαλείο» όσο και οι διαβεβαιώσεις ότι στο ΚΚΕ εσωτερικού «δεν βλέπουμε το κόμμα ως οντότητα πάνω στην κοινωνία», αλλά σαν «συλλογικό καθοδηγητή του οποίου οι απόψεις είναι ανοιχτές στην κριτική και στον έλεγχο», έρχονται σε αντίθεση με την πρόδηλη δυσκολία που επιδεικνύει το κόμμα της αριστερής ανανέωσης ώστε να απαγκιστρωθεί πλήρως από τον ρόλο που επιφυλάσσουν για το κόμμα οι μεγάλοι κομμουνιστές θεωρητικοί¹⁸⁷. Έτσι, για το ΚΚΕ εσωτερικού το κόμμα παραμένει ένας «εγκέφαλος και εργαλείο επαναστατικής διαδικασίας που καλλιεργεί την μαρξιστική – λενινιστική θεωρία ... και την ελέγχει στην επαφή με τις μάζες οι οποίες δεν μπορούν σε καμία περίπτωση να υποκαταστήσουν τον ρόλο και την λειτουργία του κόμματος»¹⁸⁸.

Ωστόσο, ο δισυπόστατος χαρακτήρας του ΚΚΕ εσωτερικού δεν περιορίζεται μόνο στις αντιλήψεις που επικρατούν στην υπό μελέτη παράταξη για τον ρόλο και την

¹⁸⁶ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ εσωτερικού, Φ4, Υπ.4

¹⁸⁷ Παρά ταύτα το ΚΚΕ εσωτερικού έχει αποκηρύξει το στάδιο της δικτατορίας του προλεταριάτου, ως απαραίτητο για την άφιξη στον κομμουνισμό, και το έχει αντικαταστήσει με την προκεχωρημένη δημοκρατία-σχέδιο προγράμματος (ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ εσωτερικού, Φ4, Υπ5)

¹⁸⁸ Εισήγηση του γραφείου της ΚΕ. του ΚΚΕ εσωτερικού για Συνέδριο 6/1976, (ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ εσωτερικού, Φ4, Υπ1).

...ινωνία, αλλά και για τα θέματα εσωκομματικής ... στο τον τρόπο λήψης αποφάσεων όσο και στα ... περιωπία ελευθερίας έκφρασης των μελών –και δη των μειοψηφούντων μελών. Πρέπει κι εδώ να αναγνωρίσουμε ότι το ΚΚΕ εσωτερικού είχε κάνει πολλά και σημαντικά βήματα για τον εκδημοκρατισμό των εσωτερικών του λειτουργιών, αποδοκιμάζοντας μάλιστα έντονα την ανελευθερία και την λογοκρισία που επικρατούσαν στις τάξεις του ΚΚΕ. Μάλιστα στο καταστατικό του τονίζεται ότι το κόμμα προωθεί την «ανάπτυξη κριτικής σκέψης στις γραμμές του, τη διακίνηση ιδεών, γνώμων και απόψεων με στόχο την εξασφάλιση των ορθότερων κάθε φορά επιλογών», ενώ επισημαίνεται πως «ο υπεύθυνος, δημοκρατικός, ισότιμος διάλογος, εσωκομματικός και δημόσιος, ... αποτελεί βασικό θεμελιακό στοιχείο για την ζωή, την ανάπτυξη και την ενότητα του ΚΚΕ εσωτερικού»¹⁸⁹. Άλλωστε, όπως αναφέρεται στο κύριο άρθρο της Αυγής (23/11/74), «τασσόμεθα υπέρ της αδιάκοπης ενημέρωσης της μάζας από το κόμμα, για την αδιάκοπη κι ελεύθερη κριτική της μάζας για το κόμμα, για την αδιάκοπη ανταλλαγή πείρας και γνώσεων μεταξύ μάζας και κόμματος».

Ωστόσο, και όπως θα δούμε, τα πράγματα στην πράξη δεν είναι ούτε τόσο «ανοιχτά» ούτε τόσο δημοκρατικά. Θα διαπιστώσουμε πως αυτά τα βήματα δεν ήταν αρκετά για να εντάξουν το ΚΚΕ εσωτερικού στα κόμματα με μια φιλελεύθερη εσωτερική λειτουργία, κάτι που, όπως πολλάκις έχουμε τονίσει αλλά και αποδείξει, ο κόσμος είχε ανάγκη μετά από επτά και πλέον χρόνια δικτατορίας. Έτσι, το ΚΚΕ εσωτερικού μπορεί μεν να υπερβαίνει την ολοκληρωτική λογοκρισία που ασκείται στο ΚΚΕ απέναντι σε κάθε άποψη που διαφοροποιείται από αυτήν της ηγεσίας, ωστόσο υιοθετεί και υπερασπίζεται με ζήλο τον περίφημο «δημοκρατικό συγκεντρωτισμό», ο οποίος αποτελεί «την εφαρμογή της πιο ουσιαστικής δημοκρατίας καθώς συνδέει την ελευθερία της γνώμης με την συνειδητή πειθαρχία, την ατομική με την συλλογική ευθύνη, το άτομο με το σύνολο»¹⁹⁰. Ο δημοκρατικός συγκεντρωτισμός μπορεί φυσικά να επιτρέπει την ελεύθερη άρθρωση διαφορετικής άποψης τόσο από την ηγεσία όσο και από την πλειοψηφία, ωστόσο άπαξ και ψηφιστεί η απόφαση, η μειοψηφούσα τάση υποχρεούται να υιοθετήσει αυτήν που πλειοψήφησε δίχως να υπάρχει το δικαίωμα περαιτέρω εσωκομματικών και δημοσίων διαφωνιών. Βλέπουμε δηλαδή ότι η υποταγή της ατομικής διαφορετικότητας της άποψης στην βούληση της πλειοψηφίας εξακολουθεί να υφίσταται στο κόμμα της αριστερής ανανέωσης, αφαιρώντας το δικαίωμα της πλήρους άνθησης και έκφρασης της οποιασδήποτε γνώμης. Άλλωστε, χαρακτηριστική των διαφωνιών για το κατά πόσο ενδείκνυται η εσωκομματική

¹⁸⁹ ΑΣΚΙ, Αρχεία ΚΚΕ εσωτερικού, Φ4, Υπ4

¹⁹⁰ Καταστατικό ΚΚΕ εσωτερικού, Άρθρο 3, 1976, (ΑΣΚΙ, Αρχεία ΚΚΕ εσωτερικού, Φ4, Υπ1)

σια του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού) είναι τα
 ρέας κατά την ομιλία του στο συνέδριο του ΚΚΕ
 εσωτερικού. Ζώντας ο κ. Ζαχαρέας, υποστηρίζει ότι αν και ο εσωκομματικός
 διάλογος είναι καλοδεχούμενος ως στοιχείο υγιούς δημοκρατικότητας,
 προειδοποιεί ότι «δεν υπάρχουν πολλές εγγυήσεις για το ότι η διαλεκτική της
 εσωκομματικής πάλης θα πάρει τον πρέποντα δρόμο» καθώς εκφράζει φόβους πως
 μια Κεντρική Επιτροπή με εύθραυστες ισορροπίες μεταξύ των δύο τάσεων που θα
 την απαρτίζουν μπορεί να αποτελέσει σημαντικό πρόβλημα που ενδέχεται να
 κλονίσει την ενότητα του κόμματος, «να έχει επιπτώσεις στην μελλοντική του
 πορεία... να επιδράσει στην μαζικότητα και την ακτινοβολία του»¹⁹¹. Παρατηρούμε
 δηλαδή ότι ακόμα και σε υψηλόβαθμα στελέχη η προοπτική εκδημοκρατισμού και
 φιλελευθεροποίησης των εσωτερικών λειτουργιών του κόμματος εκλαμβάνεται ως
 πρόβλημα και ως απειλή. Είναι γι αυτό που ο Κώστας Φιλίνης θα προσπαθήσει με
 δηλώσεις του να μετριάσει τις αρνητικές εντυπώσεις που προκαλεί η εφαρμογή του
 δημοκρατικού συγκεντρωτισμού στον πολιτικά φιλελεύθερο κόσμο. Πιο
 συγκεκριμένα, ο Φιλίνης θα επιχειρήσει να πείσει πως «στηριζόμαστε σε μια
 σύγχρονη αντίληψη του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού που κατά τον Γκράμσι
 αναζητά μέσα στην ενότητα την διαφορά και μέσα στην ποικιλομορφία και τις
 αντιθέσεις των απόψεων, το κοινό που ενώνει»¹⁹².

Στο ίδιο ιδεολογικό πλαίσιο απαξίωσης της ατομικής διαφορετικότητας και της
 πλήρους υποταγής του μέλους στους μηχανισμούς, τους κανονισμούς και τις
 επιβαλλόμενες απόψεις και αξίες του κόμματος, έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον να
 μελετήσουμε το πώς αντιλαμβάνονταν στο ΚΚΕ εσωτερικού τα καθήκοντα ενός νέου
 μέλους, αλλά και τον τρόπο με τον οποίο το κόμμα πρέπει να παρεμβαίνει και στην
 υπόλοιπη συνδικαλιστική και κοινωνική δραστηριότητα των μελών του. Όπως
 αναφέρεται σε απόφαση της Κ.Ε. του υπό μελέτη κόμματος «επιβάλλεται να
 ασκηθεί και να ασκείται συνεχώς έλεγχος στην εφαρμογή της αρχής κατά την οποία
 ο κάθε εργάτης και υπάλληλος οφείλει να ανήκει στην οργάνωση του τόπου της
 δουλειάς του και να είναι δραστήριο μέλος της συνδικαλιστικής οργάνωσης του
 κλάδου του»¹⁹³. Επίσης, για να κατανοήσουμε το μέγεθος του προβληματισμού
 που είχε δημιουργήσει στο κόμμα η προοπτική φιλελευθεροποίησης των
 εσωτερικών λειτουργιών του, ενδιαφέρον έχει να μελετήσουμε τις διατυπώσεις του
 καταστατικού που προτάθηκαν αλλά απορρίφθηκαν. Έτσι βλέπουμε ότι δεν έγινε
 τελικά δεκτή η εισαγωγή στο άρθρο 2 του καταστατικού της φράσης «το ΚΚΕ
 εσωτερικού αποκηρύσσει κάθε είδους οργανωτικό αποκλεισμό σαν μέθοδο που

¹⁹¹ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ εσωτερικού, 1976

¹⁹² Καραμανωλάκης, Λαμπρινού, Μπαλαμπανίδης, Τρίκκας(2015), *Φιλίνης :ένας διανοούμενος της δράσης*, ,σελ. 311

¹⁹³ Απόφαση Κεντρικής επιτροπής 12/74, ΑΣΚΙ, Αρχεία ΚΚΕ εσωτερικού, Φ20, Υπ1

διενέργειες και που οδηγεί τελικά σε ανώμαλα αριστερής ανανέωσης δεν νιώθει άνετα αν δεν έχει την δυνατότητα και το δικαίωμα να προβαίνει σε αποκλεισμούς μελών για τα οποία νιώθει ότι δεν είναι έτοιμα να ενταχθούν ή να συνεχίσουν στην παράταξη. Ωστόσο, αν και συζητείται, φαίνεται ότι απορρίπτεται η πρόταση για εισαγωγή στο άρθρο 6 διάταξη σύμφωνα με την οποία προβλέπεται «περίοδος δοκιμασίας με συγκεκριμένο χρόνο» πριν κάποιος γίνει δεκτός στο κόμμα. Κάτι αντίστοιχο συμβαίνει και με την απόρριψη του αυστηρού επιρρήματος «ενεργά» που προτείνεται να συνοδεύει το ρήμα «μετέχει», στο άρθρο του καταστατικού που αφορά στην προϋπόθεση συμμετοχής του υποψηφίου μέλους σε μία από τις οργανώσεις του ΚΚΕ εσωτερικού για την πλήρη ένταξή του στο κόμμα¹⁹⁴.

Τέλος, ένα άλλο βασικό χαρακτηριστικό του ΚΚΕ εσωτερικού που πιθανώς να του στοίχισε σε δημοτικότητα και απήχηση σε μια μεγάλη- ίσως στην πλειονοτική- μερίδα της ελληνικής κοινωνίας είναι η εν πολλοίς περιφρονητική και απαξιωτική στάση που τηρεί απέναντι στα μικρομεσαία στρώματα του πληθυσμού. Σε γενικές γραμμές το ΚΚΕ εσωτερικού προσπαθώντας να αυξήσει την σχεδόν μηδαμινή επιρροή που είχε στα στρώματα της εργατικής τάξης αλλά και προσπαθώντας να μείνει πιστό στην ιδεολογία ενός -έστω και ανανεωτικού- κομμουνιστικού κόμματος είναι σαφές ότι δίνει προτεραιότητα στην εργατική τάξη στην οποία και κατά κύριο λόγο απευθύνεται στα επίσημα κείμενα και στις ομιλίες των στελεχών του. Έτσι, και παρά το γεγονός ότι στο σχέδιο προγράμματος του ΚΚΕ εσωτερικού γίνεται λόγος για αναγκαιότητα σύμπληξης συμμαχικών σχέσεων της εργατικής με την μικροαστική τάξη, την ίδια στιγμή στο ίδιο κείμενο αναφέρεται ότι «η μικροαστική ιδεολογία αντιτίθεται στην εργατική τάξη και θέτει το πρόβλημα στην εργατική τάξη και το κόμμα της είτε για να την μετατρέψει σε «τάξη καθ' εαυτήν» με συνείδηση της αποστολής της είτε μ' ένα πλέγμα συμμαχιών να κατακτήσει τα πολυπληθή μικροαστικά στρώματα»¹⁹⁵. Το ότι το κόμμα της αριστερής ανανέωσης επιθυμεί να διατηρήσει με συνέπεια τον κομμουνιστικό του χαρακτήρα το βλέπουμε και από τις συχνές ομιλίες στελεχών του, στα πλαίσια των οποίων εκθειάζουν την ΕΣΣΔ. Σε μία από αυτές μάλιστα, ο Κύρκος δηλώνει πως «η Οκτωβριανή επανάσταση έδειξε στην πράξη τον ιστορικό ρόλο της εργατικής τάξης και προσδιόρισε τα όρια του επιστημονικού σοσιαλισμού από τα μικροαστικά κηρύγματα που ταυτίζουν την ριζοσπαστική προοδευτική δημοκρατία με τον σοσιαλισμό»¹⁹⁶. Είναι τέτοια δε η θέληση του ΚΚΕ εσωτερικού να νοείται ως κόμμα κομμουνιστικό που ο Κύρκος σε μια ομιλία του στην Βουλή ένωσε την ανάγκη να τονίσει τις διαχωριστικές γραμμές

¹⁹⁴ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ εσωτερικού, Φ4, Υπ4.

¹⁹⁵ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ εσωτερικού, Φ4, Υπ5

¹⁹⁶ Ομιλία Κύρκου στο Ακροπόλ για τα 57 χρόνια της Οκτωβριανής Επανάστασης, Αυγή, 8/11/74

... Έτσι, θα πει πως «Το ΚΚΕ εσωτερικού εκφράζει τα εργατικής τάξης... και μαζί με την ΕΔΑ τα συμφέροντα ευρύτερου φασματός εργαζομένων ...»¹⁹⁷. Με λίγα λόγια είναι η ΕΔΑ που διευρύνει το φάσμα των τάξεων που έχουν συμφέρον από τον ευρύτερο πόλο της αριστεράς και όχι το ΚΚΕ εσωτερικού που απευθύνεται κατ' αποκλειστικότητα στην εργατική τάξη...

Βλέπουμε δηλαδή ότι στο ΚΚΕ εσωτερικού δεν επιθυμούν να αναπτύξουν μια ειλικρινή συμμαχική εγγύτητα με την μικροαστική τάξη, στα πλαίσια της οποίας θα γίνονται κατανοητές και σεβαστές οι ιδεολογικές ιδιαιτερότητες της τελευταίας. Βραχυπρόθεσμο στόχο για το κόμμα της αριστερής ανανέωσης αποτελεί η ευκαιριακή συμμαχία με τα μικροαστικά στρώματα για την μετάβαση στο στάδιο της αντιμονοπωλιακής δημοκρατίας, ενώ μακροπρόθεσμος στόχος είναι η σταδιακή απορρόφηση των μικροαστικών στρωμάτων από την εργατική τάξη. Ωστόσο, ως προς το μακροπρόθεμο του πράγματος, τα μικροαστικά στρώματα μάλλον δεν θα επιθυμούσαν να συναινέσουν καθώς, όπως είδαμε και πιο πάνω, οι προτεραιότητες της εποχής πέραν από αντιδεξιά και ελευθεριακά «επαναστατικές», υπήρξαν και ιδιαιτέρως υλικές και ατομιστικές. Πώς θα ήταν δηλαδή δυνατόν να εμπιστευτούν το ΚΚΕ εσωτερικού στρώματα που επιθυμούν διακαώς την κοινωνική τους ανέλιξη όταν ο Δρακόπουλος δηλώνει πως «η μόρφωση δεν είναι ένα μέσο κοινωνικής ανέλιξης και καταξίωσης αλλά ένα μέσο για την περαιτέρω πολιτικοποίηση, που οδηγεί σε όξυνση των κοινωνικών και πολιτικών αγώνων για την στερήωση της δημοκρατίας αρχικά και την μετάβαση στον σοσιαλιστικό μετασχηματισμό αργότερα...»¹⁹⁸ ...;(βλ. παραπάνω « μόρφωση ως μέσο κοινωνικής ανέλιξης στην ελληνική κοινωνία»)

Το ζήτημα των πολιτικών και ιδεολογικών κατευθύνσεων και συμμαχιών που ενδείκνυται να ακολουθήσει η ανανεωτική αριστερά, αποτελεί μια ανοικτή συζήτηση στους κόλπους του εν λόγω πολιτικού χώρου ήδη από τα χρόνια της ΕΔΑ. Ο Ηλιού φαίνεται να αποδίδει την εκλογική καθίζηση της ΕΔΑ στις εκλογές του 1963 στην μικρή απήχηση που αυτή φαίνεται να έχει στα μεσοαστικά και μικροαστικά στρώματα. Γι αυτό και θεωρεί ανάγκη να τονίσει πως δεδομένου «ότι περνάμε στην Ελλάδα μια μεταβατική περίοδο απροσδιορίστου διάρκειας ... με την έμφαση που δίνουμε στην προλεταριακή βάση και χαρακτήρα του κόμματος ...δεν παρέχεται εκ μέρους μας η πρέπουσα προσοχή για το αντίκρισμα και των προβλημάτων που προκύπτουν -και προκύπτουν πιεστικά- για τα σύμμαχά μας

¹⁹⁷ Ομιλία Κύρκου στην Βουλή, Αυγή, 15/12/74

¹⁹⁸ Αναδημοσίευση συνέντευξης Δρακόπουλου στην Καθημερινή, Αυγή, 29/4/75

φαίνεται ότι συνέχισε να απασχολεί τον χώρο της
μα και μετά την αυτονόμησή της από το ορθόδοξο
ΚΚΕ. Ζητήματα του κομμουνιστικού χαρακτήρα του ΚΚΕ εσωτερικού έχει επισημάνει
και ο Φιλίνης που είχε τονίσει πως πέρα από τα λάθη της ΕΑΔΕ και της μη
υιοθέτησης μιας σαφούς αντιδεξιάς πολιτικής «καθοριστικότερο ρόλο έχει παίξει η
σηματοδότησή μας ως τμήμα της κομμουνιστικής αριστεράς που έχει ήδη δείξει τα
όρια ανάπτυξής της»²⁰⁰. Αναφορικά με το ίδιο ζήτημα είχαν εκφραστεί έντονα
κριτικά πολλά στελέχη του κόμματος, όπως ο Λευτέρης Αποστόλου. Σε μια
τοποθέτησή του στην μετεκλογική κεντρική επιτροπή (28/11/77-20/12/77) ο
Αποστόλου θα ασκήσει κριτική για τις επιλογές που έγιναν στο πρώτο συνέδριο του
κόμματος της αριστεράς ανανέωσης το 1976, υποστηρίζοντας πως από νωρίς το ΚΚΕ
εσωτερικού θα έπρεπε να εγκαταλείψει τα κομμουνιστικά του χαρακτηριστικά και
να κινηθεί πιο ευκρινώς στον χώρο της μη κομμουνιστικής Αριστεράς (δεδομένου
ότι στον κομμουνιστικό χώρο υπήρχε ήδη το ΚΚΕ). Πιο συγκεκριμένα, ο Αποστόλου
αποδίδει το γεγονός της μεταπολιτευτικής επικράτησης του ΠΑΣΟΚ και όχι του ΚΚΕ
εσωτερικού σε δύο βασικούς λόγους: α) στο ότι «περιορίσαμε την Ανανέωση στο
Κομμουνιστικό κίνημα» και στο ότι «περιφρονήσαμε τον ψηφοφόρο του ΠΑΣΟΚ
λέγοντας πως πρόκειται για “μικροαστό επαναστάτη με συγχυσμένες αντιλήψεις”». Ωστόσο ο Αποστόλου δεν σταματά εκεί. Η παραπάνω θέση θα υποστηριχθεί από
τον ίδιον με το επιχείρημα ότι «η ιδεολογία του μαρξισμού – λενινισμού ...και
απωθεί την πλειοψηφία των αριστερών εξαιτίας αφενός των εγκληματικών λαθών
σειράς ηγετών του ΚΚΕ... και αφετέρου επειδή έχει ταυτιστεί με τον δογματισμό και
τον εξτρεμισμό». Ακόμα ο Αποστόλου θα υποστηρίξει ότι ο μαρξισμός – λενινισμός
«είναι ένα σταλινικό κατασκεύασμα και δεν πρέπει να έχει σχέση με την
ανανεωτική αριστερά», ενώ θα ισχυριστεί ακόμα πως ήταν «λάθος η απόφαση να
γίνει ο Ρήγας Φεραίος κομμουνιστική νεολαία» γιατί κάτι τέτοιο στένευε την
οργάνωση και την έφερνε σ' έναν ανταγωνισμό με την ΚΝΕ, στην αντιπαράθεση με
την οποία ήταν πολύ δύσκολο να βγει νικητής. Τέλος ο Λευτέρης Αποστόλου θα
φτάσει σε σημείο να ισχυριστεί πως «ήταν ατυχής η επιλογή να πάρουμε το ίδιο
όνομα με το ΚΚΕ εξωτερικού» καθώς «αυτό έδωσε την ευκαιρία στους δογματικούς
του ΚΚΕ να υψώσουν τείχη ανάμεσα σ' εμάς και την μεγάλη πλειοψηφία των
κομμουνιστών... και να μας μεταβάλλει σ' ένα αντι-ΚΚΕ»²⁰¹.

Πέραν όμως από τις τακτικίστικες και –κατά τα άλλα- ιδεολογικά φορτισμένες
συστάσεις του κ. Αποστόλου προς τα όργανα του κόμματος, το εν λόγω στέλεχος

¹⁹⁹ Π. Δημητρίου(1978), *Η διάσπαση του ΚΚΕ, μέσα από τα κείμενα της περιόδου 1950-1975, Τόμος Α*, Αθήνα : Θεμέλιο, σελ. 169-170

²⁰⁰ Καραμανωλάκης, Λαμπρινού, Μπαλαμπανίδης, Τρίκκας(2015), *Φιλίνης :ένας διανοούμενος της δράσης*, σελ. 161

²⁰¹ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ εσωτερικού, Φ3, Υπ7

άσεις ως προς την πολιτική που ακολουθήθηκε. Σε
εί για την ενότητα της αριστεράς η αδυναμία του
κομματος της αριστεράς να υπερβεί τις ιδεολογικοπολιτικές του
καταβολές, ο Τάσος Τρίκκας θα επισημάνει ότι «η προϋπόθεση που τίθεται από το
ΚΚΕ εσωτερικού για ενότητα της Αριστεράς με προκαταβολική αποδοχή του
μαρξισμού – λενινισμού, ως βασικού χαρακτήρα των δυνάμεων της ανανέωσης,
μειώνει την εμβέλεια της πρότασης»²⁰². Ο Αντώνης Μπριλάκης επισημαίνει επίσης
πως παρά το γεγονός ότι το ΚΚΕ εσωτερικού διετύπωσε νέες (δημοκρατικότερες)
αντιλήψεις, σε αρκετές περιπτώσεις υπήρξε αφενός «πρακτική μηδενισμού της
ιδεολογικοπολιτικής λειτουργίας των κομματικών οργανώσεων» και αφετέρου
«αναβίωση αντιδημοκρατικών, γραφειοκρατικών αντιλήψεων και μεθόδων»²⁰³.
Ακόμα ο Μπριλάκης, θέλοντας να καταδείξει την κομμουνιστογεννή εμμονή του ΚΚΕ
εσωτερικού για πρωτοβουλίες «από τα πάνω» αναφέρει πως όλες οι διακηρύξεις
και οι στόχοι του περί στερέωσης και διεύρυνσης των δημοκρατικών κατακτήσεων
φαίνεται να στηρίζονται... περισσότερο σε επίπεδο κορυφής όλων των
αντιδικτατορικών δυνάμεων παρά στο λαϊκό και δημοκρατικό κίνημα»²⁰⁴, ενώ σ'
ένα άλλο σημείο του βιβλίου του αναφέρει πως το ΚΚΕ εσωτερικού αντίκρυζε το
μαζικό κίνημα αποφασιστικά εξαρτημένο από τις πρωτοβουλίες κορυφής»²⁰⁵.
Τέλος, ως προς το αν το ΚΚΕ εσωτερικού «πλήρωσε» τελικά την εμμονή του να δίνει
έμφαση στο κομμουνιστικό του προφίλ, ο έτερος συζητητής του γράφοντος, ο κ.
Βούλγαρης, τονίζει ότι «τα κομμουνιστικά κόμματα νοούνται ως κατάλληλα μόνο
σε έκτακτες περιόδους παρανομίας και αυτοθυσίας». «Ωστόσο - συνεχίζει- αυτό
γίνεται βάρος σε περιόδους κανονικοποίησης, καθώς τότε η κοινωνία αποζητά τις
πιο εύκολες διεξόδους στις φιλοδοξίες και τα αιτήματά της». Ο καθηγητής
καταλήγει πως «οι σοσιαλιστές είναι πιο προσαρμοσμένοι στα αιτήματα
αναδιανομής και δημοκρατικής σταθεροποίησης, γι αυτό και σταδιακά
αποκομμουνιστοποιούνται, για να φτάσουν στην εξουσία».

5.4 Συμπεράσματα

Στο 5^ο κεφάλαιο εξετάσαμε τις δύο βασικές αλλά και αντιφατικές πτυχές του ΚΚΕ
εσωτερικού, διαπιστώνοντας ότι ο συνδυασμός τους απομάκρυνε το κόμμα της
αριστεράς ανανέωσης από τις ευρείες μάζες των ψηφοφόρων της εποχής. Η πρώτη

²⁰² Καραμανωλάκης, Λαμπρινού, Μπαλαμπανίδης, Τρίκκας(2015), *Φιλίνης :ένας διανοούμενος της δράσης*, σελ. 310

²⁰³ Μπριλάκης(1980), *Το ελληνικό κομμουνιστικό κίνημα*, σελ.185

²⁰⁴ Μπριλάκης(1980), ο.π. σελ 179

²⁰⁵ Μπριλάκης(1980), ο.π., σελ.185

...ζει κατά την εξεταζόμενη περίοδο ήταν αυτή της ΕΑΔΕ, η οποία εξαίρετικά συναινετική στάση απέναντι στην κυβέρνηση της νέας Δημοκρατίας. Η ΕΑΔΕ αποτελεί απόρροια μιας αμφιβόλου εγκυρότητας πεποίθησης της ηγετικής ομάδας του ΚΚΕ εσωτερικού που εξακολουθούσε να θεωρεί τις πιθανότητες δικτατορικής εκτροπής ως εξαιρετικά αυξημένες, ακόμα και μετά την αποκατάσταση της δημοκρατίας. Γι αυτό και στο βασικό κείμενο των θέσεών του, τους «Στόχους του Έθνους», είδαμε πως θέτει ως πρώτη προτεραιότητα την σύμπληξη μιας οικουμενικής κυβέρνησης, η οποία θα έχει ως στόχο την εδραίωση και την ενίσχυση της δημοκρατίας και θα αποτελέσει ένα είδος ασπίδας απέναντι στους εγχώριους και εξωγενείς αποσταθεροποιητικούς του πολιτεύματος παράγοντες. Ωστόσο η επιμονή στην γραμμή της συναίνεσης και της μετριοπάθειας έχει ως συνέπεια το ΚΚΕ εσωτερικού να υιοθετήσει αφενός μια εξαιρετικά ήπια αντιπολιτευτική στάση και αφετέρου μια εξαιρετικά σκεπτικιστική στάση ως προς τις κοινωνικές και υλικές -ως επί το πλείστον- απαιτήσεις που αξιώνονται όλο και πιο επιτακτικά μέσω των μαζικών κινητοποιήσεων που πυκνώνουν κατά την πρώτη μεταπολιτευτική περίοδο. Έτσι, και σύμφωνα με πολλά στελέχη του κόμματος, η Εθνική Αντιδικτατορική Δημοκρατική Ενότητα θα αποτελέσει για το ΚΚΕ εσωτερικού μια γραμμή η οποία επικοινωνιακά περισσότερο το έβλαψε παρά το ωφέλησε, μιας και το κόμμα της αριστερής ανανέωσης πολιτογραφήθηκε ως ένα κόμμα αρκετά φοβικό και συντηρητικό για τα δεδομένα της υπό μελέτη περιόδου, σε αντίθεση με το αντιδεξιό πνεύμα της εποχής που αξίωνε ό,τι η Δεξιά εθεωρείτο ότι του είχε στερήσει από το τέλος του εμφυλίου και μετά.

Το δεύτερο στοιχείο που εξετάσαμε ως βασικό και φθοροποιό χαρακτηριστικό του ΚΚΕ εσωτερικού, είναι οι κομμουνιστικές του καταβολές. Παρά την εν πολλοίς επιτυχημένη και αποφασιστική απόπειρα ανανέωσής του, τελικά παραμένει σε μεγάλο βαθμό ένα κόμμα αρκετά συντηρητικό, εσωστρεφές και περιχαρακωμένο απέναντι στην κοινωνία και την έστω και ιδεολογικά ασυνεπή ποικιλία των αναζητήσεών της. Άλλωστε, οι κομμουνιστικές του καταβολές είναι αυτές που το καθιστούν και δογματικό και απόλυτο ως προς την υπηρετήση της υπερδεξιάς του στρατηγικής. Κατά τα άλλα, το κόμμα της αριστερής ανανέωσης δεν φαίνεται να ανοίγεται με ικανοποιητικό τρόπο προς την κοινωνία ώστε να γίνει προσεγγίσιμο, προσβάσιμο και προσηνές από περισσότερους πολίτες. Το ΚΚΕ εσωτερικού ούτε και μπορεί ούτε και θέλει να ενσαρκώσει το μεταπολιτευτικό όραμα των ελλήνων, απλά και μόνο γιατί κάτι τέτοιο δεν του ταιριάζει ιδεολογικά και νοοτροπιακά. Ως εκ τούτου, το υπό μελέτη κόμμα παραμένει ως προς την δομή και την λειτουργία του ένας κομμουνιστογενής πολιτικός σχηματισμός που δεν δείχνει εμπιστοσύνη στις μάζες τις οποίες περισσότερο κρατάει σε απόσταση επειδή τις φοβάται παρά τις πλησιάζει επειδή τις εκτιμά. Κι ένα κόμμα –και δη νεότευκτο, ως προϊόν διάσπασης με το ιστορικό ΚΚΕ- που στην περίοδο της μεταπολίτευσης δεν κατορθώνει να

κοινωνίας, αλλά αντίθετα την κρατά σε απόσταση και αποξενώνει τα ιδεολογικοπολιτικά του χαρακτηριστικά, είναι μοιραίο να μην καταφέρει τελικά να εμπνεύσει έναν λαό που επιθυμούσε να εκφραστεί ελεύθερα με κάθε κόστος. Η επίσημη θέση της εμμονής στον δημοκρατικό συγκεντρωτισμό, οι ανελαστικές διατάξεις του καταστατικού που όριζαν αυστηρά την αρτηριοσκληρωτική– παλαιοκομμουνιστική οργάνωση του κόμματος, αλλά και η σαφής του διακήρυξη για τον αμιγή κομμουνιστικό του χαρακτήρα και την αταξική κοινωνία, έρχονταν σε αντιδιαστολή με το κλίμα και τις υλικές προτεραιότητες της εποχής.

Συμπερασματικά, το ΚΚΕ εσωτερικού ακολουθεί μια καταστροφική για την εκλογική του υπόσταση πολιτική καθώς δείχνει να επιλέγει το ακριβώς αντίθετο από αυτό που αναμένει να αφουγκραστεί η ελληνική κοινωνία από έναν αριστερό πολιτικό σχηματισμό εκείνα τα πρώτα μεταπολιτευτικά χρόνια. Από την μια πλευρά, υπό το σκεπτικό της απειλούμενης δημοκρατίας, το ΚΚΕ εσωτερικού παρουσιάζεται εξαιρετικά διαλλακτικό και συναινετικό απέναντι σε μία δεξιά κυβέρνηση και εξαιρετικά διστακτικό στην υποστήριξη κοινωνικών κινητοποιήσεων. Ωστόσο φαίνεται είτε να ξεχνάει είτε να μην το απασχολεί το γεγονός ότι στην Ελλάδα εκείνα τα χρόνια επικρατεί τόσο το αντιδεξιό μένος όσο και μια σπάνια επαναστατική διάθεση που εκδηλώνεται με μια σχεδόν πρωτόγονη διεκδικητική διάθεση. Από την άλλη, ως προς τα θέματα αφενός της σχέσης του με την κοινωνία και αφετέρου της εσωτερικής του οργάνωσης, το ΚΚΕ φαίνεται να διατηρεί τα κομμουνιστικά χαρακτηριστικά ενός σοβιετικού κόμματος. Αυτά δεν είναι άλλα από την εμμονή του στον δημοκρατικό συγκεντρωτισμό, αλλά και την παρωχημένη αντίληψη που διατηρεί για την θέση και την σχέση του κόμματος με την κοινωνία (ή αλλιώς για την επιμονή του για την λήψη πρωτοβουλιών «από τα πάνω»). Ωστόσο και σε αυτήν την περίπτωση το ΚΚΕ εσωτερικού φαίνεται να ξεχνά ή απλά να περιφρονεί το γεγονός ότι η ελληνική κοινωνία διαθέτει μια συσσωρευμένη για δεκαετίες πολιτική ενέργεια, την οποία επιθυμεί να εκτονώσει. Έτσι, κατά τα πρώτα χρόνια της μεταπολίτευσης, είναι αδύνατον για τον οποιονδήποτε στην Ελλάδα αφενός να πειθαρχήσει και να υποτάξει την ατομικότητά του στους αυστηρούς κανόνες που απαιτεί η στράτευση σ' ένα κομμουνιστικό κόμμα και αφετέρου να θυσιάσει τις υλι(στι)κές προτεραιότητές του για ατομική και οικογενειακή πρόοδο, ανέλιξη και καταξίωση στον βωμό του οράματος της κομμουνιστικής κοινωνίας.

Όλα επιτρέποντο εκείνη την εποχή μετά την δικτατορία, γι αυτό και ο κόσμος έδειξε να εμπιστεύεται ένα περισσότερο απλοϊκό και επιφανειακό κόμμα της μη κομμουνιστικής αριστεράς που αγκάλιαζε, υπερθεμάτιζε, κατανοούσε και εξήρνε τον πολιτικό φιλελευθερισμό της υπό μελέτη περιόδου και δεν της ασκούσε κριτική από την σκοπιά του ορθολογισμού, του φόβου, της ανασφάλειας και τελικά του συντηρητισμού. Ένα τέτοιο κόμμα που αντί να παραμένει αμήχανο και

Κεφάλαιο 6°

Η πορεία του ΠΑΣΟΚ μεταξύ 1974-1977 και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του σε αντιπαράβολή με αυτά του ΚΚΕ εσωτερικού

6.1 Εισαγωγή

Στο παρόν κεφάλαιο θα μελετήσουμε τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του ΠΑΣΟΚ, που μέσα σε μία τριετία θα καταφέρουν να οδηγήσουν ένα νεοϊδρυθέν κόμμα στην θέση της αξιωματικής αντιπολίτευσης, γεγονός που εκ των πραγμάτων το έφερνε προ των πυλών της εξουσίας. Κατά τη διάρκεια της υπό μελέτη περιόδου το ΠΑΣΟΚ θα διανύσει δύο φάσεις, των οποίων οι αντιθέσεις θα συνθέσουν ένα ακαταμάχητο προφίλ πολιτικής και εκλογικής επιρροής στην κοινωνία. Η πρώτη φάση είναι σύντομη αλλά και κομβική, ενώ φέρει και χαρακτηριστικά από την δράση και τις θέσεις του ΠΑΚ κατά τη διάρκεια της δικτατορίας. Θα διαρκέσει μέχρι και τις αρχές του 1975 και θα χαρακτηρίζεται από έναν ακραία αντιδεξιό και αντιπολιτευτικό ριζοσπαστισμό, αλλά και από ένα πρωτοφανές για τα ελληνικά δεδομένα «άνοιγμα» στην κοινωνία που επιτρέπει την απελευθέρωση συσσωρευμένης πολιτικής ενέργειας που φέρει μεγάλο μέρος Ελλήνων από την περίοδο της δικτατορίας. Η δεύτερη φάση θα χαρακτηριστεί από αναδίπλωση τόσο ως προς τα επαναστατικά χαρακτηριστικά του λόγου του όσο και ως προς το φιλελεύθερο στοιχείο που επικρατεί μέσα στις τάξεις του ΠΑΣΟΚ. Ο Παπανδρέου μπορεί να στρογγυλεύει την ριζοσπαστική του ρητορική, μπορεί να αναθεωρεί ως προς την αναγκαιότητα πλουραλισμού στο κόμμα του, ωστόσο δεν παύει να είναι μια χαρισματική προσωπικότητα με πυγμή και αυτοπεποίθηση, που παρασέρνει τα πλήθη προβάλλοντας τις ανάγκες και τις επιθυμίες του ως ένα βραχυπρόθεσμα επιτεύξιμο πανεθνικό όραμα. Όλα τούτα έρχονται σε αντίθεση με την πιο ευθεία και έντιμη, αλλά και ανελαστική στρατηγική και ρητορική του ΚΚΕ εσωτερικού, που μη δυνάμενο να παρακολουθήσει την φρεσκάδα του ΠΑΣΟΚ, αναλώνεται σε μια αμήχανη στάση αμφιθυμίας απέναντί του.

6.2 Η ρητορική και η πολιτική πρόταση του ΠΑΣΟΚ σε αντιδιαστολή με αυτήν του ΚΚΕ εσωτερικού

Σε αντίθεση με το ΚΚΕ εσωτερικού, το ΠΑΣΟΚ ακολούθησε πιστά το ρεύμα της κοινωνίας, υιοθετώντας μια πολιτική γραμμή και αρθρώνοντας μια ρητορική που εκείνη την εποχή μπορούσε σίγουρα να εκφράσει και να εμπνεύσει τις ευρείες μάζες των ψηφοφόρων. Όπως μας λέει ο κ. Ιορδάνογλου «κανείς δεν αντιλαμβάνεται καλύτερα το εκλογικό σώμα από τον Ανδρέα Παπανδρέου που κατάφερε να επιβάλει την μεταπολιτευτική ατζέντα, να δημιουργήσει τις

σε και να πολώσει τον κόσμο γύρω από αυτές, με

Πράγματι, όπως έχουμε δει το ΠΑΣΟΚ ξεκίνησε ως ένα αριστερό ριζοσπαστικό μη κομμουνιστικό –ωστόσο– κόμμα για να καταστεί τελικά, κοντά στις εκλογές του 1977, ένα κόμμα της αντιδεξιάς αλλαγής. Από την πρώτη στιγμή που ο Παπανδρέου προσγειώνεται στην Ελλάδα, είναι σαφές ότι αρθρώνει έναν ιδιαίτερος οξύ αντιδεξιό και αντιπολιτευτικό λόγο απέναντι στον Καραμανλή. Αυτή η ρητορική του διανθίζεται τόσο με κενές ουσιαστικού περιεχομένου επαναστατικές εξαγγελίες – κορώνες (π.χ. «στις 18 Σοσιαλισμός»), όσο και με έναν λόγο εξαιρετικά λαϊκιστικό που όσο κι αν ψάξει κανείς δεν θα βρει ποτέ να εναντιώνεται στο λαϊκό αίσθημα²⁰⁶. Σε αντίθεση με το ΚΚΕ εσωτερικού, ο Παπανδρέου δεν έχει σκοπό να δώσει πίστωση χρόνου στον Καραμανλή, ούτε και έχει την διάθεση να κατανοήσει λεκτικά και ουσιαστικά τις δυσκολίες ενός πρωθυπουργού που αναλαμβάνει το δύσκολο έργο της αποχουντοποίησης και της αποκατάστασης της δημοκρατίας. Ο Παπανδρέου αποσκοπεί ήδη από την περίοδο της δικτατορίας στην οικοδόμηση του προφίλ ενός κόμματος που θα κυβερνήσει, χωρίς να ενδιαφέρεται ιδιαίτερος για το αν η χώρα κινδυνεύει ή μη από μια νέα δικτατορική παλινόρθωση. Την στιγμή που ο Μίκης Θεοδωράκης δηλώνει πως «αν (ο Καραμανλής) εξαφανιστεί τώρα σ’ αυτή τη φάση, θα έλθουν πάλι τα τανκς»²⁰⁷ ο Παπανδρέου δηλώνει πως «οι αντικειμενικές και υποκειμενικές συνθήκες το 1974 διαφέρουν από αυτές του 1967» και πως «κίνδυνος νέου στρατιωτικού πραξικοπήματος δεν υπάρχει», για να συνεχίσει υποστηρίζοντας ότι το μόνο πραξικόπημα που υπάρχει είναι πολιτικό και διενεργείται από την Ν.Δ. και την «καθ’ όλα συνυπεύθυνη Ένωση Κέντρου»²⁰⁸.

Σ’ αυτό το σημείο παρατηρείται ακόμα μια διάσταση επικοινωνιακής στρατηγικής με το ΚΚΕ εσωτερικού. Το κόμμα της αριστερής ανανέωσης έχει, όπως είδαμε και πιο πάνω, ξεκαθαρίσει πως η Ν.Δ. δεν είναι ένα κόμμα φιλοδικτατορικό. Όπως επισημαίνεται με τον πιο emphaticό τρόπο και στο κύριο άρθρο της Αυγής, «στο ερώτημα αν θεωρούμε την παράταξη του Κωνσταντίνου Καραμανλή αντιδικτατορική δύναμη, θέλουμε να είμαστε σαφείς και καθαροί: ΝΑΙ, την θεωρούμε καθώς... είμαστε μαζί στην υπεράσπιση των δημοκρατικών θεσμών»²⁰⁹. Αντίθετα ο Παπανδρέου χαρακτηρίζει την έλευση του Καραμανλή ως «αλλαγή νατοϊκής φρουράς» και δεν παραλείπει να επισημάνει ότι ακόμα και μετά την

²⁰⁶ Σακελλαρόπουλος(2001), *Η Ελλάδα στην Μεταπολίτευση*, Αθήνα :Λιβάνη, σελ.204

²⁰⁷ Βενάρδος Παναγιώτης, Συνέντευξη από Μίκη Θεοδωράκη, «*Η Αριστερά είναι το σπίτι μου*», *Αυγή*, 4/10/74

²⁰⁸ Συνέντευξη τύπου του Ανδρέα Παπανδρέου, *Αυγή*, 11/10/74

²⁰⁹ Κύριο άρθρο, *Αυγή*, 18/10/74

«το πραξικόπημα υπάρχει και συνεξουσιάζει»²¹⁰ η απομυθοποίηση που είχε λάβει χώρα ήταν τουλάχιστον ανεπαρκής, αν όχι ανυπαρκτή. Προς επίρρωσιν της σκληρής στάσης που τηρεί το ΠΑΣΟΚ απέναντι στην κυβέρνηση της Ν.Δ., ενδιαφέρον έχει να παραθέσουμε απόσπασμα από την συνέντευξη τύπου που παραχωρεί ο Παπανδρέου επ' αφορμή της ιδρυτικής διακήρυξης του ΠΑΣΟΚ και στο οποίο τονίζει ότι «το ουσιώδες δεν είναι κατά πόσο έχει σήμερα κανείς εμπιστοσύνη στον Καραμανλή, αλλά το κατά πόσο άλλαξε η αντιδραστική, χουντική δομή του κράτους-κι αυτή δεν άλλαξε»²¹¹.

Αυτές οι διαφορές, που στα μάτια της κοινής γνώμης ιεραρχούν το ΠΑΣΟΚ ως ένα κόμμα περισσότερο ριζοσπαστικό και συγκρουσιακό με την δεξιά και το «κατεστημένο», δίνουν την ευκαιρία στο ΠΑΣΟΚ να προβεί σε επιθέσεις προς το ΚΚΕ εσωτερικού που ως στόχο έχουν όχι μόνο την απομυθοποίηση και την απαξίωση της συναινετικής γραμμής που υιοθετεί το κόμμα της αριστερής ανανέωσης, αλλά και την εδραίωση του κόμματος του Ανδρέα Παπανδρέου ως του κυρίαρχου φορέα – εκφραστή της αριστερής ιδεολογίας στην χώρα. Ο Παπανδρέου, αξιοποιώντας τις αφορμές που του έχουν δοθεί, προσπαθεί να καλλιεργήσει την αίσθηση πως το ΚΚΕ εσωτερικού είναι ένα κόμμα φιλοδεξιό και συμβιβασμένο. Έτσι, σε συνέντευξη τύπου στην Μ. Βρετανία, ο ηγέτης του ΠΑΣΟΚ θα υποστηρίξει ότι «η Αριστερά κηρύττει ότι ο Καραμανλής αγωνίζεται να επαναφέρει τους δημοκρατικούς θεσμούς, ενώ εμείς πιστεύουμε πως ο Καραμανλής αγωνίζεται να επαναφέρει τους μηχανισμούς του κράτους της Δεξιάς»²¹². Προς επίρρωσιν των παραπάνω παραθέτουμε και μια ανακοίνωση που είχε δημοσιεύσει το ΠΑΣΟΚ σύμφωνα με την οποία «η νίκη της Ν.Δ. στις εκλογές οφείλεται στο ψευτοδίλημμα «Καραμανλής ή τανκς» αλλά και σε εκείνους που με την δήθεν ρεαλιστική πολιτική τους έδωσαν πιστοποιητικό δημοκρατικότητας στην Δεξιά»²¹³.

Πράγματι, λαμβάνοντας υπ' όψιν τις παραπάνω δηλώσεις, το ΠΑΣΟΚ φαίνεται να είναι ένα κόμμα περισσότερο αριστερό και ριζοσπαστικό σε σχέση με το ΚΚΕ εσωτερικού. Άλλωστε δεν είναι μόνο οι δηλώσεις και η εν γένει επιτυχής επικοινωνιακή στρατηγική που άσκησε το ΠΑΣΟΚ, που το κατέταξαν υψηλά στην λαϊκή συνείδηση ως ένα κόμμα επαναστατικό, αλλά και ουσιώδη πολιτικά θέματα τα οποία ήδη έχουμε θίξει. Σε αντίθεση λοιπόν με το κύριο άρθρο της Αυγής που ισχυρίζεται ότι «πρέπει να πείσουμε τους ψηφοφόρους πως είμαστε έτοιμοι να δεχτούμε κάθε λύση ακόμα κι εκείνη που μας απομακρύνει φαινομενικά από τον

²¹⁰ Συνέντευξη τύπου του Ανδρέα Παπανδρέου, Αυγή, 11/10/74

²¹¹ Συνέντευξη τύπου του Ανδρέα Παπανδρέου για την Ιδρυτική Διακήρυξη του ΠΑΣΟΚ, Αυγή, 4/9/1974

²¹² Αυγή, 2/11/74

²¹³ Ανακοίνωση Κ.Ο. ΠΑΣΟΚ, Αυγή, 23/11/74

...τον λαό»²¹⁴, ο Παπανδρέου έχει ήδη φροντίσει να ... και πολιτικές τομές. Έτσι ο αρχηγός του ΠΑΣΟΚ οριοθετεί τις δημοκρατικές συνάψεις σε δύο πόλους: α) τη συμπολίτευση της Ν.Δ και Ε.Κ. και β) την αντιπολίτευση ΠΑΣΟΚ και Ενωμένης Αριστεράς (ΚΚΕ, ΚΚΕ εσωτερικού, ΕΔΑ)²¹⁵. Αυτή η οριοθέτηση μεταξύ αριστεράς και δεξιάς, σε συνδυασμό με μια οξεία αντιδεξιά ρητορική την οποία εξαπέλυε με κάθε ευκαιρία, έχουν ως αποτέλεσμα να καταταγεί το ΠΑΣΟΚ στην συλλογική συνείδηση ως ένα κόμμα με αυτοπεποίθηση και ασυμβίβαστο ως προς τις αρχές και τον αριστερό πολιτικό του προσανατολισμό.

Ωστόσο, εδώ υπάρχει ένα παράδοξο. Αν και ο Ανδρέας Παπανδρέου δείχνει να υπηρετεί με δυναμισμό και πάθος την διαιρετική γραμμή δεξιάς - αντιδεξιάς, δεν δείχνει καθόλου πρόθυμος να ανταποκριθεί στα καλέσματα του ΚΚΕ εσωτερικού για σύναψη μιας προοδευτικής αριστερής συμμαχίας. Γιατί, μπορεί ο Δρακόπουλος να τόνιζε την ανάγκη «για τον σχηματισμό μιας κυβέρνησης Εθνικής Δημοκρατικής Αντιδικτατορικής Ενότητας που θα δημιουργούσε ένα αρραγές μέτωπο ενάντια στους εχθρούς της δημοκρατίας»²¹⁶, ωστόσο, και παράλληλα με αυτήν την πρόταση, το ΚΚΕ εσωτερικού είχε πολλάκις τονίσει ότι δεν βλέπει το ΠΑΣΟΚ ανταγωνιστικά και είχε προτείνει την σύμπλευση με την μη μαρξιστική αριστερά σε μια σειρά από προγραμματικές θέσεις²¹⁷.

Από τα παραπάνω συνάγεται το συμπέρασμα ότι παρά το γεγονός ότι ο Παπανδρέου είχε μια ρητορική ιδιαιτέρως επαναστατική και ασυμβίβαστη δεν επροτίθετο να συνεργαστεί επ' ουδενί λόγω με την κομμουνιστική αριστερά. Λέγεται μάλιστα πως ήδη από τα χρόνια τη δικτατορίας είχε διαμηνύσει προς τον Καραμανλή πως το ΠΑΚ έχει ιδρυθεί για να μην καρπωθεί το αντιδικτατορικό αίσθημα η κομμουνιστική Αριστερά. Πιο συγκεκριμένα φέρεται να του είχε πει ότι «ο κομμουνισμός εις την Ελλάδα είναι ακίνδυνος, με την ιδικήν μου πολιτικήν τον περιόρισα εις τας φυσικάς διαστάσεις του. Συνεκράτισα την διολίσθησιν των προοδευτικών στοιχείων της Ε.Κ. προς τον κομμουνισμόν...»²¹⁸. Ανάλογες διαβεβαιώσεις νομιμοφροσύνης στο αστικό σύστημα διακυβέρνησης, ο Παπανδρέου φέρεται να δίνει και στους Αμερικανούς, κατά τα παραγμένα χρόνια

²¹⁴ Ανακοίνωση Κ.Ο. ΠΑΣΟΚ, Αυγή, 23/11/74

²¹⁵ Συνέντευξη Τύπου Ανδρέα Παπανδρέου, Αυγή, 11/10/74

²¹⁶ Συνέντευξη Τύπου του Μπάμπη Δρακόπουλου, Αυγή, 4/10/74

²¹⁷ «Διακήρυξη Κ.Ε. του ΚΚΕ εσωτερικού», Αυγή, 5/9/74

²¹⁸ Κωστόπουλος, Ψαρράς, «Ο Ανδρέας Παπανδρέου και η Αριστερά» στην Εφημερίδα των Συντακτών, 25/6/2016

με λοιπόν ότι ήδη από τις πρώτες του πολιτικές είναι να κρατά σημαντικές αποστάσεις από την κομμουνιστική αριστερά, κάτι που αποδεικνύεται άλλωστε και από τις συμμαχίες τις οποίες συνάπτει ή επιχειρεί να συνάψει. Σύμφωνα με τον Λιακόπουλο ο Παπανδρέου από τις πρώτες ημέρες της άφιξής του στην Ελλάδα είχε αρχίσει διαπραγματεύσεις με την Δημοκρατική Άμυνα για συνεργασία, ενώ χαρακτηριστικό του ιδεολογικού του προσανατολισμού είναι ότι «ακόμα και λίγες μέρες πριν την Διακήρυξη της 3^{ης} Σεπτεμβρίου συζητάει την ανασύσταση της Ένωσης Κέντρου»²²⁰.

Παρά το γεγονός ότι ο Παπανδρέου δεν αποδοκιμάζει ποτέ ευθέως την παραδοσιακή αριστερά, παρατηρούμε ότι πάντα αποφεύγει να συνεργαστεί μαζί της με την πρόφαση ότι δεν συμφωνεί με τον δογματισμό και τον γραφειοκρατικό τρόπο λειτουργίας των κομμουνιστικών κομμάτων. Στην συνέντευξη τύπου στην οποία και παρουσίασε την ιδρυτική διακήρυξη του κόμματός του, με αφορμή σχετική ερώτηση, θα διαχωρίσει την θέση του από την κομμουνιστική Αριστερά λέγοντας ότι «το ΠΑΣΟΚ έχει σαν βασική αρχή την δημοκρατική έκφραση της λαϊκής θέλησης στον δημόσιο βίο, ενάντια στον γραφειοκρατικό σοσιαλισμό»²²¹. Μάλιστα, χαρακτηριστικό είναι ότι επιδιώκει συστηματικά το ΠΑΣΟΚ να έχει τον πρωτεύοντα ρόλο μεταξύ των κομμάτων της Αριστεράς. Σε άλλη ερώτηση περί πιθανής συνεργασίας θα απαντήσει με τον γνωστό αόριστο τρόπο ότι «σήμερα (σ.σ.3/9/74) είναι το κίνημα που καλεί άλλες δυνάμεις να προσχωρήσουν σε αυτό» και πως «όταν η οργάνωση του κινήματος λάβει σάρκα και οστά θα είμαι σε θέση να κρίνω ... τις συμμαχίες που θα συνάψει τότε»²²².

Για να είμαστε ειλικρινείς ο Παπανδρέου έχει συλλάβει τις ανάγκες δημοκρατικής και πολιτικής εκτόνωσης της κοινωνίας που πόρρω απέχουν από την νοοτροπία μιας αυστηρής πειθαρχημένης οργάνωσης ενός παραδοσιακού κομμουνιστικού κόμματος, χαρακτηριστικά του οποίου διατηρεί, όπως αναλύσαμε παραπάνω, και το ΚΚΕ εσωτερικού. Είναι γι αυτό άλλωστε που ο Παπανδρέου νιώθει την ανάγκη να οριοθετηθεί και απέναντι στην παραδοσιακή αριστερά, επισημαίνοντας πως ένα πρόγραμμα που «είναι αντιγραφή της σοβιετικής εμπειρίας μας βρίσκει εντελώς

²¹⁹ Παρά το γεγονός ότι ο Ανδρέας Παπανδρέου έδειχνε να αποτελεί πρόβλημα για τις ΗΠΑ εξαιτίας των προοδευτικών ιδεών του, εκείνος δεν έπαψε ποτέ να συνδιαλέγεται με την αμερικανική πρεσβεία, έχοντας τον ρόλο του διαμεσολαβητή μεταξύ του εκάστοτε αμερικανού πρέσβη και του πατέρα του, Γεωργίου. Μάλιστα, ο Ανδρέας φαίνεται να προσεγγίζει τους Αμερικανούς τις τελευταίες εβδομάδες του ταραγμένου 1965 για να πείσει τον πρέσβη Τάλμποτ ότι ο ορισμένοι κύκλοι τον είχαν παρεξηγήσει θεωρώντας τον λανθασμένα ως αριστερό, ακόμα και ως μαρξιστή (βλ. Παπαχελάς, *Ο θιασμός της ελληνικής δημοκρατίας*, σελ.148-150, 183, 230, 232)

²²⁰ Λιακόπουλος(1999), *Το μυθιστόρημα του ΠΑΣΟΚ*, Αθήνα : Καστανιώτη, σελ51

²²¹ Αυγή, 4/9/74

²²² ο.π.

ική εμπειρία είναι εμπειρία απολιθωμένου μου που συνδυάζεται με στέρεα κατεστημένα»²²³. Έτσι, αποκηρύσσοντας την αρτηριοσκληρωτική δομή ενός κομμουνιστικού κόμματος, ο Παπανδρέου θα προβεί σε μια κίνηση που θα εκπλήξει ευχάριστα. Επ' αφορμή των οργανωτικών προβλημάτων που δημιουργήθηκαν λόγω της ξαφνικής και ευρείας απήχησης του νέου φορέα, το ΠΑΣΟΚ θα απευθυνθεί με αμεσότητα σε όσους συμφωνούν με την διακήρυξη και θα τους παροτρύνει να αυτοοργανωθούν. Το κάλεσμα αυτό δημιουργεί ενθουσιασμό καθώς είναι ένας τρόπος να απελευθερωθεί πολιτική ενέργεια καταπιεσμένη από τα χρόνια της δικτατορίας αλλά και του προγενέστερου καθεστώτος της αυταρχικής δεξιάς²²⁴. Η συγκεκριμένη πρωτοβουλία θα δημιουργήσει μια πρωτόγνωρη ατμόσφαιρα στην ιστορία του ελληνικού κομματικού συστήματος, καθώς συγκεντρώνονται στους κόλπους του οργανώσεις από το κέντρο μέχρι την εξωκοινοβουλευτική αριστερά²²⁵. Αλήθεια, τι σχέση μπορεί να έχει το ΚΚΕ εσωτερικού με τις εγκριτικού τύπου δοκιμασίες στις οποίες συζητάει να υποβάλει τα νέα μέλη του, με το ΠΑΣΟΚ που καλεί από μόνο του, δίχως περαιτέρω καχυποψίες και απαιτήσεις, να οργανώσουν τις τοπικές οργανώσεις του κόμματος;

6.3 Το όνειρο κράτησε 6 μήνες...

Προς επίρρωση των όσων υποστηρίζαμε πιο πάνω, αυτό το κάτι φρέσκο και ελεύθερο που ενέπνεε και ανάβλυζε το ΠΑΣΟΚ -τουλάχιστον ως προς τις εσωτερικές του λειτουργίες- κατά τους πρώτους μήνες της μεταπολίτευσης θα αρχίσει να χάνεται ήδη από τον Φεβρουάριο του 1975. Όπως επισημαίνει ο Σπυρδαλάκης, το 13,58% των εκλογών του Νοεμβρίου του 1974 κρίθηκε φτωχό από τον Ανδρέα Παπανδρέου, ο οποίος θεώρησε ότι έπρεπε να περιορίσει τον αριστεριστικό λόγο του και να κινηθεί προς την μεγάλη δεξαμενή του Κέντρου και της Κεντροαριστεράς²²⁶. Από εκεί και μετά το ΠΑΣΟΚ θα μετατοπίζεται σταδιακά στον μεσαίο χώρο, ώστε να βρεθεί πιο κοντά στις τάσεις και τις θέσεις της κοινής γνώμης²²⁷. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να έρθει και σε σύγκρουση με πολλά στελέχη του ΠΑΣΟΚ που είχαν μείνει ικανοποιημένα με την εκλογική επίδοση του κόμματος και που έδιναν έμφαση στις αρχές της συμμετοχικότητας και της δημοκρατικότητας

²²³ (επιμ)Λαδιάς(1976), *Από το ΠΑΚ στο ΠΑΣΟΚ*, σελ 89-90

²²⁴ Σπυρδαλάκης(1998), *Από το κίνημα διαμαρτυρίας στο νέο ΠΑΣΟΚ*, στο Μ. Σπυρδαλάκης (επιμ) *ΠΑΣΟΚ: Κόμμα – Κράτος – Κοινωνία*, Αθήνα: Πατάκη, σελ.25

²²⁵ Λιακόπουλος(1997), *Το μυθιστόρημα του ΠΑΣΟΚ*, σελ57

²²⁶ Σπυρδαλάκης(1998), *Από το κίνημα διαμαρτυρίας στο νέο ΠΑΣΟΚ*, στο Μ. Σπυρδαλάκης (επιμ) *ΠΑΣΟΚ: Κόμμα – Κράτος – Κοινωνία*, σελ.25

²²⁷ Λούλης(1995), *Η κρίση της Πολιτικής στην Ελλάδα: εκλογές, κοινή γνώμη, πολιτικές εξελίξεις:1980-1995*, σελ 12

ου και οργανωτικού σχεδιασμού. Δεν είναι τυχαίο ότι η Ε.Κ., με τον Ανδρέα Παπανδρέου συμφώνησαν και οι κεντρίστες που είχαν ενταχθεί στο κόμμα, ως απόδειξη ότι οι πολλές ελευθερίες δεν ταιριάζουν στην παραδοσιακή αριστερά. Δεν είναι ακόμα τυχαίο ότι στον Παπανδρέου αντιτίθενται στελέχη της Δημοκρατικής Άμυνας και άλλοι ανήκοντες στην μη παραδοσιακή αριστερά (την λεγόμενη και εξωκοινοβουλευτική).

Έτσι, ο Παπανδρέου άρχισε να παρακάμπτει τα συλλογικά όργανα και να αγνοεί τις οργανωτικές διαδικασίες που είχαν συμφωνηθεί για την λήψη αποφάσεων. Στις 16/3/75 ο πρόεδρος του ΠΑΣΟΚ θα εξαγγείλει προσυνέδριο λόγω αυξημένου φραξιοτισμού και ελιτισμού. Στο προσυνέδριο θα κάνει λόγο περί «άπειρων δειγμάτων απειθαρχίας και ανευθυνότητας που κραυγάζουν για δημοκρατικές διαδικασίες και που δεν πρόκειται να γίνουν ανεκτά»²²⁸ κάτι που έχει ως συνέπεια τους μέχρι το τέλος της άνοιξης πολλά στελέχη του ΠΑΣΟΚ να θέτουν εαυτόν εκτός κινήματος ή να εξαναγκάζονται σε παραίτηση. Επιπρόσθετα, ο Παπανδρέου θα προβεί και σε δύο κύματα διαγραφών που θα εγκαινιάσουν μια εποχή απόλυτου αρχηγισμού και πλήρους κατάπνιξης των εσωκομματικών δημοκρατικών διαδικασιών²²⁹. Έτσι, με στόχο να εξασφαλίσει την απόλυτη κυριαρχία του μέσα στο κόμμα και να μπορέσει ανεμπόδια να προβεί στον εξορθολογισμό των θέσεων του ΠΑΣΟΚ, ο Παπανδρέου θα προβεί αρχικά στην «εκκαθάριση» της Δημοκρατικής Άμυνας που έδινε το βάρος στην δημοκρατική οργάνωση του κόμματος και αμφισβητούσε τον αρχηγικό του χαρακτήρα, και στην συνέχεια (12/76) θα προβεί στην διαγραφή και της ΠΑΣΠ, η οποία απαιτεί από την ηγεσία να τεκμηριώσει επίσημα την σοσιαλιστική φυσιογνωμία του κόμματος με μια μαρξιστική-ταξική θεωρητική επεξεργασία. Το κόμμα της συλλογικότητας και της δημοκρατικότητας μετατρέπεται σιγά σιγά σ' ένα κόμμα προεδροκεντρικό, που τηρεί σταδιακά αποστάσεις ακόμα και από την ριζοσπαστική σοσιαλδημοκρατία²³⁰, έχοντας ωστόσο προλάβει να καταχωρηθεί ως «νέο», «άφθαρτο», «ριζοσπαστικό» και «κινηματικό»²³¹.

Μεταξύ 1975 και 1977 το ΠΑΣΟΚ έπρεπε να διευρύνει το πεδίο απήχησής του και να επιχειρήσει να προσεγγίσει τα ευρύτερα και πολυπληθέστερα κεντρώα ακροατήρια, τα οποία, ναι μεν είχαν υιοθετήσει μια περισσότερο προοδευτική στάση, λόγω της περιρρέουσας ατμόσφαιρας που ευνοούσε την Αριστερά, δεν ήταν όμως και

²²⁸ (επιμ)Λαδιάς(1976), Από το ΠΑΚ στο ΠΑΣΟΚ, σελ 101

²²⁹ Βούλγαρης(2001), Η Ελλάδα της Μεταπολίτευσης 1974-1990, σελ 83

²³⁰ Βούλγαρης(2001), ο.π., σελ 84

²³¹ Σπουρδαλάκης(1998), Από το κίνημα διαμαρτυρίας στο νέο ΠΑΣΟΚ, στο Μ. Σπουρδαλάκης (επιμ) ΠΑΣΟΚ: Κόμμα – Κράτος – Κοινωνία, σελ 34-35

την ψήφο τους σε ένα εκ των δύο κομμουνιστικών (ΕΚΚΕ) που δραστηριοποιούνται στην Ελλάδα εκείνη την εποχή. Το γεγονός αυτό, ωθεί τον Παπανδρέου στην αναζήτηση μιας ιδεολογικοπολιτικής γραμμής με την οποία θα μπορέσει αφενός να κρατήσει τις αμιγώς αριστερές ψήφους που έλαβε το ΠΑΣΟΚ στις εκλογές του 1974 και αφετέρου να διεμβολίσει τον χώρο του Κέντρου, που μέχρι εκείνη την ώρα έδειχνε να εμπιστεύεται την Ένωση Κέντρου – Νέες Δυνάμεις (ΕΚΝΔ). Έτσι, στην Α' Πανελλήνια Συνδιάσκεψη (9-10/7/1976) το ΠΑΣΟΚ, ελεύθερο εσωκομματικής αντιπολίτευσης, ορίζει τον νέο του ιδεολογικό προσανατολισμό που περιλαμβάνει αναβάθμιση της κοινοβουλευτικής του εικόνας και παράλληλη υιοθέτηση μετριοπαθέστερων στάσεων. Στις εκλογές του 1977 το ΠΑΣΟΚ παρουσιάζεται μ' ένα πρόγραμμα πολύ μετριοπαθέστερο αυτού που περιελάμβανε η Ιδρυτική Διακήρυξη της 3^{ης} Σεπτεμβρίου του 1974. Σύμφωνα με αυτό «Αλλαγή» σημαίνει «αποδοχή στόχων που έχουν ωριμάσει στη λαϊκή συνείδηση και επιδίωξή τους με σωστό προγραμματισμό και σύνεση, όσο το επιτρέπουν οι αντικειμενικές δυνατότητες της οικονομίας». Ακόμα, παρατηρούμε ότι στο Πρόγραμμα με το οποίο το ΠΑΣΟΚ συμμετέχει στις εκλογές του 1977 αντικαθίστανται οι αναφορές σε κοινωνικές τάξεις με την πιο μετριοπαθή ορολογία «προνομιούχοι» και «μη προνομιούχοι». Αντικαθίσταται επίσης ο πολιτικά και συμβολικά φορτισμένος όρος της «κοινωνικής απελευθέρωσης» με την υπόσχεση για «ισότητα του πολιτικού απέναντι στον νόμο» και ο όρος «σοσιαλισμός» με αυτόν της κοινωνικής αλλαγής. Τέλος, στο πρόγραμμα που εκδίδει το ΠΑΣΟΚ για τις εκλογές του '77 δείχνει να γίνονται προσπάθειες εγκατάλειψης της αυθαιρεσίας της συναισθηματικής επαναστατικότητας που διακατείχε την ρητορική του και , μέσω του κεφαλαίου «Κατευθυντήριας Γραμμής Κυβερνητικής Πολιτικής» δίνεται έμφαση στην τεχνογνωσία και την επιστημονική γνώση, η οποία και πρόδιδε την ενίσχυση του τεχνοκρατικού χαρακτήρα του κόμματος²³².

Όλα τα παραπάνω συνηγορούν στο ότι το ΠΑΣΟΚ επιχειρεί από τις αρχές του 1975 και μετά να εκφράσει όχι μόνο την αριστερή - επαναστατική – διεκδικητική τάση της ελληνικής κοινωνίας, αλλά και να «καλύψει» και το έτερο αντιφατικό χαρακτηριστικό της που είναι η μικροαστική νοοτροπία της ατομικής και υλικής προκοπής και καταξίωσης μέσα σε αυτό, με σκοπό την βελτίωση του βιοτικού επιπέδου. Αυτό ακριβώς αποτελεί το χαρακτηριστικό της δυτικής καπιταλιστικής κοινωνίας, ανθεί σε όλη την Ευρώπη από την δεκαετία του 60 και ύστερά και ονομάζεται αστικός εκσυγχρονισμός. Όπως μας αναφέρει ο κ. Τρίκας «ο αστικός εκσυγχρονισμός ξεκίνησε με την πρώτη μεταπολιτευτική κυβέρνηση του Κωνσταντίνου Καραμανλή και είχε ως στόχο την υλοποίηση της απαίτησης της

²³² Σπουρδαλάκης(1998), ο.π., σελ. 38-44

τάξη των πολιτικών και κοινωνικών δομών που θα επιτρέπει στους εργάτες να ευδοκιμήσουν». Ο κ. Τρίκας συνεχίζει λέγοντας πως «η αριστερά δεν ακολουθεί το μοντέλο του αστικού εκσυγχρονισμού καθώς το περιφρονεί», και κατ' αυτόν τον τρόπο «το ΠΑΣΟΚ, με το να επεξεργάζεται τα συνθήματα της αριστεράς προς μια κατεύθυνση περισσότερο ρεαλιστική, καταφέρνει να εμφανίζεται πιο κοντά σ' αυτό το μοντέλο σε σχέση με το ΚΚΕ εσωτερικού». Πράγματι, με την πολιτική ευελιξία του Ανδρέα Παπανδρέου το ΠΑΣΟΚ καθίσταται σταδιακά ο ορισμός του πολυσυλλεκτικού κόμματος. Σύμφωνα με δημοσκοπήσεις ήδη από τις εκλογές του 1977 το ΠΑΣΟΚ καταφέρνει να ψηφίζεται περίπου εξίσου από ανώτερα κοινωνικά (24,8%), μεσαία (26,9%), ειδικευμένα εργατικά (25,8%) και ανειδίκευτα εργατικά (31,9%) κοινωνικά στρώματα²³³. Ενδεικτικό επίσης της πολυσυλλεκτικότητας του ΠΑΣΟΚ είναι ότι το ΠΑΣΟΚ χαρακτηρίζεται ως σοσιαλιστικό μη μαρξιστικό κόμμα από το 37,6% των ερωτώμενων, ως σοσιαλιστικό μαρξιστικό κόμμα από το 27,1%, αλλά και ως φιλελεύθερο (!) κόμμα από το 10,6% των ψηφοφόρων²³⁴.

Ως αντιστάθμισμα στην εγκατάλειψη ενός λόγου επαναστατικού, ανατρεπτικού, πολωτικού και διαιρετικού, ο Παπανδρέου, οδεύοντας προς τις εκλογές του 1977 θα ριζοσπαστικοποιήσει την ρητορική που αφορά σε θέματα εξωτερικής και εθνικής πολιτικής, όπως μια περισσότερο δυναμική στάση απέναντι στην Τουρκία («Βυθίσατε το Χόρα»), αλλά και η συνέχιση μιας επαναστατικής ρητορείας για τις συμμαχίες τις Δύσης («ΕΟΚ και NATO το ίδιο συνδικάτο» κτλ). Ο Παπανδρέου θα απορρίψει οριστικά την ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ προτείνοντας μόνο την σύναψη μιας ειδικής συμφωνίας με την Κοινή Αγορά²³⁵, ενώ θα ενταθεί η ρητορική που θέλει να ταυτίζει τα συμφέροντα που υπηρετεί η ΕΟΚ με αυτά του NATO.

Σε αντίθεση με το ΠΑΣΟΚ όπου αντιλαμβάνονται τα πρακτικά αλλά και επικοινωνιακά αδιέξοδα του αριστεριστικού λόγου, της «από τα κάτω» οργανωτικής πρωτοβουλίας, της άναρχης και πολυδαίδαλης οργανωτικής δομής και της απεριόριστης δημοκρατικότητας σε θέματα εσωκομματικής λειτουργίας, στο ΚΚΕ εσωτερικού τα πάντα κυλούν όπως πρώτα στον δρόμο για τις κάλπες του 1977. Αν δηλαδή ο Παπανδρέου προβαίνει στις ως άνω διορθώσεις της επικοινωνιακής και πολιτικής του στρατηγικής ώστε να διεμβολίσει τον χώρο της κεντροαριστεράς και του συντηρητικού κέντρου (έχοντας ήδη πάρει με το μέρος του ένα μεγάλο κομμάτι της μη παραδοσιακής αριστεράς) και να διεκδικήσει πιο υψηλά εκλογικά ποσοστά (κάτι που καταφέρνει και με το παραπάνω), το ΚΚΕ εσωτερικού θα μείνει μέχρι τις

²³³ Λούλης(1995), *Η κρίση της Πολιτικής στην Ελλάδα: εκλογές, κοινή γνώμη, πολιτικές εξελίξεις:1980-1995*, σελ46

²³⁴ Λούλης(1995), ο.π., σελ 34

²³⁵ Προεκλογική ομιλία Παπανδρέου στην Θεσ/νικη, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ εσωτερικού, Φ.17, Υπ.7

αρχές της ΕΑΔΕ και των στόχων του Έθνους που
έχουν προκύψει από το Συνέδριο του Ιουνίου του 1976. Έχοντας
συγκρουστεί ανεπιτυχώς με το ΚΚΕ, και έχοντας αποδεχτεί την περιθωριακή
εκλογική του δυναμική στον χώρο της αριστεράς, το υπό μελέτη κόμμα θα
αποφασίσει να συμμετάσχει σε μια συνεργασία πέντε κομμάτων η οποία θα
περιλαμβάνει από την ΕΔΑ μέχρι την Χριστιανική Δημοκρατία. Στην «Συμμαχία»
αυτή το ΚΚΕ εσωτερικού και η ΕΔΑ θα μπορέσουν να επιβάλουν την ατζέντα τους,
ωστόσο το εκλογικό αποτέλεσμα θα είναι πενιχρό. Για την ακρίβεια το κόμμα
προέβη σε κάποιες αλλαγές της τελευταίας στιγμής, που δεν αφορούσαν όμως
ποιοτικές μεταβολές στην στρατηγική του αλλά ποσοτικές τροποποιήσεις ως προς
την ένταση του αντιπολιτευτικού και συγκρουσιακού του χαρακτήρα. Πιο
συγκεκριμένα, σε προεκλογική ανακοίνωση του ΚΚΕ εσωτερικού θα σημειωθεί πως
«η μονοκομματική κυβέρνηση του τόπου από την Δεξιά έχει οξύνει τα προβλήματα
σε όλους τους τομείς» ενώ σε άλλη ανακοίνωση θα διακηρυχθεί ότι «η Δεξιά πρέπει
να πάψει να διαφεντεύει τις τύχες μας»²³⁶. Ακόμα το ΚΚΕ εσωτερικού επιχειρεί να
οριοθετηθεί κάπως απέναντι στο ΠΑΣΟΚ, τονίζοντας πολλάκις ότι το κόμμα του
Ανδρέα Παπανδρέου είναι κόμμα ομορτιστικό και λαϊκίστικο που «δεν το
ενδιαφέρει τίποτε άλλο από το να γίνει αξιωματική αντιπολίτευση»²³⁷. Μάλιστα,
φροντίζει μεν να υιοθετήσει την συνθηματολογία του ΠΑΣΟΚ περί «Αλλαγής»²³⁸,
συνδέοντας την παράλληλα δε με την ανάγκη υλοποίησης της δικής του
προτεραιότητας περί διακομματικής συνεργασίας. Έτσι, ο Δρακόπουλος σε
προεκλογική ομιλία του στην Θεσσαλονίκη θα ξεκαθαρίσει πως «χωρίς Ενότητα δεν
γίνεται Αλλαγή»²³⁹. Ως προς το ΠΑΣΟΚ, η «Συμμαχία» θα φροντίσει να τραβήξει
ακόμα μια διαχωριστική γραμμή, τονίζοντας πως το κόμμα αυτό υπηρετεί τον
φραστικό και δημαγωγικό εξτρεισμό. Αλλά και ως προς το ΚΚΕ, το υπό μελέτη
κόμμα φαίνεται για πρώτη φορά να επενδύει περισσότερο στην σύγκρουση παρά
στην προσπάθεια επίδοσης διαπιστευτηρίων αριστεροφροσύνης και ειλικρινών
κομμουνιστικών πεποιθήσεων. Ειδικότερα, το ΚΚΕ εσωτερικού κατηγορεί το ΚΚΕ για
ηγεμονική στάση που τορπιλίζει την ενότητα, για πλήρη και ακριβή αναπαραγωγή
των θέσεων της ΕΣΣΔ, για «γραφειοκρατική και συγκεντρωτική αντίληψη ότι ο
Σοσιαλισμός κατακτάται από το Κόμμα για τον Λαό» και για υιοθέτηση μιας

²³⁶ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ εσωτερικού, Φάκελος 17, υπ.1α

²³⁷ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ εσωτερικού, Φ. 18, Υπ.5

²³⁸ Το αίτημα για «Αλλαγή» εκφέρεται για πρώτη φορά κατά τα προδικτατορικά χρόνια και αποτελεί χαρακτηριστική συνθηματολογία της ΕΔΑ. Μεταπολιτευτικά είναι ο Ανδρέας Παπανδρέου που θα υιοθετήσει αυτήν την ρητορική, καθιστώντας την «Αλλαγή» ως βασικό στοιχείο της πολιτικής ταυτότητας του ΠΑΣΟΚ. Άρα θα μπορούσαμε να πούμε ορθότερα ότι όταν το ΚΚΕ εσωτερικού αποφασίζει να χρησιμοποιήσει το αίτημα περί Αλλαγής στον δρόμο για τις κάλπες του 1977, το υιοθετεί περισσότερο ως αντιδάνειο από το ΠΑΣΟΚ.

²³⁹ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ εσωτερικού, Φ. 17, Υπ.4

των για το NATO και την Ε.Ε. που «φοβίζει μάζες
δεξιά»²⁴⁰.

Άσχετα με το αν η στρατηγική του ΚΚΕ εσωτερικού τροποποιείται επ' ωφελεία του ή όχι, η ουσία είναι ότι αυτή γίνεται αφ' ενός δειλά και περιορισμένα και αφ' ετέρου εξαιρετικά καθυστερημένα. Γι αυτό και οι παραπάνω αλλαγές –ελάχιστες σε σχέση με αυτές στις οποίες προβαίνει το ΠΑΣΟΚ- δεν μπορούν να αλλάξουν το αποτέλεσμα και την πορεία που έχει λάβει το κόμμα. Στο επόμενο υποκεφάλαιο θα σταθούμε στον τρόπο με τον οποίο το ΚΚΕ εσωτερικού αντιτάχθηκε απέναντι στην δυναμική του ΠΑΣΟΚ καθ' όλη τη διάρκεια της τριετίας (1974-1977) και θα επιχειρήσουμε να αποδείξουμε ότι η αμφιθυμική στάση που υιοθέτησε απέναντι στο κόμμα του Α. Παπανδρέου ήταν αποτέλεσμα της δικής του αδυναμίας να καθορίσει την ιδεολογία και τις αρχές του σε αυστηρά πλαίσια.

6.4 Η αμφιθυμία απέναντι στο ΠΑΣΟΚ

Όπως έχουμε δει, το ΠΑΣΟΚ εμφανίζεται από την πρώτη στιγμή της ίδρυσής του ως ένα κόμμα με αυτοπεποίθηση για τον ρόλο που επιτελεί και τις θέσεις που υιοθετεί, το οποίο και αποσκοπεί συγχρόνως στην διεκδίκηση της εξουσίας. Είναι χαρακτηριστικό ότι, αποφεύγοντας -άλλοτε με μαεστρία κι άλλοτε με αμηχανία- όλα τα καλέσματα του ΚΚΕ εσωτερικού για ενότητα και συνεργασία, το κόμμα του Ανδρέα Παπανδρέου φροντίζει εξ' αρχής να οριοθετηθεί απέναντι στις κεντρώες του καταβολές, στην παραδοσιακή αριστερά αλλά και την ευρωπαϊκή σοσιαλδημοκρατία, κατασκευάζοντας έτσι το brand name ενός κόμματος απaráμιλλης μοναδικότητας. Πράγματι, το ΠΑΣΟΚ φροντίζει ήδη από τις πρώτες μέρες να κατατάξει την Ε.Κ. στο μπλοκ των συντηρητικών δυνάμεων, υποστηρίζοντας πως «είναι συνυπεύθυνη για την ανασύσταση της Δεξιάς»²⁴¹, ενώ ταυτόχρονα απορρίπτει και την παραδοσιακή αριστερά ως έναν χώρο στον οποίο κυριαρχεί η γραφειοκρατία και ο δογματισμός²⁴². Ωστόσο, αίσθηση προκαλεί και η προσπάθεια διαφοροποίησης και τήρησης αποστάσεων του ΠΑΣΟΚ από την ευρωπαϊκή σοσιαλδημοκρατία, την οποία και κατηγορεί για θέσεις και στάσεις μετριοπαθείς και συντηρητικές. Ειδικότερα, ο Παπανδρέου επισημαίνει ότι «δεν είμαστε σοσιαλδημοκράτες... αλλά σοσιαλιστές»²⁴³ και ότι «με την

²⁴⁰ ΑΣΚΙ, Αρχεία ΚΚΕ εσωτερικού, Φ.18, Υπ.5

²⁴¹ Συνέντευξη Τύπου του Ανδρέα Παπανδρέου, *Αυγή*, 11/10/74

²⁴² (επιμ)Λαδιάς(1976), *Από το ΠΑΚ στο ΠΑΣΟΚ*, σελ. 91, 134-135, 201

²⁴³ (επιμ)Λαδιάς(1976), ο.π., σελ. 87

τίποτε άλλο παρά σύνορα»²⁴⁴, ενώ ταυτόχρονα
σιαλδημοκράτες ως τους πιο πιστούς συμμάχους
του υπεριαστικού πολυεθνικού κεφαλαίου και το γερμανικό σοσιαλιστικό κόμμα
ως τον κύριο εκφραστή της αμερικανικής πολιτικής στον ευρωπαϊκό χώρο ²⁴⁵. Κατ'
αυτόν τον τρόπο το ΠΑΣΟΚ αποτελεί ένα μη κομμουνιστικό κόμμα της Νέας
Αριστεράς που τηρεί αποστάσεις τόσο από την παραδοσιακή όσο και από την
σοσιαλδημοκρατική έκφανση του ιδεολογικοπολιτικού του χώρου²⁴⁶.

Σε αντίθεση με την τάση της ιδεολογικής και πολιτικής αυτονομής του ΠΑΣΟΚ, το
ΚΚΕ εσωτερικού ακολουθεί την ακριβώς αντίθετη στρατηγική του ετεροκαθορισμού
και της εξάρτησης. Είναι σαφές ότι το κόμμα της αριστερής ανανέωσης νιώθει
άβολα αρθρώνοντας έναν πολιτικό λόγο, ο οποίος δεν υιοθετείται και δεν
στηρίζεται από κανέναν άλλο πολιτικό φορέα. Αυτό συμβαίνει φυσικά γιατί, όπως
έχουμε δει, το ΚΚΕ εσωτερικού έχει δώσει ιδιαίτερη έμφαση στην σημασία των
συνεργασιών και ειδικά σε μια περίοδο όπου κατά την γνώμη του η προσφάτως
αποκαταστηθείσα δημοκρατία είναι εξαιρετικά εύθραυστη και χρήζει στήριξης απ'
όλες τις δημοκρατικές παρατάξεις. Ωστόσο, κάτι τέτοιο έχει αρνητικό αντίκτυπο στο
ΚΚΕ εσωτερικού καθώς το κόμμα περισσότερο αναλώνεται στην εξεύρεση
συνεργασιών παρά επιδίδεται με ζήλο στην άρθρωση ενός πολιτικού λόγου που θα
καταστεί πολιτική του ταυτότητα. Με λίγα λόγια το υπό μελέτη κόμμα διστάζει να
πράξει αντίστοιχα με ΠΑΣΟΚ και ΚΚΕ (βλ. παρακάτω) και να υποστηρίξει αυτόνομα
και ανεξάρτητα μια πολιτική θέση, κάτι που πλήττει το κύρος και την εικόνα ενός
κόμματος με πυγμή, αυτοπεποίθηση και ικανότητα διακυβέρνησης.

Τμήμα αυτής της ανικανότητας υιοθέτησης μιας συγκεκριμένης πολιτικής θέσης
είναι και οι αμφιθυμικές και αντιφατικές στάσεις που τηρεί το ΚΚΕ εσωτερικού
απέναντι σε ΠΑΣΟΚ, ΚΚΕ, Ν.Δ., αλλά και απέναντι στις διεθνείς δυνάμεις και
συμμαχίες (ΕΟΚ, ΝΑΤΟ, ΕΣΣΔ) τις οποίες και θα μελετήσουμε παρακάτω. Όσον
αφορά το ΠΑΣΟΚ, το ΚΚΕ εσωτερικού θα τηρήσει μια στάση εξαιρετικά αμφιθυμική
απέναντι στο κόμμα του Ανδρέα Παπανδρέου, καθώς τόσο η κριτική όσο και η
προσπάθεια σύμπλευσης με το ΠΑΣΟΚ θα γίνουν από αντιφατικές και
αλληλοσυγκρουόμενες ιδεολογικές πλευρές. Ως προς την προσπάθεια αποδόμησής
του, αυτή γίνεται αφ' ενός από μια αριστερή σκοπιά που εγκαλεί το ΠΑΣΟΚ κόμμα
μη κομμουνιστικό και μη επαναστατικό και αφετέρου από μια πιο συντηρητική
σκοπιά που θα ψέγει το ΠΑΣΟΚ ως ένα κόμμα που προβάλλει μια μη υλοποιήσιμη
ριζοσπαστικότητα. Αντίστοιχα, ως προς την προσπάθεια σύμπλευσης αυτή αφενός

²⁴⁴ (επιμ)Λαδιάς(1976), ο.π., σελ. 135

²⁴⁵ (επιμ)Λαδιάς(1976), ο.π., σελ 115

²⁴⁶ Πρόγραμμα ΚΚΕ εσωτερικού, 1976, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ εσωτερικού, Φ4, Υπ5

τερού ομοϊδεατισμού που θα έχει ως βάση την «αντιδεξιάς» και αφετέρου από την σκοπιά της αναγκαιότητας στήριξης του δημοκρατικού πολιτεύματος, κάτι που βασίζεται στην διαιρετική τομή «δημοκρατικές δυνάμεις – φιλοδικτατορικές δυνάμεις». Παρατηρούμε έτσι πως το ΚΚΕ εσωτερικού έχει όχι μόνο μια αμφιθυμική στάση απέναντι στο ΠΑΣΟΚ (το θέλω-δεν το θέλω) αλλά και μια στάση πολυδιάστατης αντίφασης ως προς την εν λόγω αμφιθυμία, κάτι το οποίο φυσικά περιπλέκει τα πράγματα ακόμα περισσότερο και ως προς την δική του πολιτική ταυτότητα.

Ως προς την κριτική «από τα αριστερά» που ασκεί το ΚΚΕ εσωτερικού στο ΠΑΣΟΚ αυτή αποτελεί μεν προϊόν ιδεολογικής διαφοράς, αλλά και φόβου. Το κόμμα της αριστερής ανανέωσης είναι υποχρεωμένο να αμυνθεί απέναντι στο διαφαινόμενο ρεύμα που έχει δημιουργήσει στην κοινωνία το κόμμα του Α. Παπανδρέου. Έτσι, όταν ο Μίκης Θεοδωράκης μιλάει για «συσπείρωση του αστικού και κρυπτοαστικού πολιτικού κόσμου» που επιβάλλει την αντισυσπείρωση των πρωτοπόρων κοινωνικών δυνάμεων²⁴⁷, εννοεί φυσικά το ΠΑΣΟΚ, που “δεν διαχωρίζεται από την καθάραιμη νοοτροπία της Ε.Κ., δηλαδή την νοοτροπία του «μεσάζοντος», ως προς τις ψήφους της Αριστεράς”²⁴⁸. Ακόμα, σε Απόφαση της Κ.Ε. του ΚΚΕ εσωτερικού, το ΠΑΣΟΚ κατηγορείται και ότι υιοθετεί ως δικές του «μεταρρυθμίσεις σοσιαλιστικού χαρακτήρα που τις περιλαμβάνει εδώ και χρόνια η Αριστερά στην Ελλάδα», ενώ του προσάπτεται ακόμα ότι αν και μιλάει για σοσιαλισμό δεν εξηγεί τα ενδιάμεσα βήματα με τα οποία θα οδηγηθούμε σ’ αυτό το κοινωνικοπολιτικό σύστημα²⁴⁹.

Ωστόσο, υπάρχει και η κριτική που ασκεί το ΚΚΕ εσωτερικού από μια πιο συντηρητική σκοπιά απέναντι στο ΠΑΣΟΚ. Έτσι, ο Δρακόπουλος δηλώνει πως «θεωρούμε ανεδαφικό και ακραίο το να θέτουμε σαν άμεσο στόχο του σημερινού αγώνα τον σοσιαλισμό όταν δεν έχει διαμορφωθεί ακόμα ανάλογος συσχετισμός δυνάμεων και όταν το κύριο πρόβλημα που αντιμετωπίζει η χώρα είναι η απόκρουση των κινδύνων από τις γνωστές ξένες και εγχώριες δυνάμεις της ανωμαλίας»²⁵⁰. Κριτική ασκείται επίσης στο ΠΑΣΟΚ (και στο ΚΚΕ) και για την στάση απολυτότητας που τηρεί απέναντι σε ΝΑΤΟ και ΕΟΚ, καθώς στην Πλατεία Ολομέλεια του ΚΚΕ εσωτερικού (4/75) ο πρόεδρος του κόμματος θα τονίσει ότι “το θέμα δεν είναι το σύνθημα «Έξω από το ΝΑΤΟ», αλλά το πώς θα βγούμε από το

²⁴⁷ Δήλωση Μίκη Θεοδωράκη για την Ενωμένη Αριστερά, Αυγή, 15/10/74

²⁴⁸ ο.π.

²⁴⁹ Απόφαση Κ.Ε. του ΚΚΕ εσωτερικού, Αυγή, 30/10/74

²⁵⁰ Ανταπάντηση του Μπάμπη Δρακόπουλου στον Ανδρέα Παπανδρέου, Αυγή, 8/11/74

οι μεν προφανώς και στους συντρόφους του, αλλά

Παρά την ως άνω κριτική, που όπως είδαμε κορυφώνεται για επικοινωνιακούς λόγους κοντά στις εκλογές του 1977, το ΚΚΕ εσωτερικού φαίνεται πάντα έτοιμο να υπερβεί τις διαφορές με το ΠΑΣΟΚ έτσι ώστε αφ' ενός να ενισχυθεί το μπλοκ των προοδευτικών δυνάμεων και αφετέρου να ενδυναμωθεί η ενότητα των δημοκρατικών δυνάμεων απέναντι στην δικτατορία. Έτσι, στο Σχέδιο Προγράμματος (1976) η κριτική για κρυφοαστισμό που άσκησε ο Θεοδωράκης, φαίνεται να παραμερίζεται καθώς αναγνωρίζεται πως «το ΚΚΕ εσωτερικού, βλέποντας ότι στην εποχή μας διευρύνεται η κοινωνική βάση του σοσιαλισμού, κι επειδή το ΠΑΣΟΚ έχει ως προγραμματικό στόχο τον σοσιαλισμό, δεν το θεωρεί σαν ανταγωνιστική αντιπαρατιθέμενη πολιτική δύναμη, αλλά το θεωρεί δύναμη που μπορεί να συμμαχήσει ή να συμπαραταχθεί με την μαρξιστική αριστερά στην πορεία προς τον σοσιαλισμό»²⁵². Μάλιστα, η πρόσκληση για τη δημιουργία ευρύτερης συμμαχίας Αριστερών και Προοδευτικών δυνάμεων αφορά σε συγκεκριμένο πρόγραμμα που περιλαμβάνει την ψήφιση ενός προοδευτικού Συντάγματος, την οριστικοποίηση της εξόδου από το ΝΑΤΟ και την κατάκτηση μιας αντιμονοπωλιακής πολιτικής προς όφελος των εργαζομένων²⁵³.

Έτσι, βλέπουμε ότι το ΚΚΕ εσωτερικού διακατέχεται από αντιφάσεις ως προς την στάση που τηρεί απέναντι στο ΠΑΣΟΚ, αντιφάσεις που σηματοδοτούν την νεφελώδη και ασαφή πολιτική και ρητορική ταυτότητα και του ίδιου του υπό μελέτη κόμματος. Ακόμα, η έλλειψη αυτοπεποίθησης που εμποδίζει το κόμμα να υποστηρίξει με πυγμή –έστω και μόνο του- μια θέση και το ωθεί σε μια συστηματική και ψυχαναγκαστική αναζήτηση συμμαχιών ακόμα και με παρατάξεις με τις οποίες είτε βρίσκεται σε ευθεία σύγκρουση είτε αποτελούν μια εμφανή απειλή για την πολιτική του επιβίωση, είναι μια στάση επικοινωνιακά προβληματική, η οποία και φαίνεται πως κόστισε στο κόμμα της αριστερής ανανέωσης. Σημαντική μερίδα ευθύνης για τα παραπάνω φέρει και η αδυναμία του ΚΚΕ εσωτερικού να απαγκιστρωθεί από το ΚΚΕ και να χαράξει απενοχοποιημένα τον δικό του ανανεωτικό δρόμο. Τις σχέσεις του με το ΚΚΕ θα τις μελετήσουμε στο επόμενο κεφάλαιο.

²⁵¹ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ εσωτερικού, Φ.2, Υπ.1

²⁵² ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ εσωτερικού, Φ4, Υπ5

²⁵³ Συνέντευξη Τύπου του Μπάμπη Δρακόπουλου, Αυγή, 4/10/74

του 1977, το ΚΚΕ εσωτερικού είχε αποφασίσει να προβάλλει τον ειλικρινή, έντιμο και συνεπώς καθόλου λαϊκίστικο χαρακτήρα του κόμματος. Η συγκεκριμένη στρατηγική αποτελούσε μια ύστατη προσπάθεια ώστε το ΚΚΕ εσωτερικού να ξορκίσει το ΠΑΣΟΚ και τον λαϊκίστικο χαρακτήρα του που ωστόσο έδειχνε να εμπνέει μια σημαντική μερίδα ψηφοφόρων. Σ' εκείνη την προεκλογική περίοδο του '77, οι επιθέσεις απέναντι στην ανορθολογική επαναστατικότητα του ΠΑΣΟΚ θα ενταθούν με σκοπό την αποδόμηση μιας «στρατηγικής ξορκιών και συνθημάτων που αντικαθιστούσαν την χάραξη και την εφαρμογή μιας στρατηγικής»²⁵⁴. Αντί λοιπόν το ΚΚΕ εσωτερικού να αποφασίσει να υιοθετήσει μια στρατηγική που και το ίδιο αναγνωρίζει ως αίτιο της εκλογικής του αποτυχίας και ως μιας από τις κύριες αιτίες της εκλογικής επιτυχίας του ΠΑΣΟΚ, το κόμμα της αριστερής ανανέωσης θα επιλέξει να το κοντράρει.

Πράγματι, σε άρθρο της Αυγής με τίτλο «Γιατί χάσαμε» οι κ.κ. Ηλιόπουλος, Τσεκούρας και Σκουριώτης αναγνωρίζουν τον λαϊκισμό του ΠΑΣΟΚ ως μια από τις κύριες αιτίες υπερσκελισμού του κόμματός τους. Συγκεκριμένα αναφέρουν ότι «οι ακραίες θέσεις του ΠΑΣΟΚ που σχεδόν αγνοούσαν τα άμεσα και πιεστικά προβλήματα της χώρας και έδιναν ανεδάφικες υποσχέσεις και αποδίωξαν συντηρητικές μάζες προς την Δεξιά και άσκησαν σε σοβαρό βαθμό πιέσεις και συγχύσεις προς την Αριστερά, με αποτέλεσμα να εξασθενήσουν, χωρίς νόημα, τις δυνάμεις της»²⁵⁵. Όπως θα δούμε και πιο κάτω, δεν ήταν μόνο η προεκλογική περίοδος του 1977 κατά την οποία το ΚΚΕ εσωτερικού θα αποφασίσει να αντιταχθεί δυναμικά στο ΠΑΣΟΚ. Στην συνέχεια του υποκεφαλαίου θα διαπιστώσουμε ότι το κόμμα της αριστερής ανανέωσης, αρνούμενο συστηματικά είτε να αποκρύψει είτε να ωραιοποιήσει την αλήθεια, κατέληγε να καθίσταται δυσάρεστο, μίζερο και ανηδονικό σε σχέση το ΠΑΣΟΚ που μέσω της ρητορικής δεινότητας του Ανδρέα Παπανδρέου κατάφερνε να τονώνει το ηθικό των μαζών και να τους δίνει ένα όραμα για το οποίο ήταν έτοιμες να παλέψουν.

Ήδη από τα χρόνια της δικτατορίας το ΠΑΚ υπήρξε πολύ πιο ενθουσιώδες σε σχέση με το ΚΚΕ εσωτερικού ως προς τον παλμό της αντιδικτατορικής δράσης της κοινωνίας. Ενώ δηλαδή το ΚΚΕ εσωτερικού σχεδόν σε όλες του τις ανακοινώσεις υπενθυμίζει πως «η αντίσταση δεν αναπτύσσεται όσο το επιτρέπουν οι αντικειμενικές συνθήκες»²⁵⁶ και ότι «η ανάπτυξη της πάλης είναι ανεπαρκής και

²⁵⁴ Λεωνίδας Κύρκος σε ομιλία στον Πύργο, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ εσωτερικού, Φ17, Υπ4

²⁵⁵ Ηλιόπουλος, Τσεκούρας, Σκουριώτης (1974), «Γιατί χάσαμε», Αυγή, 17/12/74

²⁵⁶ «Διακήρυξη του Γραφείου της Κ.Ε. του ΚΚΕ εσωτερικού»(1971), ΚΟΜΕΠ, τεύχος1 1-12, σελ.14

«...ανταθής και ανισομερής»²⁵⁷, το ΠΑΣΟΚ φροντίζει τις ανακοινώσεις του την περιορισμένη αντίσταση της ελληνικής κοινωνίας, αλλά να τονίζει ήδη από τον Απρίλιο του 1972 την αγωνιστικότητα του ασυμβίβαστου ελληνικού λαού που «δεν εγκατέλειψε τον αγώνα για την ελευθερία» και που «οι συλλήψεις, οι φυλακίσεις, τα βασανιστήρια συνέβαλαν στο να αυξήσουν την αποφασιστικότητά του και να χαλυβδώσουν την θέλησή του»²⁵⁸. Βλέπουμε λοιπόν ότι το ΠΑΣΟΚ έχει έναν –έστω και επίπλαστα- πολύ πιο θετικό και αισιόδοξο τρόπον να αναγιγνώσκει τα πράγματα σε σχέση με τον έντιμο ρεαλισμό του υπό μελέτη κόμματος. Αυτό γίνεται σαφές και ως προς το αφήγημα που χρησιμοποιεί ΠΑΣΟΚ και ΚΚΕ εσωτερικού για την εξήγηση της πτώσης της δικτατορίας. Σύμφωνα με την Αυγή «η δικτατορία δεν έπεσε με λαϊκή ή προοδευτική στρατιωτική επανάσταση, αλλά αποσυντέθηκε και παρέδωσε την κυβέρνηση σε ηγέτες από τον παλιό αστικό κόσμο»²⁵⁹. Αντίθετα, ο Παπανδρέου φροντίζει και πάλι να εξάρει την αγωνιστικότητα του ελληνικού λαού του οποίου «η αγωνιστική διάθεση και η εμπειρία στο πεδίο της σύγκρουσης... αποτελεί προϋπόθεση της νίκης»²⁶⁰. Έτσι βλέπουμε ότι το μεν ΚΚΕ εσωτερικού παρουσιάζει την απαλλαγή της χώρας από την δικτατορία ως ένα γεγονός το οποίο θα γινόταν έτσι κι αλλιώς, ενώ το ΠΑΣΟΚ το παρουσιάζει ως απόρροια μαχητικότητας και αυτοθυσίας.

Αλλά και μετά την δικτατορία η ρητορική του ΠΑΣΟΚ διακατέχεται από ένα στοιχείο αυθορμητισμού που συνάδει περισσότερο με το πνεύμα της εποχής. Άλλωστε στην ερώτησή μας γιατί ανεβαίνει το ΠΑΣΟΚ, ο κ. Βούλγαρης απαντά ότι αυτό συμβαίνει γιατί «έχει μοιράσει αφειδώς υποσχέσεις προς πάσα κατεύθυνση, ενώ η συνθηματολογία του ως προς την εξωτερική πολιτική έχει στοιχεία απραγματοποίητου ριζοσπαστισμού»²⁶¹. Ενδιαφέρον έχει ακόμα να μελετήσουμε την αλλαγή της ρητορικής μεταξύ εκλογών 1974 και 1977, μια αλλαγή που αποσκοπούσε στην επιρροή του ΠΑΣΟΚ σε ευρύτερα, κεντρικά κατά κύριο λόγο στρώματα. Έτσι, το 1974 ο πολιτικός λόγος του ΠΑΣΟΚ διεπόταν από την άποψη πως μόνο μέσω της κατάκτησης της εθνικής ανεξαρτησίας θα μπορέσει ο λαός να πραγματοποιήσει τον σοσιαλιστικό μετασχηματισμό. Έτσι στις εκλογές του 74 η ρητορική του ΠΑΣΟΚ θα κινηθεί γύρω από τρεις όρους: α) Λαός, β) Εθνικός, γ) Σοσιαλισμός. Στις εκλογές του 1977 οι όροι Σοσιαλισμός και Εθνικός

²⁵⁷ «Για ένα ισχυρό κίνημα παλλαϊκής αντίστασης», Απόφαση του Γραφείου της Κ.Ε. του ΚΚΕ, ΚΟΜΕΠ, τεύχος 8, σελ.12

²⁵⁸ (επιμ)Λαδιάς(1976), Από το ΠΑΚ στο ΠΑΣΟΚ, σελ. 17

²⁵⁹ Κύριο άρθρο, Αυγή, 5/10/74

²⁶⁰ (επιμ)Λαδιάς(1976), Από το ΠΑΚ στο ΠΑΣΟΚ, σελ. 77

²⁶¹ Βούλγαρης(2013), Η μεταπολιτευτική Ελλάδα 1974-2009, σελ.103

«Ξένος», καθώς είναι σαφές ότι ο Ανδρέας την προσοχή στην αντιπαλότητα με τους δυτικούς συνασπισμούς και όχι στα εγχώρια κοινωνικά ζητήματα²⁶². Ωστόσο, δεν είναι μόνο μια εύκολη κριτική στην κυβέρνηση, συνοδευόμενη από μια ακατάσχετη λαϊκίστικη παροχολογία²⁶³, ούτε μόνο η απερίσκεπτη και απλοϊκή συνθηματολογία με την οποία επιχειρεί το ΠΑΣΟΚ να χαράξει εξωτερική πολιτική (ΕΟΚ και ΝΑΤΟ το ίδιο συνδικάτο) που το καθιστούν δημοφιλές στα ευρέα λαϊκά στρώματα. Το κόμμα του Ανδρέα Παπανδρέου φροντίζει επίσης να κάνει κάτι που είναι πολύ σημαντικό για την ψυχολογία του ψηφοφόρου. Φροντίζει να υπόσχεται την υλοποίηση ενός οράματος βραχυπρόθεσμα επιτεύξιμου, ενώ συγχρόνως δείχνει εμπιστοσύνη στον απλό πολίτη καθιστώντας τον υπεύθυνο για την ανάληψη πρωτοβουλιών που θα τον βγάλουν από το τέλμα στο οποίο έχει περιέλθει. Πράγματι, το άνοιγμα στην βάση στο οποίο επιδίδεται το ΠΑΣΟΚ (και μελετήσαμε και πιο πάνω) και η απεύθυνση στον κάθε εργαζόμενο ξεχωριστά του οποίου την αξία του ιδρώτα θέλει να προστατεύσει²⁶⁴, είναι πράγματα πρωτόγνωρα για την ελληνική πολιτική σκηνή. Παράλληλα, η ευκολία αλλά και η αυτοπεποίθηση με την οποία υπόσχεται πολιτειακές αλλαγές (στις 18 σοσιαλισμός) και εγκατάλειψη κομβικών εθνικών συμμαχιών (Έξω από το ΝΑΤΟ, έξω από την ΕΟΚ), είναι χαρακτηριστικά ενός κόμματος δυναμικού και αποφασισμένου. Εάν δε, συγκρίνουμε τα χαρακτηριστικά της ρητορικής του ΠΑΣΟΚ με αυτά της αναποφασιστικότητας και του σχετικιστικού, μετρημένου και συντηρητικού λόγου του ΚΚΕ εσωτερικού, τότε θα μπορέσουμε με μεγαλύτερη ευκολία να αντιληφθούμε την επικοινωνιακή αξία της φρεσκάδας που ανέβλυζε από το ΠΑΣΟΚ. Έτσι στην υπόσχεση του ΠΑΣΟΚ για άμεση μετάβαση σ' ένα καθεστώς πιο φιλικό για τον εργαζόμενο και τον φτωχό, το ΚΚΕ εσωτερικού προέτασσε την εδραίωση της δημοκρατίας σε στέρεες βάσεις κάτι που είχε ως αποτέλεσμα την αναβολή της διεκδίκησης των κοινωνικών αιτημάτων. Η ασυμβίβαστη στάση εναντίον του ΝΑΤΟ και της ΕΟΚ του από το ΠΑΣΟΚ (κάτι που θα εξετάσουμε λεπτομερώς σε επόμενο κεφάλαιο) δεδομένου του ισχύοντος αντιαμερικανισμού και αντιδυτικισμού στους κόλπους της ελληνικής κοινωνίας, ερχόταν σε αντιδιαστολή με την διστακτική αντινατοϊκή και αντιευρωπαϊκή ρητορική του ΚΚΕ εσωτερικού που προσμετρούσε και επεξεργαζόταν σχολαστικά

²⁶² Σακελλαρόπουλος(2001), *Η Ελλάδα στην Μεταπολίτευση*, σελ.341-342

²⁶³ βλ. για παράδειγμα ομιλία στην Λάρισα (5/7/1975), όπου αφού ο Ανδρέας Παπανδρέου επιτίθεται στον Καραμανλή για το «έτος λιτότητας» το οποίο έχει επιβάλει, στην συνέχεια υπόσχεται αφειδώς παροχές στο μισθολογικό και συνταξιοδοτικό τομέα, ενώ παράλληλα αναγγέλλει την δημιουργία έργων υποδομής (δρόμους, πανεπιστήμια, πολιτιστικά κέντρα) για την ενίσχυση της υπαίθρου(επιμ)Λαδιάς, *Από το ΠΑΚ στο ΠΑΣΟΚ*, Λαδιάς, Αθήνα:1976, σελ. 121-124). Ειδικά στις σημερινές συνθήκες όπου επικρατεί η πλήρης καχυποψία απέναντι σε τέτοιου είδους υποσχέσεις, εντυπωσιάζει το αόριστο, μη κοστολογημένο και ανάλαφρο στοιχείο των εν λόγω εξαγγελιών, που παραγνωρίζουν το γεγονός της Α' Πετρελαϊκής κρίσης του 1973.

²⁶⁴ Ιδρυτική Διακήρυξη ΠΑΣΟΚ, (επιμ)Λαδιάς(1976), *Από το ΠΑΚ στο ΠΑΣΟΚ*, σελ. 80

...οθρώσει κάποιο επιχείρημα. Ακόμα, η πρόσκληση των ανώσεων του κόμματος ερχόταν σε αντίθεση με την επιθυμία που επέδειξε απέναντι στις πρωτοβουλίες των μαζών το κόμμα της αριστερής ανανέωσης.

Τέλος αξίζει νομίζω να κάνουμε και μια αναφορά σε κάποιες λεξιλογικές και εκφραστικές διαφορές που σίγουρα ευνοούσαν το ΠΑΣΟΚ καθώς το κατέτασσαν σε μια υψηλότερης ελευθερίας και δημοκρατικότητας σε σχέση με το ΚΚΕ εσωτερικού. Η διαφορά μεταξύ «κόμματος» και «κινήματος» αλλά και η διάσταση μεταξύ των όρων «εθνικοποίησης» και «κοινωνικοποίησης» ήταν κάτι που ακόμα και αν θεωρήσουμε ότι αποτελεί λεπτομέρεια, πιστεύουμε ότι διαφοροποιεί τον χαρακτήρα των δύο κομμάτων. Έτσι, το ΚΚΕ εσωτερικού είναι ένα «βαρύ» γραφειοκρατικό κομμουνιστικό κόμμα που προτίθεται μακροπρόθεσμα να προβεί σε εθνικοποίηση του ιδιωτικού πλούτου, ενώ το ΠΑΣΟΚ είναι ένα κίνημα που βασίζεται στις ζωντανές δυνάμεις της κοινωνίας και αποσκοπεί να προβεί βραχυπρόθεσμα σε κοινωνικοποιήσεις των μέσων παραγωγής που ανήκουν σε ιδιώτες. Η εθνικοποίηση που συμβολίζει το φιλτράρισμα της διαχείρισης του πλούτου που παράγει η κοινωνία από το κράτος είναι κάτι πολύ πιο συντηρητικό σε σχέση με την περισσότερο δημοκρατική και συμμετοχική κοινωνικοποίηση του πλούτου που θα καρπωθούν κατευθείαν οι εργαζόμενοι χωρίς κρατική διαμεσολάβηση.

Παρατηρούμε λοιπόν ότι οι διαφορές μεταξύ ΠΑΣΟΚ και ΚΚΕ εσωτερικού αγγίζουν και το συμβολικό και ψυχολογικό επίπεδο της ρητορικής. Το ΚΚΕ εσωτερικού είναι ένα παραδοσιακό αριστερό κόμμα της κομμουνιστικής αριστεράς, ενώ το ΠΑΣΟΚ αποτελεί ένα κίνημα φρέσκο και άφθαρτο που βασίζεται στην κοινωνία, παρέχει μια θετική και αισιόδοξη προοπτική και απευθύνεται με αμεσότητα και κατανόηση στον κάθε εργαζόμενο ξεχωριστά. Γι αυτούς τους λόγους καθίσταται μια πιο θελκτική επιλογή σε σχέση με το ΚΚΕ εσωτερικού. Όπως αναφέρει με πίκρα και ο Πάυλος Κλαυδιανός σε συζήτηση που είχε με τον γράφοντα στα γραφεία της εποχής «η παρουσία του ΠΑΣΟΚ ως “η εύκολη, η απλοϊκή λύση της Αριστεράς”, έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην ανάδειξή του ως βασικού φορέα και εκφραστή της».

6.6 Συμπεράσματα

Στο 6^ο κεφάλαιο επιχειρήσαμε να προβούμε σε μια συνοπτική αποτύπωση της πορείας του ΠΑΣΟΚ κατά την υπό μελέτη τριετία (1974-1977) και στην συνεπόμενη σύγκριση των θέσεών του με αυτές του ΚΚΕ εσωτερικού. Παρατηρήσαμε ότι το ΠΑΣΟΚ διανύει δύο υπο-φάσεις κατά τη διάρκεια της υπό εξέτασης περιόδου. Η πρώτη αποσκοπεί στην τόνωση του επαναστατικού και αντιδεξιού προφίλ ενός

ήματα όλες τις κοινωνικές αξιώσεις και ασκεί μια
πολιτική στην δεξιά κυβέρνηση του Κωνσταντίνου
Καραμανλή. Ακόμα, κατά τη διάρκεια αυτής της πρώτης υπο-περιόδου είδαμε πως
το ΠΑΣΟΚ αφουγκράζεται την επιθυμία της κοινωνίας για ελεύθερη έκφραση και
συμμετοχή στα κοινά μέσω της πολιτικοποίησης, κομματικοποίησης αλλά και της
ένταξης στα συνδικαλιστικά κίνημα. Κατ' αυτό τον τρόπο, φαίνεται να υποστηρίζει
τις κοινωνικές κινητοποιήσεις αλλά και να προβαίνει σε ανοιχτή πρόσκληση που
απευθύνει στην κοινωνία ώστε να στελεχωθούν «από τα κάτω» οι οργανώσεις του.
Η δεύτερη και πιο μακρά φάση (1975-1977) αφορά στην αναδίπλωση των
παραπάνω, η οποία ωστόσο αποσκοπεί στην άσκηση επιρροής σε ευρύτερα –
συντηρητικότερα κατά κύριο λόγο– τμήματα του εκλογικού σώματος. Έτσι ο
Παπανδρέου θα επιχειρήσει να περιορίσει την επιρροή της βάσης σ' ένα κόμμα που
καθίσταται ολοένα και περισσότερο προεδροκεντρικό, αλλά και να στρογγυλέψει
τον ταξικό λόγο που άρθρωνε έως και τις αρχές του 1975 και που προκαλούσε
αναστάτωση στα μεσαία στρώματα του πληθυσμού. Κατ' αυτόν τον τρόπο ο
Παπανδρέου θα προσπαθήσει να ανταποκριθεί και στην διάχυτη πρόθεση της
ελληνικής κοινωνίας για ατομική και οικογενειακή υλική προκοπή, υποτασσόμενος
κατά κάποιον τρόπο στην υπηρετηση του αστικού εκσυγχρονισμού. Ενδιαφέρον
έχει μάλιστα να επισημάνουμε ότι ο Παπανδρέου είχε προβλέψει μια
αντισταθμιστική ρητορική για να διασκεδάσει τις αρνητικές εντυπώσεις που θα
δημιουργούσε η στροφή στον ρεαλισμό σε κάποια περισσότερο αριστερά
ακροατήρια. Έτσι, θα αποφασίσει να οξύνει τις θέσεις του τόσο στα εθνικά θέματα
όσο και σε αυτά που αφορούν τις διεθνείς συμμαχίες με την ΕΟΚ και το ΝΑΤΟ, ώστε
να δημιουργήσει μια αντίρροπη επαναστατική ρητορική που να αφορά σε ζητήματα
μη σχετικά με θέματα οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής.

Μπροστά σ' αυτήν την εξαιρετικά οργανωμένη επικοινωνιακή τακτική που
φαινόταν να αποδίδει, το ΚΚΕ εσωτερικού έμενε μάλλον απαθές ακολουθώντας μια
τακτική που πολλά στελέχη του είχαν αναγνωρίσει ως απρόσφορη και
καταστροφική. Το κόμμα της αριστερής ανανέωσης, όπως είδαμε εκτενώς και σε
προηγούμενο κεφάλαιο, έμενε προσκολλημένο στην υπηρετηση του συναινετικού
δρόμου μιας ανύπαρκτης εν τοις πράγμασι διαιρετικής τομής (αυτής των
συνασπισμένων δημοκρατικών δυνάμεων απέναντι σ' αυτές που επιθυμούν την
δικτατορική παλινόρθωση). Εκτός αυτού, το ΚΚΕ εσωτερικού εξακολουθούσε να
φέρει τα βαρίδια των κομμουνιστικών του καταβολών που δεν του επέτρεπαν ούτε
να ανοιχτεί και να επικοινωνήσει με αμεσότητα και αυθορμητισμό με την κοινωνία
ούτε όμως και να αφεθεί να υπηρετήσει το όνειρο του αστικού εκσυγχρονισμού των
πλειοψηφικών μικρομεσαίων ακροατηρίων. Ακόμα, το κόμμα της αριστερής
ανανέωσης, επεχείρησε να αντιτάξει (ειδικά στις εκλογές του 77) στον λαϊκισμό του
ΠΑΣΟΚ τον δικό του ρεαλισμό και εντιμότητα, κάτι όμως που μάλλον δεν
ευδοκίμησε ως τακτική. Σε γενικές γραμμές το ΚΚΕ εσωτερικού φαίνεται

τική με την οποία θα προσεγγίσει το ΠΑΣΟΚ και συνεργασίας μαζί του και της αντιμετώπισής του ως ένα κόμμα ισολογικά συγγενές. Θα μπορούσε να πει κανείς πως μάλλον επικρατεί η δεύτερη στάση, η οποία όμως ακολουθείται εμμονικά αν και ποτέ δεν λαμβάνει κάποια θετική απόκριση από το ΠΑΣΟΚ που συνεχίζει να αρνείται πεισματικά την συνεργασία του με την κομμουνιστική αριστερά.²⁶⁵ Τέλος, η ρητορική, το ύφος αλλά και το λεξιλόγιο του ΠΑΣΟΚ φαίνεται να συμβαδίζουν καλύτερα με το κλίμα και τις προσδοκίες της εποχής αφού καταφέρνουν να εμπνεύσουν αισιοδοξία και ενθουσιασμό και να αντικατοπτρίσουν ακριβέστερα τις προτεραιότητες της ελληνικής κοινωνίας. Αντίθετα, το ΚΚΕ εσωτερικού είναι ένα κόμμα που αρνείται να προβεί σε συμβιβασμούς ως προς την χρήση του παραδοσιακού κομμουνιστογενούς του ρητορικής, η οποία και αδυνατεί να εμπνεύσει εκείνη την εποχή. Επίσης, η επιμονή του στην στρατηγική της ευθύτητας και του ρεαλισμού, καθιστούν το υπό μελέτη κόμμα περισσότερο δυσάρεστο και ανασταλτικό ως προς τις προσδοκίες που διακατέχουν την ελληνική κοινωνία την υπό εξέταση περίοδο.

Κεφάλαιο 7^ο

Η μονάκριβη αυθεντικότητα του «ορθόδοξου» ΚΚΕ σε σύγκριση με το αναθεωρητικό ΚΚΕ εσωτερικού

7.1 Εισαγωγή

Το δογματικό ΚΚΕ αποτελεί την κλασική περίπτωση ενός κόμματος απόλυτα εξαρτώμενου από τις λαμβανόμενες αποφάσεις και εφαρμοζόμενες πολιτικές της ΕΣΣΔ. Σ' ένα επίπεδο εγχώριας πολιτικής το ΚΚΕ θα επιλέξει κι αυτό (όπως και το ΠΑΣΟΚ) να υπηρετήσει την γραμμή «Δεξιάς – Αντιδεξιάς», να ασκήσει δριμεία κριτική στην κυβέρνηση Καραμανλή και να υιοθετήσει ως δίκαια όλα τα αιτήματα των εργαζομένων εκείνης της περιόδου, αδιαφορώντας έτσι για το αν κάτι τέτοιο θα εδύνατο να προκαλέσει αναταράξεις στην προσφάτως αποκατασταθείσα δημοκρατία, όπως το ΚΚΕ εσωτερικού υπεστήριζε. Ακόμα, το ΚΚΕ θα εξαπολύσει ιερό πόλεμο εναντίον του ΚΚΕ εσωτερικού, το οποίο και θα προσπαθήσει ρητορικά και πολιτικά να εκμηδενίσει και να απαξιώσει στα μάτια των ελλήνων αριστερών και κομμουνιστών. Έτσι θα φροντίσει από την πρώτη στιγμή να μην αναγνωρίσει καν την ύπαρξη του ΚΚΕ εσωτερικού ως ανεξάρτητου κόμματος, με αποκορύφωμα την συμφωνία για την Ενωμένη Αριστερά (βλ. παρακάτω), όπου το ΚΚΕ εσωτερικού θα συμμετάσχει όχι ως ισότιμος εταίρος, αλλά ως συνιστώσα της ΕΔΑ. Εδώ θα

²⁶⁵ Ενδεικτικά για την στάση του ΚΚΕ εσωτερικού απέναντι στο ΠΑΣΟΚ είναι τα όσα ανέφερε ο Τάσος Τρίκκας σε συζήτηση που είχε με τον ερευνητή. Χαρακτηριστικά, το παλιό στέλεχος τόνισε ότι «τα στελέχη του ΚΚΕ ήταν αφελή και επέδειξαν μια παρθενικότητα απέναντι στο ΠΑΣΟΚ»

και την ηττοπαθή και εν πολλοίς υποτελή στάση απέναντι στις συνεχείς και σκληρές επιθέσεις που υφίσταται από το ΚΚΕ. Παρά το γεγονός ότι το κόμμα της αριστερής ανανέωσης φαίνεται να αντιδρά και να ασκεί κριτική για γραφειοκρατισμό και δογματισμό, στην ουσία της πολιτικής του μπορεί να παρατηρηθεί μια αμυντική, απολογητική και ενοχική στάση συστηματικής προσπάθειας απόδειξης αριστεροσύνης απέναντι στο ΚΚΕ, αντί της δυναμικής και υπερήφανης υπεράσπισης των ανανεωτικών του πεποιθήσεων και αρχών.

Φυσικά, τα παραπάνω συνέβαιναν σε μια ιδιαίτερος οξυμένη ψυχροπολεμική περίοδο, με τον ανταγωνισμό μεταξύ ΗΠΑ και ΕΣΣΔ να βρίσκεται σε υψηλά επίπεδα, και τον αντιαμερικανισμό στην Ελλάδα στο ζενίθ. Έτσι, το ΚΚΕ που, παρά τις προσπάθειες για το αντίθετο από το ΚΚΕ εσωτερικού (βλ. παρακάτω), εξακολουθεί να κατέχει το χρίσμα της σοβιετικής αναγνώρισης και εκπροσώπησης, θα καταφέρει να διατηρήσει μια αξιόλογη επιρροή στους έλληνες αριστερούς, πολλοί δε από τους οποίους είχαν μεταπολεμικά εκτοπιστεί σε χώρες του ανατολικού μπλοκ. Ωστόσο δεν ήταν μόνο η ηθική αναγνώριση από την ΕΣΣΔ που άγγιζε τους εκδιωχθέντες, τους βασανισθέντες αλλά και όσους είχαν υποφέρει από την καταπίεση του – υποστηριζόμενου από τις ΗΠΑ– αυταρχικού κράτους της Δεξιάς κατά τα μεταπολεμικά χρόνια. Πέραν της συμβολικής διάστασης της αναγνώρισης, υπήρχε και η υλική υποστήριξη του οργανωτικού σκέλους του ΚΚΕ από την ΕΣΣΔ. Κι αυτό διευκόλυνε ιδιαίτερος το ΚΚΕ που σε σύγκριση με το ΚΚΕ εσωτερικού μπορούσε με μεγαλύτερη ευκολία να επικοινωνήσει τις ιδέες του στο εκλογικό σώμα, αξιοποιώντας την τεχνολογική αλλά και χρηματική υποστήριξη της ΕΣΣΔ. Αντίθετα, το ΚΚΕ εσωτερικού διέθετε πενιχρούς πόρους κυρίως από συνδρομές φίλων και μελών, κι έτσι οι προεκλογικές του εκστρατείες ήταν πιο μίζερες και περιορισμένες. Παρακάτω θα προσπαθήσουμε να εξετάσουμε όλους αυτούς τους παράγοντες που συνέβαλαν ώστε το ΚΚΕ εσωτερικού να μπορέσει να ηγεμονεύσει χωρίς πρόβλημα (μέχρι προσφάτως) στον χώρο της κομμουνιστικής αριστεράς.

7.2 Η ρητορική και η πολιτική πρόταση του ΚΚΕ σε αντιδιαστολή με αυτήν του ΚΚΕ εσωτερικού

Όπως προείπαμε το ΚΚΕ θα υπηρετήσει μεταπολιτευτικά με την στάση του την γραμμή που ακολούθησε και το ΠΑΣΟΚ, αυτήν της διαιρετικής τομής «Δεξιά-Αντιδεξιά», ωστόσο οι διαφορές με το κόμμα του Ανδρέα Παπανδρέου είναι ξεκάθαρες και αφορούν στο πολιτειακό ζήτημα. Παρά το γεγονός ότι το ΚΚΕ παραδέχεται ότι οι κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες δεν είναι ώριμες για την έλευση του σοσιαλισμού και αποδέχεται την μεταδικτατορική δημοκρατία ως αναγκαίο στάδιο για το πέρασμα στον κομμουνισμό, το κόμμα εξακολουθεί να τηρεί μια αμφιθυμική και σκεπτικιστική στάση απέναντι στις εκλογές. Πιο

του ομιλία στην Καισαριανή ο Φαράκος θα τονίσει εξαρτούμε όλο το μέλλον του κινήματος από τις εκλογικές αναμετρήσεις που είναι γνωστό πόσο ελάχιστα περιθώρια έκφρασης αφήνουν στον λαό μέσα στο αστικό καθεστώς»²⁶⁶. Ωστόσο, στην ίδια ομιλία ο Φαράκος θα παραδεχτεί ότι «οι συνθήκες δεν είναι ώριμες για τον σοσιαλισμό» και θα εξαπολύσει επίθεση απέναντι στο ΠΑΣΟΚ που υπόσχεται απατηλά τον «Σοσιαλισμό στις 18»²⁶⁷.

Πέραν της δυσανεξίας που επιδεικνύει το ΚΚΕ απέναντι στην οποιαδήποτε αστικοδημοκρατική διαδικασία, το κόμμα του σοβιετικού κομμουνισμού θα φροντίσει τόσο να τηρήσει μια στάση ιδιαίτερα οξεία απέναντι στην κυβέρνηση όσο και να υποστηρίξει όλα τα κοινωνικά αιτήματα των εργαζομένων με όποιον τρόπο κι αν αυτά εκφράζονται. Αυτή η στάση εκπορεύεται από την πεποίθηση ότι δεν υπάρχει κίνδυνος εκ νέου επιβολής δικτατορίας και λαμβάνει χώρα αφενός στο πλαίσιο του αντιδεξιού χαρακτήρα που επιχειρεί να οικοδομήσει και αφετέρου στην προσπάθειά του να καταστεί ο κυρίαρχος εκπρόσωπος στον χώρο της (κομμουνιστικής και μη) αριστεράς. Πιο συγκεκριμένα, και σε αντίθεση με το ΚΚΕ εσωτερικού, το ΚΚΕ σε ανακοίνωση για τα αποτελέσματα των εκλογών του Νοεμβρίου του 1974, θα ερμηνεύσει το νέο πολιτικό σκηνικό ως απόρροια της δαμοκλείου σπάθης της φασιστικής υποτροπής που «χρησιμοποιήθηκε για να καλλιεργείται πλατιά η θεωρία του μικρότερου κακού και για να προβάλλεται ο κ. Καραμανλής σαν ο μοναδικός σωτήρας του Έθνους»²⁶⁸. Από αυτή την δήλωση προκύπτει πως το ΚΚΕ θεωρούσε την περιφέρουσα από την γραμμή της ΕΑΔΕ θεωρία περί απειλής δικτατορικής εκτροπής ως μη ισχύουσα και την δημοκρατία ως πλήρως αποκατασταθείσα. Ωστόσο, για τους γνωστούς λόγους καλλιέργειας του επαναστατικού του προφίλ, το ορθόδοξο ΚΚΕ θα υποδεχτεί την μεταπολίτευση με έναν τρόπο αντίστοιχο με αυτόν του ΠΑΣΟΚ. Πιο συγκεκριμένα, ο Χαρίλαος Φλωράκης αναφέρει πως «η αλλαγή της 23^{ης} Ιούλη, έτσι όπως έγινε, αποτελεί έναν άλλο τρόπο κρατικής εξουσίας της άρχουσας τάξης»²⁶⁹, ενώ επισημαίνει ότι το πέρασμα στην μεταπολίτευση αποτελεί «μια συμφωνία ανάμεσα στην Χούντα και τους αμερικανούς προστάτες από τη μία και τους συντηρητικούς παράγοντες από την άλλη, μια συμφωνία (δηλαδή) ανάμεσα σε δυνάμεις που εκπροσωπούν τα ίδια συμφέροντα»²⁷⁰. Παρατηρούμε δηλαδή ότι η εν λόγω δήλωση δεν διαφέρει

²⁶⁶ Ομιλία Φαράκου στην Καισαριανή, *Ριζοσπάστης*, 17/11/74

²⁶⁷ ο.π.

²⁶⁸ Ανακοίνωση ΚΚΕ για τα αποτελέσματα των εκλογών του 1974, *Ριζοσπάστης*, 19/11/74

²⁶⁹ Ομιλία κ. Φλωράκη στο Θέατρο Ακροπόλ, *Ριζοσπάστης*, 29/10/74

²⁷⁰ ο.π.

μηνεία της μεταπολίτευσης ως «αλλαγής νατοϊκής ταυτότητας» αντανακλώντας με τον οξύμένο αντιαμεριανισμό της ελληνικής κοινωνίας που ταυτίζει την Δεξιά με τα συμφέροντα των ΗΠΑ, την καταπίεση και τον αντιδημοκρατισμό. Ακόμα, καθιστά σαφές ότι το ΚΚΕ τηρεί πολύ σκληρή στάση απέναντι στην κυβέρνηση του Καραμανλή, αποδίδοντάς της τον ρόλο του εκπροσώπου της τάξης της αστικής ολιγαρχίας, ενώ δεν παραλείπει να την κατηγορεί συστηματικά για ελλείψεις προσπάθειες που καταβάλλει για την αποχουντοποίηση. Παράλληλα, δεν είναι λίγα τα άρθρα στον Ριζοσπάστη που καταφέρονται με μανία εναντίον της Νέας Δημοκρατίας και εφιστούν την προσοχή στους αναγνώστες για το κεκαλυμμένο αντιλαϊκό και αντιδημοκρατικό προσώπιο της δεξιάς παράταξης ²⁷¹. Μάλιστα, με αφορμή την «πρόωρη» προκήρυξη των εκλογών εξαιτίας της ανεπαρκούς αποχουντοποίησης το ΚΚΕ φτάνει σε σημείο να παρομοιάζει την μεταπολιτευτική Νέα Δημοκρατία με αυτήν που διενήργησε τις εκλογές βίας και νοθείας το 1961 ²⁷².

Με την έντονα αντιδεξιά γραμμή που τηρεί, το ορθόδοξο ΚΚΕ επιθυμεί να κατοχυρώσει την ρόλο του ενός και μοναδικού κομμουνιστικού κόμματος που θα προασπίζεται τα συμφέροντα της εργατικής τάξης, των αγροτών και όλων των εργαζομένων. Γι αυτό και επιδίδεται σε μια συστηματική απαξίωση τόσο της Νέας Δημοκρατίας, ως ενός κόμματος που διατηρεί τα χαρακτηριστικά της αυταρχικής δεξιάς, αλλά και του ΚΚΕ εσωτερικού, ως ενός κόμματος αναθεωρητών και προδοτών του κομμουνισμού και των αρχών του. Επίσης, παρατηρούμε ότι το ΚΚΕ παίζει ακόμα ένα κλασικό χαρτί των κομμάτων της αριστεράς που ακούει στο όνομα «θυματοποίηση». Αυτό συμβαίνει κυρίως κατά την προεκλογική περίοδο του 1977 και έχει ως στόχο να επικοινωνήσει στο αριστερό ακροατήριο ότι μόνο το ΚΚΕ, ως κόμμα απειλητικό για την άρχουσα τάξη, δέχεται επιθέσεις από τις αστικές και κρυπτοαστικές πολιτικές δυνάμεις και συνεπώς πως μόνο το ΚΚΕ είναι «συνεπής αντίπαλος της Δεξιάς» ²⁷³. Ενδεικτικό είναι ότι ο Ριζοσπάστης προσπαθεί επί πενήντημερο να επικοινωνήσει τις απίστευτες διακρίσεις που εξαπολύονται από την κυβέρνηση με αφορμή την απαγόρευση διεξαγωγής της κεντρικής προεκλογικής ομιλίας του Φλωράκη στο Σύνταγμα ²⁷⁴. Φυσικά, η ίδια στρατηγική δεν μπορεί να μην έχει ως στόχο και το ΚΚΕ εσωτερικού, το οποίο άλλωστε επιχειρείται να ταυτιστεί με τις υπόλοιπες αστικές δυνάμεις που αποσκοπούν στο να σαμποτάρουν το ΚΚΕ. Πιο συγκεκριμένα, κατά την προεκλογική περίοδο του '77 παρατηρείται ότι

²⁷¹ βλ. «Απατηλή δημοκρατία», *Ριζοσπάστης*, 1/10/1974

²⁷² Κύριο άρθρο, *Ριζοσπάστης*, 6/10/1974

²⁷³ Ομιλία Φαράκου, *Ριζοσπάστης*, 10/11/1974

²⁷⁴ βλ. π.χ. Ρουμπάνης(1977), «Οι διακρίσεις σε βάρος του ΚΚΕ καταπάτηση στοιχειωδών ελευθεριών του λαού», *Ριζοσπάστης*, 6/11/1977

κομμουνισμού επιχειρεί να παρουσιάζει μια εικόνα από την Νέα Δημοκρατία, αλλά και από το κόμμα της ανανεωτικής αριστεράς. Έτσι, οι καταγγελίες για προβοκάτσες από το ΚΚΕ εσωτερικού και τον Ρήγα Φεραίο θα πυκνώνουν όσο προχωράμε προς τις εκλογές²⁷⁵. Σε γενικές γραμμές η εχθρική στρατηγική απέναντι στο ΚΚΕ εσωτερικού θα ενταθεί όταν θα πάψει να υφίσταται ο εκλογικός συνασπισμός της Ενωμένης Αριστεράς που υποχρέωνε το ΚΚΕ αν μη τι άλλο να τηρεί τα προσχήματα. Από τότε θα επικρατήσει ένα κρεσέντο επιθέσεων που θα συστηματοποιηθεί και θα πυκνώσει ιδιαίτερα κατά την προεκλογική περίοδο του 1977, όταν ΚΚΕ και ΚΚΕ εσωτερικού θα διεκδικήσουν την ψήφο του εκλογικού σώματος ως ξεχωριστά κόμματα στις εκλογές.

7.3 Οι σχέσεις ΚΚΕ – ΚΚΕ εσωτερικού

Παρά το γεγονός ότι το ΚΚΕ τηρεί μια αντιδεξιά στάση στην τοποθέτησή του σχετικά με τα πολιτικά πράγματα, φαίνεται να τηρεί αποστάσεις από τις προτάσεις για προοδευτικές συμμαχίες που απευθύνει το ΚΚΕ εσωτερικού. Πιο συγκεκριμένα, και σε αντίθεση με το κόμμα της αριστερής ανανέωσης, το ΚΚΕ φροντίζει να οριοθετηθεί και από το ΠΑΣΟΚ και από το ΚΚΕ εσωτερικού, χαρακτηρίζοντας αυτά τα κόμματα ως φορείς συμφερόντων της αστικής τάξης. Ειδικότερα, αυτό που φαίνεται κυρίως να ενδιαφέρει την ηγεσία του δογματικού ΚΚΕ δεν είναι η νίκη στις εκλογές (όπως συμβαίνει με το ΠΑΣΟΚ) αλλά η ανταπόκριση στις προτεραιότητες της ΕΣΣΔ και η συνεπόμενη ηγεμόνευση στον χώρο της κομμουνιστικής, μαρξιστικής - λενινιστικής αριστεράς. Αυτό θα συμβεί με συγκεκριμένες και μεθοδικές κινήσεις στις οποίες θα επιδοθεί το ΚΚΕ και θα αφορούν αφενός την αποκόλλησή του από την ΕΔΑ, όταν θα του δοθεί η ευκαιρία, και αφετέρου την συνέχιση και εντατικοποίηση της πολεμικής ενάντια στο ΚΚΕ εσωτερικού, με σκοπό να το εξαφανίσει από τον πολιτικό χάρτη. Έτσι, όταν ο νόμος 509 καταργείται και μαζί μ' αυτό νομιμοποιείται και η λειτουργία των κομμουνιστικών κομμάτων, το ΚΚΕ προβαίνοντας σε μια άκομψη κίνηση, αποδεικνύει δεν μπορεί να υπάρξει ρομαντική και συναισθηματική θέαση της πολιτικής. Έτσι, εκδίδει ανακοίνωση σύμφωνα με την οποία, αφού αναγνωρίζει τον σημαίνοντα ρόλο που διαδραμάτισε η ΕΔΑ μεταπολεμικά για το αριστερό κίνημα, επισημαίνει πως «ύστερα από την νομιμοποίηση του ΚΚΕ, έλειψε και η ανάγκη εμφάνισής του μέσω άλλου πολιτικού οργανισμού». Η εν λόγω ανακοίνωση συνεχίζει αναφέροντας ότι «η ΕΔΑ, με την καθιερωμένη έννοια και σχηματισμό δεν ανταποκρίνεται στην αντικειμενική πραγματικότητα» και καταλήγει επισημαίνοντας ότι «η κεντρική επιτροπή του ΚΚΕ

²⁷⁵ βλ. π.χ. «Νέα προβοκάτσια απέναντι στην ΚΝΕ», *Ριζοσπάστης*, 30/10/77

... , τα στελέχη και τους οπαδούς της από την ΕΔΑ και
... σχέση δεν έχει με την συγκροτηθείσα από τον κ.
... πλαισίου ΕΔΑ ... και αυτόν τον ολίγον απότομο και κυνικό τρόπο, το ΚΚΕ βάζει τέλος
σε μια σχέση που ήταν έτσι κι αλλιώς κλονισμένη ήδη από τα προδικτατορικά
χρόνια, με σκοπό την αυτονόμησή του και την αταλάντευτη και απερίσπαστη
υπηρετήση μιας πολιτικής που εκείνο θεωρούσε ως την μόνη σωστή.

Παράλληλα με την αποχώρηση από την ΕΔΑ, το ΚΚΕ φαίνεται να έχει ως πρώτο
στόχο την πλήρη αποδόμηση και τον πολιτικό αφανισμό του ΚΚΕ εσωτερικού,
ενάντια στο οποίο εξαπολύει έναν εξαιρετικά συγκρουσιακό -στα όρια του
υβριστικού- λόγο. Ουσιαστικά, αυτό που συμβαίνει είναι η συνέχιση ενός
ανταγωνισμού που έχει ξεκινήσει από τα προδικτατορικά χρόνια, εντείνεται μετά
την διάσπαση και κορυφώνεται όταν πια ΚΚΕ και ΚΚΕ εσωτερικού διεκδικούν την
ψήφο του εκλογικού σώματος από διαφορετικές πολιτικές σκοπιές (εκλογές του
'77). Έτσι, το ΚΚΕ επιδίδεται σε μια προσπάθεια πλήρους κυριαρχίας στον χώρο της
κομμουνιστικής αριστεράς, κάτι όμως που θα επιχειρήσει να πετύχει με αθέμιτα
μέσα, όπως η λασπολογία και η συκοφάντηση των πρώην συντρόφων τους. Οι
κύριες θέσεις του ΚΚΕ σε σχέση με το ΚΚΕ εσωτερικού διατυπώνονται με ευκρίνεια
και καθαρότητα σε μια συνέντευξη του Φλωράκη που αναδημοσιεύει η Αυγή. Εκεί,
ο γενικός γραμματέας του ΚΚΕ θα ξεκαθαρίσει πως διαφωνεί «με την ορολογία πως
υπάρχουν δύο κομμουνιστικά κόμματα», ενώ σημειώνει πως «το 1968 ένα
σημαντικό κομμάτι αποχώρησε από το ΚΚΕ ... και τώρα προσπαθεί να φτιάξει δικό
της κόμμα»²⁷⁷. Βλέπουμε λοιπόν ότι ο Χαρίλαος Φλωράκης επιδιώκει να
παρουσιάσει το κόμμα του ως το μόνο κομμουνιστικό, αρνούμενος να αναγνωρίσει
και την ύπαρξη ενός άλλου, συγγενούς ιδεολογίας, με κάποιες αποκλίνουσες αρχές.
Στα πλαίσια αυτής της στρατηγικής αναπτύσσει μια ρητορική άκρως υπονομευτική
για το ΚΚΕ εσωτερικού, μια ρητορική όμως που έχει ως αποδέκτες το ακροατήριο
των κομμουνιστών ψηφοφόρων. Έτσι, ακόμα κι αν το ΚΚΕ συνεργάζεται -έστω και
ατύπως- με το ΚΚΕ εσωτερικού στα πλαίσια της Ενωμένης Αριστεράς (βλ.
παρακάτω) οι ανοίκειες επιθέσεις δεν θα πάψουν να υφίστανται από το πρώτο
προς το δεύτερο. Φορέας αυτών των επιθέσεων είναι ο Ριζοσπάστης στον οποίον
και φιλοξενούνται απόψεις και δημοσιεύματα εξαιρετικά αιχμηρά που κάνουν λόγο
για «οπορτουνιστές που επιθυμούν (αφενός) να δρουν ελεύθερα μέσα στο κόμμα
σχηματίζοντας αντιπαρατιθέμενες ιδεολογικές πλατφόρμες και φραξιονιστικές
ομάδες» και αφετέρου να συμμετέχουν σ' ένα κόμμα «ανοιχτό σε κάθε διαβρωτική

²⁷⁶ Η απόφαση του ΚΚΕ, *Αυγή*, 29/9/74

²⁷⁷ Συνέντευξη Τύπου Χαρ. Φλωράκη, *Αυγή*, 27/8/74

οπορτουνιστική απόκλιση και αποπροσανατολισμό
λενινισμού»²⁷⁸.

Ακόμα, κατά την προεκλογική περίοδο του φθινοπώρου του 1977, όταν πια το ΚΚΕ εσωτερικού δεν θα είναι τίποτ' άλλο παρά ένα ανταγωνιστικό κόμμα που προσδοκά στην διεκδίκηση των ψήφων του εκλογικού ακροατηρίου με τα ίδια ποιοτικά χαρακτηριστικά, το ΚΚΕ θα κλιμακώσει εσκεμμένα την επίθεση απέναντι στο κόμμα της αριστερής ανανέωσης. Έτσι, στόχο της κριτικής θα αποτελέσει η «Συμμαχία των 5» μέρος της οποίας αποτελούν το ΚΚΕ εσωτερικού και η ΕΔΑ. Κυρίως όμως θα επιχειρηθεί να πληγεί ηθικά το ΚΚΕ εσωτερικού του οποίου ο αριστερός του χαρακτήρας θα αμφισβητηθεί με συνέπεια, συστηματικότητα και οξύτητα. Πιο συγκεκριμένα, σε άρθρο του στην Ελευθεροτυπία που αναδημοσιεύεται στον Ριζοσπάστη ο κ. Κάππος θα κατηγορήσει την «Συμμαχία των 5» για μια «ενότητα δίχως αρχές» που ως στόχο έχει αποκλειστικά και μόνο «την εκλογική σωτηρία αστικών σοσιαλδημοκρατικών στοιχείων...»²⁷⁹. Ο Κάππος θα συνεχίσει αναφέροντας πως η Συμμαχία των 5 πρόκειται για «ένα ευκαιριακό σχήμα που υπηρετεί την γραμμή της ΕΑΔΕ που κηρύσσει την συνεργασία με την λεγόμενη “πεφωτισμένη Δεξιά”, για την προστασία τάχα της δημοκρατίας από τον βασιλοχουντισμό». Ο αρθρογράφος θα κατηγορήσει ακόμα την Συμμαχία για παραίτηση από τους βασικούς στόχους του αριστερού και προοδευτικού κινήματος (ΕΟΚ, ΝΑΤΟ, βάσεις κτλ) ακολουθώντας την γραμμή της ατλαντικής Δεξιάς». Ωστόσο, οι επιθέσεις απέναντι στο ΚΚΕ εσωτερικού δεν εξαντλούνται μόνο σε μια σκληρή διαλεκτική ιδεολογικών θέσεων. Εντασσόμενες σε μια ευρύτερη στρατηγική «θυματοποίησης» και «προβολής του ως του μοναδικού συνεπούς αριστερού κόμματος», το ορθόδοξο ΚΚΕ θα επιχειρήσει να παρουσιαστεί ως βαλλόμενο από την συμμαχία που έχει συμπήξει το ΚΚΕ εσωτερικού με τις υπόλοιπες κυβερνητικές και εν γένει αστικές πολιτικές δυνάμεις. Έτσι, ο Κάππος (στο ίδιο άρθρο) υποστηρίζει ότι «η “Συμμαχία” δεν έχει άλλη αποστολή από το να στραφεί εναντίον του ΚΚΕ» οργανώνοντας μια καμπάνια συκοφάντισής του σαν κόμμα “αγριανθρώπων”, σαν υπεύθυνο τραμπουκισμών «ανοίγοντας έτσι τον δρόμο στην κυβερνητική και ακροδεξιά επίθεση εναντίον του ΚΚΕ». Προς επίρρωση των παραπάνω, ο Φλωράκης θα κατηγορήσει την «άρχουσα τάξη» για «μάταιες προσπάθειες ...ώστε να δημιουργήσει και να επιβάλει μια “Αριστερά” της δικής της επιλογής» και θα επισημάνει ότι «την επιλογή της “Αριστεράς” δεν θα την κάνει η άρχουσα τάξη αλλά η εργατική τάξη και ο λαός»²⁸⁰.

²⁷⁸ (επιμ) Ριζοσπάστης, «Ενότητα δράσης ή τροχοπέδη;», Ριζοσπάστης, 15/10/74

²⁷⁹ Κάππος(1977), «Η ενωτική πολιτική του ΚΚΕ και η δημοκρατική συνεργασία», αναδημοσιεύεται από την Ελευθεροτυπία στον Ριζοσπάστη, 2/11/77

²⁸⁰ Προεκλογική ομιλία του Χαρ. Φλωράκη στην Αθήνα, Ριζοσπάστης, 12/11/77

...ται εν πολλοίς η εκλογική καθήλωση του ΚΚΕ : τον οποίο το κόμμα της αριστερής ανανέωσης αποφασίζει να απαντήσει και να αντιπαρατεθεί στις συστηματικές και οξείες επιθέσεις του ΚΚΕ. Θα ήταν άδικο φυσικά να υποστηρίξουμε πως το ΚΚΕ εσωτερικού έμενε παθητικό να υπομένει δίχως αντίλογο όλες αυτές τις επιθέσεις. Τόσο σε αρθρογραφία των στελεχών του όσο και επίσημες ανακοινώσεις του υπό μελέτη κόμματος, υπάρχει μια διάθεση έντονης αντιπαράθεσης με το «δογματικό» ΚΚΕ. Έτσι, στο σχέδιο προγράμματος του ΚΚΕ εσωτερικού, το ΚΚΕ περιγράφεται ως μια «έξαλλη και ανεύθυνη πολιτική δύναμη που αποτελεί έναν γενικότερο κίνδυνο για το εργατικό και δημοκρατικό κίνημα»²⁸¹. Στη εν λόγω ανακοίνωση, το ΚΚΕ χαρακτηρίζεται ακόμα ως «αποσπασμένο από την ελληνική πραγματικότητα που ακολουθεί μια πολιτική που δεν ανταποκρίνεται στις ανάγκες της Ελλάδας...». Ακόμα στο εκλογικό πρόγραμμα της «Συμμαχίας» στην οποία συμμετέχει το ΚΚΕ εσωτερικού στις εκλογές του 77 υπάρχει ειδικό κεφάλαιο σύμφωνα με το οποίο δεν πρέπει να ψηφίσουμε ΚΚΕ γιατί «επαναλαμβάνει για όλα τα θέματα ό, τι λέει και η ΕΣΣΔ», γιατί «έχει μια γραφειοκρατική και συγκεντρωτική αντίληψη ότι ο σοσιαλισμός κατακτάται από το κόμμα για το λαό και όχι από το κόμμα και μαζί με τον λαό» και γιατί δεν αποδέχεται την συνεργασία με την υπόλοιπη αριστερά αν και παρουσιάζει πολλές προγραμματικές συγκλίσεις με αυτήν²⁸².

Αυτό το τελευταίο σημείο, η επίμονη δηλαδή πρόσκληση στο ΚΚΕ για συνεργασία και συνεννόηση παρά την μεγάλη διάσταση απόψεων ως προς τις στρατηγικές προτεραιότητες αλλά και παρά την πολεμική που είχε δημιουργηθεί μεταξύ των δύο κομμάτων, είναι που ενοχοποιήθηκε από κάποιους ως η αιτία υπερσκελισμού του κόμματος της αριστερής ανανέωσης από το ΚΚΕ. Όπως αναφέρει σε συνέντευξη που παραχώρησε στον γράφοντα το επί χρόνια στέλεχος του ΚΚΕ εσωτερικού κ. Μακατσώρης, το κόμμα της αριστερής ανανέωσης «δεν θα έπρεπε να απευθύνει πρόσκληση προς το ΚΚΕ, καθώς το τελευταίο ήταν εξαιρετικά εχθρικό και δεν έπαυε να μας τορπιλίζει με κάθε ευκαιρία». Πράγματι, παρά τα όσα έχουν διαμειφθεί μεταξύ των δύο πολιτικών σχηματισμών, το ΚΚΕ εσωτερικού παρουσιάζεται πάντα πρόθυμο να χαρακτηρίσει το ΚΚΕ ως ένα κόμμα ιδεολογικά συγγενές με το οποίο και επιθυμεί να συνεργαστεί. Ακόμα κι αν ο Χαρίλαος Φλωράκης έχει ξεκαθαρίσει πως για να πραγματοποιηθεί η πολυπόθητη ενότητα μεταξύ των δύο μερών θα πρέπει «η ομάδα που αποχώρησε να αναγνωρίσει τις βασικές αρχές του ΚΚΕ», επισημαίνοντας μάλιστα πως «πάνω σ' αυτό το θέμα δεν υπάρχουν περιθώρια συζήτησης»²⁸³, το ΚΚΕ εσωτερικού φαίνεται ότι σε κάθε

²⁸¹ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ εσωτερικού, Φ17, Υπ1

²⁸² ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ εσωτερικού, Φ.18, υπ.5

²⁸³ Συνέντευξη Τύπου Χαρ. Φλωράκη, Αυγή, 27/8/74

την προαναφερθείσα συγκρουσιακή του διάθεση, για συνεργασία. Έτσι, στους Στόχους του Έθνους (9/74) διαρτίζουμε ότι οι συνάψεις της κομμουνιστικής αριστεράς πρέπει «να βρουν την κοινή γλώσσα για να αντιμετωπίσουν μαζί, μέσα από την ενότητα στην δράση τα μεγάλα προβλήματα της ώρας». Την ίδια στιγμή, στην διακήρυξη της Κ.Ε. του ΚΚΕ εσωτερικού λίγο πριν τις πρώτες μεταπολιτευτικές εκλογές αναφέρεται ότι «η διάσπαση της κομμουνιστικής αριστεράς αποτελεί πραγματικό γεγονός που μπορεί να υπερνικηθεί με την επίλυση των ιδεολογικών, πολιτικών και οργανωτικών προβλημάτων που οδήγησαν στην διάσπαση»²⁸⁴. Αυτή την ενωτική και συμφιλιοτική στάση που ακολουθεί το υπό μελέτη κόμμα, ο Μπριλάκης την χαρακτηρίζει ως «πρακτική υποστολής των σημαιών της ανανέωσης»²⁸⁵. Ακόμα, στο ίδιο βιβλίο, ο Μπριλάκης αναφέρει emphaticώς πως «αποτελεί λάθος που το ΚΚΕ εξωτερικού έγινε άξονας όλης της τακτικής μας αμέσως μετά την αλλαγή. Αποτελεί λάθος το ότι κυριαρχηθήκαμε από το λεγόμενο πνεύμα μετριοπάθειας και επίδειξης καλής θέλησης. Αποτελεί λάθος ότι δεν αντισταθήκαμε στις πιέσεις ενός αρρωστημένου ..ενωτικού πνεύματος...», προφανώς πιστεύοντας ότι μια ρητορική περισσότερο συγκρουσιακή και λιγότερο καλοπροαίρετη, θα βοηθούσε το ΚΚΕ εσωτερικού να υπερασπιστεί με πιο ξεκάθαρο προς τις μάζες τρόπο τις ανανεωτικές του πεποιθήσεις. Τόσο αυτή η νωθρή, ασθενική, ηττοπαθής, ενοχική, δήθεν ενωτική, μα στην πραγματικότητα αυτοκαταστροφική στάση του ΚΚΕ εσωτερικού, όσο και η μοχθηρή και επιθετική στάση του ΚΚΕ εξωτερικού απέναντί του, φτάνουν στην απόλυτη κορύφωσή τους με την σύμπραξη της Ενωμένης Αριστεράς, που θα μελετήσουμε στο αμέσως επόμενο υποκεφάλαιο.

7.3.1 Η Ενωμένη Αριστερά ως λανθασμένη επιλογή για το ΚΚΕ εσωτερικού

Η απροθυμία του ΚΚΕ να αναγνωρίσει το ΚΚΕ εσωτερικού ως ένα ανεξάρτητο κόμμα του μαρξιστικού-λενινιστικού χώρου, είχε ως αποτέλεσμα το εγχείρημα της ενότητας της αριστεράς να μην μπορεί να περιλαμβάνει ως βασική συνιστώσα του το ΚΚΕ εσωτερικού. Έτσι, όταν ανακύπτει η συζήτηση περί ενωμένης καθόδου όλης της αριστεράς, το ΚΚΕ εσωτερικού έχει δύο επιλογές: ή θα δεχτεί να συμμετάσχει ως συνιστώσα της ΕΔΑ, ώστε να μην παρουσιάζεται στο κείμενο της συμφωνίας ότι αποτελεί αυτόνομη δύναμη που συμπράττει ξεχωριστά με το ΚΚΕ, ή θα ανεξαρτητοποιηθεί και θα διεκδικήσει μια αυτόνομη κάθοδο στις εκλογές, είτε

²⁸⁴ Διακήρυξη της Κ.Ε. του ΚΚΕ εσωτερικού, Αυγή, 5/10/74

²⁸⁵ Μπριλάκης(1980), Το ελληνικό κομμουνιστικό κίνημα, σελ.181

ά το ΚΚΕ εσωτερικού θα υποκύψει στον εκβιασμό χρωθεί τον τορπιλισμό της (ανύπαρκτης κατά τα άλλα) ενότητας της αριστεράς, θα δεχτεί την συμμετοχή του στην Ενωμένη Αριστερά ως σχήμα δραστηριοποιούμενο στους κόλπους της ΕΔΑ. Όπως, φαίνεται στην ανακοίνωση που θα εκδώσει (με τίτλο «Το ΚΚΕ αρνήθηκε») αμέσως μετά την συμφωνία για την Ενωμένη Αριστερά, το ΚΚΕ εσωτερικού, θα χαιρετίσει την σύμπραξη ΚΚΕ-ΕΔΑ, αλλά θα προσπαθήσει να επιρρίψει τις ευθύνες για την αποτυχία της αναβίωσης της ΕΔΑ, ως χώρου υπό του οποίου την σκέπη μπορούσε να στεγαστεί όλη η μαρξιστική – λενινιστική αριστερά, στο ΚΚΕ²⁸⁶. Ωστόσο, το κείμενο της συμφωνίας δεν θα περιλαμβάνει πουθενά το ΚΚΕ εσωτερικού και αυτός θα θεωρηθεί ένας από τους λόγους που το κόμμα της αριστερής ανανέωσης δεν μπόρεσε να επικοινωνήσει ικανοποιητικά προς το εκλογικό σώμα τις απόψεις του. Χαρακτηριστικά της αντίστασης που προέβαλε ο Φλωράκης για την σύναψη της συνεργασίας είναι τα όσα αναφέρει ο Ηλιού για τις δύσκολες διαπραγματεύσεις που έκανε με τον γενικό γραμματέα του ΚΚΕ. Ο Ηλιού θα υποστηρίξει πως χρειάστηκε να κάνει τρεις συναντήσεις με τον Φλωράκη ώστε να πειστεί ο δεύτερος να συμπράξει για την σύμπραξη της Ενωμένης Αριστεράς²⁸⁷

Ωστόσο, στα πλαίσια αυτής της συμμαχίας, το ΚΚΕ θα αναπτύξει έναν αταβιστικού τύπου ανταγωνισμό απέναντι στις δυνάμεις που συνέπρατταν μαζί του, και κυρίως ενάντια στο ΚΚΕ εσωτερικού. Πιο συγκεκριμένα, μετά την επικύρωση της συμφωνίας για την Ενωμένη Αριστερά, το ΚΚΕ, αντί να συσπειρωθεί με τις σύμμαχες του δυνάμεις ώστε να δοθεί ο εκλογικός αγώνας με ενότητα, επεδίεδετο στην εξαπόλυση επιθέσεων μέσω δηλώσεων και άρθρων στον Ριζοσπάστη, χρησιμοποιώντας μάλιστα ένα λεξιλόγιο εξαιρετικά υποτιμητικό για τα σύμμαχα κόμματα. Έτσι, παρά το γεγονός ότι στην αρχή το ΚΚΕ επιχειρεί να τηρήσει τα προσχήματα και να μην κατηγορεί ανοικτά την περίφημη «ομάδα των αναθεωρητών», όσο πλησίαζαν οι εκλογές του Νοεμβρίου του '74, τόσο το κόμμα του ορθόδοξου κομμουνιστικού δόγματος όσο και τα επικοινωνιακά του όργανα «απεσφάλιζαν». Στις 16/10/74, με την προεκλογική περίοδο να έχει ήδη ξεκινήσει, η Αυγή στο κύριο άρθρο της αναφέρει ότι «ο Ριζοσπάστης καταφέρεται με δριμύτητα εναντίον της «διασπαστικής» και «αναθεωρητικής» ομάδας, όπως

²⁸⁶ Ανακοίνωση του ΚΚΕ εσωτερικού, «Το ΚΚΕ αρνήθηκε», Αυγή, 29/9/74

²⁸⁷ Πιο συγκεκριμένα, ο Ηλιού θα υποστηρίξει ότι κατά την πρώτη συνάντηση, αν και ο Φλωράκης παραδέχτηκε την αρχή της ισοτιμίας, δήλωσε ότι το ΚΚΕ δεν αναγνωρίζει την ύπαρξη του ΚΚΕ εσωτερικού και πως δεν δέχεται κανενός είδους γραπτή ή προφορική συμφωνία με αυτό. Μάλιστα τόνισε ότι μόνο αν φύγει από την μέση το εμπόδιο αυτό, θα μπορούσε να γίνει συμφωνία για ενότητα στην δράση. Στην δεύτερη συνάντηση δεν υπήρξε καμία πρόοδος. Στην τρίτη συνάντηση, σύμφωνα με τις μαρτυρίες του Ηλιού, ο Φιλίνης προσκάλεσε τον Φλωράκη να στείλει επιστολή στην οποία να καθόριζε τον αριθμό των αντιπροσώπων με τον οποίο θα ήθελε να συμμετάσχει το ΚΚΕ στο συμβούλιο διοίκησης της ΕΔΑ. Ο Φλωράκης απάντησε ότι το ΚΚΕ δεν προτίθεται να μπει στην ΕΔΑ και αντιπρότεινε να γίνει συμφωνία μεταξύ ΚΚΕ και ΕΔΑ, από την οποία δεν θα αποκλείονται και οι άλλες δυνάμεις και τάσεις της Αριστεράς. (Αυγή, 19/9/74)

αι συνεχίζει διαμαρτυρόμενη ότι «η γλώσσα αυτή να μην πούμε προσβλητική»²⁸⁸. Μάλιστα, στο ήδη τεταμένο κλίμα που είχε δημιουργηθεί, το ΚΚΕ θα αποφασίσει μέσω του Ριζοσπάστη να δράσει αντιενωτικά και να καλέσει τους ψηφοφόρους της Ενωμένης Αριστεράς να ψηφίσουν τους δικούς του υποψηφίους. Αμέσως ο Κύρκος θα απαντήσει σε μια προεκλογική του ομιλία στον Πειραιά πως «από την στιγμή που οι φίλοι του ΚΚΕ εξωτερικού προτίμησαν την μέθοδο της κατευθυνόμενης σταυροδοσίας... προτείνουμε κι εμείς... να υπερψηφιστούν οι εκπρόσωποι της ΕΔΑ και του ΚΚΕ εσωτερικού που αποτελούν μοναδική εγγύηση του λαού και του τύπου»²⁸⁹. Και μπορεί το ΚΚΕ εσωτερικού να απαντούσε διαμαρτυρόμενο στις ανοίκειες επιθέσεις που δεχόταν από το δογματικό ΚΚΕ, ωστόσο το τελευταίο δεν σταματούσε τα σαμποτάζ. Όπως αναφέρει η Αυγή (12/11/74), λίγες μέρες πριν τις εκλογές, ο Ριζοσπάστης θα παραλείψει να αναφέρει το όνομα του Δρακόπουλου μεταξύ των ομιλητών που στις συγκεντρώσεις της Λάρισας και της Καρδίτσας. Η εφημερίδα συνεχίζει μαρτυρώντας πως «την ίδια μέρα η τοπική οργάνωση Λάρισας με επικεφαλής τον Λουλέ θα επιχειρήσει να ματαιώσει την συγκέντρωση, καθώς θα βγάλει αυτοκίνητα με μεγάφωνα στην πόλη και στα χωριά και φώναζε ότι η συγκέντρωση δεν θα γίνει... Χιλιάδες πολίτες νομίζοντας ότι πρόκειται για μια αναβολή για τεχνικούς λόγους δεν ήρθαν...». Αποκορύφωμα της επιθετικής του τακτικής είναι ότι μία εβδομάδα πριν τις εκλογές ο Ριζοσπάστης, σε άρθρο με τίτλο «Η ψήφος στο ΚΚΕ» θα απευθύνει πρόσκληση στους αναγνώστες του «να ψηφίσουν με πίστη και φανατισμό τους υποψηφίους του ΚΚΕ»²⁹⁰. Μάλιστα, όπως εξηγείται στο ίδιο άρθρο, «όσες περισσότερες ψήφους έχει το ΚΚΕ στο κοινοβούλιο και όσες περισσότερες ψήφους πάρει στις εκλογές, τόσο μεγαλύτερη και αποτελεσματικότερη θα είναι η δράση του για την υπεράσπιση και την σωστή αντιμετώπιση των προβλημάτων που απασχολούν τον λαό και την χώρα μας». Μάλιστα ο Φαράκος, σε προεκλογική ομιλία στην Καισαριανή τις παραμονές των εκλογών θα επιχειρήσει να αποδομήσει το αριστερό προφίλ του ΚΚΕ εσωτερικού τονίζοντας πως πρέπει να ψηφιστούν αυτοί που δεν υποπίπτουν «σε λάθη σαν εκείνα που οδήγησαν άλλους να ανεχθούν και τις ψευτοεκλογές του Μαρκεζίνη, δεν αφήνουν αυταπάτες για τον ρόλο του Καραμανλή και για δήθεν μετεκλογική σύμπραξη μαζί του»²⁹¹.

²⁸⁸ Κύριο άρθρο, *Αυγή*, 16/10/1974

²⁸⁹ Προεκλογική ομιλία Κύρκου στον Πειραιά, *Αυγή*, 22/10/74

²⁹⁰ Κύριο άρθρο, «Η ψήφος στο ΚΚΕ», *Ριζοσπάστης*, 10/11/74

²⁹¹ Προεκλογική ομιλία Φαράκου στην Καισαριανή, *Ριζοσπάστης*, 17/11/1974

Ενωμένη Αριστερά θα κατέλθει στις εκλογές του 1974 (90%) που θα απογοητεύσει την ηγεσία και τα στελέχη του ΚΚΕ εσωτερικού. Η Αυγή (19/11/74) στο κύριό της άρθρο θα τονίσει ότι «η ψηφοφορία της Κυριακής ...φάνέρωσε μιαν ορισμένη εξασθένιση της αριστεράς, που θλίβει όλους τους προοδευτικούς ανθρώπους στην Ελλάδα...». Ωστόσο, αυτό που φάνηκε να ενόχλησε στο ΚΚΕ εσωτερικού είναι η επίδοση του ίδιου του κόμματος, καθώς από τους οκτώ συνολικά βουλευτές που εξελέγησαν με τον συνδυασμό, μόλις οι δύο ανήκαν στο κόμμα της αριστερής ανανέωσης (πέντε ακόμα εξελέγησαν από το ΚΚΕ και ένας από την ΕΔΑ). Έτσι, ξεκίνησε ένας άνευ προηγουμένου προβληματισμός στο ΚΚΕ εσωτερικού που περιελάμβανε μια ισχυρή δόση αυτοκριτικής τόσο για την απόφαση να συμμετάσχει στην Ενωμένη Αριστερά ως συνιστώσα της ΕΔΑ, όσο και για την υπερβολικά ευγενική και καλοπροαίρετη στάση που τήρησε απέναντι στο ΚΚΕ. Πιο συγκεκριμένα, μόλις στις 20/11/74, το ΚΚΕ εσωτερικού θα εκδώσει ανακοίνωση για το εκλογικό αποτέλεσμα σύμφωνα με την οποία «το γεγονός ότι το ΚΚΕ εσωτερικού λειτούργησε μέσα στην ΕΔΑ και όχι έξω από αυτήν και δεν μετείχε στις συζητήσεις είχε ως αποτέλεσμα... αφενός να μην δρα μόνο του στις διαπραγματεύσεις για τους όρους της σύμπραξης και αφετέρου να μην συνδυάστηκε την κατάλληλη χρονική στιγμή ως αυτόνομος πόλος που διεκδικεί την ψήφο του κόσμου». Στην ίδια ανακοίνωση, το ΚΚΕ εσωτερικού επιδίδεται σε αυτοκριτική και για το γεγονός ότι ούτε το ίδιο ούτε και η ΕΔΑ πρότειναν εξ' αρχής κατευθυνόμενη σταυροδοσία (όπως έκανε το ΚΚΕ) και συνοψίζει την επίθεση που δέχτηκε από το δογματικό ΚΚΕ καθ' όλη τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου κάνοντας λόγο για αθλιότητες, για βρώμικο πόλεμο που δέχτηκε και για αφηνίαση του δογματικού ΚΚΕ ειδικά τις τελευταίες μέρες πριν τις εκλογές²⁹².

Βεβαίως το ΚΚΕ εσωτερικού, παρά την ως άνω αυτοκριτική, υπεραμύνεται της απόφασής του να συμμετάσχει στην Ενωμένη Αριστερά. Όπως αναφέρεται στην απόφαση-εκτίμηση του ΚΚΕ εσωτερικού για την Ε.Α. η κοινή κάθοδος ήταν αναγκαία καθώς, αφ' ενός οι αριστεροί ψηφοφόροι (ως επί το πλείστον απληροφόρητοι για τις βασικές ιδεολογικές διαφορές μεταξύ των δύο ΚΚ) ήθελαν την ενότητα και θα απογοητεύονταν αν συνέβαινε το αντίθετο και αφ' ετέρου, σε περίπτωση αυτόνομης καθόδου, θα ενεργοποιείτο το καταστροφικό για την αριστερά επιχείρημα της χαμένης ψήφου, καθώς οι ψήφοι θα διοχετεύονταν προς τα αστικά κόμματα. Άλλωστε, στην ανακοίνωση της 20^{ης} Νοεμβρίου του 74, το ΚΚΕ εσωτερικού τάσσεται υπέρ της τελικής απόφασης για συμμετοχή στην Ε.Α. τονίζοντας ότι χωρίς την ένταξή του στην συμμαχία, «θα ήταν αδύνατο να επικοινωνήσει τις ιδέες του στον κόσμο», και υποστηρίζοντας ότι το πλαίσιο της Ε.Α.

²⁹² Ανακοίνωση του ΚΚΕ εσωτερικού για τα εκλογικά αποτελέσματα του 1974, Αυγή, 21/11/74

...όπο το ΚΚΕ εσωτερικού από τις επιθέσεις του ΚΚΕ
είχε γίνει αν κατεβαίναμε και μόνοι μας)»²⁹³. Η
τελευταία παρενθεση είναι ενδεικτική του τι μπορεί να πίστευαν στο ΚΚΕ
εσωτερικού ότι θα υφίσταντο από τους πρώην συντρόφους τους αν το κόμμα της
αριστερής ανανέωσης δεν αποφάσιζε να μπει υπό την ομπρέλα της Ε.Α. Κι εδώ είναι
που επανέρχεται το ερώτημα για το αν τελικά το ΚΚΕ εσωτερικού έπρεπε, παρά το
γεγονός ότι είχε επιλέξει τον δρόμο της εθνικής σύμπνοιας και της πολιτικής
συναίνεσης προς χάριν του δημοκρατικού πολιτεύματος (δρόμος που του είχε ήδη
κοστίσει ακριβά), να επιδιώκει βεβαιασμένα μια συνεργασία με το ΚΚΕ, που όχι μόνο
δεν ανταποκρινόταν σε αυτήν αλλά διαφωνούσε και πολιτικά με το κόμμα της
αριστερής ανανέωσης.

Στις επίσημες ανακοινώσεις αναγνωρίζονται δύο βασικά τα λάθη ως προς την
απόφαση αυτή. Το πρώτο αφορά στην «ασύμφορη υποχώρηση για ανισότιμη
παρουσία του ΚΚΕ εσωτερικού στην συνεργασία»²⁹⁴, κάτι που οφείλεται αφενός
στις «αυταπάτες για μια στοιχειωδώς ειλικρινή συνεργασία με το ΚΚΕ εξωτερικού»
και αφετέρου στην εκτίμηση «ότι δεν έπρεπε να έρθουμε σε ρήξη με την ΕΔΑ»²⁹⁵.
Το δεύτερο σφάλμα αφορά στην μη δημοσιοποίηση των όσων διημερίθησαν κατά
την περίοδο των διαπραγματεύσεων κάτι «που θα επέτρεπε να αποκαλυφθεί ο
διασπαστικός ρόλος του ΚΚΕ εξωτερικού»²⁹⁶. Εκτός όμως από τα λάθη που γίνονται
παραδεκτά εν είδη μικρών υποσημειώσεων από τις επίσημες και άρα πλειοψηφικές
ανακοινώσεις του ΚΚΕ εσωτερικού, υπάρχει μια πολύ πιο έντονη και πιο δριμεία
κριτική που ασκείται από μειοψηφικές τάσεις, από μεμονωμένα στελέχη, αλλά και
από την Αυγή. Έτσι στην ανακοίνωση της 17^{ης} Ιανουαρίου του '75, η τάση που
διαφώνησε αλλά μειοψήφησε υπεστήριζε πως «η συμπόρευση με το ΚΚΕ
εξωτερικού αποπροσανατόλιζε αλλά και στένευε τα πλαίσια της πολιτικής
πρωτοβουλίας μας», ενώ τόνιζε πως «κεντρικός στόχος έπρεπε να είναι η κατά το
δυνατόν ευρύτερη συσπείρωση των αντιδικτατορικών δυνάμεων» ακόμα και
δυνάμεις έξω από την Αριστερά και η ύψωση «διαχωριστικών γραμμών στο ΚΚΕ
εξωτερικού» η συνεργασία με το οποίο «καταδίκασε το ΚΚΕ εξωτερικού στον
απαράδεκτο ρόλο του ουρανού»²⁹⁷. Ακόμα, ο Μπριλάκης υποστηρίζει πως
αποτέλεσμα της συμμετοχής στην Ενωμένη Αριστερά, «ήταν να πολλαπλασιαστούν
οι συγχύσεις για το αν υπάρχουν ή όχι ειδοποιές διαφορές που να δημιουργούν την

²⁹³ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ εσωτερικού, Φ2, υπ2

²⁹⁴ ο.π.

²⁹⁵ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ εσωτερικού, Φ4, Υπ3

²⁹⁶ Απόφαση εκτίμηση ΚΚΕ εσωτερικού για την Ε.Α., 17/1/75, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ εσωτερικού, Φ2, Υπ2

²⁹⁷ ο.π.

μμάτων ... ενώ παράλληλα αυξήθηκε η δυσπιστία ανανεωτικού χώρου έναντι του ΚΚΕ εσωτερικού»²⁹⁸. Ακόμα, «με την ασφάλεια της χρονικής απόστασης», όπως παραδέχεται και ο ίδιος, ο Γιάννης Μακατσώρης, σημαίνουν στέλεχος του ΚΚΕ εσωτερικού που δραστηριοποιείτο στα ανατολικά και νότια προάστια των Αθηνών, θα επισημάνει σε κατ' ιδίαν συζήτηση με τον ερευνητή πως «η συμμετοχή στην Ενωμένη Αριστερά, αλλά και στην Συμμαχία, αργότερα, υπήρξε ίσως το βασικότερο λάθος, καθώς στην πρώτη και δεύτερη εκλογική αναμέτρηση το ΚΚΕ εσωτερικού συμμετείχε στις εκλογές δίχως να φαίνεται πουθενά». Τέλος, σύμφωνα με την Αυγή, η σύμπραξη του ΚΚΕ εσωτερικού με το ΚΚΕ στα πλαίσια της Ε.Α. όχι μόνο «δεν ευνόησε την ευρεία συσπείρωση αριστερών ψηφοφόρων και αντιδογματικών ανανεωτικών δυνάμεων» αλλά αντιθέτως «δυνάμωσαν τις συγχύσεις, μείωσαν την ελκτική δύναμη και προκάλεσαν δυσπιστία με τις άλλες αντιδογματικές δυνάμεις, καθώς προδιέγραφαν μια πάση θυσία συνεργασία με το ΚΚΕ εξωτερικού»²⁹⁹.

Κάτι τέτοιο φαίνεται στην ανακοίνωση της 20/11/74 όπου αν και υποστηρίζεται ότι «η Ε.Α. είναι δολοφονημένη από τις αθλιότητες του ΚΚΕ εξωτερικού» λίγες σειρές πιο μετά το ΚΚΕ εσωτερικού προτείνει «να καταδικάσουμε την μέθοδο της επιβολής και της ρετσινιάς, να αναγνωρίσουμε την πραγματικότητα της διάσπασης και να υιοθετήσουμε την μέθοδο του ανοιχτού διαλόγου και της κριτικής στον δρόμο για την έξοδο από την κρίση» ενώ προτείνει μάλιστα «να αρχίσει ανοιχτός διάλογος στις εφημερίδες μας για τα ζητήματα που απασχολούν ΚΚΕ εσωτερικού και ΚΚΕ εξωτερικού»³⁰⁰. Κι είναι άλλωστε γι αυτό που ο Μαλικιώσης στο συνέδριο του ΚΚΕ εσωτερικού (6/76) θα μιλήσει για «απερίγραπτο ενωτικό λόγο... που προετοίμασε το έδαφος για να συρθούμε στον σφαγιασμό της Ενωμένης Αριστεράς και την υποταγή σε εκείνη τη φάση στο δόγμα «ένα είναι το κόμμα», μιας και μόνο το ένα συμμετείχε ανοιχτά στην Ενωμένη Αριστερά». Την ίδια στιγμή ο Νίκος Καρράς μιλά κι αυτός στο Συνέδριο για υποστολή των σημαιών που υψώθηκαν το 1968 και αναρωτιέται «γιατί το εξωτερικού να είναι μεγαλύτερο από το εσωτερικού; Γιατί η ΚΝΕ να είναι τουλάχιστον διπλάσια από τον Ρήγα μας; Είναι αυτή η φυσιολογική αναλογία;», και συμπληρώνει διερωτώμενος «Έχουμε τόσο κομπλεξαριστεί που θεωρούμε νίκη ότι επιβιώσαμε;»³⁰¹.

Συμπερασματικά παρατηρούμε ότι το ΚΚΕ εσωτερικού αντιλαμβάνεται κατόπιν εορτής, όχι μόνο τα προβλήματα που προκάλεσε η συμμετοχή του στην Ενωμένη

²⁹⁸ Μπριλάκης(1980), *Το ελληνικό κομμουνιστικό κίνημα*, σελ.182

²⁹⁹ *Αυγή*, 18/1/75

³⁰⁰ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ εσωτερικού, Φ2, Υπ2

³⁰¹ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ εσωτερικού, Φ5, Υπ12

δογματικό ΚΚΕ είναι ένα κόμμα κακεντρεχές και ίο δεν είναι εφικτή μια ισότιμη και καλοπροαίρετη συνεργασία. Ωστόσο, όπως θα δούμε στο δεύτερο μέρος ούτε η Ενωμένη Αριστερά ούτε η επιτυχής αποδόμηση της πολιτικής του ΚΚΕ εσωτερικού από το ΚΚΕ ούτε και η αμφιθυμία του κόμματος της αριστερής ανανέωσης προς τους πρώην συντρόφους τους έπαιξαν τόσο σημαντικό ρόλο για την εγκαθίδρυση του ΚΚΕ ως του κυρίαρχου φορέα - εκφραστή του ελληνικού κομμουνιστικού ρεύματος. Αυτό που κυρίως έγειρε την πλάστιγγα υπέρ του δογματικού ΚΚΕ ήταν οι προνομιακές σχέσεις του με την ΕΣΣΔ, κάτι που θα δούμε στο τρίτο μέρος της εργασίας μας.

7.4 Η προβληματική κομματική οργάνωση του ΚΚΕ εσωτερικού

Ένα άλλο ζήτημα που φαίνεται να απασχολεί ιδιαίτερα τα στελέχη του ΚΚΕ εσωτερικού ως αιτία της εκλογικής αποτυχίας του κόμματος είναι το θέμα των οργανωτικών αδυναμιών του. Αυτό το ζήτημα θα λάβει δύο βασικές διατάσεις. Η μία θα αφορά στις ανεπαρκείς οργανωτικές δομές που έχει το κόμμα στην επαρχία και στους ελλείψεις υλικούς πόρους που διαθέτει για την επικοινωνία των θέσεων του ιδιαίτερα στην εργατική τάξη. Η δεύτερη διάσταση είναι περισσότερο ποιοτική και αφορά στην πιθανώς λανθασμένη στρατηγική που ακολουθούν ή και την ανεπαρκή προσπάθεια που καταβάλλουν τα ίδια τα μέλη και τα στελέχη, ώστε αφενός να επιτευχθεί η επικοινωνία των θέσεων του κόμματος σε όσο το δυνατόν πλατύτερες μάζες και αφετέρου να λάβει χώρα μια βαθύτερη και πληρέστερη ιδεολογική δουλειά με τις μάζες.

Ως προς την πρώτη, περισσότερο υλική, διάσταση μια ματιά στα αρχεία του ΚΚΕ εσωτερικού, αλλά και σε δηλώσεις στελεχών, είναι αρκετή για να μας λύσουν τις απορίες. Τόσο οι δηλώσεις του Λευτέρη Αποστόλου περί «απαράδεκτα πλαδαρής οργάνωσης»³⁰², όσο και οι εκθέσεις της οργανωτικής κατάστασης του ΚΚΕ εσωτερικού στην επαρχία, που παρουσιάζονται στο συνέδριο του Ιουνίου του 1976, αποδεικνύουν ότι σε ολόκληρους νομούς δεν υπάρχουν ούτε καν υποτυπώδεις τοπικές οργανώσεις. Όπως διαβάζουμε, στον νομό Κιλκίς «δεν μπορούμε να μιλήσουμε ακόμα για οργάνωση... αφού δεν έχει στηθεί ακόμα ούτε ένα γραφείο»³⁰³. Ακόμα, στην ίδια έκθεση, διαβάζουμε ότι στον νομό Πέλλης η οργάνωση χαρακτηρίζεται ως «ελλιπής», κάτι που σύμφωνα με τον συντάκτη της έκθεσης οφείλεται «στο αίσθημα επανάπαυσης που υπήρχε στα στελέχη μας από παλιά που το ΚΚΕ ήταν ενιαίο». Στους νομούς της Κρήτης, η έκθεση αναφέρει ότι «η συγκρότηση κομματικών οργάνωσης βάσης καθυστερεί», ενώ για τον νομό Μαγνησίας μαρτυρείται πως δεν υπάρχουν κομματικές οργανώσεις βάσης, αλλά

³⁰² Μετεκλογική Κεντρική Επιτροπή, 28/11/1977-20/12/1977, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ εσωτερικού, Φ3, Υπ. 7

³⁰³ ΑΣΚΙ, Αρχεία ΚΚΕ εσωτερικού, Φ4, υπ. 2

που δεν ξεπερνούν τις 75» . Είναι μάλιστα τέτοιος μελών στην επαρχία που το γραφείο Τύπου του ΚΚΕ εσωτερικού σε ανακοίνωσή του φροντίζει να δώσει ειδικές οδηγίες στα στελέχη του για το πώς ακριβώς θα αξιοποιήσουν τις διακοπές τους βοηθώντας στην σύσταση ή την αναβίωση της τοπικής οργάνωσης στον τόπο που θα παραθερίσουν. Πιο συγκεκριμένα, και σύμφωνα με την εν λόγω ανακοίνωση, τα μέλη μπορούν να βοηθήσουν «συνδέοντας φίλους τους με τοπικές οργανώσεις, βοηθώντας για την συγκρότηση νέας οργάνωσης (αν εκεί που θα πάνε δεν υπάρχει ήδη τοπική του ΚΚΕ εσωτερικού) και συμμετέχοντας στις εξορμήσεις για την διάθεση της “Αυγής”, του “Θούριου”, της “Κομμουνιστικής Θεωρίας και Πολιτικής” και της “Εργατικής Ενότητας”»³⁰⁴. Το πρόβλημα με την επαρχία αποτυπώνεται άλλωστε και στην τοποθέτηση του Λεωνίδα Κύρκου στα πλαίσια του 1^{ου} Συνεδρίου του ΚΚΕ εσωτερικού. Σ’ έναν λόγο ιδιαιτέρως ζωντανό και άμεσο θα τονίσει πως «η επαρχία κάνει κρα για να μας δει», θα προτείνει «κάθε στέλεχος... να σημειώνει έναν αριθμό από εξορμήσεις στην επαρχία» και θα επισημαίνει πως το κόμμα χρειάζεται επαγγελματίες επαναστάτες και όχι ερασιτεχνικά στελέχη»³⁰⁵.

Αυτό το τελευταίο, όσο άχαρο κι αν ακούγεται, είναι μια θέση που απορρέει από την συνειδητοποίηση της σημασίας του επαγγελματικού συνδικαλισμού και της διευκόλυνσης που παρέχουν τα υλικά μέσα στην επικοινωνία των θέσεων και της ιδεολογίας της παράταξης στις μάζες. Αυτή η συνειδητοποίηση επέρχεται δυστυχώς μ’ έναν τρόπο εξίσου άχαρο και δύσκολο για το υπό μελέτη κόμμα: από την σύγκρισή του με το δογματικό ΚΚΕ. Έτσι, η κακή οργανωτική κατάσταση στο ΚΚΕ εσωτερικού αποδίδεται εν πολλοίς στην έλλειψη μεγάλων προπαγανδιστικών δυνατοτήτων και την απουσία των άφθονων υλικών μέσων του ΚΚΕ εξωτερικού. Πράγματι, το ΚΚΕ εσωτερικού αρέσκεται στο να θυματοποιείται συγκρινόμενο με το ΚΚΕ ως προς τους οικονομικούς πόρους. Μάλιστα εκεί αποδίδει και το γεγονός του υπερσκελισμού του από το κόμμα του δογματικού κομμουνισμού. Στην εκτίμηση των εκλογικών αποτελεσμάτων του κόμματος (20/11/74), το ΚΚΕ εσωτερικού θέλοντας να καταδείξει την ανισότητα των μέσων και των πόρων θα τονίζει πως «Ξεκινήσαμε με εντελώς διαφορετικές δυνατότητες και υλικά μέσα τον εκλογικό αγώνα σ’ έναν κόσμο της Αριστεράς που ήταν σε μεγάλο βαθμό απληροφόρητο για την διάσπαση...»³⁰⁶. Επιπρόσθετα ο Φιλίνης επισημαίνει πως όχι μόνο το ΚΚΕ εξωτερικού είχε σαφώς περισσότερα μέσα, αλλά τα χρησιμοποιούσε και για να διαβάλλει τους πρώην συντρόφους τους. Λέει χαρακτηριστικά η ανακοίνωση: «Επί επτά χρόνια το ΚΚΕ εξωτερικού είχε το μονοπώλιο της ενημέρωσης. Επί επτά χρόνια

³⁰⁴ ΑΣΚΙ, Αρχεία ΚΚΕ εσωτερικού, Φ.20, υπ.1

³⁰⁵ ΑΣΚΙ, Αρχεία ΚΚΕ εσωτερικού, Φ.5, υπ.12

³⁰⁶ ΑΣΚΙ, Αρχεία ΚΚΕ εσωτερικού, Φ2, υπ. 2

... το ΚΚΕ εσωτερικού. Το ΚΚΕ εξωτερικού είχε και περισσότερα επαγγελματικά στελέχη που διακηρύτταν «να σαφούμε την αναθεωρητική ομάδα»...»³⁰⁷.

Πέραν όμως από την ανυπαρξία ικανών μέσων για την διεξαγωγή ενός αποτελεσματικού προεκλογικού αγώνα και την συστηματική επικοινωνία των θέσεων του κόμματος, το ΚΚΕ εσωτερικού εντοπίζει την περιορισμένη του εκλογική επιρροή στην χαμηλή απήχηση που έχει στην εργατική τάξη, στην μη ένταξη νέων μελών στο κόμμα, στην ανεπαρκή εργασία που γίνεται στον τομέα της ιδεολογικής συνειδητοποίησης των μελών. Στην εισήγηση της Κ.Ε. για τα οργανωτικά προβλήματα παρατηρείται ιδιαίτερος χαμηλό ποσοστό ένταξης συνδικαλιστών, εργατών και εργατοϋπαλλήλων στο κόμμα, αλλά και χαμηλό ποσοστό δραστήριων μελών στην επαρχία (25%)³⁰⁸. Έτσι στην ίδια εισήγηση εξάγεται ως συμπέρασμα πως «είμαστε μακριά από την ζωή και την κίνηση των μαζικών οργανώσεων» και πως «το κόμμα πρέπει να γίνει μαζικό και για να γίνει τέτοιο πρέπει να ρίξει τα τείχη, να βγει στις ευρύτερες μάζες, να επεκτείνει την οργάνωση μέχρι εκεί που ακτινοβολεί η γραμμή του». Πάνω σ' αυτό το ζήτημα ενδιαφέρον έχει η παρέμβαση του Λεωνίδα Κύρκου που ασκεί κριτική στον γραφειοκρατικό τρόπο με τον οποίο λειτουργεί το κόμμα: «Εμείς (αντί να συνομιλούμε με τις μάζες) τρώμε ατελείωτες ώρες στα γραφεία. Γινόμαστε ποντικοί των γραφείων. Ιδεολογικοποιούμε το πρόβλημα και κατατριβόμαστε σε ατελείωτες συζητήσεις, Χαιρόμαστε γιατί υπάρχουμε για μας και δεν καταλαβαίνουμε πως έτσι λείπουμε και δεν υπάρχουμε για τον λαό»³⁰⁹. Στα πλαίσια της ελλιπούς επαφής με τις μάζες συμπεριλαμβάνεται και η πεποίθηση που υπάρχει στο ΚΚΕ εσωτερικού περί μη αποτελεσματικής λειτουργίας του κόμματος «ως προς την εκλαΐκευση της ιδεολογίας και την προώθηση των γραμμών του»³¹⁰. Όπως διαβάζουμε στην απόφαση της ευρείας ολομέλειας της Κεντρικής Επιτροπής το χαμηλό ποσοστό της αριστεράς και ειδικότερα της χαμηλής σταυροδοσίας των υποψηφίων της ΕΔΑ και του ΚΚΕ εσωτερικού οφείλονται στα «ιδεολογικά κενά και τις οργανωτικές αδυναμίες, όπως επίσης και στην καθυστέρηση στο ξεκίνημα της προεκλογικής περιόδου».

Για να επιλυθούν αυτά τα ζητήματα οργανωτικής καθυστέρησης που, όπως είδαμε αναγνωρίζονται επίσημα από το κόμμα ως αίτια ελλιπούς εκλογικής επιρροής, σε απόφαση της Ευρείας Ολομέλειας της Κεντρικής Επιτροπής αποφασίζεται να τεθούν στόχοι όπως «γρήγορη στρατολόγηση χιλιάδων μελών, ποιοτική ανάπτυξη των

³⁰⁷ Καραμανωλάκης, Λαμπρινού, Μπαλαμπανίδης, Τρίκκας(2015), *Φιλίνης :ένας διανοούμενος της δράσης*, σελ. 109

³⁰⁸ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ εσωτερικού, Φ4, Υπ2

³⁰⁹ ΑΣΚΙ, Αρχεία ΚΚΕ εσωτερικού, Φ5, Υπ12

³¹⁰ Απόφαση ΚΚΕ εσωτερικού, 17/1/75,, Αρχεία ΚΚΕ εσωτερικού, Φ2, Υπ3

...οικοδόμηση νέων οργανώσεων βάσης, κομμουνιστικής συνείδησης στις μάζες, αξιοποίηση νέων στελεχών αναλογα με τις ικανότητές τους και ανέβασμα ιδεολογικού επιπέδου στις τάξεις του και αναβάθμιση του ρόλου της Αυγής και της Κομμουνιστικής Θεωρίας και πολιτικής για την επίτευξη αυτών των στόχων»³¹¹.

7.5 Συμπεράσματα

Στο 7^ο κεφάλαιο εξετάσαμε την πολιτική και ιδεολογική γραμμή που ακολουθεί κατά τα πρώτα μεταπολιτευτικά χρόνια το ορθόδοξο ΚΚΕ και την συγκρίναμε με αυτήν του ΚΚΕ εσωτερικού. Παρατηρήσαμε ότι το ΚΚΕ επιχειρεί από νωρίς να δημιουργήσει το προφίλ της μόνης αξιόπιστης αντιδεξιάς πολιτικής δύναμης στον χώρο της κομμουνιστικής αριστεράς. Γι αυτό και είδαμε ότι ενεργοποιεί μια σειρά από τακτικές και στρατηγικές που έχουν ως αιχμή τόσο την σκληρή αντιπολίτευση που ασκεί στην Νέα Δημοκρατία όσο και την εξαιρετικά εχθρική και απαξιωτική στάση που τηρεί απέναντι στο ΚΚΕ εσωτερικού. Πιο συγκεκριμένα, το ΚΚΕ θα φροντίσει να εξαπολύει συστηματικές επιθέσεις απέναντι στην κυβέρνηση του Κωνσταντίνου Καραμανλή αποσκοπώντας στην παρουσίασή της ως μια δύναμη που δεν απέχει ιδιαίτερα από την αυταρχική δεξιά που η χώρα έχει γνωρίσει στο παρελθόν. Έτσι, θα κατηγορεί διαρκώς την Νέα Δημοκρατία για ανεπαρκή αποχουντοποίηση, για μια πολιτική που –παρά τις παροχές– εξακολουθούσε να στηρίζει τα «συμφέροντα της ολιγαρχίας», αλλά και για μια στάση διακρίσεων που τηρεί απέναντι στο ίδιο. Αυτές οι διακρίσεις θα αποδοθούν αφενός στις αντικομμουνιστικές καταβολές του Κωνσταντίνου Καραμανλή, αλλά και στην αριστερή συνέπεια του ίδιου του ΚΚΕ που ως η μόνη συνεπής δύναμη που υποστηρίζει τα συμφέροντα της εργατικής τάξης, είναι λογικό να συγκεντρώνει τα πυρά μιας δεξιάς κυβέρνησης. Ωστόσο, διαπιστώσαμε ότι η ταμπέλα της αριστερής συνέπειας δεν χτίζεται μόνο με την άσκηση σκληρής αντιπολίτευσης απέναντι στην δεξιά κυβέρνηση, αλλά και με την συστηματική επιδίωξη της απαλλαγής από τις συνέπειες του ανταγωνισμού με τις όμορες πολιτικές δυνάμεις. Έτσι, θα εξαπολύσει συστηματικές επιθέσεις απέναντι τόσο στο ΠΑΣΟΚ όσο και στο ΚΚΕ εσωτερικού. Με το τελευταίο ωστόσο κόμμα, θα αναπτύξει μια πρωτοφανή αντιπαλότητα που θα εκφραστεί τόσο με την αμφισβήτηση της αριστερής και κομμουνιστικής του ταυτότητας όσο και με προσβλητικούς-υβριστικούς-διαπομπευτικούς χαρακτηρισμούς. Η αμφισβήτηση της αριστεροσύνης του ΚΚΕ εσωτερικού θα επιχειρηθεί με την προσπάθεια ταύτισής του με τον αστικό-συντηρητικό κόσμο, κάτι για το οποίο το κόμμα της αριστερής ανανέωσης είχε δώσει πολλές αφορμές με την στάση του (βλ. παραπάνω). Οι χαρακτηρισμοί που του απέδιδε («αναθεωρητές», «προδότες του κομμουνιστικού κινήματος» κτλ) είχαν τις ρίζες

³¹¹ Απόφαση της ευρείας Ολομέλειας της Κεντρικής Επιτροπής, 4/1975, ΑΣΚΙ, Αρχεία ΚΚΕ εσωτερικού, Φ2, υπ.1

του 1968, κάτι για το οποίο το κόμμα της αριστερής ηγήθηκε. Ωστόσο, η συστηματική υποτίμηση του ΚΚΕ εσωτερικού μέσω των χαρακτηρισμών και των προσβολών είχε μια επιρροή σ' ένα ακροατήριο που, όπως θα διαπιστώσουμε παρακάτω, ήταν ιδιαιτέρως ευαίσθητο στα θέματα του κομμουνιστικού συμβολισμού και λάμβανε υπ' όψιν τις θέσεις της ΕΣΣΔ (που είχε δώσει την στήριξή της στο ορθόδοξο ΚΚΕ).

Είναι γι αυτό που το ΚΚΕ εσωτερικού ίσως και να μετεννόησε για την απόφαση του να συμμετάσχει σ' έναν εκλογικό συνασπισμό των κομμάτων της Αριστεράς, όπως αυτός της Ενωμένης Αριστεράς. Όπως είδαμε, η Ενωμένη Αριστερά, όπως αυτή συμπήχθηκε και λειτούργησε, δεν άφηνε περιθώρια στο κόμμα της αριστερής ανανέωσης ούτε να προβάλλει τις θέσεις του ούτε όμως και να αποφύγει την -στα όρια της τρομοκρατίας- επιθετικότητα του ΚΚΕ, η οποία συνεχίστηκε καθ' όλη την προεκλογική περίοδο του 1974 και εντάθηκε στον δρόμο για τις κάλπες του 1977. Είδαμε ότι, αν και σε επίσημες μετεκλογικές ανακοινώσεις του ΚΚΕ εσωτερικού στηρίζεται η απόφαση για συμμετοχή στην Ενωμένη Αριστερά ως η βέλτιστη επιλογή για τις περιστάσεις, τόσο μια ισχυρή μειοψηφία μέσα στο κόμμα, όσο και οι συνεντευξιαζόμενοι της παρούσας έρευνας, μιλούν για ολέθριο σφάλμα που στέρησε από το ΚΚΕ εσωτερικού την δυνατότητα να επικοινωνήσει καθαρά και με εντιμότητα τις θέσεις του στην τόσο κομβική πρώτη μεταπολιτευτική εκλογική αναμέτρηση.

Τέλος, και επειδή τα στελέχη του ΚΚΕ εσωτερικού αρέσκονταν να μελετούν το θέμα της ανεπαρκούς τους οργάνωσης σε συνάρτηση με το ορθόδοξο ΚΚΕ, συμπεριλάβαμε στο 7^ο κεφάλαιο και την οργανωτική κατάσταση που επικρατούσε στο υπό μελέτη κόμμα και που, σύμφωνα με πολλά στελέχη του, έπαιξε κι αυτό καθοριστικό ρόλο στην εκλογική του καθήλωση. Έτσι, είδαμε ότι σε αντίθεση με το ορθόδοξο ΚΚΕ, το ΚΚΕ εσωτερικού είχε εξαιρετικά ανεπαρκείς πόρους για να φέρει εις πέρας τόσο την επικοινωνιακή του καμπάνια όσο και για να αποκτήσει επαγγελματικά στελέχη. Διαπιστώσαμε ότι η οργάνωση του κόμματος της αριστερής ανανέωσης είναι σχεδόν ανύπαρκτη στην επαρχία αλλά και ότι οι υλικοτεχνικές υποδομές του κόμματος είναι πενιχρές, ειδικά σε σχέση με το ορθόδοξο ΚΚΕ, που λαμβάνοντας και αξιοποιώντας ικανά κονδύλια από την ΕΣΣΔ, έχει καταφέρει να αναπτυχθεί περισσότερο σε αυτόν τον τομέα.

...ος της εργασίας μας, θα προσπαθήσουμε να συνδέσουμε το διεθνοπολιτικό status quo με το εγχώριο πολιτικό τοπίο όπως αυτό διαμορφώνεται στην Ελλάδα και όπως φυσικά αυτό επηρεάζει τον χώρο της ελληνικής αριστεράς. Με λίγα λόγια θα επιχειρήσουμε να συνειδητοποιήσουμε πως τόσο η ελληνική κοινωνική πραγματικότητα με τον αντιαμερικανισμό και τον αντιδυτικισμό που την διακατέχει, όσο και οι πολιτικές επιλογές αλλά και η ρητορική που αρθρώνεται από εγχώριους κομματικούς φορείς, βρίσκονται σε άμεση επικοινωνία με την διεθνή πολιτική και οικονομική κατάσταση. Έτσι η διαμόρφωση της ελληνικής πολιτικής σκηνής βρίσκεται σε άμεση σύνδεση τόσο με τον ψυχρό πόλεμο όσο και με τις κοσμοϊστορικές αλλαγές που επιτελούνται στον δυτικό κόσμο ως προς τα κοινωνικά και πολιτικά ήθη και έθιμα. Η άνθιση μιας νοοτροπίας πολιτικού φιλελευθερισμού, η οικονομική ευημερία στην Ευρώπη και ο ανταγωνισμός μεταξύ ΗΠΑ και ΕΣΣΔ, θα επηρεάσουν αρκετά τους συσχετισμούς και άρα την πορεία της ευρωπαϊκής αριστεράς, μέρος της οποίας αποτελεί και ο αντίστοιχος ελληνικός πολιτικός χώρος.

Κεφάλαιο 8°

Η διεθνής πραγματικότητα και η επιρροή της στους διαμορφούμενους συσχετισμούς μεταξύ των κομμάτων της ελληνικής αριστεράς

8.1 Εισαγωγή

Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο θα μελετήσουμε και τον ρόλο που έπαιξε η διεθνής πραγματικότητα στην διαμόρφωση των πολιτικών και εκλογικών συσχετισμών στην Ευρώπη και την Ελλάδα. Πιο συγκεκριμένα θα δούμε τα ακριβή αίτια που τόσο το ψυχροπολεμικό κλίμα μεταξύ ΗΠΑ και ΕΣΣΔ όσο και η ευρωπαϊκή κοινωνική πραγματικότητα επηρέασαν τους συσχετισμούς στον χώρο της αριστεράς και συνέβαλαν στην τελική επικράτηση της σοσιαλδημοκρατίας, την επιβίωση των ΚΚ που υποστηρίζονταν από την ΕΣΣΔ και την απόλυτη περιθωριοποίηση όσων επέλεξαν έναν μοναχικό ανανεωτικό δρόμο, όπως το ΚΚΕ εσωτερικού. Έτσι, θα μελετήσουμε γιατί τα πολιτικώς και κοινωνικώς φιλελεύθερα ήθη στην Ευρώπη ευνόησαν την περισσότερο μετριοπαθή σοσιαλδημοκρατία βοηθώντας την να καταστεί η άρχουσα δύναμη στον χώρο της αριστεράς αλλά και γιατί μεταξύ των προσηλωμένων στην ΕΣΣΔ και των ανανεωτικών ΚΚ φαίνεται να επικρατούν τα πρώτα στον χώρο της κομμουνιστικής αριστεράς.

Η δεκαετία του 60 είναι μια δεκαετία κοινωνικών ανακατατάξεων για ολόκληρη σχεδόν την Ευρώπη. Στην Δύση, οι συντηρητικές πολιτικές αμφισβητούνται και διεκδικείται ένα πλέγμα πολιτικών και κοινωνικών μεταρρυθμίσεων που έχουν ως αιχμή του δόρατος μια αριστερόστροφης αντίληψης διεκδίκηση ατομικών δικαιωμάτων που άπτονται της σεξουαλικής απελευθέρωσης, της αμφισβήτησης κοινών παραδεδωγμένων αληθειών, αλλά και της γενικότερης αυτοδιάθεσης του σώματος και του πνεύματος. Έτσι, και σε συνδυασμό με τις ευνοϊκές οικονομικές συγκυρίες, δημιουργείται ένα ανατρεπτικό κλίμα ελευθερίας που χλευάζει την συντηρητική οπτική, στρέφει τα πολιτικά πράγματα προς τα αριστερά, εγκαινιάζοντας την αισθητική και την προσέγγιση του μεταμοντέρνου. Ωστόσο, ούτε το ότι αμφισβητείται για πρώτη φορά ιδιαίτερα έντονα η συντηρητική μεταπολεμική δεξιά που εγκαθιδρύθηκε στην Ευρώπη μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, ούτε το ότι χώρες του ευρωπαϊκού νότου (Ελλάδα, Πορτογαλία, Ισπανία) εξέρχονται από στυγνές δεξιές δικτατορίες που έχουν την έμμεση υποστήριξη των ΗΠΑ, είναι ικανό για να βοηθήσει την κομμουνιστική αριστερά να λάβει το χρίσμα του ενός εκ των δύο κυβερνητικών πόλων που θα υπάρξουν στις νέες φιλελεύθερες δημοκρατίες που δημιουργούνται. Παρά το γεγονός ότι τα κομμουνιστικά κόμματα διαθέτουν τις αγωνιστικές περγαμηνές λόγω της σαφώς πιο έντονης αντιστασιακής δράσης τόσο στην γερμανική κατοχή όσο και στις μετέπειτα δικτατορίες που επικράτησαν (όπου επικράτησαν), σε όλη τη δυτική και νότια Ευρώπη φαίνεται τελικά να επιβάλλονται μεν οι αριστερές ιδέες, να έχουν δε ως κύριο εκφραστή τα σοσιαλδημοκρατικά και όχι τα κομμουνιστικά κόμματα. Αυτό συμβαίνει καθώς, πέραν από την εξέταση των εκάστοτε εγχώριων πολιτικών, κοινωνικών και οικονομικών ιδιαιτεροτήτων, η υλική ευημερία που επικρατεί εκείνη την περίοδο σε όλο τον δυτικό κόσμο, η αξιακή έμφαση που δίνεται στην ατομικότητα και στην κοινωνία των πολιτών, η νομιμοποίηση μιας αναρχίζουσας αμφισβήτησης των παραδοχών και των συντηρητικά συντεταγμένων κανόνων του μοντερνισμού, αλλά και η ανάγκη ευρέων καταπιεσμένων μαζών να πολιτικοποιηθούν και να εκφραστούν με κάθε κόστος και μέσο, δημιουργούν τις προϋποθέσεις για μια πολιτική συμπεριφορά περισσότερο φιλελεύθερη και μια ένταξη σε κομματικούς φορείς με λιγότερες απαιτήσεις και χαμηλότερα επίπεδα πειθαρχίας από αυτά που αξίωναν τα κομμουνιστικά κόμματα (στο κεφάλαιο 5.2, γίνεται εκτενής λόγος για το καταστατικό του ΚΚΕ εσωτερικού που εξακολουθεί να διακατέχεται από κομμουνιστογεννή χαρακτηριστικά). Άλλωστε -και δεδομένου ότι για να επιβληθεί ένα κόμμα στις δημοκρατίες των δυτικών χωρών πρέπει να καλλιεργήσει την εμπιστοσύνη και στην μεσαία τάξη- η εμπλοκή της κομμουνιστικής αριστεράς στους εμφυλίου και η γενικότερη συγκρουσιακή και αντιφιλελεύθερη πολιτική τους

...α στα ευρέα στρώματα των προοδευτικών και λοντας να ξεπεράσουν τις εμφυλιοπολεμικές αντιλήψεις, στρεφόνταν προς την σοσιαλδημοκρατία. Παρά το γεγονός ότι τα κομμουνιστικά κόμματα συγκέντρωναν από ένα ευρύ μέρος προοδευτικών στρωμάτων την συμπάθεια και την αναγνώριση για την αντιστασιακή τους δράση και γενικότερα για την τόλμη και το θάρρος που επεδείκνυαν σε δύσκολες περιόδους, φαίνεται ότι όταν οι συνθήκες ομαλοποιήθηκαν οι άνθρωποι εμπιστεύτηκαν κόμματα προοδευτικά μεν περισσότερο συναινετικά και ήπια δε, όπως τα σοσιαλιστικά. Σ' αυτό συνέβαλε επίσης η ταύτιση των κομμουνιστικών κομμάτων με την ΕΣΣΔ που τα καθιστούσαν ξένα προς το προοδευτικό κεντρογενές ακροατήριο του οποίου η ριζοσπαστικοποίηση είχε όρια, αλλά και η σκληρή αντικομμουνιστική προπαγάνδα που εξαπέλυαν οι δεξιές κυβερνήσεις και που επηρέαζε ένα αξιόλογο κομμάτι της κοινωνίας. Έτσι, σε αντίθεση με την συγκρουσιακότητα και τον τραχύ διχαστικό λόγο των κομμουνιστικών κομμάτων, τα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα καταφέρνουν να προβάλουν το αίτημα της «αλλαγής», η οποία όμως περιλαμβάνει τους πάντες κι έτσι βρίσκει απήχηση σ' ένα πιο ευρύ ακροατήριο. Κατ' αυτόν τον τρόπο, το έτσι κι αλλιώς ριζοσπαστικοποιημένο σοσιαλδημοκρατικό ρεύμα επιβάλλεται του κομμουνιστικού και βρίσκεται να διεκδικεί την εξουσία σ' ένα δίπολο με την κεντροδεξιά.

Πράγματι, και με εξαίρεση το ΚΚΙ που καταφέρνει να κυριαρχήσει ανάμεσα στις δυνάμεις τις αριστεράς (κάνοντας ωστόσο κι αυτό τον περίφημο «ιστορικό συμβιβασμό»), σε όλες τις υπόλοιπες περιπτώσεις τα κομμουνιστικά κόμματα ηττώνται από τα σοσιαλιστικά και είτε μένουν στάσιμα είτε οι δυνάμεις τους περιορίζονται. Στην Πορτογαλία, κι ενώ το κομμουνιστικό κόμμα έχει φτάσει μέχρι την κατάληψη της εξουσίας μετά την Επανάσταση των Γαρυφάλλων, στις εκλογές που θα λάβουν χώρα στις 25 Απριλίου του 1976, θα επικρατήσει το σοσιαλιστικό κόμμα (PS) με 34,9%, θα ακολουθήσει το σοσιαλδημοκρατικό κόμμα (PSD) με 24,4%, με τρίτο το κεντρώο (CD) με 16% και μόλις τέταρτο το κομμουνιστικό (PCP) με 14,4%³¹². Αντίστοιχα, στην Ισπανία λαμβάνει χώρα κάτι παρόμοιο με την Ελλάδα. Αν και στις πρώτες μεταπολιτευτικές εκλογές στις 15 Ιουνίου του 1977 έρχεται πρώτο το κεντρώο κόμμα UCD 34,61%, το σοσιαλιστικό κόμμα έρχεται δεύτερο με 29,27% και τρίτο το κομμουνιστικό κόμμα σε μεγάλη απόσταση με 9,38%³¹³. Στην Γαλλία το κομμουνιστικό κόμμα αν και καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 60' προηγείται του σοσιαλιστικού, τελικά θα καταλήξει να συνεργάζεται μαζί του ως ο αδύναμος πόλος μετά το 1977. Αυτό θα γίνει καθώς το

³¹² Κατσούλης, Ρασκ(1988), *Τα πολιτικά κόμματα της Δυτικής Ευρώπης*, τομ. Β , Παρατηρητής : Θεσσαλονίκη, σελ.367-401

³¹³ Κατσούλης, Ρασκ(1988), ο.π.15-50

τελικά το αναγεννημένο και ριζοσπαστικοποιημένο κίνημα να πειραματιστεί περαιτέρω με το PCF που προεργάστηκε σε όλοένα και περισσότερες αξιώσεις για την αναδιανομή του πλούτου³¹⁴. Παρατηρούμε δηλαδή ότι σε όλη την Ευρώπη, η τάση είναι να επικρατούν τελικά τα σοσιαλδημοκρατικά και όχι τα κομμουνιστικά κόμματα, πατά το γεγονός ότι τα τελευταία είναι φέρουν καταφανώς περισσότερες αγωνιστικές περιγαμηνές.

Κατ' αντίστοιχο τρόπο στην Ελλάδα, το ΠΑΣΟΚ θα καταφέρει ήδη από τις πρώτες εκλογές να τεθεί επικεφαλής του αριστερού πολιτικού χώρου υπερσκελίζοντας την κομμουνιστική αριστερά. Το ποσοστό του 13% που έλαβε στις εκλογές του Νοεμβρίου του 1974 υποτάσσοντας την Ενωμένη (κομμουνιστική) Αριστερά, αλλά και η άνοδός του σε αξιωματική αντιπολίτευση το 1977 (με ποσοστό 25,34%), αφήνοντας το ΚΚΕ στο 9,36% και την «Συμμαχία» στην οποία συμμετείχε το ΚΚΕ εσωτερικού στο 2,72% αποδεικνύουν αυτά που αναλύσαμε παραπάνω. Ούτε η επιρροή της ΕΣΣΔ ως μιας εναλλακτικής στην παντοδυναμία των ΗΠΑ δύναμης ούτε η άνοδος του ευρωκομμουνισμού ως ενός ρεύματος εκδημοκρατισμένης εφαρμογής των επικρατουσών αριστερών ιδεών μπορεί να ανακόψει το ρεύμα που έδειχνε να έχει η σοσιαλδημοκρατία στην Ευρώπη (και φυσικά και στην Ελλάδα). Τα αίτια τα αναφέραμε πριν και τα μελετήσαμε εκτενέστερα και σε προηγούμενα κεφάλαια. Η αρτηριοσκληρωτική δομή, η αυστηρότητα, η πειθαρχία και η ιδεολογική συνέπεια που απαιτούν η συστράτευση με τα κομμουνιστικά κόμματα κάτι που έρχεται σε αντίθεση με το κλίμα της αμέριμνης πολιτικοποίησης και της αφηρημένης επαναστατικότητας της δεκαετίας του 60 αλλά και του 70. Καθώς το ΚΚΕ εσωτερικού αρνείται να έρθει σε πλήρη ρήξη με τις νοοτροπίες και τις εσωτερικές οργανωτικές πρακτικές των κομμουνιστικών κομμάτων, θα καταχωρηθεί στην συνείδηση του εκλογικού σώματος ως ένα κόμμα κομμουνιστικό με συναινετικές τάσεις και όχι ως ένα κόμμα μεταρρυθμιστικό με αντιδεξιές προεκτάσεις. Η χαλαρή πρόσληψη της αριστεράς σε συνδυασμό με την υλική ευημερία αλλά και την φθίνουσα αλλά ακόμα υπαρκτή αντικομμουνιστική προπαγάνδα, οδηγεί τα εκλογικά σώματα της Ευρώπης στην ριζοσπαστικοποιημένη σοσιαλδημοκρατία και όχι στην αυθεντική κομμουνιστική αριστερά³¹⁵. Ειδικά στην Ελλάδα η σοσιαλδημοκρατία της ακραίας αντιδεξιάς ρητορίας, φέρει και τα σπάνια εχέγγυα του χώρου του Κέντρου και γίνεται ακόμα πιο εύκολα προσιτή. Κάτι τέτοιο γίνεται αντιληπτό στο ΚΚΕ εσωτερικού που αναγνωρίζει ως δεδομένη την μεταδικτατορική ριζοσπαστικοποίηση των προοδευτικών μαζών, επισημαίνει την μετακίνηση των «αστικών παραδοσιακών δυνάμεων» προς δημοκρατικότερες και

³¹⁴ Κατσούλης, Ρασκ(1988), *Τα πολιτικά κόμματα της Δυτικής Ευρώπης*, τομ. Α, Παρατηρητής : Θεσσαλονίκη, σελ.215-359

³¹⁵ Βούλγαρης(2002), *Η Ελλάδα της Μεταπολίτευσης 1974-1990*, Αθήνα : Θεμέλιο, σελ. 102-103

³¹⁶ και, εντός αυτών πλαισίων, προσλαμβάνει το σύνδεσμο της Ε.Κ., και αποδίδει στο ΠΑΣΟΚ έναν ρόλο «μεταβατικού ως προς τις ψήφους της Αριστεράς»³¹⁷. Από εκεί και πέρα οι χειρισμοί που θα έπρεπε να κάνει αλλά και οι διεθνείς και εγχώριες συγκυρίες θα έπρεπε να είναι διαφορετικές για να επικρατήσει στον κομμουνιστικό χώρο. Στο επόμενο κεφάλαιο θα μελετήσουμε τους λόγους που το ΚΚΕ εσωτερικού θα υπερσκελιστεί και από το ΚΚΕ και θα μείνει προσκολλημένο σε ποσοστά περιθωριακά, αναντίστοιχα με τα υπόλοιπα ευρωκομμουνιστικά κόμματα της Δ. Ευρώπης.

8.3 Ο καταλυτικός ρόλος της ΕΣΣΔ στην διαμάχη μεταξύ ανανεωτικής και δογματικής κομμουνιστικής αριστεράς

Αν και τα περισσότερα ευρωπαϊκά κόμματα της κομμουνιστικής αριστεράς τροποποίησαν την στάση τους επί το ανανεωτικότερο μετά από μια έντονη εσωτερική σύγκρουση, στην Ελλάδα κάτι τέτοιο δεν κατέστη δυνατόν να συμβεί και ακολούθησε η διάσπαση του κομμουνιστικού κόμματος το 1968 σε δύο τάσεις: την ορθόδοξη (ΚΚΕ) και την ανανεωτική (ΚΚΕ εσωτερικού). Ωστόσο, είτε υπήρξε διασφάλιση της ενότητας είτε υπήρξε διάσπαση, η διαδικασία αποδέσμευσης από την ΕΣΣΔ φαίνεται ότι βιώθηκε δύσκολα και τραυματικά στους κόλπους των ευρωπαϊκών κομμουνιστικών κομμάτων, καθώς η κομματική και κοινωνική βάση που εξακολουθούσε να υποστηρίζει την κομμουνιστική αριστερά είχε διαφορετική ιδεολογικοπολιτική σύνθεση από εκείνη της ασκούσε έλξη η σοσιαλδημοκρατία. Έτσι, από τη μια πλευρά υπήρχε η βούληση για αποδοκιμασία των ιμπεριαλιστικών επεμβάσεων της ΕΣΣΔ και για μια συνεπόμενη αποκοπή των σχέσεων των ευρωπαϊκών ΚΚ από την σοσιαλιστική υπερδύναμη, από την άλλη όμως υπήρχε μια ισχυρή πρόσδεση στις αρχές και τις αξίες του κομμουνισμού που προσλαμβάνοντο κυρίως ως εκπορευόμενες από την Οκτωβριανή επανάσταση και άρα από την ΕΣΣΔ. Γι αυτό και η επιρροή της ΕΣΣΔ παρέμεινε σε υψηλό βαθμό ακόμα και αν πολλά κομμουνιστικά κόμματα είχαν αρχίσει να εκφράζουν τις διαφωνίες τους και την επιφύλαξή τους για την πολιτική και τις επιλογές του ιδεολογικά συγγενούς ΚΚΣΕ³¹⁸.

Έτσι, στην Ευρώπη συνέβη το εξής παράδοξο. Η ΕΣΣΔ υπεστήριζε όλες τις κομμουνιστικές δυνάμεις που είχαν ανανεώσει τον ιδεολογικό τους χαρακτήρα και ασκούσαν ελεύθερη κριτική στις επιλογές του ΚΚΣΕ, ωστόσο στην Ελλάδα κάτι

³¹⁶ Πρόγραμμα 1976, ΑΣΚΙ, Αρχεία ΚΚΕ εσωτερικού, Φ4, Υπ5

³¹⁷ Μίκης Θεοδωράκης(1974), «Η κοινή δήλωση, το ΠΑΣΟΚ και το ΚΚΕ εξ», *Αυγή*, 20/10/74

³¹⁸ Βούλγαρης(2002), *Η Ελλάδα της Μεταπολίτευσης 1974-1990*, σελ. 102-103

ιάσπασης. Αν και το ΚΚΕ εσωτερικού ελάμβανε και με τα ευρωκομμουνιστικά κόμματα, δεν είχε ούτε την ηθική ούτε και την υλικοτεχνική υποστήριξη της ΕΣΣΔ, καθώς αυτήν την είχε εξασφαλίσει το δογματικό ΚΚΕ. Κι αν στην υπόλοιπη Ευρώπη η υποστήριξη από την ΕΣΣΔ ήτο νομιμοποιητικώς σημαντική για μια αξιόλογη ποσοτικά μερίδα ψηφοφόρων που έμενε προσηλωμένη στην κομμουνιστική ιδεολογία, στην Ελλάδα αυτή η σημασία διπλασιαζόταν λόγω των ιδιαίτερων ιστορικοπολιτικών συγκυριών και συνθηκών. Όπως είδαμε, η Ελλάδα είχε ακόμα νωπές τις μνήμες ενός πενταετούς εμφυλίου και ενεργές τις συνέπειές του. Εξερχόταν μόλις από μια επταετή δικτατορία, ένοχα για την οποία είχαν κριθεί τα αντιδημοκρατικά κατάλοιπα ενός αυταρχικού μεταπολεμικού δεξιού κράτους, αλλά και οι ΗΠΑ που θεωρούντο υποστηρίκτριες του ελληνικού πολιτικού μεταπολεμικού status quo. Ακόμα, αριστεροί εξακολουθούσαν να βρίσκονται εξόριστοι σε ξερονήσια και άλλοι να είναι εκτοπισμένοι για χρόνια στις ανατολικές χώρες. Όπως αναφέρει ο κ. Βούλγαρης σε συνέντευξη που παραχώρησε στον γράφοντα «κατά την μεταπολίτευση το νομιμοποιημένο πλέον ΚΚΕ προσλαμβάνεται από την ελληνική κοινωνία ως κάτι καινοτόμο αφού κατά την περίοδο της δικτατορίας και μεταπολεμικά ήταν παράνομο». Ο κ. Βούλγαρης συνεχίζει λέγοντας πως η ύπαρξη του νομιμοποιημένου ΚΚΕ διακινεί συναισθήματα συγκίνησης στην ελληνική κοινωνία και συμπυκνώνει το αίσθημα της «νοσταλγίας, της νίκης των ηττημένων και της αναγεννητικής ταυτότητας». Κατ' αυτόν τον τρόπο, «το ΚΚΕ αντιπροσώπευε και οικειοποιείτο τις νοοτροπίες, τα στερεότυπα, τις κοσμοθεωρίες που είχαν εμπεδωθεί... στο πολιτικό – πολιτισμικό υποσύνολο της ελληνικής κοινωνίας»³¹⁹

Εκτός όμως από το δράμα των ελλήνων αριστερών διωκομένων, η ΕΣΣΔ εκείνα τα χρόνια ακτινοβολούσε ακόμα ως μια δύναμη ισχυρή και ακμαία που, παρά τα προβλήματά της, προέβαλλε ως ένα ισχυρό αντίπαλον δέος στις ΗΠΑ, τις οποίες και μπορούσε να ανταγωνιστεί επάξια σε μια σειρά ζητημάτων. Δεν ήταν μόνο ο στρατιωτικός και πολιτικός ανταγωνισμός που υπήρχε, αλλά και η επιστημονική, τεχνολογική, υλική πρόοδος στην οποία απέβλεπαν και οι δύο δυνάμεις. Κι αν εξαιρέσει κανείς την καταπίεση που υπήρχε στην ΕΣΣΔ για τους αντιφρονούντες αλλά και τις ιμπεριαλιστικές της επεμβάσεις που προκαλούσαν ένα κάποιον αποτροπιασμό στον ελεύθερο κόσμο (ακόμα και, όπως είδαμε, ανάμεσα στους κόλπους των κομμουνιστών), κατά τα άλλα το νόημα και η ουσία της ανθρωπιστικής ιδεολογίας του κομμουνισμού διακινούσαν μια συμπάθεια στις ευρωπαϊκές κοινωνίες που στα πλαίσια των νοοτροπιακών μεταλλάξεων της δεκαετίας του 60, είχαν αρχίσει να αντιμετωπίζουν κριτικά τις ΗΠΑ, να ρέπουν δηλαδή προς έναν

³¹⁹ Βούλγαρης(2002), *Η Ελλάδα της Μεταπολίτευσης 1974-1990*, σελ. 109

που είχε με τη σειρά του ως αποτέλεσμα την πολλά ελαττώματα, της ΕΣΣΔ. Κάτι τέτοιο ίσχυε και για την ελληνική κοινωνία καθώς, όσο κι αν η πολιτική της ΕΣΣΔ προσλαμβάνονταν ως αυταρχική και καταπιεστική, η τραγωδία της Κύπρου, η «αμερικανοκίνητη χούντα» και όλη η καταπίεση της μεταπολεμικής περιόδου από τις δεξιές κυβερνήσεις που είχαν την αμέριστη συμπαράσταση των ΗΠΑ, κατάφερναν να δημιουργήσουν μια απέχθεια προς την καπιταλιστική υπερδύναμη και μια συμπάθεια προς την κομμουνιστική ανταγωνιστική της δύναμη. Συνεπώς, η πρόσδεση του ΚΚΕ στην ΕΣΣΔ του προσέδιδε το κύρος του αντιπροσώπου αυτής της υπερδύναμης, η οποία μάλιστα το υπεστήριζε όπως είδαμε και υλικοτεχνικά³²⁰.

Έτσι, στην Ελλάδα, οι συσχετισμοί άρχισαν να κλίνουν γρήγορα υπέρ του εξουσιοδοτημένου από την ΕΣΣΔ ΚΚΕ και όχι προς το ανανεωτικό ΚΚΕ εσωτερικού. Για να εξηγήσουμε αυτό το φαινόμενο, θα μελετήσουμε παρακάτω την αμφιθυμική στάση που τήρησε το ΚΚΕ εσωτερικού απέναντι στην ΕΣΣΔ.

8.3.1 Η αμφιθυμία του ΚΚΕ εσωτερικού απέναντι στην ΕΣΣΔ

Ως ένα κόμμα που επρόσκειτο ιδεολογικά στις αρχές του ευρωκομμουνισμού, το ΚΚΕ εσωτερικού άσκησε μια εξαιρετικά έντονη κριτική στην πολιτική της ΕΣΣΔ, καταφερόμενο κυρίως ενάντια στις διώξεις των αντιφρονούντων, στις ιμπεριαλιστικές επεμβάσεις αλλά και στην έλλειψη δημοκρατικότητας στους κόλπους του ΚΚΣΕ. Ωστόσο, αυτή η κριτική, αν και το απομάκρυνε από την ΕΣΣΔ τόσο ώστε να μην είναι το κόμμα της αριστερής ανανέωσης που θα λάβει το χρίσμα του επίσημου εκπροσώπου της στην Ελλάδα, δεν στάθηκε ικανή να το εντάξει στις δυνάμεις της μη κομμουνιστικής αριστεράς. Αυτό συμβαίνει, καθώς το ΚΚΕ εσωτερικού εξακολουθεί να τρέφει μια ιδιαίτερη προτίμηση στην ΕΣΣΔ και στον σοσιαλιστικό κόσμο, κάτι που φαίνεται και από τα αφιερώματα της Αυγής στα «κατορθώματα» της ΕΣΣΔ, αλλά και στην νοοτροπία για την εσωκομματική λειτουργία του η οποία δεν αλλάζει και θυμίζει περισσότερο κομμουνιστικό παρά σοσιαλιστικό κόμμα. Έτσι, το ΚΚΕ εσωτερικού συμπιέστηκε μεταξύ ΠΑΣΟΚ και ΚΚΕ προσπαθώντας να ισορροπήσει σε λεπτές ενδιαφέρουσες μεν, πολύπλοκες δε, ιδεολογικές γραμμές μεταξύ σοσιαλδημοκρατίας και κομμουνισμού.

Η στάση του ΚΚΕ εσωτερικού απέναντι στην ΕΣΣΔ αλλά και τον υπόλοιπο σοσιαλιστικό κόσμο είναι από την πρώτη στιγμή της διάσπασης φαινομενικά θετική. Δεν ήταν μόνο το θέμα της ιδεολογικής συγγένειας και της νοοτροπιακής σύμπνοιας που αποτυπώνονταν σε ενθουσιώδεις χαιρετισμούς και αφιερώματα προς τιμήν της ΕΣΣΔ και της Οκτωβριανής Επανάστασης³²¹. Ούτε είναι τόσο η στάση υποταγής που

³²⁰ Βούλγαρης, *Η Ελλάδα της Μεταπολίτευσης 1974-1990*, σελ. 110

³²¹ βλ. π.χ. *Αυγή*, 7-8/11/1974, εκδηλώσεις για τα 57 χρόνια της Οκτωβριανής Επανάστασης

απέναντι στην συγγενή ιδεολογικά υπερδύναμη κάτω η κριτική του ΚΚΕ εσωτερικού απέναντι στην ΕΣΣΔ δεν είναι αμελητέα). Το ΚΚΕ εσωτερικού ήδη από τα χρόνια της δικτατορίας εξακολουθούσε να στηρίζει τις ελπίδες του για προοδευτικές εξελίξεις στην Ελλάδα, στην ΕΣΣΔ και στο ανατολικό μπλοκ δυνάμεων. Έχοντας θεωρήσει την χούντα αμερικανοκίνητη, πιστεύει ήδη από τις πρώτες μέρες μετά την διάσπαση πως η υλική και ηθική βοήθεια για την απελευθέρωση θα έρθει από τον σοσιαλιστικό κόσμο. Έτσι, στην διακήρυξη του 1971 αναφέρεται πως «το μονιμότερο και αποφασιστικής σημασίας στήριγμα στην αντιδικτατορική πάλη του λαού μας βρίσκεται στις βασικές αντιιμπεριαλιστικές δυνάμεις της εποχής μας, στον σοσιαλιστικό κόσμο, στο παγκόσμιο κομμουνιστικό κίνημα, στο απελευθερωτικό και δημοκρατικό κίνημα των λαών»³²². Η προσδοκία ότι η ΕΣΣΔ θα μπορούσε επιτέλους να αναλάβει έναν πιο ενεργό ρόλο στην επίλυση των εθνικών θεμάτων θα εξακολουθήσει να υφίσταται και με το Κυπριακό ζήτημα. Χαρακτηριστικό είναι το ενθουσιώδες πρωτοσέλιδο της Αυγής της 23^{ης} Αυγούστου («Η ΕΣΣΔ ΠΑΡΕΜΒΑΙΝΕΙ») όταν και όταν η ΕΣΣΔ φάνηκε να «αναλαμβάνει πρωτοβουλία για την επίλυση του Κυπριακού κατόπιν αιτήματος του Μακαρίου». Ακόμα ενδεικτικές είναι οι παρεμβάσεις και οι ανακοινώσεις για την αναγκαιότητα σύσφιγξης των πολιτικών και εμπορικών σχέσεων της Ελλάδας με την ΕΣΣΔ και το γειτονικό ανατολικό μπλοκ. Επιπρόσθετα, πρέπει να δούμε ότι το ΚΚΕ εσωτερικού φροντίζει να κρατά καλές σχέσεις με τον υπόλοιπο σοσιαλιστικό κόσμο, όπως με το ΚΚ Ρουμανίας του Τσαουσέσκου³²³.

Κι όμως, παρά το γεγονός ότι στο πρόγραμμα του ΚΚΕ εσωτερικού αναφέρεται ότι «η Μεγάλη Οκτωβριανή Επανάσταση άνοιξε την εποχή της απόδειξης της υπεροχής του σοσιαλισμού ...οδήγησε σε γρήγορη οικονομική και πολιτισμική ανάπτυξη... έδωσε πρωτοφανή ορμή στο παγκόσμιο εργατικό κίνημα... αποτέλεσε αποφασιστικό παράγοντα στην διαδικασία της υπόσκαψης του αποικιοκρατικού συστήματος και ...υποχρεώνει τις κυρίαρχες τάξεις στον καπιταλιστικό δρόμο να κάνουν μεγάλες παραχωρήσεις τους εργάτες», στο ίδιο ακριβώς κείμενο υπάρχει και μια δριμεία κριτική προς την ΕΣΣΔ. Έτσι, αναφέρεται ότι στον υπαρκτό σοσιαλισμό «υπήρξε μεγάλη συγκέντρωση εξουσίας, περιορισμός της δημοκρατίας και λήψη έκτακτων μέτρων για τον περιορισμό της αντεπανάστασης ... που δεν καταργήθηκαν ποτέ». Επίσης, σε συνέχεια της κριτικής προς την ΕΣΣΔ αναφέρεται ότι υπήρξε «έλεγχος και κυριαρχία του κόμματος στο κράτος και ταύτιση κόμματος – κράτους», ενώ επισημαίνει πως «μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο παρουσιάστηκαν ηγεμονικές τάσεις επιβολής προτύπων σε διάφορες χώρες από την ΕΣΣΔ»,

³²² «Διακήρυξη γραφείου Κ.Ε. του ΚΚΕ εσωτερικού», ΚΟΜΕΠ, τευχός 11-12, 6/1971, σελ.24

³²³ βλ. Αυγή, 23/8/74 Χαιρετιστήριο μήνυμα του ΚΚΕ ες. προς το ΚΚ Ρουμανίας

σοσιαλιστική – καταπιεστική στάση της Σοβιετικής
Ενωσης είναι η επιμονή του ΚΚΕ εσωτερικού για διάλυση
της συμμαχίας του συμφωνού της Βαρσοβίας, κάτι που μαζί με την αποσύνθεση του
NATO, θα οδηγήσει σε έναν πιο ειρηνικό κόσμο ³²⁵.

Στην πραγματικότητα αυτή η επιφύλαξη και η κριτική ασκείται καθώς το ΚΚΕ
εσωτερικού απορρίπτει την «δικτατορία του προλεταριάτου», όπως αυτή
εφαρμόστηκε στην ΕΣΣΔ και στις άλλες σοσιαλιστικές χώρες της ανατολικής
Ευρώπης και επιθυμεί το πέρασμα στον σοσιαλισμό μέσω της «προκεχωρημένης
δημοκρατίας» (*democratie avancee*) ³²⁶. Έτσι το κόμμα της αριστερής ανανέωσης
δεν χάνει την ευκαιρία να επικαλείται με κάθε τρόπο ρητά του Λένιν, στα οποία είτε
επισημαίνεται η δυνατότητα διαφοροποίησης του εφαρμοσμένου σοσιαλισμού σε
κάθε χώρα ανάλογα με τις ανάγκες και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της είτε
τονίζεται πως «οι πιο ανεπτυγμένες μορφές σοσιαλισμού» δεν έχουν έρθει ακόμα
³²⁷. Επιδίδεται δηλαδή σε μια απέλπιδα προσπάθεια να νομιμοποιήσει τις
διαφωνίες του με τον υπαρκτό σοσιαλισμό στον κομμουνιστικό κόσμο,
επικαλούμενο τα παραθυράκια που αφήνει στα λεγόμενά του ο κορυφαίος
θεωρητικός του κομμουνισμού και ιδρυτής της ΕΣΣΔ Λένιν.

Ωστόσο, στο ΚΚΕ εσωτερικού έχουν αντιληφθεί πως στην Ελλάδα ο δογματισμός
έχει ριζώσει ανάμεσα στους οπαδούς του κομμουνισμού. Σύμφωνα με την
Κομμουνιστική Θεωρία και Πολιτική η επιτυχία του ΚΚΕ οφειλόταν στο ηθικό του
κύρος που εκλαμβάνονταν με δέος από «τις μάζες των ελλήνων κομμουνιστών», οι
οποίοι διακατέχονταν από «μια βαθιά θεοκρατική αντίληψη για αυτό και την
ηγεσία του και στην οποία αποδίδονταν σε μεγάλο βαθμό οι επιτυχίες του
κινήματος...» ³²⁸. Ακόμα, στο πρόγραμμα του κόμματος της αριστερής ανανέωσης
φαίνεται να γίνεται παραδεκτό ότι «ο δογματισμός έχει ρίζες στο αριστερό κίνημα»,
κάτι που αποδίδεται στην βραδεία ελληνική οικονομική ανάπτυξη, στο χαμηλού
επιπέδου μόρφωσης πλειοψηφικό κομμάτι της ελληνικής κοινωνίας, αλλά και «στο
ότι το ΚΚΕ εξωτερικού πέρασε ένα μεγάλο μέρος της ζωής του υπό παρανομία και
υπό διώξεις». Το γεγονός ότι ο δογματισμός αποτελούσε την επικρατούσα θέση
μεταξύ των κομμουνιστών, δεν επέτρεπε στο ΚΚΕ εσωτερικού να αμφισβητήσει με

³²⁴ ΑΣΚΙ, Αρχεία ΚΚΕ εσωτερικού, Φ4, Υπ5

³²⁵ Προεκλογική ομιλία Δρακόπουλου στην Θες / νίκη (εκλογές 1977), ΑΣΚΙ, Αρχεία ΚΚΕ εσωτερικού Φ17, υπ.4

³²⁶ Πρόγραμμα ΚΚΕ εσωτερικού, 1976, ΑΣΚΙ, Αρχεία ΚΚΕ εσωτερικού, Φ4, Υπ5

³²⁷ ο.π.

³²⁸ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ εσωτερικού, Φ4, Υπ3

λιτική που υπαγορευόταν από την ΕΣΣΔ και να
την Ελλάδα.

Άλλωστε, τα όσα αναφέρθηκαν παραπάνω για την διεθνή ακτινοβολία της ΕΣΣΔ, έκαναν το ΚΚΕ εσωτερικού να αναζητήσει ματαίως και από νωρίς την υποστήριξη του ΚΚΣΕ. Πράγματι, στα χρόνια που ακολούθησαν την διάσπαση, το ΚΚΕ εσωτερικού είχε προσπαθήσει με κάθε τρόπο να προσεγγίσει τους σοβιετικούς, με σκοπό να εξασφαλίσει είτε την άμεση υποστήριξη της Μόσχας είτε –το λιγότερο– την στάση ουδετερότητάς της απέναντι στα ελληνικά πολιτικά πράγματα. Για τον σκοπό αυτό είχε πραγματοποιηθεί τόσο ταξίδι του Μίκη Θεοδωράκη στην Μόσχα, όσο και συνάντηση του Λ. Κύρκου με τον σοβιετικό πρέσβη κ. Λεβίτσκιν. Χαρακτηριστικός της σημασίας που είχε για το ΚΚΕ εσωτερικού η υποστήριξη από την ΕΣΣΔ είναι και ο σχεδόν υποτελής τρόπος προσέγγισης του Κύρκου προς τον σοβιετικό ανώτατο διπλωμάτη. Μάλιστα, βάσει των όσων αναφέρονται στο ημερολόγιο του σοβιετικού πρέσβη, ο ίδιος ο κ. Λεβίτσκιν φαίνεται να μην γνωρίζει τι ακριβώς πρεσβεύει και ποια πρόσωπα συνθέτουν το ΚΚΕ εσωτερικού. Σύμφωνα με την ίδια πηγή, ο Κύρκος, αφού ενημερώνει συνοπτικά τον πρέσβη για το κόμμα της αριστερής ανανέωσης και αφού καταφέρθηκε εναντίον του ορθοδόξου ΚΚΕ και του Κολιγιάννη, φρόντισε να δηλώσει ότι «τα μέλη της ηγεσίας του ΚΚΕ εσωτερικού και οι οπαδοί τους είναι γνήσιοι φίλοι της ΕΣΣΔ, αφοσιωμένοι στις ιδέες του μαρξισμού –λενινισμού», ενώ ο ίδιος «ορκίστηκε για την προσωπική του πίστη στο ΚΚΣΕ και την ΕΣΣΔ». Στη συνέχεια ο Κύρκος προσπάθησε να πείσει τον κ. Λεβίτσκιν ότι η διάσπαση του 1968 δεν προήλθε λόγω «φιλοσοβιετικών» και «αντισοβιετικών» διαθέσεων και «μίλησε για την αναγκαιότητα να πάψει το ΚΚΣΕ να υποστηρίζει την ομάδα Κολιγιάννη, να κρατήσει ουδέτερη στάση, να δώσει τη δυνατότητα στους ίδιους τους Έλληνες κομμουνιστές να διευθετήσουν τις υποθέσεις τους». Ωστόσο, η απόκριση του σοβιετικού πρεσβευτή στις εκκλήσεις του Κύρκου ήταν αρνητική.³²⁹

8.4 Συμπεράσματα

Στο 8^ο κεφάλαιο μελετήσαμε τις κοινωνικές και πολιτικές συγκυρίες που επικρατούν στην Ευρώπη και τον κόσμο και εξετάσαμε τον τρόπο με τον οποίο αυτές επιδρούν στην ευρωπαϊκή και την ελληνική πολιτική πραγματικότητα. Πιο συγκεκριμένα, διαπιστώσαμε ότι ο ύποπτος ρόλος που θεωρείται ότι έπαιξαν οι Ηνωμένες Πολιτείες για την εγκαθίδρυση δεξιών δικτατοριών σε ευρωπαϊκές χώρες (Ελλάδα, Ισπανία, Πορτογαλία), αλλά και το γεγονός της στρατιωτικής επέμβασης των ΗΠΑ στο Βιετνάμ, οδηγεί την κοινή γνώμη στην Ευρώπη προς έναν έντονο αντιαμερικανισμό, ο οποίος είναι συνυφασμένος και με το γενικότερο αντιδεξιό

³²⁹ Απόσπασμα από το βιβλίο των Β. Γ. Αφινιάν, Β. Κόντη, Κ. Παπουλίδη, Ν. Ντ. Σμιρνόβα και Ν. Τομλίνα, *Οι σχέσεις ΚΚΕ και ΚΚ Σοβιετικής Ένωσης στο διάστημα 1953-1977*, Διαθέσιμο στο: <http://www.tovima.gr/politics/article/?aid=117186>,

ταίο ενισχύεται μεν από τον αντιαμερικανισμό, αλλά και από μια ευρύτερη ατμόσφαιρα ελευθερίας και αμφισβήτησης των αυστηρών και συντηρητικών κοινωνικών κανόνων, ιδεολογικός φορέας και εκφραστής των οποίων είναι το αυταρχικό δεξιό μεταπολεμικό κράτος. Κατ' αυτόν τον τρόπο αποδείξαμε τον λόγο για τον οποίον οι ευρωπαϊκές κοινωνίες παίρνουν μια αριστερόστροφη ιδεολογικοπολιτική κατεύθυνση. Στην συνέχεια, μελετήσαμε τα αίτια που η αριστερή στροφή των ευρωπαϊκών κοινωνιών δεν διοχετεύεται στα κομμουνιστικά αλλά στα σοσιαλιστικά κόμματα. Διαπιστώσαμε ότι, παρά τις αγωνιστικές και ριζοσπαστικές αντιστασιακές περγαμηνές των κομμουνιστικών κομμάτων, η τραχύτητα και η διχαστικότητα του λόγου τους, αλλά και τα αρτηριοσκληρωτικά στοιχεία του χαρακτήρα τους είναι αναντίστοιχα με τις ανάγκες της ευρωπαϊκής κοινωνίας, που μέσα σ' ένα κλίμα ευημερίας επιθυμεί προοδευτικές και μεταϋλιστικές μεταρρυθμίσεις και όχι πολιτειακές αλλαγές. Ακόμη, εξετάσαμε τι συμβαίνει ανάμεσα στο εναπομείναν κομμουνιστικό ακροατήριο και είδαμε ότι εκεί επικράτησε τελικά το συμβολικό βάρος των υποστηριζόμενων από την ΕΣΣΔ κομμουνιστικών κομμάτων. Αυτό συμβαίνει γιατί τα ποιοτικά χαρακτηριστικά του εκλογικού σώματος που στρέφεται προς τα κομμουνιστικά κόμματα είναι εντελώς διαφορετικό από αυτά των όψιμα ριζοσπαστικοποιημένων προοδευτικών και κεντρώων μαζών, στις οποίες εξακολουθεί να προκαλεί τρόμο η ανελευθερία που επικρατεί στην ΕΣΣΔ. Για τα κομμουνιστικά ακροατήρια, οι αγριότητες και η αντιδημοκρατικότητα του σοβιετικού κόσμου δεν είναι ικανή να διαγράψει τα συναισθήματα που γεννούν οι μνήμες ενός αγωνιστικά ένδοξου παρελθόντος, κι έτσι τα κόμματα της κομμουνιστικής ανανέωσης που αυτονομούνται δεν θα μπορέσουν να καταγράψουν κάποια σημαίνουσα εκλογική επιτυχία, απλά και μόνο γιατί δεν καταφέρνουν να εξασφαλίσουν την υποστήριξη της ΕΣΣΔ.

Κάτι τέτοιο θα συμβεί και με το ΚΚΕ εσωτερικού, που τήρησε μια αμφιθυμική στάση απέναντι στην ΕΣΣΔ κι έτσι δεν κατάφερε να εξασφαλίσει όχι μόνο την υποστήριξη, αλλά ούτε και την ουδετερότητά της ως προς την διαμάχη μεταξύ των δύο ελληνικών ΚΚ (η ΕΣΣΔ θα υποστηρίξει αναφανδόν το ορθόδοξο ΚΚΕ). Πιο συγκεκριμένα, το κόμμα της αριστερής ανανέωσης θα αμφιταλαντεύεται πάντα μεταξύ αφενός της άσκησης σκληρής κριτικής απέναντι στην ΕΣΣΔ για τις ιμπεριαλιστικές της επεμβάσεις και για το ανελεύθερο καθεστώς που έχει επιβάλει και αφετέρου της συμπάθειας και της υποστήριξης σ' έναν ιδεολογικά όμορο κόσμο που αντιμάχεται τον κοινό δεξιό εχθρό που δεν είναι άλλος από το καπιταλιστικό-ιμπεριαλιστικό σύστημα των ΗΠΑ. Μ' αυτήν όμως την στάση, το ΚΚΕ εσωτερικού δεν θα καταφέρει ούτε να εντυπωθεί ως ένα αριστερό – μη κομμουνιστικό κόμμα ούτε και ως ένα αμιγές κομμουνιστικό. Αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα να περιθωριοποιηθεί πολιτικά και εκλογικά καθώς το προπεριγεγραφέν κομμουνιστικό

αισθηματικούς όσο και για λόγους δογματικούς θα υποστηριζόμενο από την ΕΣΣΔ ΚΚΕ.

Ένα άλλο ζήτημα για το οποίο το κόμμα της αριστερής ανανέωσης δεν κατάφερε να ανταποκριθεί καθόλου στις κοινωνικές απαιτήσεις που υπήρχαν ήταν το θέμα του αντιαμερικανισμού, που θα μελετήσουμε στο επόμενο κεφάλαιο.

Κεφάλαιο 9^ο

Η υπηρετήσή του αντιαμερικανισμού από τα κόμματα της ελληνικής αριστεράς

9.1 Εισαγωγή

Στο 9^ο και τελευταίο κεφάλαιο της εργασίας μας θα εξετάσουμε τον τρόπο με τον οποίο τα κόμματα της ελληνικής αριστεράς διαχειρίζονται επικοινωνιακά τον έντονο αντιαμερικανισμό που είναι διάχυτος ανάμεσα στην ελληνική κοινωνία. Θα διαπιστώσουμε ότι ΠΑΣΟΚ και ΚΚΕ υιοθετούν μια στάση εξαιρετικά εχθρική απέναντι στις ΗΠΑ, αλλά και την ΕΟΚ της οποίας τα συμφέροντα τείνουν να ταυτίσουν με αυτά του αμερικανικού κεφαλαίου. Ωστόσο, θα παρατηρήσουμε πως το ΚΚΕ εσωτερικού, ακολουθώντας την γνωστή ρεαλιστική και μετριοπαθή του στάση, αν και αντιτίθεται σε ΕΟΚ και ΝΑΤΟ, εκφράζει επιφυλάξεις για την αποχώρηση από το δεύτερο ενώ τάσσεται αναφανδόν υπέρ της ένταξης στην πρώτη. Αυτή η στάση είδαμε πως ήταν εξαιρετικά αντιδημοφιλής και πιθανώς να στοίχισε μεταξύ άλλων στο κόμμα της αριστερής ανανέωσης.

9.2 Η μετριοπαθής αντιδυτική και αντιαμερικανική ρητορεία του ΚΚΕ εσωτερικού

Όπως είδαμε και στο πρώτο μέρος ο αντιαμερικανισμός ήταν διάχυτος ανάμεσα στην ελληνική κοινωνία, ειδικά κατά τα πρώτα χρόνια της μεταπολίτευσης. Αυτό που πρέπει να επισημάνουμε πριν ξεκινήσουμε το κεφάλαιο αυτό είναι πως όλα τα κόμματα της αριστερής αντιπολίτευσης υιοθετούν το σενάριο της «αμερικανοκίνητης χούντας». Τόσο το ΚΚΕ εσωτερικού, όσο και το ΠΑΣΟΚ και ΚΚΕ τονίζουν με κάθε τρόπο πως για την έλευση της δικτατορίας ευθύνες φέρουν οι ΗΠΑ, η CIA και οι ντόπιοι σύμμαχοί τους (παραπομπές-εύκολες να εξευρεθούν).

Εκεί που διαφοροποιείται η ουσία του λόγου αλλά και της νοοτροπίας του ΚΚΕ εσωτερικού από τη μία και των ΠΑΣΟΚ και ΚΚΕ από την άλλη, είναι στο ότι το κόμμα της αριστερής ανανέωσης διακατέχεται από μια βαθιά αίσθηση ρεαλισμού, ορθολογισμού και υπευθυνότητας, δυσανάλογης της εκλογικής του επιρροής. Σ' αυτό το πλαίσιο, το ΚΚΕ εσωτερικού διατηρεί ασφαλώς τις φιλοκομμουνιστικές του πεποιθήσεις και ασκεί δριμεία κριτική και στο ΝΑΤΟ και στην ΕΟΚ. Ωστόσο, παρατηρούμε ότι όταν η συζήτηση τείνει να αγγίζει θέματα απομάκρυνσης της

πτικοβαρείς της συμμαχίας, τα ηγετικά στελέχη του
μια γλώσσα εξαιρετικά προσεκτική και συνδέουν
την αποχώρηση από την ευρωατλαντική συμμαχία και με άλλες προϋποθέσεις.
Αντίθετα, ΠΑΣΟΚ και ΚΚΕ εμμένουν σε μια απόλυτη αντιαμερικανική και αντιδυτική
ρητορεία προτείνοντας ευθέως την αποσύνδεση όχι μόνο από το ΝΑΤΟ αλλά και
από την ΕΟΚ. Κατ' αυτόν τον τρόπο εξυπηρετούν μεν τις ανάγκες του λαϊκού
αισθήματος για επαναστατικές διακηρύξεις, δεν εξηγούν ωστόσο επαρκώς τις
συνέπειες που θα είχε μια τέτοια επιλογή για την χώρα.

Ειδικότερα, στο ΚΚΕ εσωτερικού φαίνεται να επικρατεί η γνωστή απορρέουσα από
την δισυπόστατη φύση του αντίφαση. Έτσι, παρατηρούμε ότι το Πρόγραμμα του
κόμματος έχει μια σαφή αντιδυτική – αντικαπιταλιστική - αντιμπεριαλιστική χροιά.
Πιο συγκεκριμένα, αναφέρεται πως το γεγονός ότι «το συντριπτικά μεγαλύτερο
μέρος των επενδύσεων στην Ελλάδα γίνονται από χώρες της Δύσης, ειδικά μετά την
σύνδεσή μας με την ΕΟΚ... μεγαλώνει την εξάρτησή μας από τις δυτικές
ιμπεριαλιστικές δυνάμεις... και κατ' αυτόν τον τρόπο ποδηγετείται η εθνική μας ζωή
σε όλες τις εκδηλώσεις της»³³⁰. Παρατηρούμε δηλαδή πως η δυσαρέσκεια στο υπό
μελέτη κόμμα εντοπίζεται στις εμπορικές συμφωνίες που συνάπτει η Ελλάδα με τις
χώρες της Δύσης (και που αποβαίνουν σε βάρος των ανατολικών χωρών). Σε γενικές
γραμμές το ΚΚΕ εσωτερικού τάσσεται υπέρ της πολυδιάστατης εξωτερικής πολιτικής
με όλες τις χώρες, κομμουνιστικές, καπιταλιστικές και αδέσμευτες. Είναι
χαρακτηριστικό το απόσπασμα από την ομιλία του Λεωνίδα Κύρκου στο οποίο με
τον μοναδικό γλαφυρό του τρόπο αντιπαραβάλλει το «Ανήκομεν εις την Δύσιν» του
Καραμανλή με το δόγμα του κόμματος της αριστερής ανανέωσης που είναι το
δικαίωμα του «Ανήκομεν εις τον κόσμο»³³¹. Εδώ, και για να κατανοήσουμε
καλύτερα τον εθνολαϊκό λόγο που καλλιεργεί το ΠΑΣΟΚ, αλλά και τις διαφορές του
από την ρητορική του ΚΚΕ εσωτερικού, είναι ενδιαφέρον να παραθέσουμε και την
απάντηση του Παπανδρέου στο τσιτάτο του Καραμανλή. Ο Παπανδρέου λοιπόν
απαντάει πως η Ελλάδα δεν ανήκει εις την Δύσιν (ούτε φυσικά και εις τον κόσμο),
αλλά εις τους Έλληνες»³³².

Ως προς την αποχώρηση της Ελλάδας από το ΝΑΤΟ, το ΚΚΕ εσωτερικού δείχνει να
πλαισιώνει με θερμή την εν λόγω απόφαση του Κωνσταντίνου Καραμανλή. Έτσι, η
Αυγή κάνει λόγο για «το πρώτο γενναίο βήμα της ανασύνταξης των δυνάμεων του
Έθνους»³³³ τονίζοντας ότι «η αποχώρηση από τους στρατιωτικούς μηχανισμούς του

³³⁰ Πρόγραμμα ΚΚΕ εσωτερικού, 1976, ΑΣΚΙ, Αρχεία ΚΚΕ εσωτερικού, Φ4, Υπ5

³³¹ Ομιλία Λεωνίδα Κύρκου στην Βουλή, *Αυγή*, 15/12/74

³³² Λιακόπουλος(1999), *Το μυθιστόρημα του ΠΑΣΟΚ*, σελ80

³³³ Κύριο άρθρο, *Αυγή*, 17/8/74

ός που σημαίνει ποιοτική αλλαγή στον ελληνικό
μα του κόμματος αναφέρεται πως «επιβάλλεται ο
αναπροσανατολισμός της εξωτερικής μας πολιτικής με ανεξαρτησία απέναντι σε
ΗΠΑ – NATO και η καλλιέργεια ισότιμων σχέσεων με τις σοσιαλιστικές και
δυτικοευρωπαϊκές χώρες»³³⁵. Στο ίδιο μήκος κύματος κινούνται και οι διακηρύξεις
των ΠΑΣΟΚ και ΚΚΕ (βλ. παρακάτω).

Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι και ο δεξιός τύπος ψέγει την Ατλαντική Συμμαχία
απέτυχε να λειτουργήσει ως εγγυήτρια δύναμη της εθνικής ασφάλειας και του
δημοκρατικού πολιτεύματος, το ΚΚΕ εσωτερικού, παρά τις επίσημες διακηρύξεις
του είναι αρκετά επιφυλακτικό ώστε να προτείνει την άνευ ασφαλιστικών δικλείδων
αποχώρηση από το NATO. Στην ομιλία του, στην Πλατεία Ολομέλεια του κόμματος
(4/75), ο Μπάμπης Δρακόπουλος εκφράζει με θάρρος το περίπλοκο μιας
ασύντακτης εξόδου της χώρας από την ευρωατλαντική συμμαχία: «το θέμα δεν
είναι να λες “έξω από το NATO”, γιατί το σύνθημα αυτό ικανοποιεί το αυτί. Το θέμα
είναι να πώς θα βγούμε από το NATO»³³⁶. Και λίγο αργότερα φαίνεται να προτείνει
λύσεις περισσότερο μετριοπαθείς όπως η μείωση των βάσεων ή ο έλεγχος των
υπαρχουσών βάσεων από την Ελλάδα και όχι από τους Αμερικανούς,
παραδεχόμενος παράλληλα πως «ο συσχετισμός των διεθνών δυνάμεων δεν
επιτρέπουν έξοδο της Ελλάδας από το NATO, καθώς η θέση μας είναι κομβικής
σημασίας για τα συμφέροντα των ΗΠΑ στην Μεσόγειο». Ακόμα, είναι
χαρακτηριστικό πως από ένα σημείο και έπειτα, η αποχώρηση από το NATO
καθίσταται για το ΚΚΕ εσωτερικού «μακροπρόθεσμος στόχος» και συναρτάται με
την κατάργηση και της Συμμαχίας του Συμφώνου της Βαρσοβίας. Προς επίρρωση
των παραπάνω ο Λεωνίδας Κύρκος, σε προεκλογική του ομιλία (Εκλογές 1977) στο
Σύνταγμα επισημαίνει ότι μπορεί να «παλεύουμε ενάντια στο NATO και την
εξάρτηση από την ιμπεριαλιστική πολιτική των ΗΠΑ», ωστόσο «δεν βαυκαλίζουμε
τον λαό μας πως από την μια μέρα στην άλλη μπορούμε να βγούμε από το
στρατιωτικό και το πολιτικό σκέλος του NATO»³³⁷.

Όσον αφορά στην ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ, αυτή έχει προωθηθεί από τον
Καραμανλή ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του '50. Ωστόσο, το ΚΚΕ εσωτερικού
παρά τον ως άνω περιγεγραφέντα διάχυτο αντιδυτικισμό, και παρά την κριτική που
ασκεί στην ΕΟΚ για τον καπιταλιστικό της χαρακτήρα, θα ενστερνιστεί γρήγορα και

³³⁴ Ομιλία Μπάμπη Δρακόπουλου στην Πλατεία Ολομέλεια, Αυγή 18/8/74

³³⁵ ΑΣΚΙ, Αρχεία ΚΚΕ εσωτερικού, Φ4, Υπ5

³³⁶ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ εσωτερικού, Φ2, υπ.1

³³⁷ ΑΣΚΙ, αρχεία ΚΚΕ εσωτερικού Φ17, Υπ.4

...ν αναγκαιότητα συνέχισης της ενταξιακής πορείας... η. Ακόμα, και σε αντίθεση με τα άλλα κόμματα που είναι από επιφυλακτικά (ΠΑΣΟΚ) μέχρι κατηγορηματικά αρνητικά (ΚΚΕ) απέναντι στην ένταξη, το ΚΚΕ εσωτερικού θα επιχειρήσει να δει την σύσφιγξη των σχέσεων με την Ευρώπη ως μια πρώτης τάξεως ευκαιρία για αποδέσμευση από την αμερικανική εξάρτηση. Αντίθετα, ΠΑΣΟΚ και ΚΚΕ θα προβούν σε μια άλλου είδους ανάλυση που ταυτίζει τα συμφέροντα που υπηρετούν οι ΗΠΑ και τα συμφέροντα που υπηρετεί η συντηρητική Ευρώπη των αγορών και του καπιταλισμού. Έτσι, ΠΑΣΟΚ και ΚΚΕ θα ισχυριστούν ότι ΕΟΚ και NATO είναι το ίδιο βλαβερά και επιζήμια για τα εθνικά μας συμφέροντα.

Σε γενικές γραμμές η ΕΟΚ αντιμετωπίζεται ως απειλή και από το ΚΚΕ εσωτερικού. Αυτό συμβαίνει, όχι μόνο λόγω της ιδεολογικής διάστασης που εκ των πραγμάτων υφίσταται μεταξύ ενός κομμουνιστικού κόμματος κι ενός οικονομικού συνασπισμού χωρών στον καπιταλιστικό κόσμο, αλλά και γιατί μια πιθανή ένταξη θα προκαλούσε αβεβαιότητα και πιθανώς να διετάρασσε τις ισχύουσες ισορροπίες που επικρατούσαν στις εισαγωγές και εξαγωγές των ελληνικών προϊόντων. Έτσι, το κόμμα της αριστερής ανανέωσης φροντίζει αφενός να αποδώσει την σύνδεση της χώρας με την ΕΟΚ το 1962 «στα αστικά πολιτικά κόμματα» και αφετέρου να επισημάνει τις βλαπτικές συνέπειες που είχε για την εγχώρια οικονομία η πρόσδεση με την Ευρώπη³³⁸. Άλλωστε ο Λεωνίδας Κύρκος, στην ομιλία του στην Βουλή για τις προγραμματικές δηλώσεις της πρώτης μεταπολιτευτικής κυβέρνησης Καραμανλή θα τονίσει ότι «δεν αγνοούμε ότι η ΕΟΚ ελέγχεται από πανίσχυρα μονοπώλια», ενώ μάλιστα ξεκαθαρίζει ότι «είμαστε αντίθετοι στο να αντικατασταθεί ο μύθος της “αμερικανικής ανιδιοτελούς φιλίας” με την φιλία της ΕΟΚ»³³⁹.

Ωστόσο, υιοθετώντας μια γραμμή path dependence, το ΚΚΕ εσωτερικού υποστηρίζει πως πλέον είναι πιο συμφέρον να μην διακοπεί η διαδικασία σύνδεσης με την Ευρώπη. Πιο συγκεκριμένα, στο πρόγραμμα του υπό μελέτη κόμματος αναφέρεται ότι κάτι τέτοιο «θα οδηγούσε άμεσα σε σοβαρότατη ανατροπή των εξωτερικών συναλλαγών σε βάρος των βιομηχανικών και αγροτικών προϊόντων που εξάγει η χώρα προς την Δυτική Ευρώπη και θα περιέκλειε τον κίνδυνο της οικονομικής κάμψης γιατί δεν θα ήταν εύκολο να αντικατασταθεί η κοινή αγορά από μια άλλη αγορά»³⁴⁰. Έτσι, μια διακοπή των ενταξιακών διαπραγματεύσεων «θα οδηγούσε σε πτώση της οικονομίας, σε ανεργία και όξυνση των οικονομικών δυσκολιών του λαού». Ήδη από τον Αύγουστο του 1974 η Αυγή φροντίζει να απαντήσει στην εξ

³³⁸ Πρόγραμμα 1976, ΑΣΚΙ, Αρχεία ΚΚΕ εσωτερικού, Φ4, Υπ5

³³⁹ Ομιλία Λεωνίδα Κύρκου στην Βουλή, Αυγή, 15/12/74

³⁴⁰ Πρόγραμμα 1976, ΑΣΚΙ, Αρχεία ΚΚΕ εσωτερικού, Φ4, Υπ5

... (τω) αναφέροντας πως «όσοι επικαλούνται την ... αντίον της σύνδεσης της Ελλάδος με την κοινή αγορά δεν αποστειχνούν τίποτα λιγότερο και τίποτα περισσότερο παρά το ότι κατά τη διάρκεια αυτής της δεκαπενταετίας δεν ασχολήθησαν με όσα συνέβησαν μέσα και έξω από τη χώρα μας...». Η εφημερίδα, για να τονίσει την αναγκαιότητα συνέχισης των ενταξιακών διαπραγματεύσεων με την ΕΟΚ υπενθυμίζει τις ζημιές που υπέστη η Ελλάδα κατά τη διάρκεια της επταετίας (όταν και είχε παγώσει η πορεία ένταξής της), την ήδη ισχύουσα διατήρηση εμπορικών σχέσεων και με τις εννέα χώρες της ΕΟΚ κτλ³⁴¹.

Πέραν όμως των οικονομικών συνεπειών, το κόμμα της ανανεωτικής αριστεράς ισχυρίζεται ότι θα υπάρξουν και πολιτειακές επιπτώσεων σε περίπτωση διακοπής της ενταξιακής πορείας με την ΕΟΚ. Έτσι, στην συνέχεια του προγράμματος του 1976 τονίζεται ότι ένα τέτοιο ενδεχόμενο «θα ενίσχυε τις εσωτερικές και διεθνείς ιμπεριαλιστικές δυνάμεις και θα όξυνε τους κινδύνους υπονόμευσης και ανατροπής της δημοκρατικής πορείας που εμπνέονται από το αμερικανικό ιμπεριαλιστικό κέντρο». Μάλιστα, επισημαίνεται και ο θετικός ρόλος της ΕΟΚ στην διασφάλιση των δημοκρατικών κεκτημένων καθώς υποστηρίζεται πως «η πάλη του λαού μας για στερέωση και διεύρυνση της δημοκρατίας... υπάρχει δυνατότητα να διεξαχθεί υπό περισσότερο ευνοϊκούς όρους ... μέσα στην ΕΟΚ...». Τα παραπάνω εκπορεύονται από την πεποίθηση πως μια στενότερη πρόσδεση στην ΕΟΚ, θα μπορούσε να προστατέψει την χώρα από δικτατορικές εκτροπές υποκινούμενες από τις ΗΠΑ και να απαλλάξει και την χώρα από την αμερικανική της εξάρτηση που κρατούσε από τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια. Όπως γράφει ο Κώστας Χατζηαργύρης στην Αυγή «βλέπουμε την σύνδεση με την ΕΟΚ ως μια εγγύηση της ασφυκτικής αμερικανοκρατίας πάνω στην οικονομική και πολιτική μας ζωή...»³⁴², ενώ ο Δρακόπουλος σε συνέντευξή του στο περιοδικό «Προσανατολισμοί» ισχυρίζεται πως «Η ευρωπαϊκή πολιτική της κυβέρνησης και η είσοδος στην ΕΟΚ... πρέπει να συνδεθεί με μεγαλύτερη προσέγγιση με τις δυτικοευρωπαϊκές χώρες που έχουν μεγαλύτερη ανεξαρτησία από τις ΗΠΑ» και όχι με περισσότερο ατλαντισμό³⁴³. Σε γενικές γραμμές το ΚΚΕ εσωτερικού φαίνεται να έχει διαχωρίσει τον αντιαμερικανισμό από τον αντιδυτικισμό και να διακατέχεται περισσότερο από τον πρώτον παρά από τον δεύτερο.

Μία άλλη διάσταση που θέτει το ΚΚΕ εσωτερικού για την ΕΟΚ είναι η μετατροπή της από Ευρώπη των αγορών σε Ευρώπη των λαών. Έτσι, σύμφωνα με το κόμμα της

³⁴¹ (επιμ.) Αυγή, «Ολίγα τίνια περί Κοινής Αγοράς», Αυγή, 23/8/74

³⁴² Χατζηαργύρης (1974), «Σταθμίζοντας την βοήθεια της Γαλλίας και της ΕΟΚ», Αυγή, 5/12/74

³⁴³ Ανακοίνωση γραφείου τύπου ΚΚΕ εσωτερικού, 8/7/75, ΑΣΚΙ, Αρχεία ΚΚΕ εσωτερικού, Φ.20, Υπ21

μένης της ανόδου του Ευρωκομμουνισμού στην Δ. δυνατότητα της αλλαγής των συσχετισμών και άρα και της νοσηρότητας και του χαρακτήρα της ΕΟΚ. Ήδη από τις πρώτες μέρες της μεταπολίτευσης το ΚΚΕ εσωτερικού δηλώνει ότι επιδιώκει την συνεργασία με τις κομμουνιστικές, σοσιαλιστικές και δημοκρατικές δυνάμεις των χωρών της ΕΟΚ, «για την επίτευξη μεταρρυθμίσεων που θα επιτρέπουν τον εκδημοκρατισμό των οργάνων της, την ουσιαστική συμμετοχή σε αυτήν των εκπροσώπων των εργαζομένων, για συνεργασία με την ΚΟΜΕΚΟΝ και τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες, για μια σοσιαλιστική προοπτική...»³⁴⁴. Αυτό φαίνεται ξεκάθαρα στην προεκλογική ομιλία του Κύρκου στο Σύνταγμα, όπου και τονίζεται πως «εμείς οι κομμουνιστές του εσωτερικού πιστεύουμε πως στην ΕΟΚ θα ανταμώσουμε μ' όλους εκείνους, εργάτες αγρότες και διανοούμενους, κομμουνιστές, σοσιαλιστές, χριστιανούς που παλεύουν για να αλλάξουν τους ατλαντικούς προσανατολισμούς και από Ευρώπη των μονοπωλίων να την μετατρέψουμε σε Ευρώπη των αγορών»³⁴⁵.

Έτσι, διαμορφώνεται ένα τοπίο όπου το ΚΚΕ εσωτερικού βρίσκεται και πάλι παγιδευμένο μεταξύ της απόρριψης της ΕΟΚ λόγω ιδεολογικής ασυμφωνίας αλλά και της αβεβαιότητας και του φόβου που προκαλεί το οτιδήποτε νέο (ειδικά στους χώρους της κομμουνιστικής αριστεράς και της συντηρητικής δεξιάς) και της αναγνώρισης και της παραδοχής ότι είναι προς το συμφέρον της χώρας η ολοκλήρωση των ενταξιακών διαπραγματεύσεων. Αυτή η αμφιθυμία θα επιλυθεί με την υιοθέτηση μιας γραμμής συγκατάβασης (έχει βοηθήσει και η συναινετική στάση της ΕΔΑ εδώ) στην ένταξη στην ΕΟΚ, η οποία όμως θα συνοδεύεται από την δέσμευση για καταβολή «κάθε προσπάθειας ώστε να διασφαλιστούν τα συμφέροντα και να διατηρηθούν οι δυνατότητες ανάπτυξης και διεύρυνσης των σχέσεων μας με τον ανατολικό κόσμο»³⁴⁶. Έτσι, στο Πρόγραμμα του ΚΚΕ εσωτερικού (1976) θα προτείνει μια συμφωνία που θα αφορά στην σύναψη μιας συμφωνίας με την ΕΟΚ η οποία θα εμπεριέχει δικλίδες ασφαλείας για την προστασία της Ελλάδος από τις πιθανές αρνητικές συνέπειες της ένταξής της. Πιο συγκεκριμένα θα προτείνει την διασφάλιση της ελληνικής βιομηχανίας από τον ανταγωνισμό, την διασφάλιση της οικονομικής μας ανάπτυξης, την διασφάλιση ότι το βιοτικό επίπεδο των ελλήνων εργαζομένων θα είναι τόσο υψηλό όσο και των αντίστοιχων εργαζομένων στις ανεπτυγμένες χώρες της ΕΟΚ και φυσικά διασφάλιση της εθνικής μας κυριαρχίας³⁴⁷. Παρατηρούμε δηλαδή ότι και το ΚΚΕ εσωτερικού

³⁴⁴ Αυγή, Κύριο Άρθρο, 24/8/74

³⁴⁵ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ εσωτερικού Αρχεία ΚΚΕ εσωτερικού, Φ.17, υπ.4

³⁴⁶ ΑΣΚΙ, Αρχεία ΚΚΕ εσωτερικού Φ.17, υπ.4

³⁴⁷ Πρόγραμμα ΚΚΕ εσωτερικού, 6/1976, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ εσωτερικού, Φ4, Υπ5

και άλλες ελληνικές κυβερνήσεις επεχείρησαν να δημιουργήσει μια συμφωνία με την οποία η χώρα να βρσκεται σ' ένα εϊσϊκο καθεστϊως εξαίρεσης με απϊωτερο στϊχο να γίνεταϊ κοινωνϊς των θετικϊς της συμμετοχϊς της σε μια μεγάλη οικονομϊκή ένωση ισχυρϊς ευρωπαϊκϊς κρατϊς και παράλληλα να αποφύγει τα αρνητικϊ ατϊς.

Όστϊσο ατϊ που πρέπει να κρατϊσουμε εϊναι ότϊ το ΚΚΕ εσωτερικϊ, ακϊμα κι αν προβάλλει σοβαρές επιφυλάξεις, τϊσσεται τελικϊ αναφανδϊν υπέρ της ένταξϊς της Ελλάδας στην ΕΟΚ υιοθετϊώντας κατ' ατϊν τον τρόπο θέσεις και αξίες των αστικϊς κεντρϊς και δεξιϊς κομμϊτων και εγκαταλείποντας –ως προς την εξωτερϊκή πολιτικϊ– τον χϊρο της αριστεράς. Ακϊμα, ως προς το ΝΑΤΟ, η ρεαλιστικϊ φύση του υπϊ μελέτη κόμματος μετρίάζει κάπως το αντιαμερικανϊκό μένος που εμφίλοχρειϊ και στους κόλπους του. Και πάλι παρατηρούμε πιο μετριοπαθείς θέσεις ως προς την δυνατότητα εγκατάλειψης της ευρωατλαντικϊς συμμαχϊας, ωστϊσο μάλλον η βϊύληση αποχϊρησης απϊ το ΝΑΤΟ εϊναι ατϊ που επικρατεί αναγραφϊμενη σε επίσημα κομματικϊ έντυπα και εξαγγελλϊμενη σε ομιλίες ηγετικϊς στελεχϊς. Στο επϊμενο υποκεφάλαιο θα δούμε συνοπτικϊ και τις θέσεις των άλλων κομμϊτων της αριστεράς (ΚΚΕ, ΠΑΣΟΚ) ως προς τις διεθνείς συμμαχίες της χϊρας.

9.3 Ο αντιδυτικισμός και αντιαμεριανισμός των ΠΑΣΟΚ και ΚΚΕ

Όπως εϊδαμε παραπάνω, το ΠΑΣΟΚ και το ΚΚΕ αποφασίζουν να τηρήσουν μια πολϊ πιο απϊλυτη και κατηγορηματικϊ στϊση αντίθεσης στις δυτικές συμμαχίες. Τα δϊο ατϊ κόμματα δεν νοϊν την συμμαχία με τα κράτη της ΕΟΚ ως μια ευκαιρία απεξάρτησης απϊ τα αμερικανικϊ δεσμϊ, ούτε θεωρϊν ότϊ οι καλές σχέσεις με την Ευρϊπη μπορεί να καταστούν βοηθητικές για τη χϊρα μας ως μια δικλείδα ασφαλείας για την σταθεροποίηση του δημοκρατικϊ πολιτεύματος στην Ελλάδα. Αντίθετα, προσπαθϊν να ταυτίσουν τις δϊο συμμαχίες, ως εξυηρηετϊσες κοινϊ συμφέροντα, χωρί να προβαίνουν σε καμία διάκριση «καλϊς Ευρωπαϊϊς» και «κακϊς Αμερικανϊς». Ακϊμα, τα δϊο ατϊ κόμματα προσπαθϊν να κερδοσκοπήσουν εκλογικϊ απέναντι στο ΚΚΕ εσωτερικϊ, παρουσιάζοντας και κατηγορϊώντας το κόμμα της αριστερϊς ανανέωσης ως συμβιβασμένο και ενδοτικϊ με τους εχθρϊς της πατρίδος.

Η θέση του ΚΚΕ εϊναι ιδιαιτέρως γνωστή και σταθερή καθϊς αποτελεϊ το κόμμα εκφραστή των σοβιετικϊς αντιλήψεων και πολιτικϊς στην Ελλάδα. Το ΚΚΕ υποστηρίξει ότϊ στη συνείδηση της κοινϊς γνώμης η απειλή απϊ το Βορρά έχει αντικατασταθεί απϊ την απειλή απϊ τας δυσμάς. Ως προς την θέση της Ελλάδας στην ΕΟΚ το κόμμα επισημαίνει πως αποτελεϊ ένα είδος αμερικανικϊ δϊρειου ίππου, μέσα στον οποίο η κυριαρχία του αμερικανικϊ κεφαλαϊου θα αναστείλει

ποίησης έναντι των ΗΠΑ ³⁴⁸. Μάλιστα, το ΚΚΕ
νομικού οφέλους από την ένταξη στην ΕΟΚ μπορεί
να αντισταθμιστεί από την εξομάλυνση των εμπορικών σχέσεων με τις ανατολικές
χώρες ³⁴⁹. Όταν δε ο Φλωράκης ερωτάται σε συνέντευξη για το θέμα της ΕΟΚ,
απαντά κατηγορηματικά πως καθ' όλη την προδικτατορική περίοδο η θέση όλης
της αριστεράς ήταν ενάντια στην ένταξη στην ΕΟΚ και αναρωτιέται σκωπτικά «τι
μεσολάβησε στο διάστημα 1967-1974 για να αλλάξουμε θέση δεν το είδα πουθενά
γραμμένο» ³⁵⁰. Σε γενικές γραμμές το ΚΚΕ φροντίζει να παρουσιάζει την πιθανότητα
ένταξης της Ελλάδος στην ΕΟΚ, ως καταστροφική. Πιο συγκεκριμένα, σε άρθρο που
δημοσιεύεται στον Ριζοσπάστη, αναφέρεται ότι η ένταξή μας στην ΕΟΚ αποτελεί μια
απειλή τόσο για τις ελληνικές επιχειρήσεις, οι οποίες μη μπορώντας να αντέξουν
τον ανταγωνισμό «θα κλείσουν», όσο και για τα αγροτικά εγχώρια προϊόντα τα
οποία για τον ίδιο λόγο «θα μείνουν αδιάθετα». Ακόμα, στο ίδιο άρθρο και αφού
κατηγορείται για το ότι δεν απέτρεψε την δικτατορία, επιχειρείται η ταύτιση της
ΕΟΚ με τα συμφέροντα των αμερικανών και του NATO. Μάλιστα, η εφημερίδα
φροντίζει να επισημάνει ότι η ΕΟΚ δεν αποτελεί αντίβαρο στα αμερικανικά
μονοπώλια «όπως φαίνεται σε μερικούς», αλλά αντίθετα «η αφαίμαξη των χωρών
που εκμεταλλεύονται τα δυτικοευρωπαϊκά μονοπώλια μόνο με την συμπαράσταση
και την ενίσχυση των ΗΠΑ μπορεί να συνεχιστεί» ³⁵¹. Έτσι το ΚΚΕ θα φροντίσει, όπως
είδαμε και πιο πάνω να ταυτίσει τα συμφέροντα που εξυπηρετεί η ΕΟΚ με αυτά που
εξυπηρετεί το NATO.

Αντίστοιχα, το ΚΚΕ όντας εξάλλου προσδεδεμένο στο άρμα της ΕΣΣΔ, υποστηρίζει
πως «οι προθέσεις και ο ρόλος των αμερικανών και του NATO βρίσκεται σε βάρος
των συμφερόντων της χώρας μας» ³⁵². Για το ΚΚΕ το NATO δεν είναι τίποτ' άλλο
παρά μια λυκοσυμμαχία, από την οποία η Ελλάδα πρέπει να αποχωρήσει το
συντομότερο δυνατόν, «καταγγέλλοντας τις διμερείς ελληνοαμερικανικές
συμφωνίες και καταργώντας όλες τις πολεμικές βάσεις των ΗΠΑ και του NATO που
υπάρχουν στην χώρα» ³⁵³. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο ότι και το ΚΚΕ εσωτερικού
προσπαθεί συστηματικά να δικαιολογηθεί στο ΚΚΕ για την υποστήριξη φιλοδυτικών

³⁴⁸ «Ο αμερικανικός Δούρειος Ίππος κυριαρχεί στην Κοινή Αγορά», Ριζοσπάστης, 25/10/74

³⁴⁹ Ριζοσπάστης, 30/10/74, 23/11/74

³⁵⁰ Συνέντευξη Τύπου Χαρ. Φλωράκη, Αυγή, 27/8/74

³⁵¹ «Η πολιτικοκοινωνική σημασία της ΕΟΚ και η ένταξή μας σε αυτήν», Ριζοσπάστης, 23/10/74

³⁵² Αγόρευση Χαρίλαου Φλωράκη κατά την ανάγνωση των προγραμματικών δηλώσεων της κυβέρνησης Καραμανλή, Επίσημα
πρακτικά της Βουλής των Ελλήνων, Περίοδος Β, Σύνοδος Α, 15/12/77

³⁵³ Κύριο άρθρο, Ριζοσπάστης, 30/10/74

...μα της αριστερής ανανέωσης υποστηρίζει πως η ...ημάτων για “Εξω από το NATO, την ΕΟΚ” φοβίζει ...μας Ελλήνων» που στεφονται στα Δεξιά³⁵⁵. Και είναι άλλωστε γι αυτό που ο Φλωράκης θα κατηγορήσει το ΚΚΕ εσωτερικού αναφέροντας ότι μαζί με τους αστούς οικονομολόγους και η ανανεωτική αριστερά «προπαγανδίζει και πάλι την υποταγή στα μονοπώλια με την ένταξή μας στην ΕΟΚ»³⁵⁶.

Ως προς το ΠΑΣΟΚ, κατά την πρώτη μεταπολιτευτική περίοδο θα παρουσιαστεί εξαιρετικά επιφυλακτικό ως προς την συμμετοχή της Ελλάδας στην ΕΟΚ και εξαιρετικά αρνητικό για το NATO. Ωστόσο καθώς περνά ο καιρός, ο Παπανδρέου θα ριζοσπαστικοποιήσει την ρητορική του ως προς τα εξωτερικά ζητήματα για να αντισταθμίσει την στροφή προς το κέντρο που κάνει σε κοινωνικοπολιτικό επίπεδο. Έτσι, από το σκεπτικιστικό ΝΑΙ υπό σοβαρές και αυστηρές προϋποθέσεις για την ΕΟΚ το '74 θα καταλήξει στο σύνθημα «ΕΟΚ και NATO το ίδιο συνδικάτο» το 77. Εκεί, κυριαρχεί η απόδοση ευθυνών για την τραγωδία της Κύπρου και την εγκαθίδρυση της δικτατορίας στην Ελλάδα, στην εξάρτηση από το ιμπεριαλιστικό κατεστημένο των ΗΠΑ και του NATO»³⁵⁷.

Ο Παπανδρέου αποφασίζει λοιπόν να παίξει με emphaticό τρόπο το χαρτί του αντιαμερικανισμού επενδύοντας στον συναισθηματισμό και στον γενικευμένο επαναστατημένο αντιδυτικισμό που διακατέχει την ελληνική κοινωνία. Έτσι, ο αρχηγός του ΠΑΣΟΚ, μόλις από τις πρώτες στιγμές της επιστροφής του στην Αθήνα θα φροντίσει να ξεκαθαρίσει πως επειδή «το NATO και η εξάρτησή μας από τις ΗΠΑ ... αποτέλεσαν τον ακρογωνιαίο λίθο του διαμελισμού της Κύπρου και της μεγάλης μας περιπέτειας εθνικής ... πρέπει να σπάσουμε τα δεσμά που χάλκευε ο αμερικανικός ιμπεριαλισμός στα πλαίσια της ατλαντικής μας συμμαχίας»³⁵⁸. Αυτή του η θέση θα επιβεβαιωθεί με την κατηγορηματική του άρνηση τόσο για είσοδο στο NATO, όσο και για περεταίρω υποταγή στις ΗΠΑ³⁵⁹. Άλλωστε, ο Παπανδρέου φροντίζει να αναπαράγει τον αντιαμερικανισμό αποδίδοντας στις ΗΠΑ όλα τα δεινά του ελληνισμού και υπενθυμίζοντας τους λόγους για τους οποίους η Ελλάδα πρέπει να απόσχει από την ευρωατλαντική συμμαχία. Στην προεκλογική του ομιλία στην Θεσσαλονίκη τονίζει πως «δεν έχει νόημα η συμμετοχή στο NATO, όταν η συμμαχία

³⁵⁴ Διακήρυξη της Κ.Ε. του ΚΚΕ εσωτερικού προς τους έλληνες κομμουνιστές, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ εσωτερικού, Φ18, υπ.5

³⁵⁵ Εκλογικό πρόγραμμα της Συμμαχίας, 1977, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ εσωτερικού Φ18, Υπ5

³⁵⁶ Ομιλία Φλωράκη στην σύσκεψη της ΚΟΑ, Ριζοσπάστης, 23/10/74

³⁵⁷ (επιμ)Λαδιάς(1976), Από το ΠΑΚ στο ΠΑΣΟΚ, σελ 78-79

³⁵⁸ Πρώτες Δηλώσεις Παπανδρέου στο αεροδρόμιο, μετά την άφιξή του στην Αθήνα, Αυγή, 17/8/1974

³⁵⁹ Συνέντευξη Τύπου Παπανδρέου με αφορμή την Ιδρυτική Διακήρυξη του ΠΑΣΟΚ, Αυγή, 4/9/74

μας, αλλά ταυτόχρονα υπονομεύει την εθνική μας
κεραιότητα της χώρας μας»³⁶⁰. Σε γενικές γραμμές
το κυρίαρχο αφήγημα του ΠΑΣΟΚ είναι ότι οι Αμερικάνοι και οι εγχώριοι
εκπρόσωποί τους επέβαλαν την δικτατορία ώστε να ανακόψουν την πορεία της Ε.Κ
προς την εξουσία, και ειδικότερα την επικράτηση της αριστερής τάσης της Ε.Κ. υπό
τον Ανδρέα Παπανδρέου³⁶¹. Γι αυτό και δεν ξεχνά να υπενθυμίζει τον σκοτεινό ρόλο
των αμερικανών στα Ιουλιανά, τον τρόπο με τον οποίον απεπέμφθη ο πατέρας του
Γεώργιος από την εξουσία (που τότε απολάμβανε υψηλή δημοτικότητα), αλλά και
τον τρόπο που συνελήφθη και εξεδιώχθη ο ίδιος από την χούντα.

Ακόμα, είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι ο αντιαμερικανικός λόγος και οι
εθνικιστικές κορώνες που εξαπολύει ο αρχηγός του ΠΑΣΟΚ επ' αφορμή των
τουρκικών προκλήσεων, σε συνδυασμό με την ιστορικοπολιτική διαδρομή της
οικογένειας Παπανδρέου και τις διενέξεις της με τις ΗΠΑ, θα λειτουργήσουν
ευεργετικά ως προς την δημοτικότητα του Ανδρέα και του κινήματός του. Πράγματι,
αν και αποφεύγεται να γίνεται λόγος για τις πολιτικές καταβολές του ΠΑΣΟΚ,
υπάρχει πάντα ένας έμμεσος τρόπος ώστε να επικοινωνηθεί η ιστορική πολιτική
συνέχεια της οικογένειας Παπανδρέου³⁶². Η αλήθεια είναι ότι ο Παπανδρέου φέρει
ένα εξαιρετικά ριζοσπαστικό πολιτικό παρελθόν, του οποίου η σημασία γίνεται
ακόμα εντονότερη αν λάβει κανείς υπ' όψιν του τις συγκυρίες και την συστηματικώς
φερόμενη εμπλοκή των αμερικανών. Για παράδειγμα η παραίτησή του από την
θέση του αναπληρωτή υπουργού Συντονισμού το 1964, είναι μια υπόθεση για την
οποία υπήρχαν πάντοτε φήμες ότι υποκινήθηκε από τις ΗΠΑ³⁶³. Άλλα και άλλες
υποθέσεις, όπως η συνωμοσία του ΙΔΕΑ, η μη πρόοδος του κυπριακού, τα Ιουλιανά
και οι κυβερνήσεις των αποστατών είναι ζητήματα που, όπως είδαμε, απεδόθησαν
με τον έναν ή τον άλλον τρόπο στους αμερικανούς. Το θέμα είναι ότι σε όλες αυτές
ο Παπανδρέου έπαιξε έναν ιδιαίτερα μαχητικό ρόλο επικοινωνώντας τις υποψίες
του και παρουσιάζοντας ένα προφίλ ιδιαιτέρως επαναστατικό και ασυμβίβαστο.
Όπως αναφέρεται σε υπόμνημα του State Department προς το Συμβούλιο
Ασφαλείας του Λευκού Οίκου (27/4/67) «οι ηγέτες του πραξικοπήματος
θεωρούσαν τον Ανδρέα Παπανδρέου ως αποκλειστικό υπεύθυνο για το χάος στην
ελληνική πολιτική...»³⁶⁴. Ο συντάκτης του εν λόγω υπομνήματος συνεχίζει λέγοντας

360 ΑΣΚΙ, Αρχεία ΚΚΕ εσωτερικού Φ18, υπ. 7

361 Βούλγαρης(2002), *Η Ελλάδα της Μεταπολίτευσης 1974-1990*, σελ. 81

362 Βούλγαρης(2002), *Η Ελλάδα της Μεταπολίτευσης*, σελ.80

363 Λιαλιούτη(2014), *Ο ελληνικός αντιαμερικανισμός 1947-1989*, σελ 246

364 Σωτήρης Ριζάς(2011), *Η Δικτατορία 1967 – 1974*, στο Νικολακόπουλος και συν. *Ελληνική Πολιτική Ιστορία 1950-2004*,
σελ.64

ναίνεση που είχε επέλθει μεταπολεμικά με τρεις (α) αρχία, β) αναλύοντας ταξικά την πολιτική διαμάχη, γ) αναφερόμενος συστηματικά στην αμερικανική ανάμειξη στα εσωτερικά πράγματα της Ελλάδας³⁶⁵. Αυτό, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι ο έκπτωτος από την αμερικανική συνωμοσία πατέρας του ήταν ένα πρόσωπο με υψηλή δημοτικότητα που συμβόλιζε τον αντιδεξιό αγώνα, αλλά και με το γεγονός ότι ο ίδιος ο Αντρέας είναι ένα πρόσωπο που δαιμονοποιήθηκε από τους αμερικανούς, ήταν ικανά για να δημιουργήσουν τον τέλειο αριστερό μη κομμουνιστή ηγέτη. Έτσι, ο Παπανδρέου φροντίζει συχνά να αναφέρει το γεγονός της σύλληψης και της εξορίας του κατά την χούντα³⁶⁶ και να υπενθυμίζει τα δεινά που επέφερε το δεξιό αυταρχικό μεταπολεμικό κράτος στην Ελλάδα και το δημοκρατικό της πολίτευμα³⁶⁷, καταφέροντας κάπως έτσι να ενισχύσει το ηγετικό του προφίλ μεταξύ μιας κοινωνίας όπου ο αντιαμερικανισμός έβραζε.

Όσον αφορά στην ΕΟΚ, εδώ βλέπουμε κάποιες διαβαθμίσεις στην στάση του Ανδρέα Παπανδρέου. Αν και ξεκινάει με μια επιφυλακτικότητα, η οποία ωστόσο δεν αποκλείει –υπό προϋποθέσεις και ασφαλιστικές δικλίδες αντίστοιχες με αυτές που έχετε το ΚΚΕ εσωτερικού, βλ. πιο πάνω- την είσοδο της Ελλάδας στην ΕΟΚ, όσο προχωράμε προς τις εκλογές του 77 ο λόγος του γίνεται πιο άτεγκτος ως προς την συγκεκριμένη προοπτική. Όπως είδαμε, αυτή η σταδιακή μεταβολή μπορεί να εξηγηθεί και να εκληφθεί ως αντιστάθμισμα στο στρογγύλεμα του πολιτικοκοινωνικού του λόγου. Έτσι, ο Παπανδρέου αρχικά φαίνεται να επεξεργάζεται με σκεπτικισμό το ενδεχόμενο ένταξης, δηλώνοντας ότι «συγκεκριμένες περιπτώσεις θα κριθούν με συγκεκριμένα δεδομένα».³⁶⁸ Όπως λέει σε ομιλία του στα Χανιά ο αρχηγός του ΠΑΣΟΚ, «για να έχει νόημα η παραμονή της χώρας μας (στην ΕΟΚ) θα πρέπει να προχωρήσουμε σε νέες σκληρές διαπραγματεύσεις για τη ριζική αναδιάρθρωση της σύνδεσης...». Στην ίδια ομιλία ο αρχηγός του ΠΑΣΟΚ τονίζει ότι «πρέπει να αποκτήσουμε ανακατανομή του εισοδήματος στην ΕΟΚ σε όφελος του εργαζόμενου ελληνικού λαού... να αποκτήσουμε χρηματοδότηση του προγράμματος οικονομικής και κοινωνικής μας ανάπτυξης... να θέσουμε τέλος στην εισβολή του αμερικανικού και δυτικού κεφαλαίου...»³⁶⁹. Παρατηρούμε συνεπώς, ότι σε μία πρώτη φάση ο Παπανδρέου μπορεί να παραμερίσει τις αντιδυτικές του πτυχές αν η είσοδος της χώρας στην

³⁶⁵ Σωτήρης Ριζάς (2011), ο.π.

³⁶⁶ Σωτήρης Ριζάς (2011), ο.π. σελ 328

³⁶⁷ Ιδρυτική Διακήρυξη, (επιμ)Λαδιάς, Από το ΠΑΚ στο ΠΑΣΟΚ, σελ 79

³⁶⁸ Ιδρυτική Διακήρυξη, (επιμ)Λαδιάς, Από το ΠΑΚ στο ΠΑΣΟΚ, σελ 79

³⁶⁹ Ομιλία Παπανδρέου στα Χανιά, Αυγή, 29/10/74

αμερικανικά συμφέροντα ΕΟΚ, αποβεί ιδιαιτέρως επιβεβαιώνεται και από τα λεγόμενα του ίδιου του Παπανδρέου, σε ομιλία του βραδία εκτός ελληνικού εδάφους, και πιο συγκεκριμένα σε συνέντευξη Τύπου στην ένωση ξένων συντακτών που παραχωρεί σε στην Μεγάλη Βρετανία. Εκεί θα υποστηρίξει «πως το ΠΑΣΟΚ ετάχθη υπέρ της σύνδεσης της χώρας με την ΕΟΚ, υπό συγκεκριμένους όρους...»³⁷⁰.

Ωστόσο, ήδη από το 1975, ο Παπανδρέου έχει ξεκινήσει να ταυτίζει την ΕΟΚ με τις ΗΠΑ. Άλλωστε ο Παπανδρέου δεν δίνει ιδιαίτερη σημασία στην Ευρώπη και τον ρόλο της στα πολιτικά και οικονομικά πράγματα και φροντίζει να «απολυτοποιήσει τον ρόλο των ΗΠΑ», ως την μόνη χώρα η οποία δύναται να παρέμβει καθοριστικά στις εξελίξεις³⁷¹. Ενδεικτικό μάλιστα της παραπάνω επισήμανσης είναι το απόσπασμα από εισήγηση του Παπανδρέου που θέλει την Ευρώπη εξαμερικανισμένη από την επιρροή των πολυεθνικών που εδράζουν στις ΗΠΑ³⁷². Ήδη από τον Μάρτιο του 75, ο Παπανδρέου παίρνει σαφείς αποστάσεις από την κυβέρνηση που «διαδηλώνει καθημερινά τους πόθους της να μπει η χώρα στην ΕΟΚ» και επισημαίνει πως «το ΠΑΣΟΚ είναι εναντίον της ένταξης της χώρας στην ΕΟΚ»³⁷³. Ο αρχηγός του ΠΑΣΟΚ τονίζει ότι οι ευκαιρίες της Ελλάδας δεν βρίσκονται στην ΕΟΚ ή στο ΝΑΤΟ, αλλά σε μια συμμαχία των υπολοίπων αναπτυσσόμενων χωρών του ευρωπαϊκού νότου³⁷⁴. Έτσι, την 1^η Οκτωβρίου του 1976, σε ομιλία του στην Βουλή για το θέμα της ένταξης στην ΕΟΚ ο Παπανδρέου θα υποστηρίξει ότι σε περίπτωση που καταστεί μέρος της ΕΟΚ η Ελλάδα, όχι μόνο δεν θα εξισωθεί με τις ανεπτυγμένες χώρες της βορειοδυτικής Ευρώπης, αλλά αντίθετα θα μεγαλώσει το οικονομικό χάσμα με αυτές. Ακόμα υποστηρίζει πως πιθανή ένταξη στην ΕΟΚ θα σημάνει μετανάστευση νέων εργαζομένων αναζητούντων υψηλότερο μισθό, αφελληνισμός της ελληνικής βιομηχανίας μέσω της εξαγοράς τους από μεγάλους επιχειρηματικούς ομίλους, καταλήστευση του ορυκτού πλούτου, εκτεταμένες περιβαλλοντικές καταστροφές και καταστροφικές συνέπειες για την γεωργία και την κτηνοτροφία, αφού η Ελλάδα δεν θα μπορεί να εκμεταλλευτεί τα συγκριτικά της πλεονεκτήματα³⁷⁵. Έτσι ο Παπανδρέου καταλήγει στο ότι το ΠΑΣΟΚ αντιτίθεται στην

³⁷⁰ Συνέντευξη Τύπου Παπανδρέου στην ένωση ξένων συντακτών, Αυγή, 2/11/74

³⁷¹ Βούλγαρης(2002), *Η Ελλάδα της Μεταπολίτευσης*, σελ 75

³⁷² (επιμ)Λαδιάς(1976), *Από το ΠΑΚ στο ΠΑΣΟΚ*, σελ 93

³⁷³ (επιμ)Λαδιάς(1976), ο.π., σελ 110

³⁷⁴ (επιμ)Λαδιάς(1976), ο.π., σελ 112

³⁷⁵ (επιμ)Λαδιάς(1976), ο.π., σελ.334,337

υποστηρίζει την υπογραφή διμερών συμφωνιών με
κάνει η Νορβηγία³⁷⁶.

Έτσι, βλέπουμε ένα ΠΑΣΟΚ το οποίο, όσο προχωράμε προς τις εκλογές του 1977, ριζοσπαστικοποιεί τις θέσεις του ως προς την εξωτερική του πολιτική. Αυτός ο αντιδυτικός ρητορικός εξτρεμισμός χρησιμοποιείται ως αντιστάθμισμα και ως προπύργιο επαναστατικότητας απέναντι στην συντηρητικοποίηση που λαμβάνει σταδιακά χώρα και αφορά τις θέσεις του ΠΑΣΟΚ ως προς τα εγχώρια πολιτικά και κοινωνικά πράγματα (βλ. πιο πάνω). Η ουσία ωστόσο είναι πως το ΠΑΣΟΚ εντυπώνεται στην κοινή γνώμη ως ένας αντισυστημικός αντιαμερικανικός πολιτικός σχηματισμός, που αποσκοπεί στο να ανατρέψει το status quo της εξαρτησιακής σχέση που διατηρεί η Ελλάδα από συστάσεώς της με την Δύση.

9.4 Συμπεράσματα

Στο 9^ο και τελευταίο κεφάλαιο της εργασίας μας επιχειρήσαμε να περιγράψουμε τον έντονο αντιαμερικανισμό που επικρατούσε στην ελληνική κοινωνία μεταπολιτευτικά και να εξετάσουμε τον βαθμό προσαρμοστικότητας των κομμάτων της ελληνικής αριστεράς σε αυτήν την πραγματικότητα. Διαπιστώσαμε ότι ο αντιαμερικανισμός είχε πάρει εξαιρετικά μεγάλες διαστάσεις μεταπολιτευτικά, καθώς αυτός κυριαρχούσε σε μια ευρεία μάζα Ελλήνων, ανεξάρτητα από τις πολιτικοϊδεολογικές τους καταβολές και πεποιθήσεις. Ενδεικτικό γι αυτό είναι ότι και δημοσιεύματα του παραδοσιακού συντηρητικού Τύπου έδειχναν να ενστερνίζονται και να δικαιολογούν το αντιαμερικανικό μένος της ελληνικής κοινωνίας. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο είναι σαφές ότι θα ευνοούντο εκλογικά οι πολιτικές δυνάμεις που θα άρθρωναν έναν αποφασιστικά αντιαμερικανικό και αντιδυτικό λόγο. Ωστόσο, εξετάζοντας την γραμμή του ΚΚΕ εσωτερικού παρατηρούμε ότι το υπό μελέτη κόμμα φαίνεται πως διαχωρίζει την αντικαπιταλιστική και αντιαμερικανική του ιδεολογία από την δυσκολία της υλοποίησης του εγχειρήματος της αλλαγής κατεύθυνσης στην εξωτερική πολιτική της χώρας. Έτσι παρά το γεγονός ότι αρθρώνει έναν ξεκάθαρα σκεπτικιστικό λόγο και απέναντι στην ΕΟΚ αλλά και απέναντι στο ΝΑΤΟ, όταν έρθει η ώρα για να τοποθετηθεί πάνω στον τρόπο με τον οποίον θα γίνει η αποχώρηση από τις εν λόγω δυτικές συμμαχίες το ΚΚΕ εσωτερικού φαίνεται να αναδιπλώνεται. Αποτέλεσμα αυτής της αναδίπλωσης είναι το κόμμα της αριστερής ανανέωσης να καταλήξει να υπερασπίζεται την είσοδό μας στην ΕΟΚ ως την βέλτιστη επιλογή για τις συγκυρίες και τις περιστάσεις και να συνδέει την πάντα επιθυμητή αποχώρηση από το ΝΑΤΟ με την διάλυση και της συμμαχίας του Συμφώνου της Βαρσοβίας. Κατ' αυτόν τον τρόπο το ΚΚΕ εσωτερικού είναι σαφές ότι δεν ανταποκρίνεται στην αντιαμερικανική

³⁷⁶ (επιμ)Λαδιάς(1976), ο.π., σελ. 338

στην ελληνική κοινωνία ραγδαία εκείνη την εποχή. Η στάση του ΚΚΕ εσωτερικού, ΠΑΣΟΚ και ΚΚΕ δείχνουν να υπεռαικούν σε αντιαμερικανική επαναστατικότητα και να πλειοδοτούν ως προς τα επιχειρήματα που αναφέρονται στις αιτίες που επιβάλλουν την αδιαπραγμάτευτη και απόλυτη στάση απέναντι στους δύο δυτικοβαρείς συνασπισμούς. Πιο συγκεκριμένα, το ΠΑΣΟΚ και ο Ανδρέας Παπανδρέου δείχνουν να ενοχοποιούν τις ΗΠΑ για όλα τις αντιδημοκρατικές εκτροπές συνέβησαν στην χώρα από τα τέλη του εμφυλίου και μετά. Ως προς την ΕΟΚ, ο Παπανδρέου αν και αρχικά φαίνεται να συζητάει την ένταξη υπό προϋποθέσεις, λόγοι επικοινωνιακής τακτικής επιβάλλουν την αδιάλλακτη γραμμή που θα υιοθετήσει στον δρόμο της κάλπης του 1977, για να αρθρώσει τελικά το γνωστό «ΕΟΚ και NATO το ίδιο συνδικάτο». Ως προς το ΚΚΕ τα πράγματα είναι πιο απλά καθώς αποτελεί ένα ορθόδοξο κομμουνιστικό κόμμα, πλήρως συνδεδεμένο με την ΕΣΣΔ και την πολιτική που αυτή ακολουθεί υπό τις ψυχροπολεμικές περιστάσεις. Έτσι, το ΚΚΕ θα φροντίσει να ξεκαθαρίσει από την πρώτη στιγμή ότι τόσο η ΕΟΚ όσο και το NATO υπηρετούν τα ίδια συμφέροντα της ολιγαρχίας των καπιταλιστικών και ιμπεριαλιστικών μονοπωλίων. Μάλιστα, το ΚΚΕ, στα πλαίσια της συστηματικά εχθρικής στάσης του απέναντι στο ΚΚΕ εσωτερικού, φροντίζει διαρκώς να υπενθυμίζει τον νομιμοποιητικό ρόλο της ρητορικής του υπό μελέτη κόμματος για την φιλοδυτική επιχειρηματολογία των εκπροσώπων της αστικής τάξης. Κάτι τέτοιο κάνει και ο Ανδρέας Παπανδρέου, που κι αυτός από την σκοπιά τους επιχειρεί να αποδομήσει με κάθε τρόπο το κόμμα της αριστερής ανανέωσης. Παρατηρούμε δηλαδή, πως η μετριοπαθής στάση του ΚΚΕ ως προς τον διεθνή προσανατολισμό της χώρας, όχι μόνο δεν συμβαδίζει με το κοινό αίσθημα που διέπεται από έναν έντονο, στα όρια της συνωμοσιολογίας, αντιαμερικανισμό, αλλά και καθίσταται μια εξαιρετική αφορμή για τους εξ αριστερών του ανταγωνιστές να κερδοσκοπήσουν εις βάρος του μετρημένου και ορθολογικού λόγου που αρθρώνει.

άσαμε τα αίτια της εκλογικής καθήλωσης του ΚΚΕ εσωτερικού κατά τη διάρκεια της πρώτης μεταπολιτευτικής περιόδου (1974-1977), λαμβάνοντας υπ' όψιν τέσσερις αλληλοσυνδεόμενες διαστάσεις, που ωστόσο συνιστούν μια κυκλική επιχειρηματολογική αλληλουχία. Οι διαστάσεις αυτές αφορούν α) στην εγχωρίως διαμορφωθείσα κοινωνική κατάσταση και τις συνεπόμενες αξιώσεις και προτεραιότητες που θέτει η ελληνική κοινωνία κατά την εξεταζόμενη περίοδο, β) στην πολιτική, ρητορική και οργανωτική στρατηγική που ακολουθεί το ίδιο το ΚΚΕ εσωτερικού σε σχέση με τις κοινωνικές απαιτήσεις της εξεταζόμενης περιόδου, γ) στην σύγκριση του υπό μελέτη κόμματος με την στρατηγική που ακολουθούν οι άμεσα ανταγωνιστικές προς αυτό πολιτικές δυνάμεις (ΠΑΣΟΚ και ΚΚΕ), ώστε να διαλευκανθούν τα σημεία στα οποία το ΚΚΕ εσωτερικού σημείωνε διαρροές προς ιδεολογικά όμορους πολιτικούς χώρους και δ) στην διεθνώς διαμορφωθείσα κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα, που όπως διαπιστώσαμε επηρέαζε και την ελληνική κοινωνική και πολιτική σκηνή. Ακόμα, σημαντικό είναι να σημειώσουμε πως η εργασία αυτή εξετάζει τις ως άνω τέσσερις διαστάσεις σε συνάρτηση με τρεις χρόνους: αυτόν της μεταπολεμικής περιόδου(1950-1967), αυτόν της δικτατορίας (1967-1974) και αυτόν της πρώτης μεταπολιτευτικής περιόδου (1974-1977).

Ειδικότερα, ως προς την πρώτη διάσταση, η εκλογική καθήλωση του ΚΚΕ εσωτερικού αξιολογείται σε συνάρτηση με το κατά πόσο το υπό μελέτη κόμμα μπορεί να ανταποκριθεί στις κοινωνικές πεποιθήσεις και προσδοκίες που αναπτύσσονται τόσο κατά την πρώτη μεταπολιτευτική περίοδο όσο και κατά την διάρκεια της Δικτατορίας. Έτσι, διαπιστώσαμε ότι η καταπίεση του μεταπολεμικού κράτους της Δεξιάς, η συστηματική ανάμειξη-παρέμβαση των ΗΠΑ στα εγχώρια πολιτικά πράγματα, αλλά και ο σκοτεινός και δολοπλόκος ρόλος του Παλατιού και του Στρατού στο έργο της κυβέρνησης, καθιστούν την κοινωνία ιδιαιτέρως επιφυλακτική και εχθρική απέναντι στο κάθε τι συντηρητικό και δεξιό. Ακόμα, είδαμε ότι η δυσμενής μεταχείριση των αριστερών από το κράτος της αυταρχικής δεξιάς καθ' όλη την μεταπολεμική περίοδο στρέφει την κοινωνία σε έναν αριστερίζοντα προσανατολισμό. Ωστόσο, ο εν λόγω αριστερίζων προσανατολισμός θα εκφραστεί άφοβα και αλογόκριτα μόνο κατά τα δημοκρατικά χρόνια της μεταπολίτευσης. Μέχρι τότε, και εξαιτίας των ανελεύθερων συνθηκών που είχαν επιβληθεί από τις κυβερνήσεις της αυταρχικής δεξιάς αρχικά και από την δικτατορία στην συνέχεια, η ελληνική κοινωνία δεν δείχνει να εκφράζει ανοικτά τις προτιμήσεις της σε μια σειρά από κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα. Εξαίρεση σε αυτήν την παραδοχή, αλλά και ένδειξη ότι η ελληνική κοινωνία έχει –τουλάχιστον- αντιδεξιές τάσεις, αποτελούν η εκλογή της ΕΔΑ σε αξιωματική αντιπολίτευση το 1958, οι ταραχές των Ιουλιανών το 1965, ο μη σχηματισμός υποστηρικτικής βάσης

αι η έντονη αντιδικτατορική ριζοσπαστικοποίηση της Χούντας (1973-1974). Όταν όμως η δημοκρατία αποκαθίσταται στην ασθεντική και φιλελεύθερη μορφή της, θα παρατηρηθεί ένα αντιφατικό φαινόμενο που από τη μια πλευρά διαπνέεται από μια έκρηξη πολιτικοποίησης, ριζοσπαστισμού και αγωνιστικότητας, από την άλλη ωστόσο διακατέχεται από μια αναδίπλωση στον υλισμό, τον ατομισμό και άρα τον μικροαστισμό, ως συνέπεια της επιρροής του αστικού εκσυγχρονισμού, ως μοντέλο κοινωνικής ανάπτυξης των δυτικών κοινωνιών. Έτσι, η ελληνική κοινωνία συμμετέχει με δυναμισμό τόσο στις εκδηλώσεις κοινωνικής διαμαρτυρίας (πορείες και απεργίες) όσο και σε πολιτικούς και συνδικαλιστικούς φορείς, αξιώνοντας την με κάθε τρόπο συμμετοχή της στα κοινά και αποκαθλώνοντας τα μεταπολεμικά σύμβολα του συντηρητισμού και του αυταρχισμού. Παράλληλα, δείχνει να εστιάζει στον μικρόκοσμο του ατόμου και της οικογένειας αξιώνοντας την κοινωνική ανέλιξη και την υλική προκοπή χωρίς να αμφισβητεί έμπρακτα τις αξίες του καπιταλιστικού συστήματος (καταναλωτισμός, πλουτισμός, ατομισμός). Όλα τα παραπάνω αποτελούν απόρροια των υψηλών επιπέδων ανάπτυξης που επικρατούν κατά τη διάρκεια της υπό μελέτη περιόδου τόσο στην Ελλάδα όσο και σε όλη τη δυτική Ευρώπη, αλλά και της επί δεκαετιών περιθωριοποίησης μεγάλου μέρους του ελληνικού πληθυσμού που πλέον αξίωναν μια άτυπη και ειρηνική ρεβάνς με την διεκδίκηση της υλοποίησης μίας ευρείας ατζέντας δικαιωμάτων και παροχών που θα τους επανέντασσε στην κοινωνική ζωή από μια ευνοϊκότερη θέση. Αποτέλεσμα όλων των παραπάνω, είναι η αποτύπωση της χάραξης της διαιρετικής τομής της Δεξιάς – Αντιδεξιάς, βάσει της οποίας θα αναπτυχθούν οι πολιτικές συμπεριφορές των κομμάτων και οι κοινωνικές και ιδεολογικές στάσεις και θέσεις του εκλογικού σώματος. Έτσι, η εκλογική επίδοση των αριστερών κομμάτων θα εξαρτηθεί εν πολλοίς από την ικανότητά τους να προσαρμοστούν στις προαναφερθείσες συνθήκες.

Η δεύτερη διάσταση που αφορά στα αίτια της εκλογικής καθήλωσης του ΚΚΕ εσωτερικού αναφέρεται ακριβώς στην ποιότητα της προσαρμογής του ίδιου του υπό μελέτη κόμματος στις προπεριγεγραφείσες προτεραιότητες και αξιώσεις που διατρέχουν την ελληνική κοινωνία από το 1968 και μετά. Έτσι, στην παρούσα εργασία επιχειρήσαμε να εξετάσουμε την ιδεολογικοπολιτική γραμμή και στρατηγική που χάραξε και τήρησε το ΚΚΕ εσωτερικού από την ίδρυσή του και στο εξής (έως το 1977), αλλά και την πιθανή (αν)αντιστοιχία αυτής με το λαϊκό αίσθημα. Συνειδητοποιήσαμε ότι από την πρώτη στιγμή της υπόστασής του, το κόμμα της αριστερής ανανέωσης υιοθετεί μια ρητορική και ακολουθεί μια πολιτική που διαφέρει από αυτήν των υπολοίπων αριστερών κομμάτων. Σε όλο το εξεταζόμενο διάστημα (1968-1977) το ΚΚΕ εσωτερικού διακατέχεται από δύο βασικά χαρακτηριστικά, τα οποία παίζουν ανασταλτικό ρόλο για την απήχηση του κόμματος σε ευρέα λαϊκά στρώματα. Το πρώτο χαρακτηριστικό αφορά στην αγνόηση της

δεκαετίας του 1960 κοινωνικής διαιρετικής τομής συνεπόμενη ανεπιτυχή απόπειρα να εμπνεύσει μια άλλη θεώρηση των πολιτικών και κοινωνικών πραγμάτων, που συνοψίζεται στην διαιρετική τομή «(εν γένει) Δημοκρατικών- Φιλοδικτατορικών» δυνάμεων. Το δεύτερο αφορά στο γεγονός ότι το ΚΚΕ εσωτερικού, αν και διαφοροποιείται από την σκληρή και αυταρχική γραμμή του ορθόδοξου και φιλοσοβιετικού ΚΚΕ, δεν καταφέρνει να αποκηρύξει βασικά στοιχεία των παραδοσιακών κομμουνιστικών κομμάτων, τα οποία κατά την υπό μελέτη περίοδο είναι εξαιρετικά αντιδημοφιλή ανάμεσα στην ελληνική –και όχι μόνο- κοινωνία.

Ξεκινώντας από την περίοδο της Χούντας, και έχοντας εξηγήσει την αντίφαση που διέπει τον ελληνικό πληθυσμό (αντιδικτατορικό αίσθημα, αλλά και ελλιπής αγωνιστικότητα), παρατηρούμε ότι το ΚΚΕ εσωτερικού καταλήγει σε επιλογές και αποφάσεις που είναι αρκετά συναινετικότερες και μετριοπαθέστερες των λαϊκά επιθυμητών και που εν πολλοίς ταυτίζονται περισσότερο με αυτές των αστικών και συντηρητικών κομμάτων παρά με αυτές των αριστερών. Πιο συγκεκριμένα, είδαμε ότι το ΚΚΕ εσωτερικού εστιάζοντας στον στόχο της με κάθε τρόπο και άνευ όρων απαλλαγής της χώρας από την δικτατορία, αγνοεί το σιωπηρό λαϊκό αίσθημα που, έχοντας ενοχοποιήσει την δεξιά για την δικτατορική εκτροπή, ζητά έναν περισσότερο ριζοσπαστικοποιημένο λόγο, αλλά και εγγυήσεις ότι το καθεστώς που θα διαδεχτεί την δικτατορία θα διασφαλίζει ένα φιλελεύθερο δημοκρατικό πολίτευμα και δεν θα έχει σχέση με την μεταπολεμική εκφυλισμένη δημοκρατία που επεκράτησε στην Ελλάδα και που τελικά εξέπεσε στην δικτατορία. Έτσι, τόσο το άνοιγμα που επιχειρεί με την συμμαχία με αντιδικτατορικές μεν, δεξιές και φιλομοναρχικές δε πολιτικές δυνάμεις (στα πλαίσια της Εθνικού Αντιστασιακού Συμβουλίου), όσο και η αποδοχή της συμμετοχής του σε εκλογικές διαδικασίες που οργανώνει ή θα οργάνωνε η δικτατορία (δημοψήφισμα και εκλογές Μαρκεζίνη αντίστοιχα), θα εδραιώσουν την εικόνα του ΚΚΕ εσωτερικού ως ενός κόμματος φοβικού, διστακτικού, συντηρητικού, ίσως και ενδοτικού που νομιμοποιεί με τις επιλογές του τόσο δεξιές και δη μοναρχικές πολιτικές δυνάμεις, όσο και την ίδια την δικτατορία των συνταγματαρχών. Η παραπάνω εικόνα εντυπώνεται στην συνείδηση του ελληνικού λαού σε συνάρτηση και με την γενικότερη μετριοπαθή στάση που τηρεί το ΚΚΕ εσωτερικού ως προς το είδος του παθητικού και αναίμακτου αντιδικτατορικού αγώνα που εισηγείται, απορρίπτοντας ταυτόχρονα τον ένοπλο αγώνα, για τον οποίον θεωρεί (απολύτως δικαιολογημένα) ότι η κοινωνία δεν είναι ακόμα ώριμη. Άλλωστε η προτεραιότητα που θέτει το κόμμα της αριστερής ανανέωσης για ειρηνική, μη συγκρουσιακή και μη επεισοδιακή μετάβαση στην δημοκρατία είναι και ένας από τους λόγους που το ΚΚΕ εσωτερικού θα δεχτεί να πάρει σαφή θέση στο δημοψήφισμα που διοργανώνει η Χούντα για την φιλελευθεροποίηση του καθεστώτος, αλλά και να δεχτεί να συμμετάσχει στις εκλογές που θα διοργάνωνε η κυβέρνηση του Μαρκεζίνη. Πέραν όμως από την

υσας διαιρετικής τομής «Δεξιάς – Αντιδεξιάς» από ήσαμε να αποδείξουμε πως το ΚΚΕ εσωτερικού εξακολουθεί να διακατέχεται από κομμουνιστογενή χαρακτηριστικά, τα οποία και είναι ιδιαιτέρως αντιδημοφιλή στην πλειοψηφία του πληθυσμού, ειδικά σε εποχές που το ζητούμενο δεν ήταν η πειθαρχία της τυφλής κομματικής στράτευσης και υπακοής, αλλά η συμμετοχικότητα και η αποθέωση του κάθε ανθρώπου ως άξιας και πνευματικώς παντοδύναμης μονάδας. Έτσι, το ΚΚΕ εσωτερικού, καθ' όλη τη διάρκεια της δικτατορίας, αλλά κυρίως από το 1971 και μετά, θα τηρήσει μια επιφυλακτική στάση απέναντι στις δυναμικές μορφές λαϊκών κινητοποιήσεων ενάντια στην δικτατορία. Αυτό συμβαίνει για δύο λόγους. Ο πρώτος αφορά στην δικαιολογημένη (αλλά επικοινωνιακώς αδόκιμη) πεποίθηση που διαπνέει το ΚΚΕ ότι δεν έχει ωριμάσει ακόμα στους κόλπους της ελληνικής κοινωνίας το ενδεχόμενο της ένοπλης πάλης εναντίον του δικτατορικού καθεστώτος και άρα την προτροπή για παθητικές και ήπιες μορφές αντίστασης. Ο δεύτερος, σε απόλυτη συνάρτηση με τον πρώτο, αφορά στην δυσανεξία που διακατέχει τα κομμουνιστικά κόμματα στις «από τα κάτω» εξεγερτικές πρωτοβουλίες, καθώς υλοποίηση αποφάσεων που δεν είναι αποτέλεσμα εισήγησης του κόμματος, μπορεί να αποβεί μοιραία για το λαϊκό κίνημα. Αποκορύφωμα αυτού του σκεπτικού αποτελεί η αντίδραση του ΚΚΕ εσωτερικού στα γεγονότα του Πολυτεχνείου. Εκεί, το υπό μελέτη κόμμα θα παρουσιάσει ένα ιδιαιτέρως συντηρητικό πρόσωπο, κωλυόμενο να υποστηρίξει τις αυθόρμητες κινητοποιήσεις των φοιτητών, που για πρώτη φορά είχαν αρχίσει να κάνουν την εμφάνισή τους μόλις από τις αρχές του 1973. Η εν λόγω αρνητική του στάση οφείλεται στην πεποίθηση που εμφοιλοχωρεί στην κομμουνιστική αριστερά ότι μόνο η ηγεσία του κόμματος της εργατικής τάξης γνωρίζει τι ενδείκνυται και τι όχι για τις εκάστοτε περιστάσεις. Έτσι, η οποιαδήποτε λήψη πρωτοβουλιών «από τα κάτω» αποδοκιμάζεται και θεωρείται επικίνδυνη καθώς αποτελεί προϊόν αυθορμητισμού των μαζών. Σε μια περίοδο που η κοινωνία άρχιζε δειλά δειλά να συμμετέχει στα κοινά, να απορρίπτει τον όποιο φόβο και να αντιπαρατίθεται ευθέως στην δικτατορία, η εν λόγω στάση του ΚΚΕ εσωτερικού υπήρξε τουλάχιστον αντίρροπη με το κοινό αίσθημα μοιραία αποτρεπτική για τους μελλοντικούς ψηφοφόρους.

Τέλος, αξίζει να αναφέρουμε ότι και η εσωκομματική διαμάχη που επεκράτησε στο ΚΚΕ εσωτερικού κατά τα τελευταία χρόνια της δικτατορίας (1972-1974) για το είδος της αντιστασιακής δράσης που έπρεπε να προωθήσει και να προβάλλει το κόμμα της αριστερής ανανέωσης, επικοινωνήσε την εικόνα ενός κόμματος βαθιά διχασμένου που υιοθετούσε πάνω από μια θέση για κάθε πρόβλημα. Το γεγονός αυτό της διαρκούς εσωκομματικής διαφωνίας έβλαψε σύμφωνα τα περισσότερα στελέχη του το ΚΚΕ εσωτερικού και συνέβαλλε στην εκλογική του καθήλωση και κατά τα χρόνια της μεταπολίτευσης.

Λειτουργική περίοδο (1974-1977), διαπιστώσαμε πως να μην αφουγκράζεται ούτε τον αντιδεξιό και ριζοσπαστικό παλμό της ελληνικής κοινωνίας ούτε όμως και την ανάγκη της για ελεύθερη, αυθόρμητη και αλογόκριτη έκφραση. Το υπό μελέτη κόμμα θα συνεχίζει να εστιάζει στον κίνδυνο που υπάρχει αυτή τη φορά για δικτατορική εκτροπή, και θέτει ως προτεραιότητα της πολιτικής του ύπαρξης την αποτροπή αυτού του σοβαρού ενδεχομένου. Σε μια εποχή που ο κόσμος ένιωθε μετά από δεκαετίες πραγματικά ελεύθερος για να εκφραστεί αυθόρμητα και να αμφισβητήσει επιτέλους τα εγκαθιδρυμένα από το 1950 δεξιά σύμβολα της καταπίεσης και της φαλκιδευμένης δημοκρατίας, το κόμμα της αριστερής ανανέωσης εξακολουθεί να παρουσιάζεται εξαιρετικά επιφυλακτικό απέναντι στις λαϊκές διεκδικήσεις, τις οποίες και θεωρεί δυνάμει αποσταθεροποιητικές για το πολύτιμο αλλά και εύθραυστο, προσφάτως αποκατασταθέν δημοκρατικό πολίτευμα. Έτσι, το ΚΚΕ εσωτερικού θα εγκαινιάσει την μεταπολιτευτική περίοδο με την πολιτική γραμμή της Εθνικής Αντιδικτατορικής Δημοκρατικής Ενότητας (ΕΑΔΕ). Η ΕΑΔΕ θα νοηθεί ως μια παρωχημένη πολιτική στρατηγική, που δεν αφουγκραζόταν τον παλμό της εποχής, που επεδίωκε να ξεφύγει οριστικά από το παρελθόν και να ατενίσει με ενθουσιασμό το μέλλον. Μένοντας επηρεασμένο από την τραυματική περίοδο της δικτατορίας το ΚΚΕ εσωτερικού θα δώσει προτεραιότητα στην εθνική ενότητα και όχι στην κομματική σύγκρουση (όπως ακριβώς έπραττε και κατά τη διάρκεια της Χούντας). Με αυτόν τον τρόπο το ΚΚΕ εσωτερικού θέτει ως πρώτο μέλημά το πολιτειακό και όχι το πολιτικό ζήτημα της ιδεολογικής αντιπαράθεσης που τότε εννοείτο ως βλαπτική από το κόμμα της αριστερής ανανέωσης. Έτσι, στους «Στόχους του Έθνους» το ΚΚΕ εσωτερικού θα προτείνει τον παραμερισμό των όποιων πολιτικών διαφορών και την σύναψη οικουμενικής κυβέρνησης, στην οποία θα περιλαμβάνεται φυσικά η Νέα Δημοκρατία που δεν θεωρείται φιλοδικτατορική δύναμη από το κόμμα της αριστερής ανανέωσης. Διαπιστώσαμε δηλαδή ότι σε μια περίοδο που βασιλεύει το αντιδεξιό μένος στα πλαίσια της διαιρετικής τομής «Δεξιά – Αντιδεξιά», το υπό μελέτη κόμμα κάθε άλλο παρά επιδιώκει να προσδεθεί στο εν λόγω άρμα ώστε να επωφεληθεί εκλογικά.

Κάτι αντίστοιχο συμβαίνει και με την αδυναμία του ΚΚΕ εσωτερικού να συναισθανθεί την μαζική ανάγκη για χαλαρή, δίχως δεσμεύσεις και υποχρεώσεις, πολιτικοποίηση ενός μεγάλου μέρους της ελληνικής κοινωνίας. Το ΚΚΕ εσωτερικού παραμένοντας ένα κόμμα με κομμουνιστικές αρχές και δομή, θα εξακολουθήσει να αποτελεί έναν σχηματισμό με αυστηρούς και άρα απωθητικούς για την πλειοψηφία κανόνες ένταξης και δραστηριοποίησης, που αποτυπώνονται ευκρινώς στο καταστατικό του. Ακόμα, το ΚΚΕ εσωτερικού θα εξακολουθήσει να διάκειται με επιφύλαξη τόσο απέναντι στις αυθόρμητες κινητοποιήσεις, όσο και απέναντι στον μικροαστισμό και τον υλισμό που διέπει τις λαϊκές διεκδικήσεις της εποχής. Συμπερασματικά, το υπό μελέτη κόμμα «πληρώνει» το ότι δεν επιθυμεί να

...ό ριζοσπαστικού αντιδεξιισμού και αστικού ...την ελληνική κοινωνία μεταπολιτευτικά, καθώς από ...τη μια πλευρά δεν συμπεριζεται την διαιρετική τομή «Δεξιάς – Αντιδεξιάς» αλλά αυτήν των «Δημοκρατικών-Φιλοδικτατορικών» δυνάμεων και από την άλλη παραμένει αξιακά και νοοτροπιακά ένα κομμουνιστικό κόμμα που περιφρονεί τον μικροαστισμό και τις αυθόρμητες και ημισυνειδητοποιημένες πολιτικές και κοινωνικές εκδηλώσεις.

Η τρίτη διάσταση της εργασίας αφορά στην σύγκριση της στρατηγικής του ΚΚΕ εσωτερικού με αυτές των δύο βασικών και εξ αριστερών του αντιπάλων, του ΠΑΣΟΚ και του ΚΚΕ, τα οποία και το ξεπερνούν εκλογικά. Σε όσα αφορούν στο ΠΑΣΟΚ, παρατηρήσαμε ότι ο Ανδρέας Παπανδρέου χαράσσει την πολιτική και την ρητορική του κόμματός του, σύμφωνα με τα δεδομένα της εποχής. Λαμβάνει με λίγα λόγια υπ' όψιν και την ισχύουσα διαιρετική τομή «Δεξιάς- Αντιδεξιάς», αλλά και την εμφανή τάση της κοινωνίας για παράδοσή της στις υλικές απολαύσεις του καταναλωτισμού που εγκαινιάζε ο αστικός εκσυγχρονισμός. Έτσι, το ΠΑΣΟΚ ακολουθεί το ρεύμα της οξυμένης αντιπολιτευτικής τακτικής, του αντιδεξιισμού, του αντιαμερικανισμού, της ριζοσπαστικότητας και της αυξημένης πολιτικής συμμετοχικότητας της πρώτης περιόδου και πάνω σε αυτό επιχειρεί να ανοίξει διαύλους επικοινωνίας και με τα πιο κεντρώα ακροατήρια. Κάτι τέτοιο θα συμβεί και με την σταδιακή υπαναχώρηση από τις αρχικές διακηρύξεις που είχαν ταξική διάσταση και έφταναν σε σημείο να αμφισβητούν το αστικοδημοκρατικό πολίτευμα, αλλά και με την διαγραφή τάσεων και προσώπων του κόμματος που εξακολουθούσαν να μην αφομοιώνουν την νέα στρογγυλεμένη ρητορική διαχείρισης των κοινωνικών και πολιτικών προβλημάτων στα πλαίσια του καπιταλιστικού συστήματος. Ωστόσο, είναι άξιο επισήμανσης το γεγονός ότι ο Παπανδρέου φρόντιζε να διατηρεί ενεργό και ορατό το ριζοσπαστικό στοιχείο του κόμματός του, αντικαθιστώντας την ταξική ρητορική της πρώτης μεταπολιτευτικής περιόδου με μια αντιδυτική και εν γένει αισιόδοξη και ενθουσιώδη ρητορική που έτερπε εκείνη την εποχή ευρέα ακροατήρια. Συνοπτικά, ο αρχηγός του ΠΑΣΟΚ με τις αναμφισβήτητες ηγετικές ικανότητες είχε καταφέρει να εντοπίσει την συλλογική επιθυμία των Ελλήνων και κατάφερε να προσαρμοστεί πλήρως σε αυτήν. Σε αντίθεση με το ΠΑΣΟΚ, το ΚΚΕ εσωτερικού παρέμενε προσηλωμένο στις δικές του αναγνώσεις και εκτιμήσεις, που αν και το καθιστούσαν συνεπές και συμπαθές στην κοινή γνώμη, το απομάκρυναν από τις συλλογικές προτεραιότητες. Είναι χαρακτηριστικό ότι αν και το ΠΑΣΟΚ αλλάζει δύο φορές κατεύθυνση εντός μίας τριετίας με σκοπό την αύξηση των ποσοστών και την διεκδίκηση της εξουσίας, το ΚΚΕ εσωτερικού, παρά την χαμηλή του εκλογική επίδοση στις εκλογές του 1974 (εκλέγει πολύ λιγότερους βουλευτές σε σχέση με το ΚΚΕ στα πλαίσια της Ενωμένης Αριστεράς), δεν φαίνεται να επιθυμεί να αλλάξει το ο,τιδήποτε στον δρόμο για τις εκλογές του 1977, με αποτέλεσμα την επιβεβαίωση της χαμηλής του απήχησης.

ΟΚ που επιλέγει τον δρόμο της αντιδεξιάς και ΚΚΕ εσωτερικού θα ακολουθήσει την γραμμή της συναίνεσης με όλα ανεξαίρετως τα «δημοκρατικά» κόμματα και του μετριοπαθούς αντιδυτικισμού, ενώ σε αντίθεση με το ΠΑΣΟΚ που ανοίγεται στις «μάζες» υποστηρίζοντας τα αιτήματά τους, σεβόμενο παράλληλα και τις μικροαστικές τους βλέψεις, το ΚΚΕ εσωτερικού παραμένει επιφυλακτικό και εσωστρεφές απέναντι στην δυνατότητα που έχει ώστε να «νοθεύσει» τις κομμουνιστικές του αρχές. Αλλά και αυτές τις διαφορές με το ΠΑΣΟΚ το ΚΚΕ εσωτερικού δεν έχει την θέληση να τις υποστηρίξει με σθένος και αποφασιστικότητα, ώστε να επικοινωνήσει μια δική του ανεξάρτητη πολιτική και ιδεολογική ταυτότητα. Η γραμμή της ΕΑΔΕ που επέτασσε την συναίνεση, οδηγεί το κόμμα της αριστερής ανανέωσης σε μια μη ανταγωνιστική, αλλά συνεργατική προσέγγιση προς το ΠΑΣΟΚ. Ωστόσο, ο Ανδρέας Παπανδρέου απορρίπτει κάθε προσπάθεια που απευθύνει το ΚΚΕ εσωτερικού για σύμπραξη των κομμάτων της αριστεράς, κι έτσι το υπό μελέτη κόμμα εμφανίζει μια εικόνα ενός σχηματισμού που βιώνει δραματικά το ανεκπλήρωτο της επιθυμίας του για ομόνοια και συνεργασία των δημοκρατικών δυνάμεων.

Ως προς την σύγκριση με το ΚΚΕ, το ΚΚΕ εσωτερικού υστερεί τόσο σε επίπεδο πολιτικών και επικοινωνιακών επιλογών, όσο και σε επίπεδο υλικοτεχνικών μέσων. Το ορθόδοξο ΚΚΕ θα προσπαθήσει εξ αρχής να ευθυγραμμιστεί με την διαιρετική τομή «Δεξιάς – Αντιδεξιάς», επικοινωνώντας την εικόνα του μοναδικού ασυμβίβαστου, αμιγώς κομμουνιστικού κόμματος που υπερασπίζεται με αυθεντικότητα τα συμφέροντα της εργατικής τάξης και ασκεί σκληρή κριτική σε μια δεξιά κυβέρνηση, με την οποία αποκλείει κάθε πιθανή συνεργασία. Έτσι, το ΚΚΕ φαίνεται να στέλνει μηνύματα που είναι περισσότερο συμβατά με τις κοινωνικές τάσεις και πεποιθήσεις της εποχής, σε σχέση με το ΚΚΕ εσωτερικού που όπως είδαμε έχει ακολουθήσει τον δικό του μοναχικό και αυτοκαταστροφικό δρόμο. Ωστόσο, το πιο σημαντικό πρόβλημα που αντιμετωπίζει το κόμμα της αριστερής ανανέωσης είναι η συστηματική τάση που παρουσιάζει το ΚΚΕ ώστε να το σαμποτάρει και να το διαβάλλει δημοσίως. Ακόμα και όταν αποφασίζεται η σύμπραξη στα πλαίσια της Ενωμένης Αριστεράς, το ΚΚΕ δεν θα δώσει ποτέ την εικόνα ενός κόμματος που διάκειται φιλικά απέναντι σ' έναν σχηματισμό με τον οποίο ναι μεν υφίστανται ιδεολογικές και ιστορικές διαφορές, υπάρχει δε μια κοινή αφετηρία κι ένα κοινό μέλλον το οποίο κατά γενική ομολογία επιβάλλει την συνεργασία των αριστερών και προοδευτικών φορέων. Έτσι, θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει ότι το σημαντικότερο εμπόδιο που έχει να αντιμετωπίσει το ΚΚΕ εσωτερικού είναι η μοχθηρότητα που παρουσιάζει το ΚΚΕ απέναντί του, δεδομένου μάλιστα ότι και τα δύο αυτά κόμματα απευθύνονται σε ακροατήριο με πολλά κοινά χαρακτηριστικά. Αυτό που ωστόσο διαπιστώσαμε στην παρούσα εργασία είναι ότι και το υπό μελέτη κόμμα, με την αμφιθυμική στάση του απέναντι στους παλιούς του συντρόφους, δεν βοηθά ως προς την διαμόρφωση μιας ξεκάθαρης κομματικής

το ΚΚΕ σε ορισμένα σημεία και βάσει αυτών θα
την ψήφο του εκλογικού σώματος. Είδαμε ότι το ΚΚΕ
εσωτερικού, αν και εναντιώνεται τόσο στον αντιδημοκρατική εσωκομματική
λειτουργία και οργάνωση, όσο και στην αντιπολιτευτική απολυτότητα του ΚΚΕ, δεν
τολμά να οδηγηθεί σε πλήρη ρήξη με αυτές, και να ανταγωνιστεί με ευθύτητα το
ΚΚΕ. Αντιθέτως δείχνει να επιδιώκει εμμονικά συνεργασία με τους παλαιούς
συντρόφους. Τέλος, η ελλιπής κομματική οργάνωση του ΚΚΕ εσωτερικού, δεν θα
μπορούσε να θεαθεί ανεξάρτητα από αυτήν του ΚΚΕ. Αυτό συμβαίνει γιατί όλα τα
κομματικά έντυπα και τα υψηλά ιστάμενα στελέχη του κόμματος της αριστερής
ανανέωσης, αποδίδουν την συγκριτικά χαμηλή τους εκλογική επίδοση, στην
έλλειψη υλικοτεχνικών υποδομών και στην απουσία επαγγελματικών στελεχών. Σε
αντίθεση με το ΚΚΕ εσωτερικού που δεν είχε διεθνείς διασυνδέσεις, το ΚΚΕ
αξιοποιώντας την υλική και ηθική υποστήριξη της ΕΣΣΔ, κατάφερε να αναπτύξει μια
άρτια οργάνωση σε πανελλαδικό επίπεδο κι έναν αξιοθαύμαστο μηχανισμό
προπαγάνδας που του εξασφάλιζαν μια αξιόλογη επιρροή. Κι αυτό ήταν ένα ακόμα
στοιχείο που το καθιστούσε εκλογικά πιο αξιόμαχο σε σχέση με το ΚΚΕ εσωτερικού.

Η τέταρτη διάσταση της εν λόγω εργασίας αφορά στην προσπάθεια σύνδεσης και
ερμηνείας των ελληνικών πραγμάτων και των χαμηλών εκλογικών επιδόσεων του
ΚΚΕ εσωτερικού με την διεθνή πολιτική και κοινωνική κατάσταση. Με λίγα λόγια
παρατηρούμε, ότι η πορεία της χώρας μας παρουσιάζει πολλά κοινά με αυτήν και
των υπολοίπων μεσογειακών χωρών της Ευρώπης. Οι δικτατορίες που αυτές
(Ισπανία, Πορτογαλία, Ελλάδα) γνώρισαν, η ένταξή τους στο υπό την κηδεμονία
των ΗΠΑ δυτικό μπλοκ δυνάμεων και η παραπλήσια αναπτυξιακή δυναμική των
οικονομιών τους, είχε ως αποτέλεσμα να αναπτυχθούν κάποιες κοινές κοινωνικές
αντιλήψεις και πεποιθήσεις. Αυτές οι κοινές μεσογειακές κοινωνικές
αναπαραστάσεις που αναπτύχθηκαν, κατάφεραν να δημιουργήσουν μια ενιαία
θέαση των εγχώριων και διεθνών πραγμάτων, που εισαγόμενη και εξαγόμενη,
μοιραία ανακυκλωνόταν και αναπαραγόταν ενισχυόμενη. Έτσι, στο τρίτο μέρος
διαπιστώσαμε ότι τόσο ο ψυχρός πόλεμος μεταξύ ΕΣΣΔ και ΗΠΑ όσο και μια
γενικότερη αλλαγή των ηθών και του τρόπου σκέψης που συντελείται στον δυτικό
κόσμο ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 60, επηρεάζει και τον τρόπο με τον
οποίο διαμορφώνεται και το εκάστοτε εγχώριο πολιτικό τοπίο. Στην εργασία
διαπιστώθηκε ότι η παντοδυναμία των αμερικανών, οι ιμπεριαλιστικοί πόλεμοι που
διεξάγουν, αλλά και η υποστηρικτική τους στάση τόσο σε πολλά δικτατορικά
καθεστώτα της δυτικής Ευρώπης (Πορτογαλία, Ελλάδα, Ισπανία) όσο και στα δεξιά
και αυταρχικά καθεστώτα που επεκράτησαν στην Γηραιά Ήπειρο μετά τον Β΄
Παγκόσμιο Πόλεμο, καθιστούν τις ΗΠΑ ιδιαιτέρως αντιπαθείς. Ο αντιαμερικανισμός
στην Ελλάδα είναι ένα φαινόμενο ιδιαιτέρως έντονο, κι αυτό οφείλεται στον ρόλο
που διαδραμάτισαν οι ΗΠΑ στα πολιτικά πράγματα της χώρας, τόσο κατά την
μεταπολεμική περίοδο όσο και κατά την διάρκεια της Χούντας. Έτσι, ένας

δοκιμήσει μια πολιτική δύναμη μεταπολιτευτικά και αντιδυτικός χαρακτήρας που θα προβάλει. Στην εργασία μας διαπιστώσαμε ότι το ΚΚΕ εσωτερικού, αν και επιφυλακτικό για την συμμετοχή της χώρας σε NATO και Ε.Ε., φαίνεται ότι σε τελευταία ανάλυση υπολογίζει τις δυσκολίες που συνεπάγεται μια εγκατάλειψη των δύο αυτών σχηματισμών. Σε αντίθεση με την φωνή του ρεαλισμού του κόμματος της αριστερής ανανέωσης, ΠΑΣΟΚ και ΚΚΕ αναλώνονται σε μια έντονη και οξεία αντιαμερικανική ρητορεία που είναι φυσικό να τέρπει την βάση της κοινωνίας της οποίας τα αντιαμερικανικά αισθήματα βρίσκονταν στο ζενίθ κατά την υπό εξέταση περίοδο.

Το διεθνές φαινόμενο του αντιαμερικανισμού σε συνδυασμό με την φιλελεύθερη κοινωνική πραγματικότητα της δεκαετίας του '60, αλλά και με την αίγλη που αποπνέει η ΕΣΣΔ ως αριστερό εναλλακτικό αντίπαλον δέος στις ΗΠΑ, στρέφει τα πράγματα επί τω προοδευτικότερω. Έτσι, παρατηρείται μια γενικότερη αποκαθήλωση των συμβόλων και της ισχύος της Δεξιάς σε όλη την Ευρώπη. Μέσα σε αυτά τα πλαίσια, διαπιστώσαμε ότι οι ενισχυμένες αριστερές τάσεις των ευρωπαϊκών κοινωνιών δείχνουν να ευνοούν τα σοσιαλιστικά κόμματα που καταφέρνουν να επικρατήσουν των κομμουνιστικών. Αυτό συμβαίνει καθώς τόσο η οικονομική ευημερία όσο και το πνεύμα ελευθερίας που επικρατεί εκείνη την εποχή δρουν ανασταλτικά για την άνθιση κομμουνιστικού ρεύματος της αριστεράς. Αντιθέτως, τα σοσιαλιστικά κόμματα, αξιοποιώντας την ευέλικτη πολιτική τους φύση, δύνανται να συνδυάζουν μια ριζοσπαστικοποιημένη αριστερίζουσα ρητορική με μια περισσότερο συμβιβαστική και μετριοπαθή άσκηση πολιτικής, που προβαίνει μεν σε μερική αποκατάσταση της κοινωνικής ανισότητας και των πολιτικών ελευθεριών, χωρίς ωστόσο να αμφισβητεί το κοινωνικό και πολιτειακό status quo. Έτσι, ήταν πολύ πιο εύκολο για τα σοσιαλιστικά κόμματα να προσεγγίσουν και να προσελκύσουν τα μεσαία στρώματα, σε σχέση με τα κομμουνιστικά.

Τέλος, οι διεθνείς συγκυρίες διαδραμάτισαν έναν πολύ πιο κομβικό ρόλο για τον υπερσκελισμό του ΚΚΕ εσωτερικού από το ΚΚΕ. Πιο συγκεκριμένα, διαπιστώσαμε ότι η υποστήριξη του ορθόδοξου ΚΚΕ από την ΕΣΣΔ, είναι πολύ σημαντική για δύο πολύ βασικούς λόγους. Ο πρώτος είναι ο ηθικός και συναισθηματικός και αφορά στην θέση που κατέχει στο φαντασιακό των Ελλήνων κομμουνιστών η ΕΣΣΔ. Είδαμε ότι η έτερη υπερδύναμη ασκεί μια ξεχωριστή γοητεία στο εγχώριο κομμουνιστικό ακροατήριο, τόσο ως το αντίπαλον δέος των ΗΠΑ, που συσπειρώνει τον λαό απέναντι στον αμερικανικό ιμπεριαλισμό, όσο και ως σύμβολο υπενθύμισης του ένδοξου αγωνιστικού παρελθόντος των ελλήνων κομμουνιστών. Ο δεύτερος λόγος αφορά στην υλική και τεχνική υποστήριξη που συμπεριελάμβανε η υποστήριξη ενός κόμματος από μια υπερδύναμη. Έτσι, αποτελεί κοινώς παραδεδομένη αλήθεια το γεγονός ότι το ΚΚΕ, λόγω των παχυλών σοβιετικών εμβασμάτων, είχε πολύ

PDF
Complete

*Your complimentary
use period has ended.
Thank you for using
PDF Complete.*

[Click Here to upgrade to
Unlimited Pages and Expanded Features](#)

για την επικοινωνία των θέσεων και των απόψεών
ητα διατήρησης ενός αξιόλογου αριθμητικά
επαγγελματικού στελεχικού δυναμικού. Αντίθετα, διαπιστώσαμε ότι το ΚΚΕ
εσωτερικού, λόγω των πενιχρών υλικών πόρων που διαθέτετε, έπασχε στον
οργανωτικό τομέα, μη δυνάμενο να υποστηρίξει ούτε ένα στοιχειωδώς βοηθητικό
δίκτυο προπαγάνδησης των θέσεών του.

ειρήθηκε μια συνοπτική αλλά και περιεκτική αποτύπωση των αιτιών για τα οποία η ανανεωτική αριστερά στην Ελλάδα δεν μπόρεσε να ευδοκιμήσει κατά τα μεταπολιτευτικά χρόνια. Είναι η πρώτη φορά που το συγκεκριμένο θέμα επιχειρείται να μελετηθεί αυτόνομα και αντικειμενικά, με την αξιοποίηση βιβλιογραφικών πηγών, αλλά και με την λήψη προφορικών συνεντεύξεων από στελέχη που έζησαν τον βασικό φορέα της ιδεολογίας της κομμουνιστικής ανανέωσης, το ΚΚΕ εσωτερικού. Ακόμα, η εν λόγω μελέτη φιλοδοξεί να εξετάσει, να αναλύσει και να αναδείξει την πολιτική κουλτούρα που φέρει η ιδεολογία, οι πολιτικές επιλογές και η επικοινωνιακή στρατηγική του ΚΚΕ εσωτερικού και το ρεύμα της κομμουνιστικής ανανέωσης στην μεταπολιτευτική Ελλάδα. Ανεξάρτητα από το επιτυχές ή μη του εγχειρήματος, το πόνημα αυτό αποσκοπεί σε δύο βασικές επιδιώξεις. Η πρώτη αφορά στον εμπλουτισμό της πενιχρής ερευνητικής ενασχόλησης που έχει υπάρξει μέχρι σήμερα ως προς τον ρόλο που διαδραμάτισε το εγχώριο ευρωκομμουνιστικό ρεύμα στην ελληνική πολιτική ζωή. Η δεύτερη αφορά στην ενίσχυση του προβληματισμού γύρω από τα αίτια της κοινωνικής απόρριψης του προγράμματος του ΚΚΕ εσωτερικού μεταπολιτευτικά. Η εργασία έχει δηλαδή ως βασικό στόχο να προβληματίσει γύρω από τα αίτια που ένα ορθολογικό και ρεαλιστικό πρόγραμμα που αποσκοπεί στον πρακτικό συνδυασμό των δύο πιο πολυπόθητων προοδευτικών αρχών, της ελευθερίας και της ισότητας, αδυνατεί να εμπνεύσει μια κοινωνία, και μάλιστα σ' ένα χρονικό σημείο που εκείνη ρέπει προς τα αριστερά.

Η συγκεκριμένη προσπάθεια φιλοδοξεί να συμβάλλει στην περαιτέρω ερευνητική μελέτη της ιστορίας του χώρου της ανανεωτικής αριστεράς στην Ελλάδα. Το παρόν πόνημα μπορεί να καταστεί το έναυσμα για την περισσότερο λεπτομερή καταγραφή των διεργασιών που διαδραματίστηκαν εντός του ΚΚΕ εσωτερικού, αλλά και για την εξέταση άλλων πτυχών του χώρου της ανανεωτικής αριστεράς, όπως αυτήν της σχέσης του με το μεταϋλιστικό κίνημα (οικολογία, ατομικά δικαιώματα), αλλά και με την σχέση που ανέπτυξε με τα κομμουνιστικά και σοσιαλδημοκρατικά κόμματα του εξωτερικού. Ακόμα, η παρούσα εργασία αφορά στην δράση που ανέπτυξε το ΚΚΕ εσωτερικού για ένα πολύ συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, από την ίδρυσή του έως και τις εκλογές του 1977. Ο γράφων θεωρεί ότι θα είχε ιδιαίτερο ενδιαφέρον, η έρευνά του να συνεχιστεί σταδιακά έως και την διάσπαση του ΚΚΕ εσωτερικού το 1987, έτσι ώστε να μελετηθούν συνολικά τα αίτια που συνέβαλαν στην μακρόχρονη εκλογική καθήλωση του κόμματος της ανανεωτικής αριστεράς και που το οδήγησαν τελικά στην διάσπαση. Τέλος, η συγκεκριμένη μελέτη θα μπορούσε επεκταθεί με δύο τρόπους. Ο πρώτος είναι να εμπλουτιστεί με περισσότερες συνεντεύξεις στελεχών του κομμουνιστικού, ανανεωτικού και σοσιαλδημοκρατικού χώρου, αλλά και με βιβλιογραφικές αναφορές, οι οποίες να εξετάζουν σε μεγαλύτερο βάθος και

PDF
Complete

*Your complimentary
use period has ended.
Thank you for using
PDF Complete.*

[Click Here to upgrade to
Unlimited Pages and Expanded Features](#)

ντας με ακόμα μεγαλύτερη εγκυρότητα τα
ι. Ο δεύτερος μπορεί να είναι η παράθεση ενός
θεωρητικού μέρους το οποίο να αφορά στις θεωρητικές προσεγγίσεις της
ιδεολογίας του ανανεωτικού χώρου και πως αυτές αναπτύσσονται και
ξεδιπλώνονται στον χρόνο από την περίοδο κατά την οποία ανθεί ο
ευρωκομμουνισμός έως και σήμερα.

Βούλγαρης (2002), *Η Ελλάδα της Μεταπολίτευσης*, Αθήνα : Πόλις

Βούλγαρης (2013), *Η μεταπολιτευτική Ελλάδα 1974-2009*, Αθήνα :Πόλις

Δημητρίου (1978), *Η διάσπαση του ΚΚΕ, μέσα από τα κείμενα της περιόδου 1950-1975, Τόμος Α*, Αθήνα : Θεμέλιο

Καραμανωλάκης, Λαμπρινού, Μπαλαμπανίδης, Τρίκκας (2015), *Φιλίνης :ένας διανοούμενος της δράσης*, Αθήνα : Θεμέλιο

Καραμπελιάς (1989), *Κράτος και κοινωνία στην Μεταπολίτευση*, Αθήνα : Εξάντας

Κατσούλης, Ρασκ(1988), *Τα πολιτικά κόμματα της Δυτικής Ευρώπης*, τομ. Α, Παρατηρητής : Θεσσαλονίκη

Κατσούλης, Ρασκ(1988), *Τα πολιτικά κόμματα της Δυτικής Ευρώπης*, τομ. Β , Παρατηρητής : Θεσσαλονίκη

Κρανιδιώτης (1984), *Το Κυπριακό πρόβλημα*, Αθήνα : Θεμέλιο

Κατσούλης, Ρασκ (1988), *Τα πολιτικά κόμματα της Δυτικής Ευρώπης*, τομ. Α, Θεσσαλονίκη :Εγνατία

Κατσούλης, Ρασκ (1988), *Τα πολιτικά κόμματα της Δυτικής Ευρώπης*, τομ. Β, Θεσσαλονίκη :Εγνατία

(επιμ.) Λαμπίρη-Δημάκη (1983), *Η ελληνική κοινωνία στην φοιτητική συνείδηση*,
Αθήνα : Οδυσσέας

Λιακόπουλος (1999), *Το μυθιστόρημα του ΠΑΣΟΚ*, Αθήνα : Καστανιώτη

Λιαλιούτη Ζηνοβία (2010) , *Ο ελληνικός αντιαμερικανισμός 1947-1989*, Διδακτορική
Διατριβή, Αθήνα : Πάντειο Πανεπιστήμιο

Λούλης (1995) , *Η κρίση της Πολιτικής στην Ελλάδα: εκλογές, κοινή γνώμη, πολιτικές
εξελίξεις:1980-1995*, Αθήνα : Σιδέρης

Μαντόγλου (2007), *Η εξέγερση του Πολυτεχνείου*, Αθήνα : Οδυσσέας

Μελετόπουλος (1996), *Η Δικτατορία των Συνταγματαρχών*, Αθήνα : Παπαζήση

Μπενάς (2011) , *Το ελληνικό 68*, Αθήνα : Θεμέλιο

Μπριλάκης (1980), *Το ελληνικό κομμουνιστικό κίνημα*, Αθήνα : Εξάντας

Νικολακόπουλος (2000), *Η καχεκτική δημοκρατία: κόμματα και εκλογές*, Αθήνα :
Πατάκη

Παπαχελάς (1997), *Ο βιασμός της ελληνικής δημοκρατίας: Ο αμερικανικός παράγων
1947-1967*, Αθήνα : Εστία

ές ατομοκεντρικές πρακτικές στα πλαίσια ενός
Κοινωνία και πολιτική: Όψεις της Γ' Ελληνικής
Δημοκρατίας 1974-1994, Αθήνα : Θεμέλιο

Ριζάς (2011), Η Δικτατορία 1967 - 1974, στο Νικολακόπουλος και συν. *Ελληνική
Πολιτική Ιστορία 1950-2004*, Αθήνα : Θεμέλιο

Στεφανίδης (2005), *Εν ονόματι του Έθνους*, Θεσσαλονίκη : Επίκεντρο

Σακελαρόπουλος (2011), Αντίσταση 1967-1974, στο Νικολακόπουλος και συν.
Ελληνική Πολιτική Ιστορία 1950-2004, Αθήνα : Θεμέλιο

Σειτάνιδης (1997), *Τα αίτια της χρόνιας κρίσης της ελληνικής κεντροδεξιάς*, Αθήνα:
Παπαζήση

Σπουρδαλάκης (1998), Από το κίνημα διαμαρτυρίας στο Νέο ΠΑΣΟΚ, στο (επιμ) Μ.
Σπουρδαλάκης *ΠΑΣΟΚ Κόμμα – Κράτος – Κοινωνία*, Αθήνα : Πατάκη

Τσουκαλάς (1987), *Κράτος Κοινωνία εργασία στην μεταπολεμική Ελλάδα*, Αθήνα:
Θεμέλιο

Φύσσας (1993), *Η γενιά του Πολυτεχνείου 1973-1981*, Αθήνα : Μεταίχμιο

Ξένη

Tsoukalas – R. Panagiotopoulou (1992), *Education in Socialist Greece: Between
modernization and democratization*, New York, Pella Publishing

Αυγερινός , «Δημοκρατία και οικονομική ανάπτυξη», *ΚΟΜΕΠ*, τεύχος 10, 1971

Β.Μ., «Για τις μορφές πάλης στη σημερινή φάση του αντιδικτατορικού αγώνα»,
ΚΟΜΕΠ, τεύχος 4, 1970

Β.Σ. , «Παρατηρήσεις πάνω στην Διακήρυξη του Γραφείου της Κ.Ε. του ΚΚΕ εσωτ.»,
ΚΟΜΕΠ, τεύχος 15, 1972

«Διακήρυξη γραφείου Κ.Ε. του ΚΚΕ εσωτερικού», *ΚΟΜΕΠ*, τεύχος 11-12, 1971

Δρακόπουλος, «Ο σκοπός του αγώνα», *ΚΟΜΕΠ*, τεύχος 6, 1970

Θαλασσινού, «Ιστορική αναδρομή και σημερινοί προβληματισμοί για τις μορφές
συμμαχιών», *ΚΟΜΕΠ*, τεύχος 4, 1970

Θεοδωράκης(1970), «Τα 9 σημεία για την ενότητα», *ΚΟΜΕΠ*, τεύχος 6

Καρράς Στ., «Η ενότητα των κομμουνιστών στον αντιδικτατορικό αγώνα», *ΚΟΜΕΠ*
τεύχος Απριλίου – Ιουνίου 1973

Καρράς Στ., «Ένας σταθμός και μια αφετηρία», *ΚΟΜΕΠ*, τεύχος Σεπτεμβρίου –
Νοεμβρίου 1973

Κύρκος, «Συζήτηση με τους Ν. Καλούδη και Χ. Φλωράκη», *ΚΟΜΕΠ*, τεύχος
Ιανουαρίου 1974

ατηγική του ΠΑΜ», *ΚΟΜΕΠ*, τεύχος 10, 1971

Λάκκας, «Σημαντική αλλαγή», *ΚΟΜΕΠ*, τεύχος Ιανουαρίου – Μαρτίου 1973

Λουκίδης (Κύρκος), «Προβλήματα του αντιδικτατορικού αγώνα», *ΚΟΜΕΠ*, τεύχος Ιουλίου – Αυγούστου 1972

Μπριλλάκης, «Ζωτικά προβλήματα για το ΚΚΕ (εσωτ)», *ΚΟΜΕΠ*, τεύχος Σεπτεμβρίου – Οκτωβρίου, 1972

Ν.Π., «Η μεγάλη αντιδικτατορική εξόρμηση του Νοέμβρη», *ΚΟΜΕΠ*, τεύχος Σεπτεμβρίου – Νοεμβρίου 1973

Π.Μ., «Σχετικά με τις μορφές πάλης της σημερινής Αντίστασης», *ΚΟΜΕΠ*, τεύχος 11-12, 1971

Νέος Κόσμος

Σ., «Συμμαχία χωρίς αρχές», *Νέος Κόσμος*, τεύχος Σεπτεμβρίου, 1971

Στριγγος, «Το λαϊκό ξεσήκωμα του Νοέμβρη. Ο ρόλος της εργατικής τάξης και της νεολαίας», *Νέος Κόσμος*, τεύχος Μαΐου 1974

Θέσεις

Βερναρδάκης, Μαυρής, «Οι ταξικοί αγώνες στην μεταπολίτευση», *Θέσεις*, τεύχος 14, 1988

Βενάρδος Παναγιώτης, Συνέντευξη από Μίκη Θεοδωράκη, «Η Αριστερά είναι το σπίτι μου», *Αυγή*, 4/10/74

Ηλιόπουλος, Τσεκούρας, Σκουριώτης, «Γιατί χάσαμε», *Αυγή*, 17/12/74

Θέσπρωτος, «Η επαναφορά του Συντάγματος του 1952 και το νομικό καθεστώς της δικτατορίας», *Αυγή*, 6/8/74

Θεοδωράκης Μίκης, «Η κοινή δήλωση, το ΠΑΣΟΚ και το ΚΚΕ εξ», *Αυγή*, 20/10/74

«Ολίγα τίνι περί Κοινής Αγοράς», *Αυγή*, 23/8/74

Χατζηαργύρης, «Σταθμίζοντας την βοήθεια της Γαλλίας και της ΕΟΚ», *Αυγή*, 5/12/74

ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ

«Απατηλή δημοκρατία», *Ριζοσπάστης*, 1/10/1974

«Ενότητα δράσης ή τροχοπέδη», *Ριζοσπάστης*, 15/10/74

«Η πολιτικοκοινωνική σημασία της ΕΟΚ και η ένταξή μας σε αυτήν», *Ριζοσπάστης*, 23/10/74

Κάππος, «Η ενωτική πολιτική του ΚΚΕ και η δημοκρατική συνεργασία», αναδημοσιεύεται από την Ελευθεροτυπία στον *Ριζοσπάστη*, 2/11/77

κυριαρχεί στην Κοινή Αγορά», *Ριζοσπάστης*,

Ρουμπάνης, «Οι διακρίσεις σε βάρος του ΚΚΕ καταπάτηση στοιχειωδών ελευθεριών του λαού», *Ριζοσπάστης*, 6/11/1977

Εφημερίδα των συντακτών

Κωστόπουλος, Ψαρράς , «Ο Ανδρέας Παπανδρέου και η Αριστερά», στην *Εφημερίδα των Συντακτών* , 25/6/2016

Διαδικτυακές πηγές

Αφινιάν, Κόντη, Παπουλίδη, Σμυρνόβα και Τομιλίνα (1999), Κείμενο συνομιλίας του πρεσβευτή της ΕΣΣΔ στην Ελλάδα Κ. Ντ. Λεβίτσκιν με το μέλος ηγεσίας του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας «εσωτερικού» Λ.Κύρκο στο *Οι σχέσεις ΚΚΕ και ΚΚ Σοβιετικής Ενωσης στο διάστημα 1953-1977*, Θεσσαλονίκη : Παρατηρητής, Διαθέσιμο στο : <http://www.tovima.gr/politics/article/?aid=117186>

Βερναρδάκης, Μαυρής , “Το κέντρο ή η διαρκής πόλωση της πολιτικής σκηνής 1950-1967”, *Θέσεις*, τεύχος 23-24, 1988,

Διαθέσιμο στο :

http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=219&Itemid=29

Καραμπελιάς, «Η κρίση στο ΚΚΕ εσωτερικού», *Ρήξη*, τεύχος 23-24, 1986

Διαθέσιμο στο : <http://ardin-rixi.gr/archives/10152>

Στόχοι του Έθνους, 1974

Διαθέσιμο στο : <http://www.tovima.gr/files/1/2012/05/17/Stoxoiethnous.pdf>

Σημειώσεις

Ιορδάνογλου Χρυσάφης, «Μετεμφυλιακή Οικονομική Ιστορία», Σημειώσεις μαθήματος, Ακαδημαϊκό έτος: 2014 - 2015

PDF
Complete

*Your complimentary
use period has ended.
Thank you for using
PDF Complete.*

[Click Here to upgrade to
Unlimited Pages and Expanded Features](#)